

2389

1

Hünkâr

**HACI BEKTAŞ VELÎ
VE**

**ALEVÎ - BEKTAŞÎ
yolu**

23

İKİNCİ BASKI

A. Celâlettin ULUSOY

H ü n k â r
HACI BEKTAŞ VELİ
v e
ALEVİ-BEKTAŞI YOLU

A. Celâlettin ULUSOY

HACIBEKTAŞ — 1986

«Gönlü Ehl-i beyt sevgisi ile dolu tertemiz
ruhlu Anama»

C. U.

ÖNSÖZ :

Tarihimiz, İnsanoğlunun kişisel ve toplumsal yaşantısına yön veren büyük kişilerin sayısı ve niteliği bakımından oldukça zengindir. Bilim, sanat, felsefe ve ahlâk dallarında insanlığın yücelmesi amacı ile ağırlık koymuş düşünürler, çağımızdaki araştırmacıların eğildikleri konuların başında gelmektedir.

Hünkâr Hacı Bektaş Veli, kötülükleri kaynağından kurutan, gönülden gönüle sevgi bağlarına dayalı, köklü bir ahlâk sistemi içinde insanları mutlu kılan hümanist felsefesiyle bu ulu kişilerin en büyüklerinden biridir. Hacı Bektaş Veli'yi başkalarından ayıran en dikkat çekici özellik, açtığı çığırda yedi yüz yıl sonrasının insanlarını yürütmesi, etkinliğini ve canlılığını sürdürmesidir. O'nun ruhların derinliğine inen, orada filizlenip güçlenen felsefesi, bu günün insanının günlük yaşantısında bir toplum inancı görünümündedir. İnsanın manevî dünyasında yücelen sosyal yaşantı kavramı, çağımızdaki dinamizmini Hacı Bektaş Veli'nin felsefesinden almaktadır. İnanç ve gelenek zincirinin kopmadan çağları aşmış olması nedeniyledir ki, Türkiyemizde yaklaşık on milyonu aşan bir topluluğun insanlık anlayışı, Hacı Bektaş Veli'de simgelenmektedir.

Hacı Bektaş Veli'nin kişiliğinin ve felsefesinin bilimsel yönde yapılacak araştırmalardaki önemi ortadadır. Osmanlı İmparatorluğunun egemen olduğu, bu gün Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kalmış ülkelerde, özellikle; Arnavutluk, Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya'daki İslâm Dinine bağlı halkın büyük çoğunluğunu Bektaşiler oluşturmaktadır. Bu nedenle sözünü ettiğimiz konu üzerinde yapılacak araştırmaların yurt dışında da ilgi ile izleneceği kuşkusuzdur.

Bu güne kadar, Hacı Bektaş Veli ile ilgili kitaplar, makaleler yayınlanmış, konuşmalar yapılmıştır. Üzüntü ile belirtmek gerekir ki, bunların içinde, bilimsel araştırmalara dayalı olanlar sanıldığından çok daha azdır. Hacı Bektaş Veli ile kıyaslanamayacak, dili, kişiliği, görüş açısı itibariyle tarihin derinliklerinde stâtik bir tortu olarak kalmış, milli benliğimizle ve toplumla kaynaşamamış kişiler için yüzlerce kitap yayınlanmak da, araştırmalar

yapılmakta, törenler düzenlenmektedir. Biz bunları hiç bir zaman çok görmüyoruz ve sevindirici gelişmeler sayıyoruz. Ancak, milli kültürümüzde büyük ağırlığı olan Hacı Bektaş Veli'nin ve ona bağlı olarak Alevî - Bektaşî toplumunun anlatımında yazarların büyük çoğunluğunun konunun özüne inememeleri, yanlış bilgi veren kaynaklara dayanarak gerçeklere ters düşen yargılara varmaları, acı ve düşündürücü bir çelişki oluşturmaktadır. Çağın akışını yansıtmayan bu tür bilgilerin, doğruluğuna inanılması gereken ansiklopedilere kadar girmesi, konu üzerinde bilgi sahibi olanları ziyadesiyle üzmektedir. Kurduğu yolun içine, muazzam bir insan kitlesi toplayan, kişilerin ruhuna verdiği aydınlığı toplumsal hayata aktaran ve bunu yüz yıllar boyu canlı ve zinde tutmayı başaran bu büyük insanın yaşantısı ile ilgili araştırmaların böylesine yetersiz kalmasının elbette bir nedeni olmalıdır. Kanımızca bunun, bir değil daha fazla nedeni vardır. Şöyle ki :

Hacı Bektaş Veli, soy ve inanç yönünden Ali'ye bağlıdır. Çağının koşullarının veya düşünce gereksinmelerinin sonucu olarak inanç ve ibâdet alanında çeşitli reformlar gerçekleştirmekte beraber, Hacı Bektaş Veli'nin ilkeleri ile Ali'nin düşünceleri arasında tam anlamı ile ayniyet vardır. Bu yönden, her Bektaşî kendisini aynı zamanda Alevî kabul etmiştir. Hacı Bektaş Veli'yi ad ve çağ değiştirmiş Ali olarak görmüştür. Ali ile soyunu sevmiş (Tevellâ), Ali'nin Velâyetini kabul etmiş, Ehl-i beyt, On İki İmâm ve soylarını yüce kişiler olarak övmüştür. Ali ve soyuna düşmanlık edenleri, özellikle Emevî Hükümdarı Yezid ile Ehl-i beyt'e zülmeden soyunu lânetlemiştir (Teberrâ). Emevî'lerin, Hz. Muhammed'in kişiliği ve İslâmiyetle bağdaşmayan işleklere araç olarak kullandıkları «Halife» lik müessesesini, Hz. Muhammed'in kurduğu toplum düzeninin bir devamı olarak görmemiş ve meşrû saymamıştır. Ali, nasıl ömrü boyunca haksızlığa, zülme, baskıya karşı çıkmışsa, hakkın ve halkın yanında olmuşsa, onun sevgisini özbenliklerinde duyan Alevî - Bektaşîler de aynı yolu izlemişlerdir. Kendilerini Ali'nin yolunda bilen Hacı Bektaş Veli ve onun soyundan gelenler ve onu sevenler, zaman zaman zülmü hükmetme aracı sayan hükümdarların ve onların adamlarının baskısına hedef olmuşlardır. Rafızilik, Kızılbaşlık adı altında müstehak olmadıkları hücumlara, iftirâlara uğramışlardır.

Bu durum karşısında Alevî - Bektaşîler inançlarını, geleneklerini ve törelerini açıklayacak ortam bulamamışlardır. Yazılı eserler ve belgeler bu yüzden kısırlaşmıştır. El yazmaları ve diğer tarihî belgeler, bazı olaylar ve ayaklanmalar nedeniyle Selim I, Murad IV ve Mahmut II devirlerinde imha ettirilmiştir. Tarihî belgelerin kitlelaşması, konu üzerindeki araştırmaların gelişmesine ve canlanmasına olanak vermemiştir. Alevî - Sünnî inanç farkını düşmanlığa dönüştürmekte çıkarı olanların, el altından yaptıkları propogandalar ve kışkırtmalar yüzünden, yüzyıllar boyu, Hünkâr Hacı Bektaş Ve-

li'nin tanıtılması ve o konuda araştırmalar yapılması büyük ölçüde engellenmiştir.

Hz. Muhammed'in ölümünden sonra İslâm toplumu iki büyük gurupdan oluşuyordu. Bunlardan birini, dini inanç ve düşünce yönünden İslâm ilkelerine içtenlikle bağlı olanlar, Hz. Muhammed'in akrabası, yakın yardımcıları, İslâm Peygamber'ine gönülden inananlar; diğer gurubu ise, İslâmiyet'i zorda kaldıkları için veya ilerde çıkar sağlayacaklarını hesaplıyarak kabul edenler teşkil ediyordu. Hz. Muhammed'in «Münâfık» olarak tanımladığı bu kişiler, İslâmiyet'i bir devlet gücü sayıyorlar, Gelecek ve zenginleşecek İmparatorlukta etkin mevkilere geçmek için her yolu haklı ve meşru görüyorlardı.

Hz. Muhammed'in ölümüyle doğan boşluk ve bir dereceye kadar şaşkınlık ortamı içinde, Ali ve onun soyundan gelenler ve aynı düşünceyi paylaşan diğer müslümanlar, politik mevkilere itibar etmediler. İslâm'ı insanlığı yücelten bir inanç müessesesi olarak gördüler. Tarihin akışı boyunca da Muhammed - Ali soyundan gelenler halkın sevgisi ile yetindiler. Haksızlığa ve zülme karşı direndiler. Alçak gönüllü olmaları, zülüm ve işkence görenlerin ıstıraplarını paylaşmaları, Ali soyuna, hükümdarların erişemeyeceği bir sevgi ve saygınlık sağladı. Bunu çekemeyen Emevî ve Abbâsî soyundan gelen hükümdarlar ve bunları izleyenler, Ali soyuna ve onları sevenlere karşı, sadece devlet gücünü değil, taassubu ve çoğu kez kendi tezgâhladıkları inanç ayrılıklarını baskı aracı olarak kullandılar. Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya geliş yıllarında da bu hal sürmekteydi. Kaba kuvvet yönünden zayıf durumda bulunan Ehl-i beyt sevicileri, varlıklarını koruyabilmek için, inançlarını, ayinlerini ve törenlerini gizlemek yolunu seçtiler. Alevî Sırrı, Bektaşî Sırrı diye anılan bu gizlemenin doğal sonucu olarak, Hacı Bektaş Veli'nin yaşantısı, kişiliği ve buna bağlı olarak Alevî - Bektaşî yolu konusunda araştırma yapanlar, aşılmaz bir sır perdesi ile karşılaştılar. Alevî - Bektaşî inancının içyüzünü bilenler sırrı fâş etmek korkusu ile suskun kalırken, dışardan konuyu incelemek isteyenler yanlış veya uydurma bilgilerle gerçeği anlattıklarını sandılar.

Anadolu'daki Alevî - Bektaşî toplumunun tamamına yakın büyük çoğunluğunun bağlı bulunduğu Hacıbektaş Çelebilerinin, Cemalettin Çelebi'nin «Müdâfaa» adlı kitabı dışında hiç bir yayın yapmamalarının nedeni kesin olarak bilinmemektedir. Müdâfaada Hacı Bektaş Veli'nin evliliği konusu ve bazı vakıf kayıtları dışında bilgi verilmemektedir. Sır vermemek geleceğinin ve bunu tamamlayan dış baskının etkisi ile de olsa, en inanılır bilgileri vermek durumunda olan Hacıbektaş Çelebilerinin bu konuda kendilerine düşen özeni gösteremedikleri veya gösteremedikleri kuşkusuzdu.

Hacı Bektaş Veli ve Alevî - Bektaşî yolu konusunda temelden bir bilgi

ve görgü olmadan faydalanılan kaynakların sağlıklı olup olmadığını saptamak zordur. Gerçek mehengine vurmak olanağı bulunmadan, eskiden yazılmış her eserin tarihi belge sayılması, gerçekleri saptamadaki yetersizliğin en önemli nedenlerinden biridir. İlmî bir amaçla olsun veya belli bir dinî veya bir ideolojiyi yayma amacı ile olsun dış ülkelerdeki ve ülkemizdeki yapıtların büyük çoğunluğu bu tür bilgilerden doğan yargıları yansıtırılar. Eski tarihlerde yazılmış diye değer verilen, çok garip ve uydurma anlatımlar içeren pek çok kitap, konuyu aydınlatmaktan çok, araştırmacıları içinden çıkılmaz çelişiklere sürüklemiştir.

Hacı Bektaş Veli'nin insan oğlunun yaşantısına ve insanlık anlayışına yön vermedeki ve izinin canlılığını sürdürmekteki etkinliği çağdaşı düşüncülerle ölçülemeyecek bir düzeydedir. Alevî - Bektaşî toplumunda inanç, ahlâk, sosyal yaşantı ve dil, O'nun devrindeki saflığını ve sağlığını korumaktadır. Hacı Bektaş Veli, türbesinde değilde sanki her evin içinde, her toplantının arasında nefes alırcasına yaşamaktadır. Böylesine bir etkinlik geniş ülkelere dağılmış büyük insan topluluklarını kapsamaktadır. Bu nedenle Hacı Bektaş Veli adı ve saygınlığı, bazı kişi ve çevrelerde çıkar sağlama eğilimi doğurmuştur. İdeolojik veya kişisel amaçlarla, en küçüğünden, kendisini uydurma Dede - Baba ilân edenlerden, Hacı Bektaş Velîyi kendi ideolojisinin adamı olarak tanıtmak isteyen geniş ve sistemli çalışan güçlere kadar, her perdeden bir saz çalınmaktadır. Tabii ki kendi çapında ve kendi makâmından. Hacı Bektaş Veli'nin çağımıza kadar ulaşan ilkeleri, toplumsal inancın temel unsuru olarak saflığımız korumakla beraber, Çelebiler ve Dedelerle, Alevî - Bektaşî toplumu arasındaki bağiantının çeşitli nedenlerle hızla dağılması, özellikle bu toplumun gençlerini bir bilgi ve inanç boşluğu, yıkıntısı içinde bırakmıştır. Gerçeğin bulunmadığı yerde yalan vardır. Hasıl olan boşluğun, mutlaka bir şeyle doldurulacağı bir doğa kanunudur. Bu nedenle Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin yeryüzüne dağıttığı birlik, dostluk, kardeşlik ve sevginin her türlü başka yönlerine giden kanallara akma olasılığı ile karşı karşıya kalmıştır. Bu durumda soyundan aktarılan bilgilerden yararlanamayan Alevî - Bektaşîlerin özellikle gençlerin, yetersiz ve sağlıksız bilgilerle beslenen ve ters yönde oluşan yargılarının aydınlık ve doğru yola çıkarılması giderek daha da güçleşecektir.

Hacı Bektaş Veli'nin yaşantısı ve kişiliği konusunda araştırma yapanlar genellikle kaynak yokluğundan yakınırılar. Hacı Bektaş Veli tarafından yazılmış bir kitap olmadığını ve çağında veya ondan sonraki çağlarda yakınlarının yazdığı me haz (kaynak) olacak nitelikde yapıtların bulunmadığını söylerler.

Gerçekden de günümüze kadar Hacı Bektaş Veli'nin yazdığı bir kitap ele geçmemiştir. Aslı Arapça olan «Makâlât» veya «Makâlât-ı Hacı Bektaş

Veli» adındaki kitabın da Hacı Bektaş Veli tarafından yazıldığı kesin ve inandırıcı bir biçimde kanıtlanmamıştır. Kitabın düzenlenme şekli, Hacı Bektaş Veli'nin düşüncelerinden ilham alan bir kişinin, Seyyid Saâdeddin veya ona yakın başka birisi tarafından yazıldığı kanısını vermektedir. Makâlât, Şeriat, Tarikat, Mârifet ve Hakikat'dan oluşan dört kapı ve bunlara bağlı olarak Kırk Makam ve Tevellâ, Teberra akîdesini kapsayan çok sınırlı bir konu üzerinde yazılmıştır.

Diğer bir kitap «Menâkıb-ı Hacı Bektaş Veli» diğer adı ile «Vilâyetnâme» nin Hacı Bektaş Veli'nin ölümünden yaklaşık iki yüz yıl sonra yazıldığı sanılmaktadır. Yazarının kim olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Ali Çelebi veya Firdevsi-i Rûmî olduğu bazı araştırmacılarca kabul edilmekle beraber bu da kesin değildir.

Vilâyetnâme adından da anlaşılacağı üzere bir Menâkıb kitabıdır. Bu niteliği itibarıyla tarihi ve bilimsel bir kaynak sayılamaz. Dili ve üslûbu bakımından çağının en güzel eserlerinden olmakla beraber, verdiği bazı bilgilerin resmî kayıtlara paralel olmaması kaynak olarak yararlanılma niteliğini ve oranını olumsuz yönde etkiliyor. Bunun dışında Hacı Bektaş Velî ve onun soyundan gelenler tarafından meydana getirilmiş doyurucu bilgi vere bir kitaba rastlamıyoruz. Araştırmacıların kaynak bulamamak talihsizliği ile karşı karşıya kaldığı kanısını doğuran bu hâl, konu üzerindeki yayın çalışmalarında caydırıcı bir etken olmaktadır. Kitap olarak bir kaynak kısrılığı sözkonusudur.

Konu üzerinde en geniş ve verimli kaynak Alevî - Bektaşî ozanlarının nefesleri, devriyeleri, düvazları ve mersiyeleridir. Bu alanda da yüzeysel edebî incelemeler dışında, sosyal ve tarihi gerçekleri aydınlatacak araştırmalar yapılmamıştır.

Şimdiye kadar Hacı Bektaş Veli ile ilgili araştırmalar, belgeler ve yeni bulgulardan çok, daha önce yazılmış olanların nakline ve yorumuna yönelik olmuştur. En fazla el yazmalarına inilebilmiştir. Devlet arşivlerinde ve özel kişiler elinde bulunan belgeler üzerinde hemen hiç bir araştırma yapılmamıştır. Geçmiş çağlarda yerine konulması olanaksız bir çok kitap ve belgenin yok edildiği kuşkusuz. Bununla beraber saklanabilmiş, korunabilmiş değerli bilgiler içeren belgelerin bulunma olasılığını da gözden uzak tutmamak gerekir. Yüzyıllarca Osmanlı İmparatorluğunun askerî gücünü oluşturan Yeniçeri Ocağı ve Hacı Bektaş Veli Dergâhı, tekkeler ve zaviyelerle ilgili arşiv vesikaları, vakıf kayıtları, fermânlar, kubbe altı kararları ve benzeri belgeler pek çok konuya ışık tutabilir.

Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin kimseye nasib olmayacak ölçüde sevilmesi, sayılması ve özellikle Alevî - Bektaşîlerce işlerinde halen yaşıyormuş

gibi yakından tanınmasına karşın, yaşantısı ve kişiliği konusunda pek az yayın yapılmış olmasının bilmediğimiz nedenleri de olabilir. Ne olursa olsun, konuya karşı yeterli ilginin gösterilmemesi halinde, gelecek kuşakların gittikçe artan oranda bir bilgi boşluğuna düşeceklerini varsaymak gerek.

Bu kitabı yayınlamakdan amacım, boşlukları doldurmak, eksiklikleri tamamlamak, hastalığı tedavi etmek değildir. Buna gücüm de yetmez. Üstelik, Hacı Bektaş Veli'nin gerçek kişiliğinin anlatımına inandırıcılık sağlamakta çeşitli nedenlere dayalı güçlükler de var. Gelecekte bu konuda incelemeler yapacak, Hacı Bektaş Veli'yi içtenlikle seven, en azından gerçeklere saygılı araştırmacıların dikkatlerini uyanık tutmayı başarabilirsem bu benim için mutluluk olacaktır. Hünkâr Hacı Bektaş Veli'yi, gerçeklerin sınırını zorlamadan ve sadece bu amaçla anlatabilirim bunu hayatımın en büyük başarısı sayacağım. Soyu, inancı ve yaşantısı ile Hünkâr'ı özden tanıyıp bilenlerin gönüllerini ferahlatacak, anılarını yenileyecek biçimde onun kişiliğini ve yolunu sunabilirsem kutsal bir hizmet yapmış olmanın hazzını duyacağım.

Kusurlarımı ve eksikliklerimi umarım sevgili okuyucularım bağışlarlar.

A. Celâlettin ULUSOY

B Ö L Ü M

I

HACI BEKTAŞ VELİ

DİN, BİLİM ve SOSYAL AÇIDAN

Hacı Bektaş Velî

Yeni Çağ düşünce sisteminin, Orta Çağ inançlarıyla pençeleştiği bir ortamda, insanoğlunun yaşantısına yön vermesiyle, arkasında bıraktığı izin canlılığı, devamlılığı ve genişliğiyle Hacı Bektaş Velî, çağdaşı olan tüm düşünürlerin öncüsü ve uyarıcısı sayılmaktadır. Hacı Bektaş Velî, özellikle Alevî-Bektaşî toplumunda inanç, ahlâk, töre ve dil alanında başlıca kaynağı oluşturmaktadır. O'nun dinamik etkinliği geniş alanlara dağılmış büyük insan topluluklarını kapsamaktadır. Ülkemizdeki Alevî-Bektaşîlerden başka Balkan ülkelerinde yaşayan Müslüman halkın büyük çoğunluğu da dinî inanç ve yol bakımından Hacı Bektaş Velî'ye bağlı bulunmaktadır. Birçoğu ortadan kaldırılmış olmakla beraber Yugoslavya, Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya'da sayısız denecek kadar çok, Bektaşî Tekke ve Zaviyelerinin varlığı bunu kanıtlamaktadır. (örneğin; Budapeşte'de ünlü Gülbaba, Dimetoka'da Seyyid Ali Sultan, Kahire'de Kaygusuz Abdal) Çağ yönünden ve ülke yönünden düşüncelerini ve inançlarını böylesine etkin ve sürekli kılmasının nedeni, Hacı Bektaş Velî'nin felsefesinde, sosyal yaşam unsurlarının ön plânda tutulmasına bağlanmaktadır. Hacı Bektaş Velî'nin toplum inancına yerleştirdiği kurallar, çağların akışı ile değişmemiş yeniliğini ve uygulanabilir niteliğini korumuştur. Onu seven, sayan ve içtenlikle inancını ona bağlayan kişilerin sadece düşüncesinde değil yaşantısında da Hacı Bektaş Velî sağıdır, canlıdır. Alevî-Bektaşîler, Hacı Bektaş Velî'nin ilkelerini bu nedenle kuşaktan kuşağa değiştirmeden geçirmeyi başarmışlar, geleneklerinin ve inançlarının saflığını korumuşlardır.

Şimdiye kadar yapılan araştırmalarda, Hacı Bektaş Velî tarafından yazılmış bir kitap veya divan, şiir gibi herhangi bir yapıta rastlanamamıştır. Bazı devirlerde Alevî-Bektaşîlere ait beîge ve kitapların tümü ile imha edildiği bilinmektedir. Böyle de olsa Hacı Bektaş Velî gibi çok ünlü bir kişinin kitabının veya bir şiirinin kimse tarafından bilinmeyecek bir biçimde ortadan kaldırılmış olması ve unutturulması düşünülemez. Hacı Bektaş Velî'nin çağındaki teknik olanaksızlıklara rağmen inancını ve felsefesini mucizevî bir güçle yayması ve yerleştirmesi toplumsal şuurun, nefes-

lerle, deyişlerle ve çevresindeki erenlerin söyleşleriyle uyarılmış olmasına bağlanabilir.

Hacı Bektaş Velî ile ilgili olarak üzerinde çok söz söylenmiş olan «Makâlât» veya «Makâlât-ı Hacı Bektaş Velî adında bir kitap var. Aslında Arapça olan Makâlât'ın Hacı Bektaş Velî tarafından yazılmış olduğu söylenegelmiştir. Ancak bu kesin ve inandırıcı bir biçimde kanıtlanmamıştır. Yaklaşık 50 sayfalık küçük bir kitap olan Malâkât'ın giriş kısmı, Hacı Bektaş Velî'den edinilen bilgilerin nakledildiğini göstermektedir. «Bismillâhirrahmanirrahîm» diye başlayan önsöz şöyle devam etmektedir :

*«Şükür ve minnet sipâs ol Tanrı Tebârek'e ve Taalâ Hazreti'ne kim
Biz zayıfları yokdan vâreyledi
Ve dahi imân rûzî (nasib) kıldı.
Ve cümle cem-i mahlûkatın rızkını malûm ve maksûm etti (bölüştürdü).
Ve dahi salavât ve selâm ol Peygamberler Serveri'ne ve Mürseller
Ulusuna ve Enbiyâ ve Evliyânın Mih-teri'ne (büyüğüne) olsun kim,
Dügeli âlemi onun dostluğuna yarattı.
Ve dahi onun Eshâbına, Ehl-i beyti'ne selâm olsun kim, yeğrek kavimdir
ve arı ehlidir.
O döne geldi islâm ehlinin ol muteber ruhunu ahirette merhûm ve
mağfûr (affedilmiş, yarlıganmış) kıldı.
Pes, salavât ve selâm ol Rasulûllah Hazretine ve Eshâb ve Ehline,
Ol esrar sözlü.
Ve gelûcesi tuzlu,
Ve lâtif sözlü,
Ve güler yüzlü,
Erenlerin hası,
Ve Makâlât ıssı,
Ve genc-i hakikat
Ve tertib-i maarifet
Ve ehl-i tarikat
Ve müftî-yi kavm-i şeriat
Ve makam ehli
Ve sevmez cehli,
Ve Sahib-i Genc-i Ulûm (Bilimler)
Ol kutb-u âlem-i mâlûm,
Sultan Hacı Bektaş El Horasanî,
Rahmetullah-ı Aleyh
Ol din çeragi,
İmam Nârunun bağı,
Ve erenlerin durağı
Böyle beyan kılur kim.*

görülyor ki, Makâlât'ın bundan sonra gelen metni, Hacı Bektaş Velî'nin beyanı olarak gösterilmekle beraber, başka bir kişi tarafından nakledilerek meydana getirildiği anlamı var. Makâlât'ın ilk nüshasında da bu giriş bölümü varsa, kitabın Hacı Bektaş Velî'nin ölümünden sonra yazıldığı rahatlıkla söylenebilir.

Makâlât'ın başka bir yerinde :

«Seyid Saadeddin, kendü kerem lûtfünden bir kaç letâif ve asaib beyitler buyurur :

*Bu makama kim ire
İşbu nakdi kim dire
Varlığın Hakka vire
Cümle âlem içinde
Kim bu esrara irmedi
kendözünü dirmedi
Bu aşkdan esrimedi
ömrü zılam içinde
Varlık yokluk birdürür
Aşk sevisi birdürür
Dünya-Ahret birdürür
Aşk-î kadîm içinde»*

deniliyor. Buradaki Seyid Saadeddin'in Hoca Saadeddin veya Said Emre olması muhtemel. Hoca Saadeddin'le Said Emre'nin aynı kişi olduğunu söyleyenler var. Dil ve üslûb yönünden de bu şiirin ve nakil suretiyle de olsa makâlât'ın Said Emre tarafından yazılmış olması kuvvetli bir olasılık.

Makâlât'ın bölüm başlıkları kapsamını açıklamaya yeterlidir.

- «Evvel bölüm Âbidlerdir. (İbadet edenler)»
- «İkinci gürûh Zâhidlerdir. (Takvâ sahipleri)»
- «Üçüncü gürûh Maarifet ehli»
- «Dördüncü gürûh Mühibler»
- «Bu bab Şeytan ahvalin beyan eder»
- «Evvel bab oldur ki Âdem, Tanrı Taalâ Hazreti'ne kaç makamda erer ve dost olur onu beyan eder»
- «Bu bab Şeriat makamların bildirir»
- «Bu bab Tarikat makamların bildirir»
- «Bu bab Maarifet'in makamların bildirir»
- «Bu bab Hakikat'ın makamların bildirir»
- «Bu bab Ârif sual eder kim»
- «Bu bab Maarifet'in maaruf cevabın beyan kılır»
- «Bu bab Tevhidü'l maarifi beyan kılır»
- «Bu bab Âdem Aleyhisselâm sıfatın beyan kılır»

Alevî - Bektaşî inancındaki dört kapı ve kırk makam Makâlât'ın esas konusudur. İlgili 135 ayet'in Türkçe anlamı çok kısa sözcükler ve tümcelerle açıklanmıştır.

Hacı Bektaş Velî ile ilgili araştırma yaparken, kendi yazdığı bir yapıtı üzerinde incelemede bulunmayı zorunlu saymak, kanımızca gerçekçi ve ya-

rarlı bir görüş değildir. O'nun bizzat hazırladığı bir kitabın elimizde bulunması, elbette ki incelemelerin daha sağlıklı olmasını sağladı. Fakat Hacı Bektaş Veli'nin kişiliğindeki özellik bunu zorunlu kılmamaktadır. Eğer Hacı Bektaş Veli bir yazar veya bir şair olsaydı, bir yargıya varmak ancak onun eserlerini okumakla mümkün olabilirdi. Çağımız düşünürlerinin ittifakla kabul ettikleri gibi Hacı Bektaş Veli :

— Kişisel ve toplumsal ilişkilerdeki insanlık anlayışını oluşturan sosyal yaşantıyı, çağının çok ilerisine götürerek geliştirmiştir. Taassubu etkisiz kılmış, dinî inançta hümanist bir reform gerçekleştirmiştir.

— Türk Diline yeniden sağlık kazandırmış, edebiyat tarihimizin en duygusal türü olan halk edebiyatının temelini atmıştır.

— Türk - İslâm kültür ve geleneklerinden oluşan temel üzerinde güçlü bir ahlâk sistemi geliştirmiş ve bunu toplum içinde uygulamıştır.

— İnsanlara, kendi özbenliğinde kötülüklerden arınmayı diğer insanları sevmeyi, saymayı ve toplum içinde sevgi ve barışa yönelmeyi etkin biçimde öğretmiştir.

Hacı Bektaş Veli'nin bu niteliklerini ve çok yönlü kişiliğini sadece bir kitabın incelenmesiyle anlatmak olanaksızdır.

Hacı Bektaş Veli'yi anlayabilmek ve anlatabilmek için, var olan kaynaklar, sanıldığı kadar aksine, hiç az değildir.

Şimdiye kadar, Hacı Bektaş Veli ile ilgili olarak çalışma yapan araştırmacılar ve yazarlar, hazır kitaplardan ve makalelerden yararlanma yolunu seçmişlerdir. Arşivlerde ve eski belgeler üzerinde tarihî gerçeklere ışık tutacak yeni bilgiler bulmak çabalarını göstermemişlerdir. Böylesine bir inceleme sonucun da çok sayıda ferman, vakıf kaydı, mahkeme ilâmı, Kubbe Altı kararları, mektuplar ve benzeri belgelerin bulunacağı kuşkusuzdur. Özel kişiler elinde bulunan belgeler bir tarafa, kitaplıklardaki el yazmaları bile yeterli düzeyde bir araştırma ve değerlendirme yapılmamıştır. Orta Çağ taassubunun etkin olduğu bazı dönemlerde, değerli el yazmalarından büyük bir bölümünün yok edildiği düşünülse bile, çeşitli kişiler elinde çoğaltılmamış el yazmaları bulunduğunu kabul etmek aşırı bir iyimserlik olmamalıdır. Hacıbektaş Dergâhında veya Çelebi ailesinde bu konuları içeren bir kitablığın kurulamamış olması bilimsel araştırmalar için üzüntü verici bir eksiklik olarak tanımlanmaktadır. Tekkelerin kapatılmasından önceki durumu bilenler, aslında, o zaman da dergâhda doyurucu nitelikte ve genişlikte bir kitablık bulunmadığını söylemektedirler. Ne zamandan beri bu böyledir? Şimdilik bu soruyu kesin olarak yanıtlamak olanaksız. Yaşlı ve konu üzerinde bilgi sahibi bazı kişiler, Çelebi ailesinde eskiden kalma çok sayıda el yazması kitap bulunduğunu, Mahmut II tarafından Amasya'ya sür-

gün edilen Hamdullah Çelebi'nin(1) bu kitabları beraberinde götürdüğünü, aşırı derecede bencil olan bu zatın kitabları kimseye göstermediğini, çocuksuz öldüğü için kendisinden sonra kitapların kaybolduğunu söylemektedirler. Gerçeği ne ölçüde yansıttığı bilinmemekle beraber, bu söylentiler gösteriyor ki el yazması olarak bir kaynak vardır ve bu kaynak da arşivlerdeki belgeler gibi el sürülmemiş bâkir bir durumda bulunmaktadır.

Başka önemli bir kaynak da Alevî - Bektaşî ozanlarının nefes, devriye, düvaz ve mersiyeleridir. Bu şiirlerin Hacı Bektaş Velî ile ilgili olanlarında genellikle esatirî bir hava vardır. Alevî - Bektaşî şiirlerinin hemen tümünde doğrudan veya dolaylı olarak Hacı Bektaş Velî fizik üstü gücü ile görüntüdedir. Alevî - Bektaşî Edebiyatı diyebileceğimiz bu türde halka has saflığı yansıtan arı ve duru bir anlatım, Allah'a saygı yanında sevgi ve yakınlık ifadesi eden bir içtenlik, Muhammed, Ali, On İki İmâm ve Hacı Bektaş Velî'nin ululuğundan uygulanan coşkulu bir üslûb vardır. Kötülükleri, kinleri kınayan, gönülden gönüle sevgi bağları kurmaya çalışan gerçek aşka yönelik bir hava esmektedir. Alevî - Bektaşî Edebiyatında duygusal yönün hissedilir bir ağırlığı olmakla beraber, özellikle nefes türün de Hacı Bektaş Velî'nin ilkelerine ve yolun kurallarına değinen ve dolayısıyla bu konuda gerçek bilgi veren çok sayıda şiir vardır.

Menkâbeler, pozitif bilim sınırlarını aşan bir görüşü yansıtırlar. Çağımız insanına inandırıcılıktan ve bilimsel değerden yoksun bir imaj verirler. Gerçekden de menkâbelerde metafizik güç her olaya insan mantığını zorlayacak ölçüde girmiştir. Bu menkâbelerin doğduğu çağlarda, toplumun üstün düzeyde sevgi ve saygısını kazanmış ulu kişiler, genellikle, fizik üstü kudretleri için de anlatılmıştır. Onları, sıradan insanlar gibi, normal ölçüler içinde görmek kamu vicdanını doyurmamıştır. Bu itibarla gerçek olaylar, mucizeler ve esatirî olaylarla sembolize edilerek, halkın hazla dinlediği menkâbelerle anlatılmıştır. Menkâbelerde Ahmet Yesevî, yanmakta olan köşeyi Rûm Diyarı'na (Anadolu'ya) atar. Hacı Bektaş Velî, bu meş'alenin düştüğü yeri yurt edinecektir. Tarihin ilk çağlarından beri bilimin ve aydınlığın simgesi olan meş'ale ile Hacı Bektaş Velî Anadolu'ya bilim ve uygarlığı getirmiş olmaktadır. Elin de kılıç değil meş'ale tutmaktadır. Donu güvercindir. Rûm Erenleri onu Anadolu'ya koymak istemezler. Hacı Tuğrul'u doğan (yırtıcı kuş) şeklinde üzerine gönderirler. Hacı Bektaş Velî, hışımla gelen Hacı Tuğrul'u boğazından yakalar «Biz size mazlûm suretinde geldik, siz bizi zâlim donunda karşıladınız. Güvercinden daha mazlûm bir yaratık bulsaydık onun donuna urunur da gelirdik» der.

Bu Menkâbe, Hacı Bektaş Velî'nin Anadolu'ya barışçı amaçla geldiğini

(1) Bak. s. 92

en hoş bir biçimde açıklıyor. Erenlerden de olsa, insanlarda kıskançlık eğiliminin bulunduğunu, bu eğilimin dostluk ve iyilikle giderilebileceğini simgeliyor. Hacı Bektaş Velî'yi anlatan menkâbelerde üslûb çekici ve sevimli, amaçladığı düşünce güçlüdür.

Hacı Bektaş Velî'nin felsefesinin incelenmesinde diğer önemli ve verimli kaynak Alevî - Bektaşî toplumunun inanç, ahlâk, töre ve dil varlığıdır. Ülkemizde ve bir o kadar da ülkemiz dışında yaşayan büyük bir insan topluluğu, yüzyılların oluşturduğu bir bilinçle Hacı Bektaş Velî'yi çok iyi tanımaktadır. Hacı Bektaş Velî'nin getirdiği hümanist felsefe, her saat onların günlük yaşantıları içindedir. O'nun şahsında sembolize olan Alevî - Bektaşî kültürü halen yaşayan kuşaklara kadar kopmadan ulaşan canlı ve inandırıcı bir bilgi kaynağıdır. Hacı Bektaş Velî'den sonra dünya güneşin çevresinde yüzlerce defa dönmüştür. Anlayışlar, yaşantılar, sosyal düzen ve hatta yeryüzü büyük ölçüde değişmiştir. İnsanlığın geleceğini yüzyılların ötesinden gören, kişileri ve toplumu insanlığın temel idealine yönelten Hacı Bektaş Velî'nin çağındaki inançlarla, ona bağlı toplumun bu günkü inançları arasında, bazı küçük ayrıntılar dışında hemen hemen fark yok gibidir.

HACI BEKTAŞ VELİ'NİN

KİŞİLİĞİ

Hacı Bektaş Veli'nin kişiliği konusunda bilimsel gerçekleri yansıtan, olumlu veya olumsuz duygusallıkların yansıtılması dışında bir araştırma ürününe rastlanmamaktadır. Dini inanç farklılıkları yüzünden bazı ön yargı ve belirli amaçlarla, gerçeklere çok defa saygı gösterilmemiştir. Kimi yazarlar, Hacı Bektaş Veli'nin ilke ve inancının ne olduğunu anlamak fırsatını bulamadan, onu körü körüne kötölemek eğiliminden kendisini kurtaramazlarken, bazı yazarlar da O'nu, olduğu gibi değil, kendisinin istediği gibi göstermek yolunu tutmuşlardır.

Kasıtlı veya kasıtsız, Hacı Bektaş Veli'yi olduğu gibi değil de kendisinin istediği gibi göstermek isteyenler daha önceleri de vardı. Çağımızda bu gayretler ve çalışmalar daha da çoğalmıştır. Hacı Bektaş Veli'yi gerek yetiştiği ortam ve gerekse edindiği bilgiler bakımından hiç tanımayan, buna karşın, hiç bir kaynağa dayalı olmadan O'na sayfalar dolusu sözler söyleter, şiirler yazdıran çok sayıda yazar vardır. Dayandığı kaynağın ne olduğu bilinmeden ve çağının diline ve üslûbuna uygunluğu araştırılmadan Hacı Bektaş Veli'ye ait olduğu ortaya atılan bu vecizelerin ve şiirlerin iyi niyetle nakledildiği ve hattâ O'nun düşüncelerine paralel olduğu kabul edilse bile, bu tutum, O yüce insana duyulan saygı ile bağdaşamaz. Hacı Bektaş Veli'nin kişiliği ne ise odur. Hacı Bektaş Veli'nin gerçek kişiliğini dışardan hiç bir katkı yapmadan anlatmak, O'nun yüceliğini açıklamak için yeterlidir. Aslında O'nun ilkelerini kutsal bir emanet olarak benliğinde korumuş, saygı ve sevgisini nesilden nesile sürdürmüş olan büyük insan toplulukları, Hacı Bektaş Veli'nin gerçek kişiliğini en iyi biçimde bilmektedirler. Hacı Bektaş Veli'nin kişiliğini belirli hatlarıyla açıklayan çağında yazılmış bir kitap veya belgenin bulunmayışı ondan sonra yazılanların ve söylenenlerin, kasıtlı veya kasıtsız çok değişik olmasına olanak hazırlamıştır. Gerçeği seçip ayırmak, yaşantı yakınlığından ve çevre görgüsünden yoksun araştırmacılar için çok zordur. Hacı Bektaş Veli'nin insan toplulukları üzerindeki etkin gücü nedeniyle, politik veya ideolojik amaçlarla O'nun düşüncelerini, istenen düşünce sistemine paralel göstermek için yoğun çaba harcanması konuyu büsbütün karmaşık bir hale sokmuştur. Hiç bir saklı

amaç beslemeden, içtenlikle Hacı Bektaş Velî'ye bağlı bulunan, sevgisinden haz duyan kişiler, toplum için de gerçeği savunacak güçtedir. Ancak, kuşakdan kuşağa geçerek gelen gerçek bilgilere ilgisizlik içinde bulunan bu insanların, inançlarına sahip çıkmamaları halinde, yakın bir gelecekte çok kişi için, Hacı Bektaş Velî, ya hiç benzemediği bir görünümde olacak veya tarihin derinliklerinde kalan bir isim olarak anılacaktır.

Hacı Bektaş Velî'nin, bütün bunlara rağmen, bildiğimiz yönleri bilmediklerimizden fazladır. Özellikle büyük halk topluluğunun, kişisel ve toplumsal yaşantısı olarak, Ata - Dede görgüsü olarak âdetlerinde, törenlerinde, inançlarında Hacı Bektaş Velî'nin yolunu özbenliğinde duyması, O'nu sevenler ve gerçek araştırmacılar için büyük şanstır.

O'na :

- «Zübde-i Evliyâ» (Evliyaların en seçkini)
- «Kutb-ül-Ârifin» (Ariflerin en ileri geleni)
- «Gavs-ül-Vâsılın» (Hakikate ve maarifete ermiş olan Kâmillerin başı)
- «Erenlerin ser çeşmesi» (Erişmişlerin baş kaynağı)
- «Pîr-i Tarikat» (Yolun kurucusu, büyüğü)

ve çağımızda,

«Mukaddem-ül-Mütefekkirîn» (Düşünenlerin öncüsü) karşılığı olarak «Düşünür» tanımlamaları yapılmıştır ve yapılmaktadır.

Kanımızca Hacı Bektaş Velî'de bu sıfatların hepsi vardır. Onun kişiliği bu tanımların birleştirilmesi ile oluşur.

HACI BEKTAŞ VELİ'NİN

SOYU VE YAŞANTISI

Hacı Bektaş Veli, Horasan'ın Nişâbur kentinde dünyaya gelmiştir. Babası İbrahim Sanî diye anılan Seyyid Muhammed, anası ünlü bilgin Ahmet Âmil Nişâburi'nin kızı Hâtemdir.

Doğum tarihini gösteren tarihî bir belge günümüze kadar bulunamamıştır. Cemalettin Çelebi «Müdafaa» adlı kitabında Hacı Bektaş Veli'nin 645 (1247 - 1248) tarihinde doğduğunu belirtiyor(2). Abdülbâki Gölpınarlı, Giritli Derviş Ali tarafından kopyesi çıkartılan Vilâyet-Nâme'nin ilk yaprağında Hacı Bektaş Veli'nin doğum tarihinin 606 (1209 - 1210) şeklinde yazılı olduğundan bahsediyor(3).

«Tevarih-i Mevlevîye» de bu tarih 639 (1241 - 1242) olarak gösteriliyor(4).

Âli'nin «Kühü'l-Ahbâr» ında Hacı Bektaş Veli'nin doğumu 646 (1248 - 1249) tarihindedir(5).

«Bektaşiliğin İcyüzü»nde «Hazret-i Pîr'in tarihî Velâdetleri doğumu bütün rivayet ve menkulat hilafına (anlatılanların aksine) olarak 639 - 640 (1242 - 1342)'dür» denilmektedir(6).

«Mezhepler ve Tarikatlar tarihî» Hacı Bektaş Veli'nin doğum tarihini 1242 - 1243 olarak kabul etmektedir(7).

Vilâyet-Nâme'deki şerhte ve Tevarih-i Mevlevîye'de kaynak gösterilmiyor. Müdafaa'da padişah fermanları ve bazı resmî belgelerin fotoğrafları kitaba eklenmiş. Ancak, bu belgeler içinde Hacı Bektaş Veli'nin doğum gününü gösteren bir açıklama yok. Hacı Bektaş Veli soyundan gelen bir kişi olarak Cemâlettin Çelebi'nin verdiği tarihi özel kayıtlardan yararlanıla-

(2) Cemalettin Çelebi, Müdafaa s. 36

(3) A. Gölpınarlı, Vilâyet-Nâme s. XX

(4) Tevarih-i Mevlevîye s. 165

(5) Âli, Kühü'l-Ahbâr Cilt 5, s. 58 - 61

(6) M. Tefvik Oytan, Bektaşiliğin İcyüzü s. 363

(7) Enver Behnan Şapolyo, Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi

rak çıkartılması ihtimaline bağlarsak, aksi, belgelerle sabit oluncaya kadar gerçeğe en yakın tarih olarak kabul edebiliriz.

Hacı Bektaş Velî'nin soyu, Vilâyet-Nâme ile bazı el yazmalarına, Alevî - Bektaşî geleneklerine ve nefeslerine göre Hz. Muhammed'e bağlanır. Bu itibarla Hacı Bektaş Velî ve onun soyu Evlâd-ı Rasûl olarak tanımlanır.

«Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş Velî» diğer adı ile Vilâyet-Nâme'de Hacı Bektaş Velî'nin soyu İbrahim Sanî diye anılan Seyyid Muhammed, Musa Sâni, İbrahim Mükerrerem Mûcab, İmam Mûsa Kâzım şeklinde On İki İmâm'ların yedincisi olan Musa Kâzım'a bağlanmaktadır(9).

Cemalettin Çelebi Müdâfaa'da soy dizisini şu biçimde veriyor :

Seyyid İbrahim Sâni
Seyyid Musa
Seyyid İshâk
Seyyid Muhammed
Seyyid İbrahim
Seyyid Hasan
Seyyid İbrahim
Seyyid Mehdî
Seyyid Muhammed Sâni
Seyyid Hasan
Seyyid Mükerrerem Mûcab
İmam Mûsa Kâzım (10)

Hacı Bektaş Velî'nin soy dizisi bazı farklarla şöyle de gösterilmektedir :

Musa
İshâk
Muhammed
İbrahim
Hasan
İbrahim
Mehdî
Muhammed
Hasan
İbrahim Mükerrerem Mûcab
Musa Kâzım (11)

(9) A. Gölpınarlı, Vilâyet-Nâme s. 1

(10) Cemalettin Çelebi, Müdâfaa s. 34 - 35

(11) Mir'at-al-Makasid fi Def-al-Mefasid Cüz. 1, s. 31 - 32

Bektaşîliğin İcyüzünde soy dizisi daha kısa olarak sayılıyor :

Seyyid Mehmet Vâridü'l Horasanî
Seyid Ali Harunü'l Horasaniyyü'n Nişâburî
Seyid Cafer Tayyar
Seyid İbrahim Sâni
Seyid Musa Sâni
Seyid İbrahimü'l Mûkerremü'l Mûcab
İmâm Musayı Kâzım (12)

İmâm Mûsa Kâzım, Abbas oğullarından Harûn-Reşid'in emriyle 786 yılında zehirlenerek öldürülmüştü. Ondan sonra İmâmet makamına geçen oğlu Ali Rıza, yerleşmek niyetiyle Nişâbur'a, oradan da Merv şehrine gidiyordu. Tûs'da tutulduğu hastalıktan kurtulamadı Senâbâd'da toprağa verildi. İmam Ali Rıza'nın kardeşi Mûcab lakabıyla tanınan İbrahimde Horasan'a yerleşmişti. Bir süre sonra Horasan yakınlarında Senâbâd kentinde öldü. İbrahim Mûkerrem Mûcab'ın torunları, Hünkâr Hacı Bektaş Velî'nin Anadolu'ya gelişine kadar Horasan'da kaldılar. Bu devrede, Hacı Bektaş Velî'nin soyunun yaşantısını belirten belgelere rastlanmamaktadır. Belge yokluğu, büyük bir ihtimalle şu durumdan kaynaklanmıştır . Arap egemenliği o çağda giderek zayıflamış; fakat, bu sefer de doğudan daha korkunç bir Moğol saldırısı Türkistan'da ve İran'da büyük bir panik havası yartmıştı. Horasan ve çevresinde istikrar kalmamıştı. Halk yarı göçebe durumunda idi. Canını ve malını nerede ve nasıl koruyacağını bilemiyordu. Talanlar, yakıp yıkmalar birbirini izliyordu. Kargaşalıklar ve göçler içinde çalkalanan bu çağdan zamanımıza, o çağdaki olayları aydınlığa çıkaracak belgeler kalmamıştır.

Bazı yazarlar, ulu kişilerin soyunun On İki İmâm'a ve dolayısıyla Hz. Muhammed'e bağlanmasının âdet olduğunu ve Hacı Bektaş Velî'nin soyunun İmâm Mûsa Kâzım'a bağlanmasının da bu geleneğe uygun olduğunu söylemekte. Horasân'dan gelen ve aslı Türk olan Hacı Bektaş Velî'nin, Hz. Muhammed'in soyundan gelen Mûsa Kâzımla soy bağlantısı olmasını inanılması güç bir söylenti olarak kabul ederler.

Bu kanıda gerçek payı olduğu düşünülebilir. Hacı Bektaş Velî'nin Horasân'dan gelmesi ve Türkçe konuşup Türk kültürünü yaymış olması bu olasılığı güçlendiriyor. Gerçekten de Hünkâr Hacı Bektaş Velî, İslâmı Türkleştiren, İslâm inancını Türk kültür ve gelenekleri ile sentez yapan ve Anadolu'da Türk medeniyetinin yerleşip kökleşmesini sağlayan bir Türk büyüğüdür. Bu gerçeği herkes kabul etmektedir. Ancak bu, Hacı Bektaş Velî'nin soyunun İmâm Mûsa Kâzım'dan gelmediğini kanıtlamaz. İnsanları ırklarına göre katı sınıflara ayırmanın ve onları birbiriyle kaynaşmaz yaratıklar şeklinde görmenin ürünü olan bu ilkel düşünüş, yüzeyde böyle çelişkili bir görüntü

oluşturmaktadır. Oysa, Hz. Muhammed'in, soyundan gelmiş olduğu Azer'in, Türkistan'dan göç ettiğini söyleyen çok sayıda yazar vardır. Aslında bunlar önemli de değildir. Önemli olan, O ulu kişinin nereden geldiği değil ne yapmış olduğudur.

İmâm Mûsa Kâzım'ın oğlu İmâm Ali Rızâ'nın, çocukları, bazı kardeşleri ve yakınlarıyla Türkistan'a göç ettiğini, Abbasoğlu Memûn'un Veliat atama teklifini kabul etmediğini ve onunla birlikde Bağdad'a gitmediğini belgeler ve tarih kitapları kesin olarak göstermektedir. Hastalık veya zehirlenme sonucu öldüğü Senâbâd'daki türbesi, İran ve Türkistan'ın en önemli bir ziyaret merkezi olarak çok sayıda araştırmacının ilgisini çeken bir tarihî eserdir(13).

Alevî - Bektaşî inancında altın zincir olarak kabul edilen On İki İmâm soyunun Hacı Bektaş Velî'ye kadar geldiği babadan oğula aralıksız ve kesintisiz intikal etmiş kesin bir kanı halindedir. Alevî - Bektaşîler Hacı Bektaş Velî'yi İmâm Mûsa Kâzım'ın torunu saymakta birleşirler. Ozanlar da bu bağlantıyı anlatagelmışlerdir.

«Dün gece seyrimde batın yüzünde
Hünkâr Hacı Bektaş Velî'yi gördüm
Elifi Taç başında nikab yüzünde
Aslı İmâm Nesl-i Ali'yi gördüm»

— Kalender Abdal —

Mustafa'nun sırrısın hem Şâh-ı Merdan oğlusun
Şebper ü Şübper İbâd-ı Nûr-ı Yezdan oğlusun
Bâkır u Câfer ki Hakk'm hâs sultan oğlusun
Hazret-i Kâzım dahî Şâh-ı Horasan oğlusun
Esselâm ey Hâdi-i Râh-ı Hûda Nesl-i Ali
Esselâm ey Kût-bı âlem Hacı Bektaş Velî

— Kanberî —

Şah Hasan ile Huseyn-i Kerbelâ'nın aslısın
Aşika sartaç olan Zeyn-ül-İbâd'm aslısın
Hem Muhammed Bâkır u Câfer İmâm'm aslısın
Mûsî-i Kâzım Ali Mûsa Rızâ'nın aslısın
Fahr-i âlem Nûr-ı Çeşm-i enbiyâ Nesl-i Ali
Şâh-ı ekrem Kût-bu âzâm Hacı Bektaş Velî

— Azbî —

Alevî - Bektaşî edebiyatına binlerce nefes bu konuyu bu anlamda anlatırlar. «Hacı Bektaş Velî gibi, ululuğunu kendisi isbatlamış bir kişinin soyunu imâmlara bağlamaya gereksinme var mıdır?» tartışmasına girmeden, bu bahsi şöylece sonuca bağlamak istiyoruz. Gerçek tarih, olması lâzım geleni veya olması isteneni değil, olanı nakleder. Hünkâr Hacı Bektaş Velî'nin soyunu

(13) Ebûs-Said Abd'üs-Selâm, Tenkiyh'ul-Makeal c. II, s. 151

resmî kayıtlarla İmâm Mûsa Kâzım'a bağlayacak belgeleri bulmak bugün için olanaksız. Belki de hiç olanak bulunamayacak. Gerçek olan şu ki, inançlar, menkâbeler, nefesler ve insan mantığı Hacı Bektaş Velî'nin soyunu Mûsa Kâzım'a bağlıyor.

Türkistan'ın en ünlü mutasavvıfı Ahmet Yesevî öldüğünde -H. 562- (1166 - 1167) Horasân ve çevresi yaşanamaz bir bölge halindedir. Herkes göç etmeyi tasarlıyor. Dağınık halk toplulukları şaşkın bir durumdadır. Bu arada, Ahmet Yesevî'nin yetiştirdiği büyük bilgin Lokman Perende-i Kâşânî, Yesevî dergâhına pöstnişin oluyor. O yıllarda gençlik çağında bulunan Hacı Bektaş Velî, Lokman Perende tarafından eğitiliyor. Çeşitli bilim dallarında on yıldan fazla öğretim yaptığı Hacı Bektaş Velî'ye «Hünkâr» ve «Hacı» lakablarını veren de bu zattır. Hacı Bektaş Velî'ye manevî emânetleri ve manevî görevleri de Ahmet Yesevî adına Lokman Perende'nin verdiği anlaşılıyor. Menkâbelerde Ahmet Yesevî'nin verdiği rivayet edilmekte ise de onun ölüm tarihine göre emanetlerin devri Lokman Perende vasıtasıyla vukubulmuştur. Manâkıb bu konuda şöyle diyor : «Ve ol Kubbe-i elifi tac ve hırka ve çirak ve sofrâ ve alem ve seccâde kim Hazret-i Cibril, Rasûl Aleyhi's-selâm'a Hak Sübhânehu ve Ta'âlâ emri ile getirmiş idi ve Hazret-i Rasûl dahi ânı erkânıyla Hazret-i Ali'ye vermiş idi ve Hazret-i Ali, Hazret-i Hüseyin'e vermiş idi ve Hazret-i Hüseyin, Hazret-i Zeyne'l-Âbidin'e vermiş idi ve Hazret-i Zeyne'l-Âbidin, Mervân hapsinde iken Ebü'l-Müslim gelib hurûc etmek için icâzet talep kılacak Ol Kubbe-i elifî tacı ve hırka ve çirak ve alemi ve seccâdeyi erkânı ile Ebü'l-Müslim'e vermiş idi. Ebü'l-Müslim dahi Muhammed Bâkır'a vermiş idi. İmâm Muhammed Bâkır dahi oğlu İmâm Ca'fer'üs-Sâdık'a vermiş idi ve İmam Ca'fer'üs-Sâdık dahî oğlu Mûsa Kâzım'a vermiş idi ve İmam Mûsa Kâzım dahî oğlu Sultan-ı Horasan Ali'ür-Rızâ'ya vermiş idi ve Sultan-ı Horasan Ali'ür-Rıza dahî Sultanü'l-Ârifin Serçeşme-i Merdân-ı Hezar-Pîran-ı Türkistan Hoca Ahmed Yesevî'ye vermiş idi. Hoca Yesevî rahmet-ullahi aleyh 99.000 halifenin birine vermedi. İstedikçe sahibi var gelur deyu Hazret-i Hünkâr Hacı Bektaş Velî'nin gelmesini işaret eder idi. Âhir-i emr, Hazret-i Hünkâr Hacı Bektaş Velî geldi. Ol dahî Onlara verdi(14).

«Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş Velî» bu emânet teslim olayını daha ayrıntılı biçimde nakletmektedir : «Ahmed-i Yesevî'nin başında bir zirâ uzunluğunda bir elifî tac vardı. Bu tâç, hırka, çerağ, sofrâ, alem ve seccadeyle, Tanrı'dan Muhammed Peygamber'e gelmişti. O da onları erkânla Murtazâ Ali'ye vermişti. İmam Ali, İmam Hasan'a sunmuştu. Ondan İmam Huseyn'e değmişti. İmam Huseyn, onları İmam Zeyn-al-Âbidin'e vermişti. O oğlu Mu-

(14) Dr. Tschudi, Velâyet-Nâme-i Hacım Sultan s. 7

hammed'e, O oğlu İmam Ca'fer-âl-Sâdık'a, O oğlu İmam Musa-l-Kâzım'a, O da oğlu İmam Aliyy-al-Rıza'ya tapşırmişti. İmam Rıza, onları doksan dokuz bin Türkistan Pîrinin ulusu Hâce Ahmed-i Yesevî'ye sunmuştu. Hepsî de Şeyh'in tekkesinde dururdu. Onları halifelerinden hiç kimseye vermemişti. Soran olursa, sahibi vardır gelir derdi. Biri gelip şeyhten kisve giymek isterse, ne varsa onu giydirdi. Hatta bir talip, kurban getirecek olursa onun postundan bir külâh yaparlardı, onu verirdi.

Bir gün halifeler, hep toplanalım da dediler, Şeyh'ten, onları isteyelim. Birimizden birisine versin. Sabah çağı doksan dokuz bin halife sabah namazını kıldılar. Hâce'nin avlusu pek genişti. Hepsî seccade salıp yerli yerine oturdu. Ortaya da büyük bir ateş yakmışlardı. Duadan sonra Şeyh, halifelerin yüzlerine baktı, gönüllerindeki anladı. «Gönlünüzde ne varsa dile getirin söyleyin» dedi. Halifeler, dileklerini söylediler. O sıralarda sâdık bir muhib darı getirmişdi. Darı, meydanın bir tarafına yığılmıştı. Şeyh : «Kim, bu darı çeçinin üstüne seccâde salar, iki rek'at namaz kılar, hiç bir darı yerinden kımıldamazsa o emânetler, o adamın hakkıdır. Elifî tâç kendiliğinden uçar başına konar. Hırka eğinine gelir, çerağ uyanıp önünde dikilir, sofraya varır yayılır, alem başının üstünde durur, seccâde altına dösenir. Zahmet çekmeyin, sahibi var onların, çıkar gelir şimdi» dedi.

Halifeler bu sözleri duyunca utançlarından, başlarını yere eğdiler, şaşırıp kaldılar. Derken bir de baktılar ki birisi selâm verip «Sabah-al-aşk» deyiş geldi, oturanları aralayıp bir yere oturdu. Bu gelen Er, Hünkâr Hacı Bektaş Velî'ydî. Halifelerin o dört alâmeti, o dört fahri, Hâceden istedikleri kendisine malum olmuştu. Bir an içinde Horasân'dan kalkmış Türkistan'a Hâce'nin tekkesine gelmişti. Hâce, Hünkâr'ın selâmını ayağa kalkıp aldı. Onun kalktığını gören halifeler de ayağa kalktılar. Hâce Hünkâr'ı yanına aldı ve halifelere dönüp : «İşte, dedi, emanetlerin sahibi geldi». Sonra : «Ey Horasanlı Bektaş» dedi, Hacı Bektaş'ı huzuruna çağırdı. Hünkâr ayağa kalktı, seccâdeyi eline aldı, darı çeçinin yanına vardı. «Bismillâh-î ve Billâh-î» deyiş seccâdeyi yaydı, üstüne çıkıp iki rek'at namaz kıldı. Tek darı tanesi bile yerinden kımıldamadı.

Namazı kıldıktan sonra geçti yerine oturdu. Elifî taç yerinden kalktı uçarak gelde Bektaş'ın başına geçti. Bunu gören halifeler, birden salâvat getirdiler. Hırka da havalanıp sırtına kondu. Çerağ durduğu yerden kalkıp uyandı, önünde durdu. Peygamber'in sancağı da durduğu yerden kopup Hünkâr'ın başı ucunda dikildi, Seccâde kalkıp altına dösenî. Halifeler bu halleri görünce «eyvah!» dediler, bu çeşit kuvvetli er, burada kalırsa demimiz oynamaz artık. Ahmed Yesevî, hatırlarından geçeni anladı.

Hacı Bektaş, o emanetleri, Ahmed Yesevî'ye sundu. Hâce erkâna uygun olarak Hünkâr'ı tıraş etti. Emanetleri verdi. İcazetini teslim etti. «Ya-

Bektaş» dedi, «tam olarak nasibini aldın, müjde olsun ki Kûtb-al-aktâblık senindir. Kırk yıl hükmün vardır. Şimdiyedek bizimdi, bundan sonra senindir. Biz bu yokluk yurdunda çok eğlenmeyiz. Ahiret'e gideriz, Var, seni Rûm'a saldık, Sulucakarahüyük'ü sana yurt verdik, RÛM ABDALLARI'na seni baş yaptık. Rûm'da gerçekler, budalalar, sarhoşlar çoktur, artık hiç bir yerde eğlenme, hemen yürü»(15).

Hacı Bektaş Velî'nin Nisbet-i Tarikat'ı :

Hacı Bektaş Velîyy-ül-Horasanîyy-ün-Nişâburî
Lokman Perende-i Kâşânî
Yahya-i Kahistânî
İshak Hemedânî
Yakub İsfahanî
Hoca Cafer Sicistanî
Hoca Rüstem Taberistanî
Hoca Ahmed Yeseviyy-üt-Taşkendî
Muhammed Züccac
Ebûbekir Şebelî
Cafer bin Yunus
Cüneydî Bağdadî
Sersekatî
Mâruf Kerhî
Davut Taî
Habib Acemî
Hasan Basrî
İmâm Ali (16)

olarak gösteriliyor. Lokman Perende'nin Hacı Bektaş Velî ile doğrudan bağlantısı bulunduğu burada da doğrulanıyor. Tevarih-i Mevlevîye'de «659 hicri'de Vârid-ül-Horasanî'nin zevcesi Hateme Hatun 45 yaşında Nişâbur'da vefat ettiği zaman, oğlu Muhammed Bektaş yirmi yaşında idi. Beldesinde duramayıp Ahmet Yesevî dergâhına gelip altıncı Pôstnişîn Lokman Perende-i Kâşânî huzuruna varıp hizmetinde mukim oldu(17)» denmektedir.

Bu anlatımlar elbette tarihî ve resmî belgeler cinsinden bir kaynak sayılamaz. Öyle anlaşılıyor ki, Hacı Bektaş Velî ister Ahmed Yesevî ile görüşmüş olsun ister Lokman Perende aracılığıyla ondan feyz almış bulunsun, Ali'den bu tarafa süregelen inanca sahip çıkmış, onu yürütme görevini devir almıştır. Moğol kasırgasının önünde Anadolu'ya doğru dalga dalga akan

(15) A. Gölpinarlı, Vilâyet-Nâme s. 15

(16) M. Tefîk Oytan, Bektaşîliğin İçyüzü s. 363

(17) Tevarih-i Mevlevîye s. 165

insan seline, görevini çok iyi bilen, manevi emanetleri koruyacak güçte yetiştirilen genç bir fikir akıncısı olarak katılmıştır. Hacı Bektaş Velî, Nefes, Mekke, Medine, Kudüs ve Halep'ten Anadolu'ya ve Sulucakarahüyük'e geldiği zaman otuz beş yaşlarında, bilgin ve olgun bir toplum öncüsü hüviyetinde idi. Anadolu, o yıllarda her yönden gelen saldırılarla ezilmişti. Din ve mezhep ayrılıkları ve politik çıkarlar nedeniyle halk, birbirlerine karşı kıskırtılmış, her taraf kardeş kanına boyanmıştı. Güçlüye hak tanıyan bir düzensizlik her şeye hakimdi. Karahüyük'e konarak çevresini mazlum bakışlarıyla gözleyen «Güvercin», nefes aldirmayan taassubun ağır havasından bunalmış Anadolu'nun beklediği kurtarıcıyı simgeliyordu.

Hacı Bektaş Velî, Sulucakarahüyük'te, hayatın güzelliğine, fazilete ve bilime yönelik bir yaşam anlayışı filizlendiriyordu. Dinî inancı, medresə skolastiğinden kurtararak, Tanrı'ya korkudan çok sevgi ile ulaşmayı öneren felsefî bir yaklaşım getiriyordu. Böylece, kitabî metodlar dışında bir yöntem uygulayarak, İslâm'ın temel kurallarını, çağın gelişen ve değişen koşullarına ayak uyduramayan mutaassıp düşüncelerden arıtın köklü bir reform gerçekleştiriyordu. İslâm felsefesinin bir bakıma Türk kültürü ile sentezleşmesi şeklinde başlayan bu fikir hareketi, okumuş olmayan halk arasında özellikle Türkmen aşiretleri arasında hızla yayılıyordu. Politik ve ekonomik hayatla bağlantılı olarak, sosyal düzeni hızla çökmekte olan o devrin insanının moralini yücelten bu fikir hareketi ile, toplumun çekirdeği olan bireyler dışardan bir zorlama olmadan iyiliğe yöneliyorlardı. Her kişi kendi elinden, dilinden ve belinden gelecek kötülüklerden sakınmayı öğreniyordu. Akıl yolunu izlemenin, gerçeğe yakın olmanın ve tüm insanları sevmenin mutluluğunu ve ferahlığını gönüllerinde duyuyorlardı.

Böylesine kâmil insan sırrını farkedip kin ve gururdan silkinerek ikrarda devamlılığın, alçak gönüllülüğün insan ruhunda sonsuz ufuklar açtığını farkedilenler, çorak, bunaltıcı ortama tatlı bir bahar havası getirdiler. Kin ve kavganın yerini dostluk ve yardımlaşma aldı. Kardeşlik ve sevgi kokan bu atmosfer içinde, insanlık idealinin iksiri olan bir müzik ve duyguları coşturup kucaklaştıran bir tekke edebiyatı dallanıp çiçeklendi. Gelişen güçlü ah-lâk sistemi ile hak, güçlünün değil, gerçek sahibinin oldu.

Evet, Hünkâr Hacı Bektaş Velî'nin Anadolu'ya gelmesiyle bütün bunlar gerçekleşmiştir. İnsanlığın ve insan olmanın her gelişiminde Karacahüyük'e konan güvercinin ayak izi vardır.

Gene o tarihe, H. 680 (1281 - 1282) yıllarına dönüyoruz. Hünkâr Hacı Bektaş Velî gençlik çağında tarih, filozofi, tasavvuf, hikmet, edebiyat, tefsir dallarında eğitim görüyor. Babası İbrahim Sâni'nin gözetiminde, çevrenin bilginlerinden yararlanan bu eğitim sürecinde Hacı Bektaş Velî'nin, Arap

dilini de öğrendiğine tanık oluyoruz. Menâkıb, Kur'ân okuyan Hacı Bektaş Velî'nin sağında Muhammed Mustafa solunda Ali-Al-Murtaza bulunduğunu naklediyor(18). Hacı Bektaş Velî'nin Makalât'ı Arapça yazdığından ve çeşitli Arap ülkelerinde inceleme yaptığından bahsedilmektedir. Öyle anlaşılıyor ki Hacı Bektaş Velî, İslâm'ı çıktığı yerde incelemiş, gerek bilgi ve gerek görgü itibarıyla düşüncelerini olgunlaştırmış ve ondan sonra Anadolu'ya geçmiştir. Seyahatinde Halep Afşin ve Kayseri yolunu izlemiştir. Âşık Paşa-zâde tarihinde bahsedilen, Sivas'a gitmesi ve Baba İshak'a halife olması şeklindeki söylenti, diğer tarihi kaynaklar tarafından doğrulanmamaktadır. Bilindiği gibi Âşık Paşa-zâde -Ahmed Aşıkî'nin kitabı tarihi ve resmî belgelere dayanmayan söylentileri nakletmektedir. Bazı kısımları başkaları tarafından yazılıp tamamlanmıştır. Bu zat Hacı Bektaş Velî'den çok sonra yaşamıştır. Böyle olduğu halde hiç bir kaynak göstermeden ve bir belgeye dayanmadan Hünkâr Hacı Bektaş Velî'yi şöyle anlatmaktadır : «Kendu meczûb budala bir aziz idi. Şeyhlikden ve müridlikden fâriğ idi. Abdal Mûsa derler idi bir derviş var idi Hatun ananın muhibbi idi. Ol zamanda şeyhlik ve müritlik igen zâhir değil idi. Silsileden dahî fâriğ idiler. Hatun ana ol azizin üzerine mezar etti. Geldi bu Abdal Mûsa bunun üzerine bir nice gün sâkin oldu» diyor(19).

Âşık Paşa-zâde, «Bunların kıssası çoktur. Cemlsine ilmüm yetmişdür, bilmişemdür.» demesine rağmen, Hacı Bektaş Velî ve çevresi hakkında ya hiç bir şey bilmemektedir, rivayetleri nakletmektedir, ya da inanç farkının etkisi ile gerçek dışı bilgiler vermektedir. Bu meyanda Amasya'ya gittiğini, Baba İshak'a halife olduğunu yazmaktadır. Âşık Paşa-zâde'nin verdiği bu bilgiler ansiklopedilere kadar aktarılmıştır. Oysa, Âşık Paşa-zâde naklettiği bu söylentilerde bir kaynak göstermediği gibi verdiği bilgiler inanılır kaynaklar tarafından doğrulanmamaktadır. Baba İshak'ın Armağan Şah tarafından idâm edildiği tarihte (H. 637 - 1239) Hacı Bektaş Velî henüz doğmamıştı(20). Alevî - Bektaşî ozanlarının nefeslerinde Ahmed Yesevî veya Lokman Perende adı çok geçtiği halde Baba İshak veya Baba İlyas adlarına hiç rastlanmıyor. Prof. Dr. Fuad Köprülü, Baba İshak hakkında şu bilgiyi veriyor : «Bu husustaki en doğru bilgiyi Sahâif'ül-Ahbâr toplamıştır H. 637 senesi erişdikte, Şumeyşad a'malinden Kefersud nahiyesinde Baba İshak nam bir müfsid zûhura gelip huruc eyledi. Bu habis, aslında izhar'ı zühd ve riyâ ve dünyadan i'râz suretinde görünüp Türkmen taifesinden ve sair ehl-i kurâ sâde-dillerden hendüye vâfir mürid ve mu'tekid peyda eyledi ve bir miktar

(18) A. Gölpınarlı, Vilâyet-Nâme s. 5

(19) Aşık Paşa oğlu Ahmed Aşıkî, Tevârih-i Al-i Osman s. 273

(20) Ali, Künhü'l-Ahbâr C. 5, s. 55
Cemalettin Çelebi, Müdafaa s. 36
Tevârih-i Mevlevîye s. 165

hokkabazlık dahi bilüb ol şu'bedeleri kerâmet olmak üzere halka satardı. Sonra Amasya taraflarına varıp ol nevâhîde dağ başında bir mağarada mekân tuttu ve kendi has müridlerinden gayri yanına kimseyi getirmez oldu. Bir müddet bu minval üzerine hareket eyleyip âkibet mûridlerini irsâl ve halkı igfâl eyleyip, bir gün alem-i şikak ref'eyledi ve gûya Taraf-ı Hak'dan bu hususa memur olmak üzere izhar kıldı ve başına cem olan evbâş ile hareket eyleyip Amasya ve Tokat Nevâhisine isâl-ı dest'i taarruz eylediler. Eriştikleri memaliki garet ve mülaki oldukları ümerâyı münhezim kıldılar. Bu haber sem'i padişah'a vüsûl buldukda Mubarizü'd-Din nâm ile müte'ayyin bey'ini irsâl eyledi. Varıb Şakî-i merkumu ahz ve mûridleri ile salb eyledi. Livâ-yi Şekaveti altına cem olan gürûh-i müts'dîn kazıyyeden haberdar olduklarında müteferrik ve perişan olup şer-ü şûrları rûy-i arzdan bertaraf oldu. Ol melâin Hâsâ sümme hâsâ Baba İshak hakkında peygamberdir diye itikad ederlerdi. (Sahâifü'l-Ahbâr tercümesi C. II s. 568) Muhtelif kaynaklardan alınan bu bilgi, Baba İlyas'ın, Cengiz istilâsı önünde Horasan'dan gelmiş bir mutasavvıf ve Seyyid Ebü'l-Vefâ müridi olduğunu, Baba İshak'ın teşvikiyle Babaî'lerin çıkardığı isyanın sultan Gıyâsü'd-Din tarafından bastırıldıktan sonra şeyhin afvedildiğini, Muhlis paşayı onun oğlu sayın.ak lazım geldiğini gösteriyor. Hüseyin Hüsameddin «Amasya Tarihi» adlı kitabında bu mesele hakkında uzun ve mühim tafsilat vermekte ise de ne yazık ki kaynaklarını açık bir şekilde belli etmemiştir. Ona göre, Babaî'ler isyanını hazırlayan Baba İshak Kefersûdî, aslen Rûm dönmesi olup, Sivas kadısı Ebu Abdullah Muhammed'den Şii'liği ve Batınîliği öğrenmiş, onun ölümünden sonra Baba İlyas'a intisap etmiştir. Muhtelif entrikalarla kendisine zemin hazırlayan bu adam, H. 637 (M. 1239 - 40) da ortaya çıkarak kendisini Emîrül-mü'minîn ilân etti. Konya üzerine yürüdü. O arada Selçuklu Sultanı'nın Saadeddin köpek adındaki Rûm dönmesi bir nedim ile de ilişki kurdu. Nihayet Saadeddin'in idâmından sonra, Mübarizü'd-Din Armağan Şah, Amasya, Tokat, Sivas havalisini istila eden bu yalancı peygamberi Amasya'da yenerek yakalattı ve öldürttü. Baba İlyas'a gelince, Behcetü't-Tevârih'e göre, H. 545 (M. 1150 - 51) de Sultan Mes'ud Selçûkî tarafından bina ettirilen Hangâh-ı Mes'ûdî şeyhlerinden olup H. 628 (M. 1230 - 31) den başlayarak şöhret kazanan Horasanlı Şuca'ü'd-din İlyas bin Horasanî'dir ki H. 637 (M. 1239 - 40)'da Baba İshak vak'asında parmağı olmakla beraber afvedilerek Amasya yakınındaki çiftliğine gönderilmiştir (Amasya Tarihi C. I ve II) (21).

Prof. Fuad Köprülü de naklen verdiği bu bilgilerin itimada şayan bulunmadığını söylüyor. Gerçekten de, yazarların tarafsız olmadıkları açıktır. Osmanlı yazarları, bu tür ayaklanmaları genellikle rafizî, mulhid, kızılbaş

(21) Prof. Dr. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar s. 208

ayaklanmaları diye tanıtmışlar; devletin yapıcı unsuru olan bu Türk toplumunun içine yuvarlandığı ekonomik bunalımların zorlamasıyla patlak veren olaylar biçiminde anlatmaya yanaşmamışlardır.

Baba İshak'ın konumuzla ilgili olan tarafı Hacı Bektaş Velî ile bir bağlantısının bulunup bulunmadığıdır. Olaylar ve tarihi belgeler böyle bir münasebetin olanaksız bulunduğunu doğrulamaktadır. Hacı Bektaş Velî'yi kötüleme eğiliminde bulunan Âşık Paşa-zâde, Hacı Bektaş Velî'yi Baba İshak'ın halifesi olarak göstermek suretiyle, O'nu ve çevresini, çağının iktidarının baskısı altına almayı amaçlamıştır.

Alevî-Bektaşî toplumunu yakından tanıyan araştırmacılar da, «Babâîlerin reisi olan Baba İlyas ve Baba İshak'la Hazret-i Pîr'in bir münasebeti yoktur»(22) kanısındadırlar.

Hünkâr Hacı Bektaş Velî Suluca Karahüyük'e yerleşmeden önce, Ashab-ı kehf Mağarasının da bulunduğu Afşin-Elbistan bölgesi(23) Zülkadırlı İli diye tanınan Hattusas ve çevresi(24) Kayseri, Ürgüp, Sineson, Açıkseyray(25) gibi tarihi yerleşim bölgelerinde incelemeler yapmıştır.

Hacı Bektaş Velî'nin İç Anadolu'ya özel bir önem verdiği kuşkusuzdur. Manâkıb, Karacahüyük'e yerleşme nedenini Horasan'dan atılan köşeginin Suluca Karahüyük'e düşmesine bağlarlar. Oraya yerleşme nedenini, Kadıncık ana ile evlenmesi, ya da Sulucakarahüyük'ün Anadolu'nun orta yerinde bulunması ile izah eden yazarlar da var. Menkâbeler dışında bu soruyu kesin olarak yanıtlayan belgelere sahip değiliz. Söylenenlerin hepsi de etken olabilir. Bununla beraber, Hacı Bektaş Velî'nin İdris Hoca'nın kızı Fatma Nüriye (Kadıncık ana) ile evlenmesi ve bu evlilikten İbrahim Seydi (Seyyid Ali Sultan, Timurtaş) adı verilen çocuklarının dünyaya gelmesi Suluca Karahüyük'e yerleşme nedenini yeteri kadar açıklıyor. Onun daha büyük bir şehre gidip yerleşmemesi, halka yakın olmak istemesi, alçak gönüllülüğü, Suluca Karahüyük'ün coğrafi mevkiinin düşüncelerini yaymasına uygun olması gibi nedenlerle de bağdaştırmak mümkündür.

Suluca Karahüyük, Selçuklu Devletinin son hükümdarı Alâ'ed-din Keykûbad tarafından Yunus Mukrî adında bilgin bir kişiye yurt olarak verilmişti. Yunus Mukrî'nin İbrahim, Süleyman, Saru ve İdris adlarındaki dört oğlu ile Sarı İsmail'in ve diğer iki kişinin aileleri Suluca Karahüyük köyünü oluşturuyordu.

(22) M. Tevfik Oytan, Bektaşîliğin İçyüzü s. 366

(23) A. Gölpınarlı, Vilâyet-Nâme s. 18

(24) Aynı eser s. 21

(25) Aynı eser s. 23

Tevarih-i Mevlevî'ye göre Hacı Bektaş Veli geldiğinde Sarı İsmail ve Karısı Ümmetullah ile karşılaşmıştır. Pîr'in ilk Mûridleri bunlar olmuştur

Hünkâr'ın özel hizmetini Sarı İsmail yapmıştı. Yakınlarından hiç biri onun mertebesine erişememişti. Hacı Bektaş Veli nereye gitse en yakın yardımcısı olarak onu beraber götürürdü.

Hacı Bektaş Veli'nin ünü her yana yayıldı. Her çevreden ziyaretine gelen çoğaldı. Kimi gelen nasibini alır giderdi. Kimi gelen, kalır hizmet ederdi. Kimisini de Hünkâr bir yere yollar kendisine ocak (Dedelik) verirdi. Ocak sahipleri gittikleri yerlerde mûrid, mûhib edinir, halka uyarır doğru yola kılavuzlardı.

Hacı Bektaş Veli, Anadolu'da otuz altı bin ocak uyandırmıştı. Bunlardan üç yüz altmışı Hünkâr'ın huzurunda hizmette bulunurdu. Hünkâr, âhirete göçünce onların her biri, Hünkâr'ın kendilerine bildirdiği yere gittiler(26). Bu üç yüz altmış ocak sahibinin soyundan gelenler, Hünkâr Hacı Bektaş Veli'den aldıkları nasib'e bağlı olarak mûhiblerin yol işlerini yürütegeldiler. Ocak sahiplerinin en ünlüleri : Cemal Seyid, Sarı İsmail, Hacım Sultan, Baba Mansur, Pîr Ebî Sultan, Receb Seydî, Sultan Bahaaddin, Barak Baba, Ali Baba, Hızır Samut, Karaca Ahmet Sultan, Abdal Musa Sultan, Akyazılı Sultan, Baba Rasûl, Sarı Kadı, Sarı Saltuk, Taptuk Emre, Seyyid Pîyrab, Seyyid Sabir, Karadonlu Can Baba, Abdal Murad, Geyikli Baba, Dost Hûda, Atlas Pûş, Seyyid Kadı, Dede Garkın, Gözü Kızıl, Şems-Tebrizî, Güvenç Abdal, Sultan Şûca'dır.

Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin Karacahüyük'e yerleşmesi ve orada sürdürdüğü yaşamı ve kişiliği üzerinde yüzyıllar boyu tartışmalar yapılmış ve halen de yapılmaktadır.

Hacı Bektaş Veli'yi, gerçek kişiliği olmayan eski çağlardaki azizler gibi bir esâtir kahramanı olarak göstermek eğiliminde olanlara rastlandığı gibi, hıristiyanlığa paralel bir inanç sistemi geliştirdiğini söyleyen yazarlar da vardır. Bu düşünceler daha çok yabancı yazarların işlediği tema'lar"dır(27).

Mevlânâ soyundan Ulu Ârif Çelebinin teşviki ile «Manakîb-al-Ârifin» adlı kitabı yazan Ahmet Eflâkî, Şemseddin-i Tebrizî'yi, «Fakirlerin Sultanı, halk içinde Tanrının rahmeti» diye tanımlar(28). Şems-i Tebrizî'nin Mevlânâ'yi

(26) A. Gölpınarlı, Vilâyet-Nâme s. 81

(27) F. V. Hasluck

R. Hulûsi tercümesi, Bektaşîlik Tetkikleri s. 59

J. K. Birge, The Bektashi order of dervishes s. 134

(28) Ahmet Eflâkî, Prof. T. Yazıcı çevirisi, Manakîb-al-Ârifin s. 107

uyardığı herkesin bildiği bir gerçektir. Şems-i Tebrizî Konya'ya Hünkâr Hacı Bektaş Velî tarafından gönderilmiştir(29).

Bu açık gerçeklere karşı Ahmet Eflâkî, Manakib-al-Ârifin'de şöyle diyor : «Faziletle süslenip bezenmiş raviler rivayet ettiler ki Hacı Bektaş Velî, Baba Rasûl'ün has halifelerinden idi. Baba Rasûl Rûm ülkesinde zuhûr etmişdi. Bir topluluk ona Baba Rasûlu'îlâh diyordu. Hacı Bektaş'ın maarifetle dolu ve aydın bir kalbi vardı. Fakat Şeriata uymuyordu. Nakib-i Şeyh İshak'ı Bir kaç mürid'le birlikde Mevlânâ'nın yanına gönderdi. Ve Mevlânâ'dan «ne istersin, ne istiyorsun, dünyada kopardığın kıyâmet nedir?» diye sordurdu. Buna sebep de dünyanın bütün büyük ve küçüklerinin Mevlânâ hazretlerine teveccüh etmeleri idi. Bütün şeyhler ve emirler Mevlânâ'nın sözlerini işitmekten lezzet alıyorlardı. Bir çok mukallid müridler de kendi sahte şeyhlerinden yüz çevirip bu hakikati arayan ve onu tasdik eden hânedanın kulu ve müridi olmuşlardı. İşte bu hali kıskanma onlara çok işliyordu. Kıskançlık yüzünden her taraftan her biri onun aleyhine sözler söylüyor nükteler savuruyor ve onu yeriyorlardı. Yine Hacı Bektaş demişti ki «eğer aradığını buldunsa sus, bulmadınsa dünyaya attığın bu gürültü nedir? Kendini insan oğullarının manzûru yaptın. Halkın bu kadar hanûmanını birbirine kattın.» nitekim Mevlânâ buyurmuştur : «Başımızı ayak yapıp Ceyhûn tarafına doğru koşuverdik. Biz dünyayı birbirine kattık ve sonra aradan fırlayıp çıktı. O Leylâ'nın Mecnunlarının sınırına gittiğimiz vakit, binek hayvanımız serkeşlik etti. Biz Mecnun'un sınırını da aştık. İlâh...»

«Hacı Bektaş Velî yine demişti ki : Dünyayı heyecanının tatlılığı ile doldurdun. Hayli ameli bozuk münâfıklar senin heyecanının heybetinden damakları acı olup siyah elbise giydiler.»

«Derler ki, adı geçen Şeyh İshak, medresenin kapısına ulaştığı vakit, Mevlânâ Hazretleri Semâhda idi. Şeyh İshak medresenin eşiğini tam bir edep-
le öptü ve dervişlere yaraşır bir huzurla içeri girdi. Hemen o anda Mevlânâ hazretleri şu gazele başladı : «Eğer dostun yoksa, niçin aramıyorsun? Eğer yârine ulaştınsa niçin sevinmiyor, lâkayd oturuyorsun? Bu acalıp bir iştir. Asıl hayret edilecek şey, sen bu hayret edilecek şeyin sevdasında değilsin İlâh...»

«Şeyh İshak kendinden geçti, bu gazeli ve`bu olayın tarihini yazıp gitti. Hacı Bektaş Hazretlerine ulaşınca, görüp işittiğini olduğu gibi anlatıp yazdığı tarihi arz edince, Hacı Bektaş «Aynı günde Mevlânâ Hazretleri kükreyen bir arslan gibi içeri girdi ve bana, Ey kahbenin kardeşi! Bizim heyecanımız neş'e ve aşkdan geliyor. Yanma ve aramaktan değil, deyip gırtladığını sıktı.

(29) İstanbul Üniversitesi kitablığı, Türkçe yazmalar no. 4820 sayfa 168

Öleceğimden korktum. Baş koyup istiğfar ettim. Yalvarıp yakardım ve kendi aczimi itiraf ettim. Bir anda gözümünden kayboldu», dedi. Ve «Şimdi ey dervişlerim, Mevlânâ'nın saltanat ve ululuğu bizim tasavvurumuza ve teşbihlerimize sığmaz. O mânâ timsalinin fermanına itaattan başka bizim için yapılacak bir şey yoktur» diye ilave etti(30).

Bu gülünç uydurular Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin ölümünden yüzyıllar geçtikten sonra çıkartıldı.

Hünkâr Hacı Bektaş Veli, o çağda Devleti yöneten padişâh'a yakın çevrelerden, dağdaki eşkiya'ya kadar kaba gücü elinde bulunduranların acımasızca ezdiği halk yığınlarının, göçebe Türkmenlerin dertleri ile ilgilendi. Onları inanç yönünden, bilgi yönünden güçlendirmeye çalıştı. Diğer bazı tarikatların sırtlarını okşadığı siyasi otorite sahibi olanlar, şehirli - medreseliler, halktan uzak bir sınıf oluşturmuşlardı. O çağlarda Türklüğü benimseyen bir milliyetçilik şuuru uyanmamıştı. Özellikle refah içindeki bu sınıfa hitab eden mevlevî tarikatı, prensiplerini sünî akide ile uzlaştırmıştı. Hanefî, Malikî, Şafiî ve Hanbelî gibi din adamlarının ve bu mezheplerin kurucularının tesbit ettikleri esaslar medreselerde okutuluyor ve değişmez kaideler olarak kabul ediliyordu. Şehir topluluklarının inancı kesin ve katı kalıplar için de mihlanmıştı. Bu suretle devleti idare eden şehirli bürokratların din anlayışı Sünîlikten ayrılmamış, yöneticiler de onların nüfuzunda kalmışlardı. İnançlarında İslâm'ın özünü oluşturan kuralları koruyan, insanlar arasında sevgi ve saygıdan başka bir tutum kabul etmeyen, kendilerine kötülük yapanlara bile iyilikle yanıt vermek şeklinde yüce bir hümanist görüşe sahip, alçak gönüllü Alevî - Bektaşîler'e ve onların inancını simgeleyen Hacı Bektaş Veli'ye, örneğini verdiğimiz haksız ve gerçekleri saptıran nitelikteki saldırılar böylesine sosyal bir ortamdan kaynaklanmıştı.

Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya gelmesi ile insanların, yaşantıları, sosyal düzen büyük ölçüde değişmiştir. Bu gelişim ve değişim içinde bazı değer yargılarında çağlar ölçüsünde aşamalar kaydedilmiştir. Bu yücelme hızına ayak uyduramayanlar, onun bilim, san'at ve ahlâk anlayışını, insan ruhunu incelten ve yücelten felsefesini hazmedememişlerdir. Şuurlu ve hoşgörülü bir inanç sisteminin insanları birbirine daha yaklaştırıp sevdirdiğine inandıran mutaassıplar, Allah korkusu yerine Allah sevgisinin ve İnsan sevgisinin geçmesini «Rafizîlik» olarak yorumlamışlardır. Yoksula, köylüye, Türkmeneye, insan olarak, şehirlilerle, yöneticilerle eşitlik tanıyan, İslâm'ın özündeki insanların eşit doğdukları şeklindeki prensibi, sevgi ile dolu bir bahar ortamı içine girecek topluma bir inanç olarak yerleştirmeyi, o güne kadar

(30) Ahmet Efîkî, T. Yazıcı çevirisi Manakib-el-Ârifin s. 371

sözünü kanun saydırmaya alışmış olanlar asla kabule yanaşmamışlardır. Tüm insanlar için sevgi, saygı ve kardeşlik dolu, geleceğe dönük bir şafağın aydınlığını ellerinden geldiği kadar geciktirmeye çalışmışlardır. İnsanları birbirine düşman etmek, ayırmak ve bölmek suretiyle çıkar ve egemenlik sağlayanlar, bu yeni insanlık anlayışının sonucu olarak, kaba gücün yerini hakkın almasını, buyurma olanaklarının tükenmesi olarak yorumladılar. İnanç ve daha çok, ayrıntılardaki bazı görüş ayrılıkları özellikle de Osmanlı - Safevî rekabeti yüzünden iki toplum arasındaki ilişkiler güdümlü veya güdümsüz saldırılarla, gereksiz yere kin ve düşmanlığa dönüştü. Aslında Hacı Bektaş Velî'nin ilkelerinde ve ona bağlı olarak Alevî - Bektaşî inancında politik yön ve amaç yoktu. Üstelik, kendi düşüncelerine paralel olmayan inanç ve düşüncelere karşı geniş bir hoşgörü ve tüm insanlara saygı hisleri besliyorlardı. Buna rağmen, çağın, tolerans tanımayan mutaassıp dinî inançları, politik çıkar ve ihtiraslar, Sünnî kesiminde, kendilerine hiç bir kötü niyetleri olmayan Hacı Bektaş Velî ve onu sevenlere karşı çok yönlü saldırılar oluşturdu. Akla gelmedik söylentiler ve iftirâlar uyduruldu. Hacı Bektaş Velî'nin etkisini zayıflatmak, ona karşı duyulan sevgi ve inanç birliğini parçalamak amacıyla, Hacı Bektaş Velî mecûp ve budala bir derviş gibi gösterilmek istendi(31), Hıristiyan azizlerine benzetildi(32), geçmişte hiç bir temele ve geleneğe dayanmadığı halde, mücerret dervişlik ve Dede - Babalık müessesesi kuruldu(33). Bu suretle Hacı Bektaş Velî'nin On İki İmam'a varan soy bağlantısı koparılmak ve evlenmemiş olduğu iddiası ile O'nun kişiliği ve toplum içinde yaşayan felsefesi tarib kitapları içinde unutulmaya terk edilmiş oluyordu.

Olumsuz olduğu kadar gerek kişisel yaşantıda gerekse toplumsal ilişkilerde insanlara hiç bir yarar sağlamayacak bu gayretler, toplum şuurunun güçlü etkisi ile umulan sonuca ulaşamadı. Alevî - Bektaşî'lerin tamamı denecek kadar büyük çoğunluğu, atanan Nakşîbendî şeyhlerine, mücerret dervişlere ve Dede - Baba'lara itibar etmediler. Hacı Bektaş Velî'nin gerçek kişiliğine ve İslâm'ın özünü ve ruhunu yansıtan felsefesine bağlı kaldılar. «Mücerret Dervişlik» başka deyimle Babagân kolu denilen bölüm, İstanbul'da ve diğer bir kaç şehirde yerleşmiş babaların çevresini aşamadı.

Hacı Bektaş Velî'nin evlenmiş veya evlenmemiş olması, çağımızda aktüel niteliğini yitirmiş görünmekle beraber, onun örnek kişiliğini yansıtan bir unsur olması itibarıyla, ilgi ve dikkat toplayan bir konudur. «Hacı Bektaş Velî, evlenmemiştir» diyenler, durumu şöyle izah ediyorlar : Sulucakarahüyük'e geldiğinde, Hacı Bektaş Velî, İdris Hocanın evine konuk olmuşt.

(31) Âşık Paşa oğlu Âşıkî, Tevârih-Alî Osman s. 273

(32) F. V. Fasluck, R. Hulûsî çevirisi.. Bektaşîlik Tetkikleri s. 59

(33) Meydan Larus, Hacı Bektaş Velî ve Bektaşîlik m.

İdris Hoca'nın karısı Kadıncık, Hünkâr abdest alsa veya elini yıkasa o suyu hemen içerdi. Bir gün abdest alırken Pîr'in burnu kanadı. Kadıncık bu suyu âdeti üzere içti. Geri döndüğünde «bir yudumunu bile dökcek yer bulamadım, ancak karnımı buldum, içtim» dedi. Hünkâr «Kadıncık, sen bizden umduğun nasibi aldın. Senden iki oğlumuz gelecek, onlar yurdumuzun bekçisi olacak, halkın yetmiş yaşındakileri, onlardan yedi yaşındakinin elini öpsünler, dünya bozulsa onlar sırtları üzerine yatsınlar, hiç zahmet görmesinler» diye nefes etti. Bu gün Hacı Bektaş Velî'nin evlâdı olarak bilinenler, Pîr'in Kadıncık anadan gelen nefes evladlarıdır.»

Bu anlatım 1552 de Dede - Babalıkla beraber, Pîr'in ölümünden yaklaşık 215 yıl sonra ortaya atılmıştır. Balım Sultan'ın kardeşi Kalender Çelebi'nin ünlü ayaklanması nedeniyle 1529 da idam edildiği bilinmektedir. Bu olayla bağlantılı olarak çıkarılan, Hacı Bektaş Velî'nin evlenmemiş olduğu iddiasının ortaya atıldığı tarihe kadar geçen iki yüz yıldan fazla sürede Hacı Bektaş Velî'nin yolunun kimler tarafından yürütüldüğü sorusunu burun karnına bağlamak pek inandırıcı olmamaktadır. Bu biyoloji kanunlarına uygun bir anlatım olmadığı gibi, İdris Hoca'nın karısı Kadıncık'a değil Hacı Bektaş Velî'nin karısı olan Kadıncık'a «Ana» unvanı verilmesi ve o şekilde anılması geleneklere daha uygun düşmektedir. Üstelik, Hacı Bektaş Velî'nin evlenmemiş olduğunu gösteren resmî bir belge gösterilememektedir. Süleyman I'ın ilk karısı Mâh-ı Devran'ın büyük kardeşi sanılan Sersem Ali'nin ilk defa ihdas edilen Dede - Baba'lık makamına getirilmesi, Kalender Çelebi kıyamına katılan Çiçekli, Akcakoyunlu, Masatlı, Bozoklu Türkmen aşiretlerinin kılıçdan geçirilmesi ile mücerredlik iddiası arasında bir bağlantı olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Şehsuvar oğlu Ali Bey'in bir taraftan Balım Sultan türbesini yaptırırken, diğer taraftan Akşehir'de Kalender Çelebi ayaklanmasına bağıntılı Bozoklu Celâl adındaki şeyhi ve müridlerini imha etmesinin nedenlerini bu gün elde bulunan belgelere göre çözmek olanaksızdır.

Bu arada, Balım Sultan'ın bir Sırp prensesi ile Sersem Ali Baba'nın evlenmesinden doğduğu söylentisi de yayılmıştır(34).

Kalender Çelebi isyanından sonra, o soydan gelenlerin Alevî - Bektaşî inancını sürdürmedeki etkinliğini ortadan kaldırmak için, Hacı Bektaş Velî'nin mücerret olduğu söylentisinin çıkarıldığını iddia edenler de vardır. Bu şekilde düşünenlere göre Anadolu'daki bazı ocakzâdelere Hacı Bektaş Velî'nin çocuksuz olması câzip gelmiş, kendi ocaklarının bu yönden itibarının artacağını düşünerek bu rivayetleri desteklemişlerdir.

Bununla beraber, Alevî - Bektaşî toplumunun büyük çoğunluğu Hacı

(34) Ahmet Refik, XVI Asırda Rafizilik ve Bektaşîlik s. 9

Bektaş Velî'nin evlenmemiş olduğu iddiasını ciddiye almamış, Hacıbektaş Çelebilerini Hacı Bektaş Velî'nin torunları ve dolayısıyla Evlâd-ı Rasûl olarak tanımışlardır(35).

Alevî-Bektaşî toplumunun pek küçük bir bölümünü oluşturmalarına rağmen, Babagân kolu denen Derviş Bektaşîlerinin, Bektaşî şiirini ve Bektaşî fıkralarını litteratüre geçirmek yönünden olumlu ve etkin rolleri olmuştur. İstanbul'daki Babaların çevrelerindeki aydınlarla temas halinde olmaları ve bu yönden soydan Bektaşî olmayan bir toplum oluşturmaları, Bektaşîliğin ünlü sır saklama geleneğini önemli ölçüde aralamış ve Bektaşîliğin dışa açılmasına olanak sağlamıştır. Hacıbektaş Çelebilerinin içe dönük bir yaşantı sürdürmeleri, milyonlarca insanı oluşturan Alevî-Bektaşî toplumunu dış gözlemlerden uzak tutarken, bu toplum içinde küçük bir azınlık olan Derviş Bektaşîleri düşüncelerini yabancı yazarların kitaplarına ve ansiklopedilere geniş biçimde yansıtmayı başarmışlardır.

Çelebilerin böylesine bir hareketsizliğe itilmiş olmalarını ve gelenekleri sürdürmekle yetinmelerini, toplumun büyük bölümünün kendilerini kayıtsız şartsız desteklemelerine ve bu nedenle geçimlerini ve geleceklerini güvenli görmelerine bağlamak belki düşünülebilir. Fakat, zaman zaman, Çelebiler ve çevresinin, tenkil ve imha çizgisine varan baskılara uğramış olmaları, sorunun basit nedenlerle çözümüne imkân vermemektedir(36). Çelebilerin ileri gelenlerinin bazı devirlerde öldürülmüş olmaları, kitap ve belgelerin yok edilmesi, bu konudaki kaynakları kökünden kurutmuş, araştırmacıların karşı karşıya kaldıkları kaynak yokluğunun sorumluluğu giderek Çelebilere ve Dedelere yükletilmiştir(37).

Bu çağlarda İstanbul'da ve Arnavutluk'da bulunan Bektaşî Babalarının bazı devlet erkânından yardım gördükleri gözlenmektedir. Mısır Valisi Tahir Paşa, Kahire ve çevresine Arnavut Bektaşîler yerleştirmiştir(38). Ankara Valisi Sırrı Paşa, çok sayıda Arnavut göçmenini Hacıbektaş Dergâhı'na göndererek Derviş ve Dede-Baba olmalarını sağlamıştır. İstanbul'daki Bektaşî Babaları Osmanlı devletinin çeşitli kademelerindeki devlet adamları ile temas kurarak, Hacı Bektaş Velî'nin evlenmemiş olduğu, maddî ve manevî mirasının Bektaşî Babalarına ve Dervişlerine intikal ettiği yolundaki düşüncelerini işlemişler, vakıf ve sair gelirlerin idaresinin Çelebilerden alınarak kendilerine verilmesini istemişlerdir(39).

(35) Kûtb-el-Din Türkmanî, Alevîlik

(36) Örneğin Kalender Çelebi 1528 de İdam edilmiş, Mehmet Hamdullah Çelebi 1827 de Amasya'ya sürgün edilmişti. Bak. s. 78, 92

(37) Mahmut II. 18 Şaban 1243 tarihli ferman Bak. Belge No. 8, Metin No. 10

(38) Prof. Dr. Fuad Köprülü, Türkiyat Mecmuası C. VI, s. 28

(39) A. Rifkî, Bektaşî Sırrı s. 10 —

Hacı Bektaş Velî'nin evlenmediğine ilişkin, eski ve ünlü deyimini ile «Mücerred» kaldığı yolundaki iddia gerçekleri yansıtmakta mıdır? Bu konu üzerinde çok söz söylenmiş, çok yazılar yazılmıştır.

Öncelikle, bu mücerredlik iddiası insan mantığına, Hacı Bektaş Velî'nin yaşama biçimine ve kişiliğine ters düşmektedir. Hacı Bektaş Velî, çevresine ve müridlerine sadece düşüncesiyle değil yaşantısı ile de örnek olmuştur. Kendi yaşantısında evlenmemek gibi hiç de makbul sayılmayan bir yaşantı şeklini seçerek, önce kendi soyunun, sonra da onu örnek alan çevresinin ve müridlerinin soyunun hızla kurumasına yol açacak bir yolu neden izlesin? Hacı Bektaş Velî zikir ve gece gündüz zühd-i takva ile meşgul bir derviş değil, sosyal ve toplumsal ilişkileri düzenleyen dinamik bir reformcudur. Bu bakımdan, her canlının soyunu üretmek ve sürdürmek eğilimine, dolayısıyla doğa yasasına aykırı olan, günün birinde insanlığın sonunu getirecek bir yaşam biçimi olan mücerredlik, Hacı Bektaş Velî'nin kişiliğine kesinlikle uymuyor. Hacı Bektaş Velî'nin kurduğu Alevî - Bektaşî yolunda evlilik ve aile, güçlü, kutsal bir müessesedir.

O çağın toplumundaki töre ve gelenekler de Hacı Bektaş Velî'nin evlilik bağı dışında, Kadıncık Ana ile karı - koca yakınlığı içinde olmasına müsait değildi. Kadıncık İdris Hoca'nın karısı olsaydı ne diye «ana» diye anılacaktı? Ana deyimi, Pîr, Dede, Şeyh, Baba, Seyyid eşlerine söylenmektedir, Kadıncık Ana'nın çocuklarının babası İdris hoca olması halinde Hacı Bektaş Velî'nin Kadıncık Ana'ya «Senden iki oğlumuz gelecek adımızla, onlar, yurdumuz bekçisi olacak, halkın yetmiş yaşındakileri, onların yedi yaşında olanının elini öpsünler. Dünya bozulsa onlar sırtları üstüne yatsınlar, hiç zahmet görmesinler(40)» demesi çok garip ve yersiz olmaz mı?

Hz. Muhammed : *La rûhbanîyet-e fi-el-dîn* «Dinde İslâm'da ruhbanlık, evlenmeme ya da riyâzet amacı ile nefsi azaba sokma yoktur» diyor. Mücerredlik biçiminde sürdürülecek yaşama yöntemini yasaklıyor. Ve sözü geçen hadis'in baş tarafında da «Evieniniz, neslinizi çoğaltınız» diye insanlara evlenmeleri öğütleniyor. Hacı Bektaş Velî, İslâm felsefesini, temel kurallarda aslî saflığına dönüştürmüştür. Hiç bir neden olmadan, Hacı Bektaş Velî'nin Hz. Muhammed'in isteklerine ters düşen bir yol izlemesi düşünülemez.

Hacı Bektaş Velî, soy ve inanç yönünden On İki İmâmlara, Ali'ye, Hz. Muhammed'e bağlıdır.

Hz. Muhammed, Ali, On İki İmâm'lar evlenmişler, çocukları olmuş, soy-ları sürmüştü. Hacı Bektaş Velî, soyunun işleklerine ve soyundan gelen geleneklere uymayan bir yolu izlemeye neden gerek duysun? Üstelik kendinden sonra geleceklere kötü bir örnek versin?.

(40) A. Gölpinarlı, *Vilâyet-Nâme* s. 65

Cemalettin Çelebi, «Fatma Nûriye ismiyle müsemma Kadıncık Ana, İdris Hoca'nın zevcesi değil kerime-i muhteremeleridir (Saygı değer kızlarıdır). Hazret-i Pîr, Müşârün-ileyhâ'yı tezvic eylemiş (onunla evlenmiş) ve fîraşlarından (evliliklerinden) Seyyid-Ali-Sultan, namdiğer, Timûrtaş İbn-i Hacı Bektaş isminde bir mahdûmları dünyaya gelmiş ve Seyyid-Ali Hazretlerinden Rasûl ve Mürsel namlarında iki evlâd tevellüd ederek Sülâle-i Velî-i Müşârünileyh (Hacı Bektaş Velî'nin soyu) bu iki koldan teselsül eylemiştir.»(41) diyor.

Ünlü tarihçi Ali'de 1005 (1596 - 97) yılında Hacıbektaş'a gittiğini, Balım Sultanın oğlu İskender Çelebi (İskender Mürsel) ile görüştüğünü ve Hacı Bektaş Velî soyundan gelenlerin adlarını gördüğünü yazmaktadır(42).

Şemseddin Samî, ünlü Kâmûsunda, Kadıncık Ana için «Tarîk-i Bektaşî'ye müntesibinin itikad ve rivâyetine göre, Hacı Bektaş Velî Hazretlerinin kerametini görerek Hazret-i Müşârünileyhin hizmetine hasr-ı vücûd etmiş salih bir kadın olup, Müşârünileyhin burnundan akan kanı içmekle hamile kalmış ve Kırşehir'e tâbi Hacıbektaş'taki çelebiler bundan teselsül etmiş. Sahibe-i Tercüme'nin (Kadıncık Ananın), Velî-i Müşârünileyhin (Hacı Bektaş Velî'nin) nikâhlı zevcesi olması ihtimâli akla daha mülâyimdir»(43) diyor.

M. Tefvik Oytan «Pîr'in evlenmemiş olduğunu iddia edenlerin ellerinde tarihî ve makûl bir müeyyideleri olmamasına ve Çelebililerin iddiaları da kûyûd-u resmîye, fermân, vakfiye gibi vesaike müstenit bulunmasına bînaen evli olduğunu kabul etmek zarûridir»(44) şeklinde bir sonuca varıyor.

Bunların dışında devlet ve özel arşivlerdeki resmî kayıtlar ve belgeler de Hacı Bektaş Velî'nin evli olduğunu, çocukları bulunduğunu kesin olarak doğruluyor.

Osmanlı Padişâh'ı Mustafa III, 1177 (1768 - 69) tarihli fermanında «Hacı Bektaş Velî'nin torunlarının iki sınıf olduğunu, bunlardan birine Mürsellî diğereine ise Hûdadâd torunları dendiğini, postta oturmak ve mürşidlik hakkının Mürsellîler'e mahsus olduğunu Pöstnişîn Seyid Bektaş Efendi'nin ölümü ile boş kalan mürşidlik makamına Abdü'l-Lâtif Çelebi'nin atandığını, Abdü'l-Lâtif Çelebi'nin vakfı ve vakıf mahsulünü kullanmaya yetkili olduğunu, hiç kimsenin müdahalede bulunmayacağını»(45) bildirmektedir.

Osmanlı Hükümdarı Mahmut II, 1240 (1824 - 25) tarihli fermanında «Hazine-i âmire'de kayıtlı olduğu üzere Osmanlı ülkesinde bulunan Nazargâh, Tekke, Hangâh ve Zaviyelerdeki Baba, Dervîş, Abdâl, Sultan namındaki ki-

(41) Cemalettin Çelebi, Müdafaa s. 5

(42) Ali, Künhü'l-Ahbâr C. V, s. 53

(43) Şemseddin Samî, Kâmûs-El-'lâm, Kadıncık m.

(44) M. Tefvik Oytan, Bektaşîliğin İcyüzü s. 371

(45) Bak Belge No. 1 Metin No. 3

şilerin ölümleri halinde veya değiştirilmeleri gerektiğinde, Hacı Bektaş Velî'nin torunlarından olmak üzere kendi âsitanesinde seccadenîşin olan kişinin icâzet vermesi ve bildirmesi ile atama yapılabileceği, kadıların veya mütevellilerin dilekçeleri ile böyle atamaların yapılamıyacağı, Hacı Bektaş Velî Hazretlerinin âsitanesi uzak mesafededir diye gidilmemesi yüzünden tekkeler ehliyetsiz kişiler elinde kalmış ve vakıf gelirleri kendi işlerine sarfedilmekte olduğundan bundan böyle Hacı Bektaş Velî Âsitanesi uzak mesafededir biçiminde beceriksizlik göstermeye ve bahâne ileri sürmeye müsaade edilmeyeceği»(46) emredilmektedir.

Kitabın sonuna fotoğraflarını ve tam metinlerini eklediğimiz Osmanlı hükümdarlarının fermanlarında da o çağda postta oturan ve fermanı adı geçen Çelebilerin Hacı Bektaş Velî'nin torunlarından oldukları ve bu Çelebilerin yetkileri açıklanmakta, konu ile ilgili emirler verilmektedir(47).

Eski vakıf kayıtları da Vakıf gelirinden, Hacı Bektaş Velî evlâdı olarak tanımlanan Çelebilere hisse verildiğini göstermektedir. Hacı Bektaş Velî Dergâhı'na vakfedilen emlak ve araziden sağlanan gelir on beş hisse itibariyle :

Dört hissesi Tevliyet ve Meşihat'a (Mütevelli ve Pöstnişin olana)

Dört hissesi Teamiyye (Dergâh'ın yemek ve benzeri gereksinmesine)

Dört hissesi Türbe ve Dergâh'ı Şerifin tamirine,

Üç hissesi Velî-i Müşarünileyhin (Hacı Bektaş Velî'nin) evlâdından olan Çelebilere,

Tahsis edilmiştir(48).

Bir Şer'îye Mahkemesi İlâmında da, Hacı Bektaş Velî'nin evlâtlarına vakıf gelirinden verilen hisse söz konusu ediliyor ve bu konuda bir karar tesis ediliyor. Bu kararda özetle : «Hacı Bektaş Velî Hazretleri'nin evlâdından Büyük Feyzullah Efendi denmekle marûf Elhac Feyzullah Çelebi'ye intikal eden üç akce evlâdiyet hissesinin oğlu Bektaş Efendi'ye(49), Bektaş Efendi'nin ölümü ile oğlu Feyzullah Efendi'ye, Feyzullah Efendi'nin ölümü ile oğlu Hamdullah ve Veliyettin Efendiler'e kaldığı, Hamdullah Efendi'nin fesad çıkarma gerekcesiyle Taraf-ı Saltanat-ı Seniyece (padişah tarafından) Amasya'ya sürgün edildiği ve bu sebeple tevliyet ve vakıf hissesinin geri alındığı, bu durumda üç akce hissenin tamamının Veliyettin Efendi'den oğlu Fey-

(46) Bak Belge No. 7 Metin No. 9

(47) Bak Belge No. 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9 Metin No. 1, 2, 4, 5, 6, 7, 10, 11

(48) 7 Cemaziyül âhir 1166 (1753-54), 23 Cemaziyül evvel 1193 (1779-80), 15 Rebiül âhir 1218 (1803-04), 18 Şaban 1243 (1827-28), 6 Zilkade 1262 (1845-46) Tarihli Berat-ı Şerifler.

(49) Ayrı Türbede medfûn «Şirî» mahlaslı Bektaş efendi. C. U.

zullah Efendi'ye intikali gerekirken, bir buçuk akce hissenin Hamdullah Efendi'nin kızı Rahîme'den oğulları Hamdullah ve İbrahim Selâmet'e kaldığı ve İbrahim Selâmet'in ölümü ile Hamdullah'ın bu bir buçuk hisseyi kullandığı, ber mücib-i teamül-kadîm (eski kural gereği) ve Berat-ı Şerif uyarınca bir buçuk hissenin Hamdullah'dan alınarak Feyzullah'ın çocukları Ahmet Cemalettin ve Veliyettin Efendiler'e verilmesine karar ita kılındı» deniliyor(50).

Bir de Cihet Nizamnâmesi(51) var. Burada Osmanlı ülkesindeki Tekke, Dergâh, Zaviye ve benzeri yerlerin Şeyh ve Pöstnişinlerinin, Hacıbektaş Dergâhı'nda Hacı Bektaş Velî Evlâdından postta oturan kişinin inhası ve icazetiyle tayin edilmesi ve berat verilmesi hükme bağlanıyor. Yürürlüğe konulduğu tarih kesin olarak bilinmemekle beraber Cihet Nizamnamesi ile tüm Baba, Derviş, Dede ve benzeri görevlere yapılacak atamaların, Hacı Bektaş Velî Evlâdından olan ve «Mürşid» olarak tanımlanan pöstnişin'in yetkisine verilmesini yasalaştırmıştır(52).

Mahmut II'nin Yeniçeriliği ortadan kaldırması ve Bektaşî Tekkelerinin yıktırılması olayından sonra, Hacı Bektaş Velî dergâhı'na Nakşibendî Şeyhlerinin atandığını biliyoruz. Bu Nakşibendî Şeyhlerinden Yusuf Ziyaeddin'in ve Müderris Mehmet Nuri'nin ölümü üzerine, Abdülhamid II, Hacı Bektaş Velî soyundan Feyzullah Efendi'nin Meşihat ve Tevliyet görevine atandığına dair bir berat veriyor(53). Daha sonra aynı nitelikte bir Meşihat ve Tevliyet beratı Feyzullah Çelebi'nin oğlu Ahmet Cemalettin Çelebi'ye de veriliyor(54). Cihet Nizamnâmesi ve ilgili berat hükümleri uyarınca vakıf gelirinden, Hacı Bektaş Velî evlâdından bulunan Çelebilere hisse verilmesi işlemi yakın bir tarihe kadar sürmüştür. Son Hacıbektaş Çelebisi Veliyettin Çelebi(55) birikmiş Vakıf hisselerinin tümü olan 10.000 lirayı (Yaklaşık On bin altın) 1926 yılında Tayyare Cemiyetine bağışlamıştır(56).

Bundan iki yıl sonra da, 23 Mayıs 1928 tarih ve 432 sayılı Hey'eti Umûmiye kararı ile «mütevellilikleri şeyh ve zaviyedarlara meşrut bazı vakıflar tevliyetinin mürtefi olduğu» yasal hükme bağlanmıştır. 5 Haziran 1935 tarih ve 2762 sayılı yasa ile «Mütevelliliği vakfedenlerin ferî'lerinden başkalarına şart edilmiş vakıfların yönetimi, Vakıflar Genel Müdürlüğüne devredilmiş ve sözü edilen Genel Müdürlük vakıf emlak ve araziye satarak paraya çevirmiştir.

(50) Kırşehir Şer'iye Mahkemesinin 3 Zilhicce 1318 (1900 - 01) tarih ve 47 No.lu kararı.

(51) Cihet-I Gayr-ı Muntaka (Vakıfda sonu gelmeyen hizmetler)

(52) Cemalettin Çelebi, Müdafaa s. 74

(53) 16 Ramazan 1288 Tarihli Ferman

(54) Rebiulevvel 1320 tarihli Berat

(55) Bak s. 102, 103

(56) Bak Belge No. 11, 12 Metin No. 13, 14

Hacı Bektaş Velî'nin yaşantısının önemli bir bölümü böylece kesin bir biçimde aydınlığa çıkmış oluyor. Bu tarihî ve resmî belgelerle «Hacı Bektaş Velî evlenmemiştir, Çelebiler nefes evlâdıdır» gibi sözlerin gerçekle ilgisi bulunmadığı, Devletin resmî belgeleri ile de kanıtlanmış olmaktadır.

Hacı Bektaş Velî, Suluca Karahüyük'e geldiği zaman Selçuklu Devletinin son hükümdarı Alâeddin Keykûbat III hayattadır. Selçuklu Sultanı, tarihçilerin anlatımına göre Hacı Bektaş Velî'ye çok saygılı davranmaktadır. Önemli kararlarda onun düşüncesini sormaktadır. Tatar ayaklanmalarında ve diğer etnik toplulukların çıkardığı karışıklıklarda Hacı Bektaş Velî'nin arabuluculuğuna başvurmaktadır. Bu yıllarda, Hacı Bektaş Velî'nin sallanmakda olan Selçuklu Devletinden çok, Anadolu'daki kargaşalığa son verecek olan Osmanlı Devleti'nin nüvesini oluşturan bir beyliğe yardımcı olduğu görülmektedir. Burada da Hacı Bektaş Velî'nin yaşantısını menkâbelerden ayırmak olanaksız. Hacı Bektaş Velî, Oğuz Türklerinin Kayı Boyundan Ertuğrul Alp'in oğlu Osman Bey'e(57) Kemer kuşatıyor ve bir çerağ tekbirleyip veriyor. «Kâfirler kılıcına karşı duramasınlar bütün savaşlarda üstün gelesin, önünden sonun gür gelsin» diye dua ediyor. Hacı Bektaş Velî o çağda Anadolu'da en saygın kişidir. Horasân Pîrleri diye anılan büyük bir erenler topluluğunun Hacı Bektaş Velî'nin çevresinde ve O'na yardımcı olması yüce kişiliğine daha açık bir görüntü vermektedir. Rûm (Anadolu) Erenlerinin «Bu er yurda gelirse bize oyun kalmaz» diyerek hoş karşılamakla beraber karşısında direnmemeleri ve giderek onun çevresinde hizmet görmeleri, Hacı Bektaş Velî'nin Anadolu'ya ayak bastığı anda da her bakımdan güçlü olduğunu gösteriyor.

Hacı Bektaş Velî'nin Suluca Karahüyük'e geldiği ilk yıllardan itibaren onunla beraber gelen Horasân Pîrlerinin ve Anadolu'da kendisine katılan erenlerin Hacı Bektaş Velî Dergâhı'nda eğitim gördükten sonra Anadolu'nun ve Rûmeli'nin dört bucağına dağıldıklarını görüyoruz. Sarı Saltuk Sultan Dobruca'da(58) Abdal Musa Sultan, Elmalı'da(59) Karaca Ahmet Sultan, Ak-

(57) Osman Gazî

(58) «Dobruca Kırı dedikleri yerde Sâhib-i Serir-i Velâyet, Tâcdâr-ı İklim-i Kerâmet Sarı Saltık Sultan'ın ki Havârik-ı Âdât-ı Kahire ve Bevarık-ı Kerâmet-i Bahire ile zahir olan emîr-suret, Fakîr-siref azizlerdendi» Kemâl Paşa-Zâde, Mohac-Nâme s. 80

(59) «Hacı Bektaş Velî dergâhında mevcut on iki posttan on birincisi ayaklı Şâh Abdal Mûsa postudur» Risale-i Bektaşîyye G. 115

hisar'da(60), Akca koca, Akyazı'da(61), Barak Baba, Bigadiç'de(62), Hızır Samut, Bozok'ta(63), Sultan Şüca, Eskişehir'de(64), Hacım Sultan, Uşak'ta(65) Hacı Bektaş Velî'ye bağlı olarak ve onun icazetiyle taassuba, kine, nefrete, düşmanlığa ve zülme karşı sevgi, barış, kültür ve insan haysiyetini yüceltme savaşı veriyorlardı.

Kişiler arasında sevgi, saygı ve hoşgörüyü dayalı uygarca bağlar kurulması, dikine farklılığın doğurduğu adaletsizliğin azaltılması, güçsüze karşı o çağda pek uygulanmayan şefkatli davranma alışkanlığının yaygınlaştırılması biçiminde çalışmalar ve telkinler dinî inançlar ve felsefî doktrinlerin ayrılmaz bir parçası olarak sürdürülüyordu. Diğer tarikatların dar çevrelerde ve belirli kişiler içinde kalmasına karşı, Hacı Bektaş Velî'nin felsefesinin ve ona bağlı olarak ona karşı duyulan sevgi ve saygının hızla geniş halk topluluklarına yayılmasının nedenini, insan oğlunu dünya yaşantısında sevgiye, barışa, iyiliğe ve hoşgörüyü yöneltmesinde aramak gerekir.

Hacı Bektaş Velî'nin kısa süreli geziler dışında uzak yerlere gitmediği, görüşlerini ve uyarmalarını daha çok yardımcıları ve yakınları aracılığı ile yaptığı anlaşılıyor. Bununla beraber, Mevlânâ, Sadreddin Konevî, Ahî Evren Velî, Selçuklu Hükümdarı Alâeddin Keykûbad III, Osman Bey, Seyyid Mahmud Hayranî, Hacı İbrahim Sultan ile doğrudan doğruya veya dolaylı olarak temasta bulunduğu ve bazı konularda ve düşüncelerde onları uyardığı Velâyet-Nâmelerde ve elyazmalarında anlatılıyor.

Hacı Bektaş Velî'nin Yeniçeri Ocağının kurulmasında doğrudan doğruya

-
- (60) «Ol tarihte Rûm Erenlerinin kutb-ı namdar-ı Karaca Ahmet Sultan idi. Sivrihisarda sâkin Seyyid Nure'd-Dîn nam umde-i vesîflin terbiyesiyle Seccâde-nişin olmuştu. Asrında Elli Yedi Bin Mûrid'i Hidâyet-nüvid Karaca Ahmet Sultanın Taht-ı hükümünde bed'ed idi.»
Alî, Künhü'l-Ahbâr C. V, s. 55
- (61) Akca Koca, Osman Bey zamanında filen savaşlara katılmıştır. Kendisine Yalova fimar olarak verilmiştir. Kyseri'nin Develli tarafında doğduğu bilinmektedir.
- (62) «Döndü tiz Hünkâr'a irişdi heman
Bakuben yüzine ol kutb-ı cihân
Didüğüml nûş İtdün mi didi
Şurba gibi anı yuttun mı didi
Hoş Baraksun, Berekumsun, Berekum
Sana oldurur nesibüm bil benüm
Rûthet-ı erlik ana oldu nasib
Sonra ana cihar elâmet virdiler
Bugaduç yirine anı sürdiler»
Fırdevsî, Manzum Vilâyet-Nâme nüshesi.
- (63) Suskun ve sessiz olması nedeniyle bu lakabı alan ve Eskişehir, Yozgat, Aksaray yörelerinde bulunduğu bilinen Hızır Samut veya Sultan Samut'un nerede öldüğüne ve ölüm tarihine ait bir kayda rastlanmamaktadır.
- (64) Sultan Şüca'nın Orhan Gazî Davrında öldüğü sanılmaktadır. Seyidgazi'deki türbesi 805 (1402-03) de Kasım Bey tarafından yaptırılmıştır.
- (65) Hacım Sultan'ın Uşak taraflarına gittiği ve mezarının da Uşak'da bulunduğu menkâbelerde ve nefeslerde söylenmektedir. Doğu illerinde özellikle Malatya çevresinde çok sayıda Hacım Sultan Mûrid'i bulunduğu bilinmektedir. Hacım Sultan Vilâyet-Nâme'si çeşitli dillerde basılmıştır.

İlgili olup olmadığı halen yoğun biçimde tartışılan konulardan biridir. Yeniçeri Ocağının kuruluşundan yıkılışına kadar kendilerini Hacı Bektaş Velî'nin ikrar-bend'i saydıkları herkesce bilinmektedir. «Mü'miniz Kalû-Belî'den beri. Hakkın birliğine eyledik ikrâr. Bu yolda vermişiz seri. Nebimiz vardır Ahmed-i Muhtar. Lâ-Yezâl mestaneleriz. Nûr-ı İlâhîde pervaneleriz. Sayılmayız parmak ile, tükenmeyiz kırmak ile. Kimse bilmez ahvâlimiz, taşramızdan sormak ile. On iki imâm, Pîr-i tarikat cümlesine dedik belî. Üçleş, Beşler, Yediler. Nûr-ı Nebî, Kerem-i Ali, Pîrimiz üstadımız Hünkâr Hacı Bektaş Velî. Demine devranına Hû diyelim Hû..» şeklindeki gül-bâng, ocağın yıkılışına kadar aralıksız sürdürülmüştür.

Yeniçeri Ocağının kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Kavanîn-i Yeniçeriyân'da ve eski elyazmalarda çeşitli tarihlere ve söylentilere rastlanmaktadır.

Yeniçeri Ocağının Orhan Gazi zamanında kurulduğu, yazar ve araştırmacıların büyük çoğunluğu tarafından kabul edilmektedir. Âşık Paşa-zâde tarihinde «Abdal Mûsa'nın Orhan Gazi zamanında bazı savaşlara katıldığı, bir savaşta başından tacının düştüğü, yeniçerinin birinden borkünü alıp başına geçirdiği ve bundan sonra yeniçerilerin kendilerini Hacı Bektaş Velî'ye bağlı saydıkları» anlatılıyor. Bazı yazarlar Âşık Paşa-zâde'nin rivayetini tarihi bir belge saymak eğilimindedirler. Yeniçerilerin yüzlerce yıl kendilerini Hacı Bektaş Velî'ye ikrar-bend saymalarını böyle basit bir olaya bağlamak inandırıcı olmamaktadır.

Bazı Yeniçeri kanunnameleri, kuruluşun 1362 yılında olduğunu kabul ederler(66).

Joseph Von Hammer'e göre Yeniçeri Ocağı Orhangazi zamanında Hacı Bektaş Velî'nin duası ile kurulmuştur. Hammer, Orhan Gazi'nin Hacı Bektaş Velî'den yeni kurulan askere dua etmesini istediğini, Hacı Bektaş Velî'nin de : «Bu askere Yeniçeri denilecektir. Yüzü ak ve parlak, bâzusu zorlu, kılıcı keskin, oku tiz ve dokunaklı olacaktır. Bütün savaşlarda üstün gelecek ve her zaman zaferle dönecektir» diye dua ettiğini yazmaktadır(67).

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, «Kavanîn-i Yeniçeriyân»a dayanarak Yeniçeri Ocağının kuruluşunda Hacı Bektaş Velî'nin oğlu Timurtaş'ın ve Mevlânâ soyundan Emir Şâh'ın dualarının alındığını ileri sürmektedir(68).

Cemalettin Çelebi, «Tarihi Selâtin-i Osmaniye»den naklen, Orhan Ga-

(66) Meydan Larus, Yeniçeri m.

(67) Joseph Von Hammer, Osmanlı Devleti Tarihi

(68) İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları s. 149

zi'nin Yeniçeri Ocağını kurduğunda Hacı Bektaş Velî'nin oğlu Seyid Ali Timurtaş'ın dua ettiğini ve askere (Ak Börk) giydirdiğini bildirmektedir(69).

Elşehîr Müstakim-zâde Esadeddin Süleyman Efendi bu olayı şu şekilde anlatmaktadır : «Yeniçeri Ocağı tarihlerinden ba'zılarında mezkurdur ki Sultan-al-Ülemâ'nın Pâ-burehne, ya'nî yalınayak idiğın Hacı Bektaş-ı Velî gör-
dükten kendi yenin kesip ayağına sarmayıp teberrüken başına geydi, bu se-
bebden ba'de zamanın Evlâd-ı Hacı Bektaş-ı Velî'den Timurtaş Dede ve Ev-
lâd-ı Mevlânâ'dan Emirşâh Efendi ma'rifetiyle ve Bektaş Paşa re'yiyle keçe,
Yeniçeriye ta'yîn olundu ki, bir ismi dahi börkdür ki, Hazret-i Mevlvî sikke-
sindendir ve arkada olan tiftik Hacı Bektaş yenindendir ve Nakş-i-Dâl Ak
Şemseddin cenâbının terkidir ki, Acem'de yoktur. Al-Hac Bektaş'a ocağın
nisbeti bu cihettedir»(70).

Müstakim-zâde, adı geçen kitabında, Hacı Bektaş Velî'nin oğlu Seyyid Ali Timurtaş'la Mevlânâ evlâdından Emir Şâh Efendi'nin Bursa'ya Murad I tarafından çağırıldığıının kayıtlı olduğunu söylüyor.

Ünlü Bilgin ve Tarihçi Kâtip Çelebi, Yeniçeri Ocağının kuruluşundan bahsederken şöyle demektedir : «Orhan Gazî'ye karındaşı Ali Paşa eyitti :

— Ey Karındaş, El-hamdüli-llâh ki padişâh oldun. Yevmen ve yevmen askerlerin ziyade olmaya başladı. İmdi sen dahi kendi askerine bir nişan et kim, sair asakirden mümtaz (diğer askerlerden üstün) olup, tâ Rûz-ı Kıyâ-
met'e (Kıyâmet gününe) değin anılla anılsın.

Orhan eyitti :

— Sen ne buyurursan ben anı kabul ideyim.

Ali Paşa eyitti :

— Etrafındaki beylerin börkleri kızıldı. Senin has bendelerinin börkle-
ri ak olsun.

Orhan Gazî bu sözü kabul idüp buyurdu :

— Bilecik'de ak börkler büktürüp, âdem gönderip, Hacı Bektaş Hora-
sanî'den icazet alup, evvel kendü giyinüp, andan tevâbi'i giyerler»(71).

Batılıların Hacı Halife dedikleri Kâtip Çelebi, tarihimizde pozitif bilim yönteminin temsilcisi olarak tanınmaktadır. Bu bakımdan eserleri dış ülke-
lerde ilgi uyandırmıştır. Kâtip Çelebi'nin bu niteliği nedeniyle, eserinden aktardığımız sözlerinin sağlam bir kaynağa dayandığını varsaymak gerekir.

Otman Baba Vilâyet-Namesinde : «Ve Ol Padişah kulunun üzerine tu-

(69) Cemalettin Çelebi, Müdafaa s. 5

(70) Müstakim-Zâde, Risâlât-ı Tâc s. 19

(71) Kâtip Çelebi, Cihân-Nürâ

tup ol Şah-ı Velâyet ana ayıttı ki, bu kuşandığın kılıç ve başındağı börk ki-
mün nesidir, cevap vir deyu suâl itdi. Çün ol padişah kulu bu suâlin işidicek
cevâba gelub ayıttı ki bu geydüğüm börk Hünkâr Hacı Bektaş kisvetüdür
ve bu kuşandığım kılıç Mürtaza Ali kılıcıdır» deniliyor(72).

Görüldüğü gibi söylentiler çok çeşitlidir. Çağ ve kişi yönünden bunları
birleştirmek çok zor. Ancak ayrıntılardaki birbirini tutmayan anlatımları bir
tarafa bırakırsak, hiç bir tevîl'e gerek kalmadan diyebiliriz ki, Yeniçeri oca-
ğı, Erenler Serveri ve Gaziler Serdarı sayılan Hacı Bektaş Velî'ye kurul-
duğu günden itibaren bağlanmıştır. Doğal olarak çeşitli zamanlarda ve ka-
demelerde yenilemeler, değişiklikler olmuştur. Daha sonraları, Yeniçeri Oca-
ğında disiplin ve eğitim bozulmuş, kayırmalarla ve keyfî yönetimle kuruluş
amacı dışına çıkmıştır. Yeniçeri Ocağının devletin güçlenmesi Türk Uygar-
lığının Anadolu'da ve Rûmeli'nde yerleşmesindeki hizmetini belirtmek ve
ocağın tarihçesini yapmak konumuzun dışındadır. Biz, Yeniçeri Ocağının
Hünkâr Hacı Bektaş Velî'ye olan manevî bağlılığının kuruluş anında, temel
bir inanç olarak doğduğuna kısaca değinmiş oluyoruz.

Gamm-Gîn-Meddâh, Takma adıyla H. 763 (1361 - 62) yıllarında yazılmış
eski bir şiir olayı daha veciz biçimde ve çağının dili ile anlatıyor.

*Evliyâlar ulu'sı Kutb-ı zaman
Geldi Hünkâr Hazret-i ol bî-gûman
Ol sülâle-i Şâh-ı Merdan Ali
İsmi Anın Hacı Bektaş Velî
Âli Osmana nazar himmet safâ
Eyledi ol kevkeb-i şems-üd dûha
Bağladı nusret kılıcın beline
Dedi : Çalış, kıl gaza din yoluna
Urdu Devlet tâcın anın başına
Kesdi virdi yenlerin yoldaşına
Didi, olsunlar sana Yeniçeri
Yâni, Sultanın güzide askeri
Erişip ol Evliyâ'nın himmeti
Arttı günden güne anın şevketi
Anın için kılıcı keskin olur
Kande olsa fırsat-u nusret bulur.*

(72) A. Gölpınarlı, Velâyet-Nâme s. 129

MENKÂBELER

Hünkâr Hacı Bektaş Velî, çağımıza kadar menkâbelerle ve onlardan ilham alan nefeslerle anlatılmıştır. Menâkıb'ın konusunu oluşturan olaylar insan üstü güçlerle ve kerametlerle bezenmiştir. Fizik üstü bu olaylar, bu mucizeler Hacı Bektaş Velî'nin günlük yaşantısını doldurmaktadır. Ona ait menkâbeler de kişiliği gibi seçkin, yüce ve anlamlıdır. Otman Baba, Hacım Sultan, Abdal Mûsa, Demir Baba Velâyet-Nâmelerindeki menkâbeler de Hacı Bektaş Velî ile bağlantılıdır.

Menâkıb'daki olaylar günümüzün bilim anlayışına göre esatirdir. İnsan mantığı, göz sınırı dışındaki olayları yok saymak eğilimindedir. İnsan oğlunun uzaya adım attığı, ışık hızına ulaşmaya çalıştığı ve evrende, çağımıza kadar bilinenlerin dışındaki güçlerle yüzyüze gelmeye aday olduğu gelecek yüzyıllarda menâkıb belki de başka biçimde yorumlanacaktır.

Menâkıb-ı Evliyâ, İnsanların dileyip de yapamadığı fizik üstü olayları, sıradan insan düzeyinde görmek istemediği ulu kişilere bağlaması sonucunu doğurmuştur. Hacı Bektaş Velî de normal ölçüdeki insanların dar kalıbına sığdıramamıştır. O, yerine göre güvercin donuna girmiştir. Kayayı hamur gibi yuğurmuştur. Taşları kerâmetine tanık etmiştir. Kayaları yürütmüş, bastığı taşlarda iz bırakmıştır. Zaman içinde zaman, mekân içinde mekân meydana getirmiştir.

Menkâbeler'de gerçeğin temelinde bir değiştirme yoktur. Amacın anlatılmasında hayâl ürünü, sanıldığı ölçüde büyütülmemiştir. Tatlı ve çekici üslûbu ile esatirin gölgesinde, günümüzdeki pozitif bilim anlayışı içinde çalışanların araştırma yaptıkları tarihî olaylara ışık tutacak gerçekler yatmaktadır.

Örneğin :

«Çünkü Hünkâr Hacı Bektaş Velî Rûm'a yakın geldi. Ma'nâ âleminden Rûm Erenlerine selâm virdi, Esselâmü aleyküm Rûm'daki erenler ve kardeşler didi. Hünkâr Ululuğu selâm virdüğü vakit Rûm'da elli yedi bin Rûm Erenleri sohbetde meclisde idiler. Rûm'un gözcüsü Karaca Ahmed idi. Hünkâr Ululuğu selâm virdüğü Fâtıma Bacı'ya malûm oldu ki Sivrihisar civarında Seyyid Nûreddin kızıdır, henüz bîkr idi, ol meclisdeki erenlerin taâmları

kaydın iderleridi ve Karaca Ahmet Seyyid Nüreddin mürîdidür, pes Fâtıma Bacı ayak üstüne kalkup Hünkâr Ululığından yana teveccüh edip el göğüse kodı, üç kere aleykümüsselâm didi, girü oturdu. Çün ol meclisteki erenler Fâtıma Bacı'nın ol meclisde ol vechile selâm alup giru oturduğun gördiler. «Kimün selâmın alursun?» diyü Fâtıma Bacı'ya sual itdiler. Fâtıma Bacı ayıtdı : «Rûm'a bir Er geliyörür, siz erenlere selâm virdi anun selâmını alıruz» didi. Ol Erenler yine ayıttı : «Didüğünüz eren kendüsi nirden ve gelişi ne yirdendür?» didiler. Fâtıma Bacı ayıtdı : «Kendüsi Horasân Erenlerindendür, ammâ gelişi şimdi Beyt-Allah tarafındandır» didi. Andan ol erenler bil-cümle ol meclisde olanlar ayıtdılar : «Ne tedbîr etmek gerek, tâ ol er Rûm'a girmeye. Eğer Rûm'a girecek olurısa Rûm mülkin ol er alup ve halkın kendüye muhibbider ayruk Rûm'da bize oyun kalmaz» didiler. Ne tedbîr idelüm ki anı Rûm'a girmeğe komayavuz» didiler. Bazısı ayıtdılar : «Tedbîr budur ki kanat kanada çatalum Pây-i arşa değın sed bağlayalum, geçüp Rûm'a girmesün» didiler. Pes cümle bu tedbîri ma'kul gördüler, hem eyle itdiler. Vilâyet kanatların birbirine çatdılar, ma'nâ aleminden Rûm tarafının yolın bağladılar tâ arşa dek. Andan Sultan Hacı Bektaş Velî ma'nâ âleminden çünkim bâtinları Serhadd-i Rûm'a yetişdi, nazar saldı gördi kim yolın bağlamışlar. Bismillâh'i ve Billâh'i didi, vilâyet ile sıçradı, Arş-ı Âzîm'in sakafına erişdi. Melekler nûrından kubbe-i elifiyile Hünkâr Ululığın istikbal itdiler. Merhabâ safâ geldün ya Evlâd-ı Ali. Hacı Bektaş Velî bir taş üstüne kondı. Şöyle ki mübarek ayakları hamıra gömülür gibi gömüdi, iz eyledi. Andan Rûm Erenleri üzerlerine bir azîm heybet düşdi. Andan bildiler ki elbette Ol Er Rûm'a geldi. Yolın bağlayamadık didiler. Ve dahî Karaca Ahmet Rûm'ın gözcüsüydi. Didiler ki : «Rûm gözcüsisin bir gör ki ol er Rûm'a dahil oldu» didiler. Andan Karaca Ahmed dahi bir dem mürakabeye çekildi. Başın kaldırdı ayıtdı : «Rûm'ı külliyyen göz urdım nazar saldım, gördüm, anun gibi kimesne yok. Her mahlûk cinslü cinsüyle ve çiftlü çiftüyle durur. Ammâ Sulucakarahüyük'ün bir gügercin şeklinde bir yalninguz kimesne oturur. Göz urup nazar salıcak üzerime bir heybet düşdi, varısa oldır» didi, «Andan gayri değıldür» didi. Rûm erenler ayıttılar : «Bir kimse ola kim doğan şeklin urına, vara, anı oturduğı yerde sayd getüre» didiler. Ortalarında Hacı Doğrul dirler bir er varıdı, Bâyezid Sultanın ulu halifelerinden idi. Rûm'a Irak'dan gelmişdi. Ayak üzere durugeldi, ayıtdı : «Havâletiniz ile ben varayım, doğan şeklün urunup anı sayd getüreyin» didi, andan Rûm Erenleri, kuvvetün olsun didiler. Hacı Doğrul heman sâat doğan şeklin urunup hevâya pervâz urdı. Nazar saldı, hevâ yuzinden gördi kim Sulucakarahöyük üzerinde gügercin donında bir kimse var. Zamîri heman oldur didi. Dahı hevâ yuzinden pençesin açup kıcılayup Hünkâr ululığının üzerine indı. Ol pençesiyle çalacak mahalle geldikleyin Hazret-i Hünkâr Hacı Bektaş Velî Kaddes-Allahu sırruhu-l-azîz girü âdem donuna girdi. Fi-l-hâl Hacı Doğrul kıcılayup iner iken kapdı, eyle muhkem sıkdı

kim Hacı Doğrul'ın aklı gitdi. Hazret-i Hünkâr elinden bıraktı, biraz yatdı, tâ kim aklı başına geldi, kalkdı gördi kim Hünkâr Ululığı nazarında oturır. Fi-l-hâl kalkıp, peymançeye geçip : «Derviş-ü dervîşân, kem bizden, eksiklik itdük, siz erenlerden kerem» diyüp ilerü geldi, Hazret-i Hünkâr'ın elin öpdü. Ayağına düşdi, miskinlik eyledi, nazarında kisvetün kodı, dahî girü çekildü, el kavuşurup peymançe yirine geçüp durdı. Andan Hazret-i Hünkâr ayıtdı : «Yâ Hacı Doğrul, er ere böyle gelmez, eyle kim siz bize zâlim donında geldinüz, biz size mazlum donında geldük. Eğer gügercinden dahı mazlûm don bulsavuz ol donıla gelüridük didi»(73).

Bu, insanların erenlerden de olsa kıskançlıktan, bencillikten kurtulamadığını anlatan bir menkâbedir. Hacı Bektaş Velî Anadolu'ya dünyanın en mazlûm yaratığı kılığında geliyor : Barış simgesi güvercin olarak. Belli ki amacında kin, kavga denen şey yok. Oraya kardeşlik, barış öğretecek o yolda örnek verecek.

Evlenmemiş, bâkire bir kız, Fâtıma Bacı erenler meclisinde diğer erenlerle eşit ve hattâ onlardan daha önemli görev üstlenmiş. Onları, yerine göre uyarabilecek bir düzeyde. Hacı Bektaş Velî yolundaki kadın - erkek eşitliği nasıl da güzel ve anlamlı anlatılıyor menkâbe'de..

Başka bir menkâbe :

«Bir vakt Hazret-i Hünkâr Ululığı bir bölük cemâat uydurdu. Develi Vilâyetin seyrana vardılar. Meğer ol vilâyetde Akca Koca Sultan nâm bir sâhib - vilâyet azîz varıdı. Hünkâr Ululığı seyranda anlara yakın vardılar, Hânelerin piş-rev gönderdiler. Tâ kim bir gice mihmân olalar. Ol azîz ile sohbet ideler. Meğer Akca Koca'nun bir bed-hûy, bed-haslet avreti vardı. Çün piş-rev irişdi, erenlerün selâmın yetişdürdi. Erenler bir gice mihmân ve dizâr müşâhede itmek dilerler didi. Ol bed-hûy avret ayıtdı : «Bu ne bî-huzurlıkdur ki idersiz ve siz tâifenün elinden nice tışlığımız gitdi, râhatımız uçdı. Mûrad Akca Koca'yı görmek ise uşde yolunuz üzere burçak yolar, varun görün, dahî yolunuza gidün» didi. Erenlerün piş-revine ta'zim etmedi. Piş-rev dahî dönüp mâcerâyı erenlere haber virdi. Ol avretün bu asl bed fi'linde erenlerün dahî hatırı melûl oldu. Dönüp bir yana dahî ayıtdılar : «Bizüm maksûdumuz ol er ile buluşup mülâkat olmakdur. Yoğısa ol nâkısât-ül-akl bed-hûy avretün kelâmından bize ne» didi. Dahî Akca Koca Padşâh'dan yana teveccüh itdiler. Geldiler, gördiler kim Akca Koca, iki büküm burçak yolar. Erenler, iki bükülüp burçak yoldığına esirgediler. Akca Koca dahî erenleri görüp bildi, karşı geldi, erenler ile görüşdi, hayr makdem Erenler Şâhı biz buna değmezidük, lûtf itdünüz, gelün, bende-hâneye varalum, mübarek

kademinüz bassun, dîdârinuzla müşerref olalım, didi. Dervişler ayıtdılar : «Piş-rev vardı. Evinüz âdemîsi rızâ virmemişler ve kondurmamışlar» didiler. Akca Koca ayıtdı : «Erenler Şâhî ben kırk yıldur ol kancığun cevrin çekerim. Siz dahî bir gicelik bizüm hâtırımız içün cevrine tâkat getirün. Kerem ve lutf idup girü bende-hâneye varalum, maksûd olan dîdarı görelüm» didi. Andan Hünkâr Ululığı ayıtdı : «Siz bir kişisüz, burçağı iki bükülüp zahmet çekince bir nefes ile bir yire gelün din, gelsün» didi. Akca Koca; «Mürüvvet idesüz» didi. Erenler bir nefes ile ayıtdı : «Burçaklar, bir yire gelün» didi. Ol yirdeki burçaklar mecmûsı bir yire cıkup cem oldılar. Anda Akca Koca Padşâh ayıtdı : «Erenler Şâhî Lûtf etdünüz, mürüvvet itdünüz, bizi zahmetten kurtardınız. Ol bize şefekatonuzdandır. Ammâ sizden temennâ iderüz kim burçaklar girü yirlü yirine, biz emek olup kisb-i destimüzden ekl idevüz. Andan Hazret-i Hünkâr Hacı Bektaş-ı Horasanî Kaddes-Allâhu sırruhu-l-azîz ayıtdı : «İy burçaklar, nice geldünüz ise yine yirinüze varunuz» didi. Hazret-i Hünkâr emritdüğü gibi cümleten yirlerine vardı. Tâ evvelki gibi oldı(74).

Bu sade ve çok şirin anlatımda, büyük kişilerin hoş görüşü nasıl bazarılı örnekleniyor... «Biz elimizin emeğini yiyelim» diyen Akca Koca'nın ağzından tüm insanlığa, değer biçilmez bir yaşam düsturu sunuluyor.

Dikkat çeken başka bir menkâbe :

«Yolda gelüriken nâgâh bir otlu, sazlu araya geldiler. Gördiler kim bir bölüm kara canavarcuklar (domuzlar) yatur. Ansuzın bunların birisi varup kara canavar çocuğının birisin tutdı. Bunu görüp ol kalan kara canavarcuklar ürküp kaçdular. Meğer bunların birisinde bir çan varımış. Diledi ki bu tutdığı kara canavar çocuğının boynına taka, salivire. Bir kere bunu eyie görüp kadılığından dönen derviş bunlara ayıtdı : «Gelün eyle itmen, epsem olun. Erenler ziyâretine ve dahî erenlerün safâ-nazarın, himmetin olmağa gideyörünüz. Nola kara canavariyisa. Şimdi bu çocuğa dakasız, çanun âvâzın ol giden canavarlar işidürler ise kendü kendülerin seğırtmekden helâk iderler, eyle revâ değıldür» didi. Sözin eslemediler. Ol tutdıkları çocuğun boğazına ol kendülerde olan çanı takdılar, salivirdiler. Çün kim ol kara canavarlar, bu çocuğa takdukları çanun âvâzın işitdiler, ürküp yazıya yabana perâkende olup kaçdılar. Çocuk dahî artlarına düşüp seğırtti. Bunlar dahî bunu görüp gülüşdiler. Andan revan oldular, tâ kim Kırşehri'ne geldiler. Meğer ol vakt Hünkâr Ululığı Karahüyük'e gelüb girü Kırşehri'ne varmışlardı. Ahî Evren Padşâhıla Gölpınar nâm pınarda sohbet iderler idi. Olıdı, bunlar dahî erenlerün orada solığın alup Gölpınar'a geldiler. Elin ve ayağın öpdiler. Hünkâr Ululığı bunlara bakup ayıtdı : «Size nitti ol kara canavarcuklar, ol çanun âvâzun işidüp öne kaçta kimisi helâk ola ve kimisi helâk mertebe-

(74) Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Vâlî s. 80

sine berâber ola. Hakk'a giden Hak uğrum hakkıyçün hiç bir yerde alnumuz derlemedi, illâ ol çocuğun ardından yetişüp boynından ol takduğunuz çanı alınca alnumuz derledi, uşde hâ ol çocuğa takduğunuz çan» diyüp çıkarub gösterdi... Kadılıkdan dönen dervîşe, senden ol mahalde dahî dervîşân haberi geldi, dervîşlik kokusu gelür senden, didi. «Dervîş olan kimesne hiç yaratılmışa eza idici ve müzî olmak gerekmez» didi(75).

Dinin murdar saydığı ve bir bakıma zararlı yaratıklardan sayılan do- muza bile acıma, özden gelen temizliği ne anlamlı biçimde simgeliyor. İnsanların, yücelme ve olgunlaşma ölçüsü şefkat hissî ve merhamettir. Pîr'- in «Yaratılmışa eziyet etmek gerekmez» sözünde, insanın insan olma yasa- sının temel hükmü vardır. Menkâbe, anlam olarak yaratılmışa acımasız olan insan değildir, diyor.

Başka bir menkâbede, haramînin biri yol kesip bel basmakla ömür geçirmiş. Bir çok kişilerin kanına girmiş. Canını yakmış, malını almış. So- nucu tövbekâr olmuş, Hacı Bektaş'a «Tövbemin kabul edilip edilmediği na- sıl anlıyayım, nice bileyim» demiş. Hünkâr haramîye bir kuru değnek ver- miş, «Var demiş, bir bostan al, ek, biç, geleni gidene konukla, doyur, şu değ- neği de bostana dik. Bu yeşerdi dal budak verdi mi, bil ki tövben kabul ol- du.» Adamcağız, Hünkârın dediğini yapmış. Yıllar yılı herkesi konuklamış, doyurmuş yollamış. Her konukdan sonra gider kuru değneğe bakarmış. Ne mümkün? Bir türlü yeşermezmiş kuru değnek. Günün birinde koşa koşa gi- den bir adam görmüş. Tez seğırtip adamın yolunu kesmiş. «Dön gel konu- ğum ol. Tanrı ne veriyse bir şeyler yiyelim de öyle git.» «Olmaz» demiş adam. «Acele işim var, tez gitmem gerek.» Etme, demiş olmamış; eyleme, demiş olmamış. Yalvarmış, korkutmuş, hayır. Çare yok. Adam direndikçe di- renmiş. Sonunda baklayı ağzından çıkarmış. Birisini bu İlin beyine ihbar etmeye gidiyorum. İmkân yok duramam demiş. Zaten bostancı kızmış, bu sözü de duyunca eski damarı deprenmiş, gözleri kan çanağına dönmüş. Ol- du olacak, demiş içinden, tövbemin kabul edileceği yok. Bari şu gammazı da geberteyim de bağı bostanı bozup gene haramîliğe başlayayım. Hemen herifin üstüne atılmış bir vuruşta leşini yere sermiş. Bağı bostanı bozmaya giderken aklına değnek gelmiş, dur demiş gidip bir bakayım da öyle. Git- miş. Bir de ne görsün? Değnek yeşermiş dal budak vermiş, yemyeşil yap- raklarla bezenmiş. Tomurcuklu dallar peyda olmuş(76).

Özetle anlatılan bu menkâbede de, gammazlık çok canlı olarak kötü- lenmektedir.

(75) Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî s. 116

(76) A. Gölpinarlı, Velâyet-Nâme s. 55

Güvenç Abdal Destanı da bir menkâbedir :

Hünkâr'ın hizmetinde Güvenç Abdal adlı bir dervîş vardı. Er terbiyesi görmüş bir zattı. Birgün : «Erenler Şâhı, dedi, gönlümde bir sorum var izin verirseniz söyleyeyim» Hünkâr : «söyle» diye buyurdu. Güvenç, «Acaba, dedi. Şeyh kimdir, Mürid kimdir, Munib kimdir, Âşık kim? Bize lütfedip bildirseniz.» Hünkâr hemen : «Güvenç, dedi, yerinden kalk, tez git, bir sarrafda bin altın nezrimiz var, al gel.» Güvenç Abdal, sarraf kimdir, hangi şehirdedir demeden hemen belini bağladı, Hünkâr'ın elini öpdü yola revan oldu. Gide gide vardı bir şehre yetişdi, gördü ki pek büyük bir şehir. Kendi kendisine, bizim ülkede böyle büyük bir şehir yoktu. Aceba bu şehir hangi şehir dedi. Kal'anın içi adamlarla doluydu. Gezerken bir adama «Kardeş dedi, bu il hangi il bu şehir hangi şehir?» O adam dedi ki : «Burası Hindistan ülkesi bu şehre de Delhî derler.» Güvenç bu sözü duyunca şaşırıldı. Kendi kendine Rûm ülkesi nerede Hindistan nerede dedi. Şehrin içinde yürümeye başladı. Sokak sokak gezerken pazara ulaştı. O yana bu yana bakınıp giderken gördü ki karşıda bir sarraf oturmada. Sarrafda bunu görünce hemen kalktı : «Beri gel dervîş» diye elini salladı. Dervîş dükkâna girdi selâm verdi. Sarraf Güvenç'e : «Hangi ildesin» dedi. Güvenç : «Rûm ülkesinden» dedi. Kimin hizmetindesin deyince, Güvenç : «Sultan Hacı Bektaş Hünkâr'ın hizmetindeyim, bir gün bana, bir sarrafın bize bin altın nezri var, al gel buyurdu, üç gün oluyor bu şehre geldim» dedi. Sarraf, Hünkâr'ın adını duyunca hemen dükkânını kapadı. Güvenç Abdal'ı aldı. Evine geldi. Ağırladı oturttu. Üç gün çeşitli yemekler verdi. Sonra «Dervîş» dedi. «Nezri olan sarraf benim. Hindistan denizinde bir vakitler ticarete giderken bir yavuz muhalif yel çıktı. Az kaldı gemimiz batacaktı. Hemen Vilâyet erenlerini çağırdım, beni kurtarın bin altın nezrim olsun, dedim. O anda Erenler yetişdi, gemiyi mübarek eliyle tuttu kıyıya çıkardı. Adını sordum. «Adım Hünkâr Hacı Bektaş'dır. Rûm ülkesindeyim» dedi. Rûm ülkesine nezrimizi nasıl ulaştıracamız, dedim. «Ben birisini yollarım» buyurdu. Ben, o göndereceğin adam ne şekilde dedim. Senin şeklini tarif etti. İşte seni dükkânda gördüm. Elimle çağırdım. Hamdolsun ki hata etmemişim. Şu bin altını al erenlere götür.» Sonra bin altın daha saydı. «Bu da» dedi, «Erenlerin hizmetinde bulunanlara, onlara ver yesinler, içsinler» Bin altın daha saydı, «Yanımızdan boş gitme» dedi, «Bu bin altını da sen harca.»

Güvenç Abdal, o üç bin altını bir kese içine koyup koynuna saldı. Sarrafla vedalaşıp gene yola revan oldu. Şehir içinde giderken bir çardak gördü. Bir de baktı ki çardağın penceresinde, gün yüzlü bir güzel kız bakmada. Kızı görür görmez bin canla âşık oldu. Sabrı kararı kalmadı, akli başından gitti. Pencereye gözünü dikdi, tam üç gün üç gece öylece kaldı. Kız Dervîş'in halini görünce şaşırıldı. «Halk görürse kötüye yorar» dedi. Halayığını çağırdı, hali anlattı, git dedi, öğüt ver de çeksin gitsin buradan. Kız, bir tacirin

kızıydı. Babası ticarete girmişti. Halâyık, gidip, «Dervîş, dedi, umduğun ell-ne geçmez senin; vazgeç, bu olmaz sevdadan. Bu kız ulu bir tacirin kızıdır. Kulları, adamları duyarsa başına iş açarlar. Öyle bir avı elde etmek isteyen kişinin bol altını olmalı.» Güvenç Abdal halâyığın sözlerini işitince; «Alırım, n'oldu ki» dedi, üçbin altını kesesiyle koynundan çıkararak halâyığa gösterdi. Halâyık bunu görünce koştı kıza geldi. Bu dervîş, dedi, tekin adam değil. Koynundan üç bin altınlık bir kese çıkarıp bana gösterdi. Hasılı kelâm altına tamah ettiler, bir yolunu bulup dervîşi içeri aldılar. Güvenç Abdal keşeyi çıkarıp sevgilisinin önüne koydu. Tam şeytan yoluna gideceklerdi ki Güvenç, sevgilisinin ayak ucuna otururken bir de baktılar duvar yarıldı, bir el çıktı, Güvenç'i göksünden bir kaktı, yere yıktı. Aklını başından aldı. Kız bu hali görünce kalktı oturdu. Güvenç'in akli başına gelince «bu ne hal» diye sordu. Güvenç Abdal, «Şeyhimiz Hacı Bektaş Hünkâr'ın vilâyetinden oldu» dedi, böylece beni bir kötü işten kurtardı. Bunun üzerine, Rûm ülkesinden nasıl çıktığını, oraya nasıl geldiğini, hasılı o ana kadar başından geçenleri bir bir anlattı.

Kız, bu kerâmeti gözüyle görünce erenlere âşık oldu. Ziyaretine varmak istedi. Üç bin altını aldılar. Beraberce akşam saatinde yola çıktılar. Gece yarısı yürüdüler. İssiz bir yerde yattılar. Uyanınca baktılar ki sabah olmuş. Ama buldukları yer yattıkları yer değil. Kekikli ve yavşanlı bir yer. Arafat dağının yanındaki Kızılcaözden gelen yolun yanındalar. Kalkıp yola düştüler. Halifeler karşı çıktılar. Görüşüp Hünkâr'a götürdüler. Güvenç Abdal erenlerin ellerini öpüp ayaklarına yüz sürdü. Başından geçeni bir bir anlattı.

Hünkâr : «Güvenç Abdal, dedi, bu işlerde ki hikmeti bildin mi?» Güvenç «Buyurun Erenler Şâh!» dedi. Hünkâr : «Sen bizden Şeyh kimdir, Mûrid kim. Mûhib kimdir, Âşık kim? diye sormuştun. Biz de sana cevap verdik. Mûrid odur ki senin yaptığın yapar. Biz seni hizmete gönderdik, nereye gideceğim? kimi göreceğim? demeden yola düşdün. Mûhipliği sarraf gösterdi. Bir kerecik denizde helâk olayazdı. Erenler diye çağırıldı, bin altın nezretti. Vardık imdadına yetişdik. Gemisini kurtardık, adımızı, yerimizi sordu, haber verdik, seni yolladık, şöyle - böyle demeden nezrimizi sana teslim etti. Şeyhliği biz yaptık, seni kolayca götürüp getirdik, seni o yüz karasından da kurtardık. Âşıklığıysa o kız yaptı. Bir vilâyet görmekle âşık oldu bize. Buraya gelmedikce karar etmedi.»(77).

Menkâbeler sayısız denecek kadar çok. Olaylar hep olağanüstü.. Yüzyıllar boyu bu olağanüstü olaylara yenilerini katan yazarlar ozanlar yere ayak basmadan hep gökyüzünde uçmuşlar.

(77) A. Gölpınarlı, Velâyet-Nâme s. 78

Menkâbe'de şimdiki anlayışa, pozitif bilim kurallarına ve fiziksel yasalara uymayan olaylar birbirini izler. Tarihî belgelere ve kayıtlara uymak gereğini duymazlar, menkâbeleri anlatanlar.

Bu çağın insanı menkâbeleri bir masal olarak mı dinleyecek? Tarih menkâbe'den hiç yararlanamayacak mı?

Her menkâbe'de, halkın bir dileği, bir görüşü var. Anlayışı, duygusu ve ruhu tümü ile halkın malı. Her menkâbenin özünde onun mutlaka dayandığı bir gerçek vardır. Anlatılmak istenen bu gerçek, o çağın insanına duyduğu gereksinmeye ve isteğe uyularak eşâirle süslenmiş, bezenmiş ve güzelleştirilmiş olarak verilmiştir. Menkâbelerin anlattığı tarih, çağımızda bile- rek, isiteyerek gerçekleri örtmek ve saptırmak hedefine yönelik pozitif bilim metodu ile yazılmış olduğu iddia edilen pek çok tarih kitabından çok daha gerçekçi ve çok daha soyludur.

Velâyetname'de, Ahî Evren'den bahsedilirken, «Anı isteyen menâkıbında bulur, okuyup hisse alır, biz girü Molla Hünkâr Mevlânâ'yı hikayet edelim» denilerek : «Hazret-i Hünkâr'ın işâret için Hazret-i Mevlânâ'ya gönderdiği» başlığı altında, Hazret-i Pîr tarafından Şems-i Tebrîzî'nin Mevlânâ'ya gönderilişi şöyle anlatılmaktadır :

«Öyle rivayet ederler ki Molla Hünkâr nâme yazıp elçi ile gönderdi. Hazret-i Hünkâr'a vusûl buldukda mahabbet-nâmesin okuyup mefhûmunu bildi. Yazmış ki bizlere bir dede irsâl edip bizi irşâd ede deyü tahrîr eylemiş. Ol vakt Hazret-i Hünkâr, Çiledağı'nda ibâdete meşgul idi ve otuz altı bin evliyâ mevcut idi. Çünkü Hazret-i Hünkâr'ın mübârek nutk-ı saâdetlerin den öyle geldi ki : «Molla Hünkâr bizden bir dede istemiş, eğer derviş matlûb edeydi biz kendimiz gitmek lâzım gelürdi. Ancak mabeyinimizde otuz altı bin halîfemiz vardır. Birini irsâl ederiz deyü» buyurdular. Dönüp etrafına nazar eyleyüp : «Kangınız gidersiz» deyü nutuk buyurdular. Cümlesi sükuta vardı. Şems-i Tebrîzî yerinden durup : «Erenler Şâhı ben giderim» dedi. Hazret-i Hünkâr'un mübârek nutkından öyle çıktı ki «Benlik ile meydâna geldün, başıla git, başsuz gel» didi. Derhâl Şem-i Tebrîzî Hazret-i Hünkâr'ın mübârek elin öpüp yola revân oldu. Bir Cuma günü Konya'ya dâhil oldu. Bir dânişmend ile buluşup suâl eyledi ki : «Molla Hünkâr'un medresesi ne mahâidedür, bizlere gösterün» didi. Ol dânişmend dahi : «Gel dede sultan, sana göstereyim deyüp önine düşüp olduğu mahalle götürdi. Şems-i Tebrîzî içerü girdi, gördi ki bir kebîr havz ve havzun kenârında bir köşk ve derûnunda bir ma'sûm, iki gözleri âmâ ve iki elleri çolak ve iki ayakları kötürüm ve etrâfında kitaplar yığılmış durur. Suâl eyledi ki : «Oğlumuz Molla Hünkâr kandadır?» Ol ma'sûm didi ki : «Bu gün Cuma'dır, edâ-yı salât için câmie gitti. Şems-i

Tebrîzî dedi ki : «Var, İmdi Molla Hünkâr'ı çağır, gelsün.» Ma'sûm cevap itdi ki : «Gözlerüm kör, ellerüm çolak, ayaklarum kötürüm, nice gideyim?» Şems-i Tebrîzî, belinden çeliğin çeküp ol ma'sûma bir çelik urdı : «Yetiş yâ Hazret-i Pîr» diyüp elinden tutup mübârek eliyile yüzün sığadı. Gözlerin meshidüp bi-iznillâh-i taâlâ gözleri açılıp elleri, ayakları sıhhat bulup yürüdü, eli tuttu, gözleri gördü. Ol ma'sûm sürûr ile durdu. «Dede Sultan, varayım pederimi câmi'den tiz getüreyim» diyüp revân oldu.

Molla Hünkâr dahî Salât-ı Cuma'yı temâm edüp câmi kapısından çıkup gelürüdü. Oğlı sıhhat bulmuş, sürûr ile yanına geldi. Molla Hünkâr dedi ki : «Oğlum bu hâl ne hâldür? Oğlu vakiayı beyân eyledi. Molla Hünkâr bildi ki varısa bu kerâmet Hazret-i Hünkâr'un gönderdiği Dede Sultandır. Şems-i Tebrîzî gördü ki Molla Hünkâr'un kitapları çokdır. Cümlelerini toplayup havz'ın içine bıraktı. Molla Hünkâr dahî evlâdiyle gelip kapudan girdi ki bir Celâl sûretlü Dede Sultan oturur. Gördüğü gibi kendüye bir heybet gelip ditredi. Kendü kendünden didi ki : «Evlîyâ-Allahda heybet olur, hele bir güşeye çekilüp görüselim» didi. Molla Hünkâr içerü girip selâm virdi, yerine geçüp oturdu. «Safâ geldin Dede Sultan» didi. Ve Hazret-i Hünkâr'un mübârek hatırların suâl eyledi. Esnâyı sohbet itmekde iken nâgâh Molla Hünkâr'un gözi havza gitdi. Gördüki cümle kitaplar havzde su içinde üzerler. Teessüfden bir âh eyledi. Şems-i Tebrîzî dedi ki : «Neyçin âh idersin?» «Anın-üçün âh iderim ki şol kitapların içinde candan sevgili bir kitabum varıdı anı dahî suya atmışsınız, ıslanıp telef oldu, andan mahzûn oldum, zira bulunması mümkün degül ve misli dahî yokdır» Şems-i Tebrîzî derhal yerinden durub, havz kenarına savub mübârek elini suya koyup cümle kitapları bir bir çıkarup eline sundı. Gördü ki su içinden çıkan kitabdan toz çıkar. Cümlesin çıkarub ol kitab bumıdır deyü cümlesin bir bir çıkardı. Açup bakdı ki cümlesinün hattı bozulmamış, güyâ hiç suya girmemiş. Molla Hünkâr böyle gördikde varup Şems-i Tebrîzî hazretinün hırkasın eteğin öpdi. Erenler şâh-ı, kem bizden kerem sizden, bizüm güstahluğumuza kalmayınız. Şems-i Tebrîzî buyurdu ki : «Bizim Pîrimizde ve yolumuzda kin, küduret, gadr ve buğz yokdır. Biz günâhdan hatadan geçdük, Allâhu azîm-al-şân dahî geçmiş olsun» didi. «Ancak bizüm Mûradımız sizünile muhabbet idelüm» didi. Molla Hünkâr, didi ki : «Erenler Şâhı ne muhabbet istersenüz baş üzerine olsun, Şems-i Tebrîzî buyurdu ki : «Hânende ve sâzende, kudüm ve masdar ve nây ola çalalar, biz dahî Allâhı zikredelüm.» Molla Hünkâr derhal buyurdu. Cümlesi geldiler. Hânende ve sâzende, kudüm ve masdar ve nây bir kere dem urup sadâlanmağa başladı. Şems-i Tebrîzî'ye ışk-ı İlâhî gelüp : «Yetiş Yâ Hazret-i Pîr» diyüp semâ'a kalkup öyle semâ ider, gördiler ki bir hû ismiyle berheva olup yedi gün yedi gice bu minvâl üzere semâ eyledi. Molla Hünkâr bu hâli görüp derûn-ı dilden ve cân'ü gönülünden Hazret-i Hünkâr'ın yolına ve erkânına ve Şems-i Tebrîzî'ye gönül virüb malından ve evlâdından ve ehl-ü iyâlin-

den ve tâc-ü tahtından geçüb bir kere : «Tut beni yâ Şems-i Tebrîzî» diyüp yerinden kalkup ışk-ı İlâhî ile pertâb idüp Şems-i Tebrîzî'in iki eline gelüp tutup çekdi, aşağı inüp oturdılar. Şems-i Tebrîzî didi : «Ey Molla Hünkâr, bu dem muhabbet her ne kadar hoş oldıysa da, bizim gönlümüzce dem muhabbet olmadı, bilesiz, bizlere bir iki desti şarab getürsen ve iyâlin çıkarsan sâzendeler çalub kızlarıyla iyâlin semâ dönseler, bizler oturub şarab içsek, böyle bir dem muhabbet eylesek ne hoş muhabbet ve safâdur» didi. Molla Hünkâr didi ki : «İyâlimün hazmı kaabildür, ancak Erenler Şâhı, bizler yedi kazânın bağlarını sökdirüp kütüklerini ateşe yakdurduk ki bundan şarâb olur, içerlerde içenler dürlü dürlü fisk-u-fesâd iderler diyü. Şimdi bu etrafda şarâb bulunması mümkün değıldür.» Şems-i Tebrîzî buyurdi : «Kal'a derûnunda Aleksî nâm keferenün hânesinde bir çenbersüz fuçı vardır. İçi şarab doludur. İki testi al, var doldur, getür» didi. Molla Hünkâr bir gulâma emritti gidüp getüre. Şems-i Tebrîzî buyurdu ki : «Gulâm gitmek lâzım değıldür. Sen ferâcenî giyüp ve destileri eline alup eteğin altına gizleniyerek şöyle âşikâr gidüp doldurup getüresin» didi. Molla Hünkâr nâçar kalkıp ferâcesinü giyüp iki eline iki desti alup kapudan dışra çıktı. Gönlinden didi ki : «Barı eteğim altına alup kimesne görmesün» didi. Andan ferâcesin altına destileri gizleyüb keferenün kapusına vardı. Dakk-ı bab edüp ol kefereyü çağırub mezkûr keferî molla Hünkâr'un sadâsun işidüp acele kapuya geldi. Kapuyu açıp emrine mutîüm didi. Molla Hünkâr ayıtdı : «Al bu destileri şarab doldur» didi. Keferî, kâsem idip, «Anamdan doğalı şarab görmedüm ve halbuki bu etraflarda bağ yokdır. Şarab neden olacaktır.» Molla Hünkâr didi ki : «Senün evinde bir çenbersüz fuçı vardır, şarab doludur, destileri andan doldur.» Mezkûr keferî yine yemin idüp didi ki : «Bendeniz doğdum doğalı ol çenbersüz fuçı pederümden kalma gördüm. Ancak çürümüş bir fuçudur.» Molla Hünkâr didi ki : «Elbette vardır, sen hilaf söylersin.» Keferî didi ki : «Hünkârım buyurun fuçunun yanına beraber varalüm, göresin.» Hemandem fuçunun yanına gidüp tıpasını çeküp gördiler ki kızıl kan gibi şarab akmağa başladı. Molla Hünkâr destileri doldurup gine eteği altına alup revân oldu. Yolda gideriken çarşu içinde iki ayağı birden kayup yüzi koyun düşüp destileri dahî kırılıp şarab akdı. Derhal Vilâyet halkı başına üşüşüp : «Sen yedi kazânın bağlarını sökdirdün. Ve ateşe yakdirdün ki bundan şarab hasil olup içerler fisk-u-fesâd iderler diyü, şimdi kendin gizlüce şarab alıp içersin, buyurun şer'î şerîfe senünle varup mürâfaa olalım.» Elinden tutup şer'a getürmeğe bir azîm cem'iyet oldı. Bu hal Şems-i Tebrîzî'e ma'lûm olup, derhâl çarşuya geldi. Gördüki halk Molla'nın üzerine üşüp guluvvidüp şer'a götürürler. Şems-i Tebrîzî, didi ki : «Ey âdemler, durun bakalım, hâl nicedür.» Anlar didiler ki : «Hey Dede Sultan bu bizüm bağlarımızı söküp çıkardı, üzüm yemeğe hasret olduk, şimdi kendüsi gizlüce şarabı alup içer, mürâfâa için şer'a davet ideriz, da'vâmuz faslöluna.» Şems-i Tebrîzî didi ki : «Durun şu şaraba ben

dahi bir nazar ideyim. Şâyet şarab olmaya.» Eğilüb şaraba nazar idüp didi ki : «Hey din karındaşları, bu şarab değıldür, dut pekmezidür.» Anlar dahî eğilip baktılar ki ağızlarına alup tehkiyk ki şarab değıldür. Sahih dut pekmezidür, cümle görüp bildiler. Molla'nın eline ayağına düşdiler, bilmedük, hata itdük, afv buyurun didiler. Molla Hünkâr dahî ben afvitdüm, Hak Taâlâ hazretleri dahî afveyleye diyüp hânesine gelüp otırdı. Ânide Şems-i Tebrîzî gelüp yanuna oturdu. Tekrârdan, Şems-i Tebrîzî hazretleri neîes itdi ki : «Molla Hünkâr tîz var, iki desti şarab al, getür» didi. «Gine eteğin altına gizleme zîrâ tekrar düşüp destileri kırarsın ve âleme rüsvay olursın. Heman âşikâre getur, kimesne görmez» didi. Molla Hünkâr bildi ki mukaddem nutuk kırdı, eteği altına gizledüğü için başına bu hâl geldü. Ne çâre derhalgine iki desti alub ol keferenün hânesine varub gine ol fuçı'dan doldurup âşikâre tutarak getürdü. Şems-i Tebrîzî Hazretlerinin nazarında kodı. Şems-i Tebrîzî ayıtdı : «Var, imdi ehl-ü-iyâlin ve taâm kebab getür, sâzendeler, nâylar, kudüm gel-sün bir dem mahabbet edelüm.» Molla Hünkâr dahî Şems-i Tebrîzî'in bu kerametlerini görüp sıdkıla her nefesine bend olub bağlandı. Derhal Molla Hünkâr yerinden kalkub ehlinü ve türlü taâmlar ve kebablar, sâzendeleri Şems-i Tebrîz'ün emri üzerine getürdü. Şems-i Tebrîz dahî anların cümlesine birer dolu bâde virüb nûşitdiler. Ol sâat ışk-ı İlâhî cûşa gelüb nâylar, kudümler çalınub Allah diyu semâ itmeğe başladılar. Bu hâl üzere yedi gün yedi gice muhabbet sürdiler. Mahabbet bâkiy diyüp fâriğ oldular. Gine bir kaç günden sonra her daim bu vech üzre dem mahabbet iderlerdi. İmdi bunu okuyanlar ve dinleyenler ol şarâb sahîh dünya şarâbı idi diyü amel ve itikad itmeyeler. Hâşâ ki ol şarâb, şarâb değılûdi, esrâr-ı Hüdâ ve keramet-i evliyâ ışk-Allah şarâbı idi. Bu esrarı Âlimler ve Kâmiller bilür, câhiller, ümîler yanlış bilüp günâhkâr olurlar.

Vel hâsıl Mevlânâ Molla Hünkâr, Şems-i Tebrîz'den bunca kerametler görüp şol derece âşik oldu ki canuni ve malını ve medresesini müridlerini ve şâğırdlerini bilcümle ülemâ, hâlin terkidüp dervîş-i harâbât, terk-i dünyâ ve terk-i ukbâ haline girdi, Şems-i Tebrîz'den bir an ayrılmazıdı.

Molla Hünkâr'un şâğırdleri ve yâranları ve ahbabları ve sair şehrün ulemâ ve sulehâsı Molla Hünkârın bu hâlin görüp dile aldılar ki bir zındık dervîş bizüm ulemâmızı baştan çıkarup bu hâle koyup âleme rüsvay olmak revâ değıldür. Bu dervîşün çaresin görmek gerekdür. Dürlü dürlü terdibler ve tezvîrler itdiler. Hatta yukaruda Ahî Evren ve Sultan Alâeddin ve Şeyh Sadreddin bahislerinde bunların tezvîrlerini bir miktar beyan eyledük. Bundan mâadâ Molla Hünkâr ile Şems-i Tebrîz'ün hâl ve ahvallerin ne günâ olduğunu mufassal bilmek dileyen anların manâkıblarını bulup okusun, zîrâ bunda biz muhtasar yazdık, söz anlaşulacak kadar didük.

Vel hâsıl dürlü tezvîrlerden mâadâ Molla Hünkâr'un oğlu Velîd'i çağı-

rup didiler : «Senün baban Molla Hünkâr kâfir oldu. Bu dervîşe tapdı, vâli-
deni ve hemşirelerini yanına getürüb şarâb ile kebab ile nâylar ile safâ edi-
yorlar, senün haberin yok mı ve yâhud ırz ve nâmûsun yok mı, Allah'dan
korkmaz mısın bâri âlemden utanmazsın. Elbette bu dervîşün çâresin bulmak
gereksin» didiler.

Merkum Molla Velîd bunların önünde ahd ve yemin itdi ki vardığımla
ol dervîş'ün başın keseyim didi. Andan kılıcın hamâil idup babası Molla
Hünkâr'ın hânesine geldi. İçerü girüp anları arayıp bir halvet-hânedede buldı.
Gördi ki pederi, vâlidesi ve hemşireleri ol dervîş ile cümlesi ışk-ı İlâhî ile
Allah diyerek ayakları yerden yukarı hevâda semâ iderler. Anı ışk tutup
anlarıyla maan semâa girdi. Esrar Allaha girüp Şems-i Tebrîz'den bunca ke-
rametler görüb ideceği işden berû oldu. Ol dem mahabbete cân'ı gönülden
âşık oldu. Münâfiklar gördiler ki oğlı dahî kâfir olmadadır, bunlar dahî say'ü
cehdedüp def'a def'a Velîd'i şağırub elbetde didüğün idesin, bu dervîş'ün
çâresin bulasın diyü ne itdiler ise itdiler, Velîd'ün başın çevirdiler. Şems-i
Tebrîz'in başın kesmek Velîd'ün elinden gitmek Takdîr-i Hudâ olmuş ve ne-
fes-i Evliyâ olmuş ne çare.

Günlerden bir gün Velîd gelüp halvet-hâne kapusunda durup kılıcın çe-
küp Şems-i Tebrîzî çağurup, «Buyurun, sizi dışaru isterler» diyü Şems-i Teb-
riz, vakt sâat geldi, eyvallah diyup kapıdan daşra çıkarırken Velîd kılıcın sa-
lup re's-i şerîflerini kesdi, yere düşmezden Şems-i Tebrîz kellesin eline
alup «Tut beni yâ Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî» diyüp feryâd eyledi ve mubarek
dehânından böyle çıkdı ki : «Hudâ'nın takdiri ve Pirimün nefesi izhâr olmak
senün elinden vâki oldu, dilerüm ki sen ile tarîkun ilâ yevm-il ebed zevâli
olmayup meşhur olsun, ancak terinin usûli san'at gibi ta'lim olup himmet
ile olmasun ve bir tarîkde dostın olmasun ve babanun sırrı ve keşfi ve hâli,
himmetsana değmesin, himmetsüz olasız, sen de fukâran da himmet ol-
masun» diyüp başını iki elüne alup, Allah diyüp semâ iderek önlerinden zâyî
oldı. Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî âstânesine teveccüh eyledi.

Hazret-i Hünkâr'a hal malûm oldu : «Şems-i Tebrîz başsuz geliyor» diyüp
yeründen kalkup üçler kapusından daşra çıkdı. Ol sâat dahî Şems-i Tebrîz
irişüp Hazret-i Hünkâr'un ayağına düşüp niyâz idüp özür diledi. Hazret-i Hün-
kâr'un mübarek nutk'ından öyle çıkdı ki : «Yâ Şems-i Tebrîz başın al, var, ma-
kamın Tebrîz memleketinde olsun, seni isteyen anda arayup bulsun durma
tiz git» didi. Şems-i Tebrîz dahî erenleri nutk'ına eyvallah diyup azm-i Tebrîz
eyledi.

Bu canıbden Molla Hünkâr, Şems-i Tebrîz : «Tut beni yâ Hünkâr Hacı
Bektaş-ı Velî» didüğünden sadâ kulağına gelüp yalın ayak, başı açık, sînesi
çâk halvet-hânededen daşra çıkup hâli görüp kanı Şems-i Tebrîz diyüp ardına
düşüp revânoldı. Tut beni yâ Hacı Bektaş didüğünden Sulucakarahüyük'ten

yolun alıp Mevlânâ Molla Hünkâr, bu perişan hâl ile Hazret-i Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî'nün âstânesine geldi. Buluşup görüşti. Ba'dehu Şems-i Tebrîz kandadır» diye sual eyledi. Hazret-i Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî cevâb virdi ki : «Buraya Şems-i Tebrîz gelüb biz ana nefes itdük ki var, makamın Tebrîz de olsun, seni arayan anda bulsun, hemen var, Tebrîz memleketinde Hâmuşân mahallesinde anı bul ve gör» dedi.

Molla Hünkâr dahî azmidüp Tebrîz'e geldi. Hâmuşân mahallesinde sual idüp buldı. Geldi, gördü ki bir yeşil menâre, ustinde Şems-i Tebrîz semâ döner. El hamdü-lillâh, işte buldum» diyü menâre kapusından giri yukarı çıktı. Bakdı kimesne yok. Aşağa nazar eyledi, gördü ki aşağıda semâ dönüyor. İndi, kimesneyi göremedi. Yukarı nazar itdi. Menârede sema döner. Gine yukarı çıkup kimesne yok. Vel hâsıl yedi def'a menâreye çıktı ve aşağı indi, yedinci def'a menâreden aşağıda görüp semâ ideriken Molla Hünkâr «Tut beni yâ Şems-i Tebrîz» diyüp kendini menâreden aşağı atdı. Şems-i Tebrîz dahî sağ elin uzatup Molla Hünkârı tutdı. Bir kılına hata gelmedi. Aşağa indirüp vâfir pend-ü nasihat eyledi, vasiyyet idüp didi ki : «Beni bunda uyuyup kefenleyüb namâzum kılıb bunda defneyle. Andan Hazret-i Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî'nün âstânesine gidesün, seni irşâd idüp nasibün vire.»

Vasiyyet temâm oldıkda Şems-i Tebrîz Hazretleri başın yere koyup kendüsi uzanup yatdı. Molla Hünkâr dahî vasiyyet üzere hareket idüp defneyledi. Andan sonra Hacı Bektaş-ı Velî'nin âstânesine geldi. Vâkı olan hâli ilâm eyledi. Aşevinde kırk gün karar idüp erbaîn çıkardı. Andan kalmışdur ki bir mevlevî şeyhi posta oturdık da Hacı Bektaş Dergâhında kırk gün çile çıkara, böyle itmez ise ol şeyhin nefesi ve hizmeti yürümeye. Kırk gün temâm oldıkda Mevlânâ Molla Hünkâr'ı Hazret-i Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî, huzurına okıyup, Halîfelerin birine buyurdu ki erkân-ı Tarîk üzere tıraş idün ve başuna külâhın tekbîr idüp geçirdü ve arkasın yaptı, yüzün sığadı. Arşı Kürs'i görüp murad-ı hâsıl oldı. Eline sancak ve çerağ ve cihar alâmet virüp sofrâ virmedı. Dördünüz bir yerde lokma itmesün ve tarîkin mevlevî olsun ve yürüyüşin bektâşi olsun ve bizüm köçeklerimiz size lokma yidürsün ve sizün ulularınız bize hizmet itsün ve kisvetün tek bir külâh olsun diyü bunca nasihat birle icâzet virdi, var git makam-ü meskenine varup demin yürüdesin ve bizden gördüğün esrârı ve erkânı müridlerin ba'zı erbâbını irşâd idesin, nâ ehlini, erbâbı olmıyanı evvel gösterdiğin yol erkân üzere kullanasın, senün müridlerün ve fukarâların iki fırka olup ve iki itikad üzere olsa gerekdir. Cümlesi bir pîrden ve bir tarîykden mevlevî dinülsün, ammâ birbirlerinin hâlınden ve amel'ü itikadlarından haberdar olmasun didi. Derhâl Mevlânâ Molla Hünkâr, Erenlerin nutk'ına eyvallah diyüp dahî erenleri se-

lâmlayıp Konya şehrine azimet eyledi. Gelüb makam-u meskenin de karar itdi. Erenlerin nutkı üzerine kayli dem ömür sürdiler.»(78)

Hünkâr Hacı Bektaş Velî'nin yaşantısını, kişiliğini ve hatta felsefesini menkâbelerden ayırmak, olanaksız diyecek kadar güçtür. Dualarda, nefeslerde düvazlarda menkâbelerden bir parça, bir iz vardır. Bu konuda önemle üzerinde durulması gerekli olan, menkâbelerin Alevî - Bektaşî yoluna etki ettiği ve o inanca bir bakıma kaynaklık ettiği yolundaki kanının yanlış olmasıdır. Aslında Hacı Bektaş Velî'nin felsefesi ve buna bağlı olarak Alevî - Bektaşî inancı oluşmuş kuralları uzun yıllar uygulanmıştır. Bütün bunlar, Hünkâr Hacı Bektaş Velî'nin, çok yücelere ulaşmış saygınlığının etkisiyle, normal yollardan değil menkâbelerle anlatıldığını gösterir. Çağın insanının haz alma biçimine ve gönülden duyduğu arzuya uyma eğilimi ve menkâbenin doğal niteliği gereği olarak esâtîr unsurları ile süslenmiş öyle söylenmiş, anlatılmıştır.

Pozitif bilim yönteminin hızla geliştiği Yeni Çağın başlamasından önce mitoloji diğer bilim dallarında ve özellikle tarihî kişilerin ve olayların anlatılmasında egemen unsur niteliğinde idi. Bu itibarla, eski el yazmalarında, deyişlerde, nefeslerde menkâbe eğilimli anlatımlara sık sık rastlanması doğaldır.

Menkâbeler, konumuzla ilgili araştırmalarda her yerde kendini gösterir. Menkâbelerin toplu ve çok sayıda görüldüğü kaynak kuşkusuz Velâyet-Nâmelerdir.

Menkâbeler nedeniyle örnekler verdiğimiz Velâyet-Nâme metni, birbirine oldukça yakın düzyazı ile yazılmış Velâyet-Nâme türündendir. Bir de manzum, kafiyeli ve heceli olarak yazılmış Velâyet-Nâme'ler var. Firdevsî'nin yazdığı Velâyet-Nâme, Nihânî'nin yazdığı Velâyet-Nâme gibi..

Nihânî :

*Nihânî hatmine târîh dilersem
dile İkdâm-ı Feyzullah Efendi*

tarihinin gösterdiği 1296 da (1878 - 79) kitabını tamamlamıştır. Hem tarihten, hemde «Der beyân-ı sebab-i nazm-ı kitâb» bölümündeki :

*Dedi bir zat ki ensâb-ı Velî'den
Ziyâ-bahşâyış-ı nûr-ı celî'den
Ki ismi Şeyh Feyzullah Efendi
Melek - Manzar-u kerrûbi-pesendi
O Sultan Balım'ın nakd-i sahîhi
Bu ben kuluna emritdi sarîhi*

(78) Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş Velî s. 168

beyitlerinden anlaşıldığı gibi Feyzullah Çelebi'nin(79) emriyle bu işe girişmiş; fakat, Feyzullah Efendi 1295 (1878 - 79) de(80) ölünce :

*Be nâm-ı nâm-ı Feyzullah efendi
Yem-i Feyzinden akıtdı bu bendi
Anın emriyle ettim nazmı tahmil
Hayatında veñ olmadı tekmil
Erişmiş idi nısfı bu veditat
Çün kıldı ırcû emrine sür'at*

beyitlerinde de söylendiği gibi ölümünden sonra bitirmiştir(81).

(79) Bak s. 97

(80) Feyzullah efendinin ölüm tarihi 1878 dir. Velâyet-Nâme ölümünden sonra bittiğine göre yılın son aylarında tamamlanmış olmaktadır.

(81) A. Gölpınarlı, Velâyet-Nâme s. XXXIV

HACI BEKTAŞ VELİ'NİN Ö L Ü M Ü

Hacı Bektaş Velî'nin ölümünü Velâyet-Nâme şöyle anlatıyor : «Hacı Bektaş Hünkâr, bir gün namaz kıldı, evradını okudu, halvete vardı. Sarı İsmail'i çağırdı, dedi ki :

«Sen benim has halifemsin. Bu gün Perşembe, ben bu gün âhirete göçeceğim. Göçünce kapıyı ört, dışarıya çık. Çiledağı tarafını gözle. Ordan bir boz atlı gelecek, yüzüne yeşil nikap ununacak. Bu zat atını kapıda bırakıp, içeriye girecek, bana yâsin okuyacak. Attan inip selâm verince selâmını al onu ağırla. Hulle donundan kefenimi getirir beni o yıkar. Beni yıkarken su dök. Yardım et ona. Ceviz ağacından tabut yapar, beni tabuta kor, ondan sonra beni görmün. Onunla söyleşmeyin sakın. Benden sonra Fatıma Ana (Kadıncık) oğlu Hızır Lâle Cüvan, yerime geçsin. O elli yıl hizmet eder, ondan sonra yerine oğlu Mürsel geçer. O kırk sekiz yıl şeyhlik eder, ölür. Yerine oğlu Yusuf Bâli geçer. O da otuz yıl hizmet eder sonra Hak yakınlığına ulaşır. Dünyanın hâli budur. Gelen gider. Sen de hizmet et sofraya. Himmet dilersen cömertlikde bulun. Murtaza'dan halk erlik kerâmet istediler. Kanber'e «sofrayı yay» buyurdu. Benden kisved giyen her mürid konuk istesin, konuğa hizmet etsin. Şeytan gibi kendisini görmesin. Kimsenin yatan itini kaldırmasın. Kimseye karşı ululanmasın. Hased etmesin. Sana bir vasiyetim daha var :

Öğüdümü tut, ölümünden sonra bin koyunla, yüz sığır kurban et. Bütün halkı çağır, hizmet et, onları doyur. Yedinci günü, kırkıncı günü helva dök, korkma, erin harcı eksilmez. Ne kadar mürid, mühib varsa davet et, onları topla. Öğüt ver ağlamasınlar. Bir halifem de Barak Babadır. Gerçek bir erdir. Ona da söyleyin. Karası'ye varsın, Balıkesri'ye gidip orasını yurd edinsin.»

Hünkâr, böylece vasiyet ettikten sonra, Sarı İsmail ağlamaya koyuldu. «Tanrı bana o günü göstermesin» dedi. Hünkâr : «Biz ölmeyiz, sûret değiştiririz» diyerek onu teselli etti. Sonra Tanrıya niyaz da bulundu, Peygamber'e salâvat getirdi. Kendisi kendisine yâsin okudu, Tanrı'ya can verdi.

Sarı İsmail vasiyetine uyup hırkasıyla yüzünü örttü. Halvetin kapısını örttü. Dışarı çıktı. Erenler anası Fâtıma Bacı, Seyyid Mahmud-ı Hayran, Karaca Ahmet, Koluaçık Hacı Sultan, Rasûl Baba, Cemâl Seydi hasılı bütün erenler atlı -yaya hep geldiler, yanıp ağlaştılar. Derken bir de baktılar ki Çiledağı tarafından bir tozdur kopdu. Bir anda yaklaştı. Hünkârın dediği gibi bu zâtın elinde bir mızrak vardı, yüzüne yeşil nikab örtmüştü. Altında da boz bir at vardı. Erenlere selâm verdi, selâmını aldılar. Mızrağını yere sançtı, atından indi, doğruca halvete girdi. Kendisiyle beraber içeriye yalnız Sarı İsmail girdi. Karaca Ahmet kapıda durdu, kimseyi içeri sokmadı.

Sarı İsmail su dökdü, yüzü nikaplı er yıkadı. Yanındaki hulle donlarını kefen etti, kefenledi, tabuta koydular, alıp musallâya götürdüler. Boz atlı er öne geçti, imâmlık etti. Erenler yetmiş saf olup uydular. Namazı kılındı. Götürüp mezarına gömdüler. Boz atlı, erenlerle vedalaşıp atına atladı, yürüdü.

Sarı İsmail, «Aceba bu kim, eğer hızsızsa görüşmüştüm, mutlaka tanırım» dedi, koştu ardından yetişti. «Namazını kıldığın, yüzünü gördüğün er hakkı için dedi, kimsin? Bildir bana.»

Boz atlı er, Sarı İsmail'in niyazına dayanamadı. Nikabını açtı. Sarı İsmail ne gördü? Birden karşısında Hacı Bektaş Hünkâr beliriverdi. Sarı İsmail atının ayağına düşüp hayranlığını bildirdi. «Lütfet Erenler Şâhı» dedi, «Otuz üç yıldır hizmetindeyim, kusurum var, seni bilememişim, suçumu bağızla.» Hünkâr «Er odur ki, dedi, ölmeden ölür, kendi cenazesini kendi yıkar. Sen de var, buna gayret et.» bu sözleri söyleyip birden, gözden kayboldu.»

Menkâbe böyle anlatıyor olayı, duygusal, tatlı ve bir bakıma çok anlamlı.

Biz bir süre menkâbeler cennetinden geçtikten sonra el yazmalarına, belgelere, tarihî kaynaklara dönüyoruz.

Hacı Bektaş Velî'nin ölüm tarihi de doğum tarihi gibi, şimdiye kadar, kesin olarak belirlenememiştir.

Âşık Paşa-Zâde, Hacı Bektaş Velî'nin Osmanoğullarından hiç birisi ile görüşmediğini söylerken(82) ünlü tarihçi Joseph Von Hammer «Osmanlı Devleti Tarihi» adlı kitabında, Hacı Bektaş Velî'nin Orhan Gazî ile görüşüklerini ayrıntılı biçimde açıklıyor.

Velâyet-Nâme'ye göre Sultan Murad Hüdavendigâr zamanında bile Ha-

(82) Âşık Paşa-Zâde Ahmed Âşıkî, Tevârîh-i Al-i Osman s. 273

cı Bektaş Veli, hayattadır; Vilâyetnâmede Hünkâr'ın zamanında Padişâh, Gazî Muraddı. Edirne'yi almış çok savaşlar etmişti. Bursa şehrinde otururdu. Atası Osman, Hünkâr'ın kisvesini giydiği için, O da Hünkâr'a pek düşküdü. Gidip ziyaret etmek isterken Bursa'da Hünkâr'ın ölümünü duydu. Pek ağladı. Sonunda türbesini yapmayı kurdu. Mimar istedi. Bir çok Mimarlar geldi. Fakat hiç birini beğenmedi. Nihayet kaplıca mimarı geldi, bu mimarın adı Yanko Madyan'dı» şeklinde bu konuda ayrıntılı bilgi verilmektedir.

Derviş Ali'nin yazdığı bir Velâyet-Nâme nüshasının ilk yaprağındaki bir notta, Rihlet-i Nakilleri (Ölümü) H. 669 (1270 - 71) olarak gösteriliyor(83). Bu, el yazması olan kitabı yazan kişinin veya bir başkasının kişisel bir notu olması itibarıyla, bir belge sayılamaz.

A. Gölpınarlı ve Doç. Dr. Mehmet Eröz H. 695 (M. 1295 - 96) ve H. 697 (1297 - 98) tarihli vakfiyelerde Hacı Bektaş Veli'den bahsedilirken «Kuddisa Sırrahu» denildiğine işaret ederek bu deyimden o tarihlerde Hacı Bektaş Veli'nin ölmüş olduğunun anlaşılacağı sonucunu çıkarmaktadırlar(84). Kanımızca bu da kesin bir gerçeği yansıtmaz. «kuddise sırrahu» (sırrı kutsal olsun) ve «Kaddes-Allah sırrahûl-aziz» (mübarek sırrı Tanrı'ca kutsanmış) deyimleri gerçekten, ölmüş olan veliler anılırken kullanılmıştır. Ancak, sağlığın da kutsallaşmış Hacı Bektaş Veli hayatta iken kullanılmıyacağını kesin olarak gösteren bir kural veya gelenek yoktur. Kaldı ki, bir çok vakıf kayıtlarının yangın görmesi veya başka nedenlerle yenilenmesi halinde çok defa sağlıklı belge olma niteliğini kaybettiği çok görülmüştür. Aksini gösteren güçlü deliller olduğunda bu vakıf kayıdır diye direnmek, araştırmacıyı olumsuz bir sonuca götürebilir. Bununla beraber, başka belgelerle doğrulanması halinde, söz konusu olan vakıf kayıtları Hacı Bektaş Veli'nin ölüm tarihi üzerindeki araştırmalara ışık tutabilir.

Prof. Dr. Fuad Köprülü «Amasyalı Hüsâme'd-Din'in verdiği bilgiye göre, Kırşehirli Şeyh Süleyman bin Hüseyin'in H. 691 (1291 - 92) tarihli vakfiyesinde, mevcut mevkûfatın yeri belli edildiği esnada-fî nahiyeten el merhum El-hac Bektaş kuddise sırrahu ibaresine rastlanıyormuş» diyor(85). Şifahen verilen bilgiye dayanılarak ileri sürülen bu tarih de, inandırıcı bir belge ile doğrulanmadıkça kesin ve sağlıklı kabul edilemez.

Ankara Kütüphanesine Hacıbektaş'dan gelen kitaplar arasında No. 132 A 1. de kayıtlı, Kaygusuz Abdal'ın hurufa ait bir risalesi ile, Abdal Mûsa'nın «Pend ve Nasihât-Nâme» adını taşıyan kısacık bir risalesini ihtiva eden ve

(83) A. Gölpınarlı, Velâyet-Nâme s. XX

(84) Aynı Eser s. XIX

Doç. Dr. Mehmet Eröz, Türkiye'de Alevîlik - Bektaşîlik s. 178

(85) Prof. Dr. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar s. 203

ilk risalenin sonundaki kayda göre 1291 (1974 - 75) ramazanının on ikisinde Sivas'ta sureti çıkarılan mecmuanın baş tarafında «Hazîne-i celileden şeref-vürûd eden tûmar-ı kebir'de muharrer olduğu üzere tarih-i vilâdet-i şerifleri H. 606 (1209 - 10) olarak, müddet-i ömr-i şerifleri 63 olmağıla H. 606 (1270 - 71) senesi vefat-ı şerifleri muharrer olduğundan iş bu mahalle tahrîr olundu.» deniyor(86).

Bu bilgi de gerekli aydınlığı getirmemektedir. Bu, risaleyi kopye eden kişinin naklettiği veya kişisel bilgisine göre yazdığı bir nottur. Ayrıca, Hacı Bektaş Velî'nin ömrünü 63 yıl kabul ederek sonuç çıkarmaktadır. Halbuki Hacı Bektaş Velî'nin kaç yaşında öldüğü de ihtilâfıdır. El yazmaları üzerinde bu tür notlara çok rastlanmaktadır. Bunları tarihî belge saymak araştırmacıyı yanılgıya götürebilir.

Ünlü tarihçi Alî, H. 1005 (1596 - 97) yılında Hacı Bektaş Velî Dergâhı'nı ziyaret ettiğini, Hacı Bektaş Velî'nin Neseb-Nâme'sini gördüğünü ve İskender Çelebi ile görüştüğünü yazıyor. Tarihçi Alî'ye göre Hacı Bektaş Velî H. 738 (1337 - 38) de ölmüştür(87).

Alî, Padişah Mehmet III zamanı'nda Hacı Bektaş Velî Dergâhı'nı ziyaret etmiş oluyor. Bu tarihte Kuyucu Murad Pasa'nın, Celâli Ayaklanmalarını bastırmasına on iki yıl vardır. Genç Osman olayı vuku bulmamıştır. Murad IV, yirmi yedi yıl sonra tahta çıkacaktır. En önemlisi aradan on yedi padişah geçtikten sonra Mahmut II hükümdar olacak, Yeniçeriler ve Bektaşilerle ilgili tüm kitapların ve belgelerin yok edilmesini emredecektir.

Bu durumda, tarihî kaynak niteliğindeki belgelerin ve kitapların yok edilmesi ile sonuçlanacak olaylardan önce Hacı Bektaş Velî Dergâhı'nı ziyaret eden, Neseb-Nâme ve benzeri belgeleri incelemiş olduğu anlaşılan, Alî'nin verdiği bilgiler özel önem taşımaktadır. Kesin belgelerle aksi kanıtlanmadıkça verdiği bilgilerin sağlıklı olduğuna inanmakta sakınca yoktur.

Üsküdar'da Hüdaî dergâhındaki Mehmet Şükrü de, Hacı Bektaş Velî'nin ölüm tarihini H. 738 (1337 - 38) olarak gösteriyor(88). Gerçi Mehmet Şükrü, bu tarihi «Bektaşîyye», sözcüğüne bağlıyorsa da, başka bir kaynaktan elde edilen bu tarihe göre Bektaşîyye sözcüğünün ebcet hesabı bağlantısı yapılmış olması daha kuvvetli bir ihtimaldir.

Ahmet Cemalettin Çelebi, Hacı Bektaş Velî'nin ölüm tarihini H. 738 (1337 - 38) olarak kabul ediyor(89). Hacı Bektaş Velî soyundan gelen Cema-

(86) A. Gölpınarlı, Velâyet-Nâme s. XIX

(87) Alî, Kühü-l-Ahbâr C. V, s. 53

(88) Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdaî Kitapları No. 122 s. 39

(89) Cemalettin Çelebi, Müdafaa s. 36

lettin Çelebi 1878 - 1921 tarihleri arasında Dergâh'da Pöstnişin olmuştur. Belgelerin büyük ölçüde yok edilmesine rağmen, Hacı Bektaş Velî ile ilgili tarihleri, Cemalettin Çelebi'nin en iyi bilecek durumda olduğu söz götürmez. Tarihçi Ali'nin verdiği ölüm tarihinin Cemalettin Çelebi tarafından doğrulanması, inandırıcı olma niteliğini arttırmaktadır.

Rifat Efendi de, kitabında, Çelebilerden Pöstnişin olanlara padişahların verdikleri beratlardan bahsederken, Hacı Bektaş Velî'nin ölüm tarihinin H. 738 (1337 - 38) olduğunu söylüyor(90).

M. Tefvik Oytan ve Enver Behnan Şapolyo'da Hacı Bektaş Velî'nin ölüm tarihini 1337 olarak gösteriyorlar(91). Bu tarihin, hangi kaynaktan faydalanarak çıkarıldığına dair bir açıklama yapmıyorlar. Büyük ihtimalle, Ali veya Cemalettin Çelebi'nin verdikleri tarihlerden yararlanmış olabilirler.

Hacı Bektaş Velî'nin ölüm tarihi konusunu, son yıllarda ortaya çıkan ve diğer belgelere ve bilgilere ışık tutan iki vakfiye ile tamamlıyoruz :

I Muharrem H. 773 (1371 - 72) de Saruhan Oğulları beylerinden İshâk Çelebi'nin Manisa'da Şeyh Revak Sultan'a arazi vakfetmesi nedeniyle düzenlenen vakfiyede şahitlerden birisi Süleyman Horasanî Oğlu Karaca Ahmed'dir(92).

Bu vakfiye, Karaca Ahmed'in 1371 yılında sağ olduğunu göstermektedir.

İkinci vakfiye İshâk Çelebi vezirlerinden Mirza Bey Oğlu Hoş Kadem Paşa'nın 10 Sefer H. 800 (1397 - 98) tarihinde Gökceagaç'taki iki parça arazisinin, Horoz köyündeki Karaca Ahmed Tekkesinde oturanların, merkad ve türbesine gelen mihmanların, merkad ve türbeye hizmet edenlerin yemek ihtiyaçlarına sarfedilmek üzere tahsisi amacı ile düzenlenmiş(93).

Bu vakfiyeden de 1397 yılın da Karaca Ahmed'in ölmüş bulunduğunu öğreniyoruz. Bu vakfiyenin tanıklarından birisi, İbrahim Seydi bin Bektaş Horasanî (Seyid Ali Sultan) dir. Seyid Ali Sultan H. 805 (1402 - 03) öldüğüne göre(94) bu tanıklığı, ölümünden beş yıl önce yapmıştır.

Bu vakfiyeler karşısında Hacı Bektaş Velî'nin 1270 - 71 yıllarında ya da daha evvel öldüğü. Osman Oğullarından kimse ile görüşmediği şeklinde verilen bilgilerin, gerçek olayları yansıtmadığı belli olmaktadır.

(90) Rifat Efendi, Mir'atü'l-Makûsıd

(91) M. Tefvik Oytan, Bektaşiliğin İcyüzü s. 363

Enver Behnan Şapolyo, Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi

(92) M. Çağatay Uluçay, Saruhan Oğulları ve Eserlerine dair Vesikeler C. I, s. 12

(93) Aynı Eser C. I, s. 29 - 30

(94) Cemalettin Çelebi, Müdafaa s. 37

Hacı Bektaş Velî'nin, Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat III, Osman Gazî, Orhan Gazî, Karaca Ahmed, Akca Koca, Ahî Evren, Geyikli Baba, Yunus Emre ile çağdaş olduğu, görüştüğü, sadece menkâbelerle değil bir çok el yazmaları ve belgelerle açıklanmaktadır. Birbirlerini doğrulayan ve ayrıntılara kadar bilgi veren menkâbeler, nefesler ve diğer el yazmaları Hacı Bektaş Velî'nin yaşadığı çağda başlamış ve zamanımıza kadar kuşaktan kuşağa aktarılarak bir kamu inancı biçiminde sürmüştür. Sonradan uydurulmuş bilgiler, çıkışından bu tarafa konu üzerinde bilgi sahibi olan kamu oyunca be nimsenemez. Hacı Bektaş Velî'nin 1270-71 yılların da öldüğü varsayılsa şimdiye kadar çağdaşı sayılan bu kişilerle yaptığı görüşmelerin tümünün uydurma olduğunu kabul etmek gerekecektir. Örneğin : Sözü ettiğimiz vakfiyelerde 1397 yılında ölen Karaca Ahmed'in Hacı Bektaş Velî ile çağdaş olması mümkün değildir. Bunca kitap, anlatım ve belge karşısında bu kabul edilebilir mi? 1326 da ölen Akca Koca da Hacı Bektaş Velî ile görüşemeyecektir. Evliya Çelebi'nin Hacı Bektaş fukarası diye tanımladığı XIII. yüzyıl sonlarında ve XIV. yüzyıl başlarında yaşadığı bilinen Geyikli Baba'nın Hacı Bektaş Velî ile hiç bir münasebeti olmaması gerekecektir(95). Yunus Emre XIII. yüzyılın ikinci yarısında doğmuş olduğuna göre Hacı Bektaş Velî'nin sağlığına yetişemeyecektir(96).

Sözü ve konuyu daha fazla uzatmadan diyebiliriz ki : Hacı Bektaş Velî'nin 1270-71 tarihinden önce öldüğünü kabul etmek, sadece, yüzlerce yıl söylenen menkâbelere, nefeslere, el yazması kitaplara değil Osman Oğullarının ilk yıllarına ait tarihî kaynaklara ve Yeniçeri Ocağının kuruluşu ile ilgili belgelere de ters düşmektedir. Bir taraftan Osmanlı Devletinin üç yüz yıldan fazla Askerî Teşkilatını oluşturmuş Yeniçeri Ocağı, kuruluşundan yıkılışına kadar, «Pirimiz Üstadımız Hacı Bektaş Velî» derken, öte tarafda, Âşık Paşa-zâde hiç bir kaynak ve belge göstermeden «Bilmüşemdür, İlmüm yetmişdür» diyerek, Hacı Bektaş Velî'nin Âl-i Osmandan kimse ile muhabet etmediğini iddia ediyor. Bir Enderûn bürokrati olan Âşık Paşa-zâde inanç ayrılığı nedeniyle Hacı Bektaş Velî ve çevresini kötölemek eğilimindedir. Eğilimini «Bunlarda şeytânî âdetler çoktur» diye belli etmektedir. Aklınca, Hacı Bektaş Velî'yi zamanın hükümdarına ve adamlarına kötü göstermek amacıyla, çağdaş olmadığı ve hiç bir münasebeti bulunmadığı halde, Hacı Bektaş Velî'yi Baba İlyas ve Baba İshak'ın halifesi olarak göstermesi gibi burada da tarihî gerçeklere aykırı bilgi veriyor(97).

Bu konuda Âşık Paşa-zâde'yi en güvenilir kaynak sayan Prof. Fuad Köprülü, bu yanılığının ters sonuçları ile sık sık karşılaşmaktadır. Mahmut

(95) Evliyâ Çelebi, Seyahat-Nâme C. II, s. 38

(96) Prof. Dr. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar s. 265

(97) Âşık Paşa-Zâde Ahmed Âşıkî, Tevârih-i Al-i Osman s. 238

Hayranî'den, Hacı İbrahim Sultan'dan bahsederken, hayret ettiğini gösteren bir ifade ile «Yalnız şurası bilhassa dikkate değer ki, Hacı Bektaş Velî ile alâkası zikredilen mutasavvıflardan tarihî bir varlığa mâlik olanlar ya XIII. yüzyılda, yahut XIV. asrın ilk senelerinde yaşamış adamlardır» diyor(98). Burada saşılacak bir şey yok. Çünkü Hacı Bektaş Velî de XIII. yüzyılın ikinci ve XIV. yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır.

Bu konuda verilen bilgileri ve incelenen belgeleri bir sonuca bağlamak istersek şöyle diyebiliriz :

Yetkili kişiler ve tarihçilerin çoğunluğu Hacı Bektaş Velî'nin ölüm tarihini 738 (1337 - 38) olarak göstermektedirler. Gerek kaynaklarının inandırıcı niteliği ve gerekse tarihsel büyük olaylarla uyumu bakımından, bu tarih, gerçeğe uygun görünmektedir. Bu durumda, Osman Oğulları Tarihi, Yeniçeriliğin kuruluşu ve benzer önemli olaylardaki birbirini tutmaz çelişkiler ortadan kalkmaktadır. Türk Halk Edebiyatındaki ünlü ozanların ve o çağda yaşayan mutasavvıfların Hacı Bektaş Velî ile ilgileri hiç bir zorlama yapılmadan açıklığa kavuşmaktadır. Halkın bilincine, menkâbelere, deyişlere konu olan tarihî olaylar da doğrulanmış olmaktadır.

(98) Prof. Dr. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar s. 257

HACI BEKTAŞ VELİ'DEN

SONRASI

Hacı Bektaş Velî, hayata gözlerini yumduğu zaman, Orhan Gazî on bir yıldanberi Osmanlı Beyliğini yönetmektedir. Osman Oğulları Murad I devrinde de Bey olarak anılmaktadır. Bu sürede Hacı Bektaş Velî soyundan gelenler, Kayı Boyu'nun oluşturduğu Osmanlı Beyliğini mânen desteklemeyi sürdürmüşlerdir. Hacı Bektaş Velî ile İdris Hocanın kızı Fatıma Nuriye' (Kadıncık Ana) nın evlenmesinden Seyyid Ali Sultan (Timurtaş) dünyaya gelmiştir. Hacı Bektaş Velî'nin kitaplarda ve belgelerde adı geçen tek çocuğu olan Seyyid Ali Sultanın (1310 - 1402) asıl adı İbrahimdir. Babası onu İbrahim ya da İbrahim Seydî diye çağırılmaktadır. Timurtaş ve Hızır Lâla lakabları ile de anılmakta olan Seyyid Ali Sultan, çok dinamik ve hareketli olmasında kinaye olarak, özellikle, Rûmelin'de «Kızıldeli» olarak anılmıştır. Yaygın lakabı Seyyid Ali Sultan olan İbrahim Seydî, 1356 da Osmanlı kuvvetlerinin Çanakkale Boğazı'ndan Rûmeli'ye geçişinde Orhan Gazî'nin oğlu Süleyman Paşa'nın yanındadır. Ordudaki asıl görevi bilinmemektedir. Bu arada Dimetoka'da sonradan Seyyid Ali Sultan Dergâhı diye anılan Tekke'yi kurmuştur. Rûmeli'de Türk - İslâm yerleşiminin temelini atmaya amaçlayan bu çalışmasını hayatının sonuna kadar sürdürmüştür. Alevî - Bektaşî toplumunda, Yıldırım Bayezîd - Timûr savaşında iki Türk hükümdarı arasındaki bu gereksiz anlaşmazlık yüzünden çok kan dökülmesine üzülenek öldüğü söylentisi yaygındır. Öldüğünde, Dimetoka'da ki Dergâh'ın avlusuna gömülmüştür. (1402)

*Ma'den-i nûr-ı nübüvvet mazhar-ı nûr-ı celi
Şems-i eşref âlemi gayb oldu ana müncelî
İbn-i Sultan-ı Necef ser-çeşme-i cümle velî
Kutb-ı sâîr-ı Vilâyet evliyanın efdali
Âî-i tâhâ âî-i yâsin Hazret-i Seyyid Ali*

*Server ü şâh-ı mevâli şâhumuz Kızıl Deli
Cedd-i pâk-i Pir-i erkân-ı Horâsân'ın güli
Bâğ-ı methinde anın bilcümle uşşak bülbüli
Kalbimizde doldu eşküfte mahabbet sünbüli
Âî-i tâhâ âî-i yâsin Hazret-i Seyyid Ali*

Reh-nümâ-yı râh-ı Hayder Pişevâ-yı evliyâ
Şeh-süvâr-ı Taht-ı irşâd mefhar-ı âl-i abâ
Âlim-i el fakru fahri târik-i tâc u kabâ
Vâris-i sırr-ı düvazdeh ehl-i beyt-i Mustafa
Âl-i tâhâ âl-i yâsin Hazret-i Seyyid Ali

Kâşif-i ilm-i ledûn şâh-ı milk-i şeş cihât
Bist-ü heşt ü heft hattest an derin nakş-ı sıfat
Sî vü dü içinde oldur nutkumuzda aynı zât
Ârifâne men aref ile verir âb-ı hayat
Âl-i tâhâ âl-i yâsin Hazret-i Seyyid Ali

Nûr-ı Çeşm-i Mustafâ ser-defter-i âl-i nebî
Câm-ı can-bahş-ı leb-i Hulku-Rızâ'dır meşrebi
Şâh Huseyn-i Kerbelâ'dır atası cedd ü ebi
Ya'ni Zeynel-âbidin'dir râh-ı Ca'fer mezhebi
Âl-i tâhâ âl-i yâsin Hazret-i Seyyid Ali

Kuvvet-i kudsiyye-i Kâzım Rızâ'dır bi kusur
Şâh Takî ile Nakî'nin âb-ı râyudur o Nûr
Askeridir Hânedâna sâhil-i ehl-i nüştür
Hakd-ı sırrı Mehdi-i sâhib-zaman kıldı zuhûr
Âl-i tâhâ âl-i yâsin Hazret-i Seyyid Ali

Türyâ-yı Dide-i dildir bize Hâk-i deri
Hâk-i Pâyı Hâdim-i dergâhının tâc-ı seri
Âciziz avnen lenâ minhum acâib mazharı
Kemter-i meddâhıdır Dervîş Kaasım kemteri
Âl-i tâhâ âl-i yâsin Hazret-i Seyyid Ali

— Dervîş Kaasım —

Yayla dağlarının sahillerinde
Şâhım Kızıl Deli Sultan evleri
Bârigâhlar kurmuş sağ gönüllerde
Şâhım Kızıl Deli Sultan evleri

Nevbahar vaktinde gonca gülleri
Müferrih seyragâh olur elleri
Âşık sâdıkların tatlı dilleri
Şâhım Kızıl Deli Sultan evleri

Gelip Beytullah'a yüzler sürenler
Hakk'ı bildi şâhım seni bilenler
Arzederler günâh sana gelenler
Şâhım Kızıl Deli Sultan evleri

Hakk'ın kitâbını söyler dilleri
Öter çevresinde dost bülbülleri
Gürâh-ı Dervîşân dilâverleri
Şâhım Kızıl Deli Sultan evleri

*Seyyid Ali Sultan Şâh-ı Velâyet
Erenler serveri merttir begayet
Telemsânî kulun bekler şeşâat
Şâhum Kızıl Deli Sultan cvleri*

— *Telemsânî* —

*Horasan mülkünden Rûm'a geçenler
Hünkâr Hacı Bektaş Şâh Seyyid Ali
Hakikat tasından şarab içenler
Hünkâr Hacı Bektaş, Şâh Seyyid Ali*

*Biri Mûminlerin kiblegâhı'dır
Biri Rûmelinin pâdişahıdır
Biri Asûman'ın mihrü mâhıdır
Hünkâr Hacı Bektaş, Şâh Seyyid Ali*

*Biri yürütmüştür cansız duvarı
Biri tığlamıştır cümle küffârı
Biri âşıkların dili güftârı
Hünkâr Hacı Bektaş, Şâh Seyyid Ali*

*Biri Sülâlei Hayrülbeşerdir
Biri âli Ahmed Nesli Hayderdir
Bu iki birlikde Hakk'a mazhardır
Hünkâr Hacı Bektaş, Şâh Seyyid Ali*

*Geda Tefvik böyle oldu beyanım
Tarîk-ı Müstakim râh-ı erkânım
Ervah-ı ezelde benim İmânım
Hünkâr Hacı Bektaş, Şâh Seyyid Ali*

— *Derviş Tefvik* —

Seyyid Ali Sultan, öldüğünde geride iki oğlu kalmıştır : Rasûl Balî ve Mürsel Balî. Büyük oğlu Rasûl Balî (1361 - 1441) Hacı Bektaş Dergâhında Pöstnişinlik görevini yürütürken, küçük kardeşi Mürsel Balî'nin Dimetoka'da, babasının başladığı, Türk - İslâm kültürünün Rûmeli'ye yerleştirilmesi çalışmalarını sürdürdüğünü görüyoruz.

Rasûl Bâlî'nin ölümünden sonra Hacı Bektaş'a gelen Mürsel Bâlî (1384 - 1483) kırk dört yıl Pîr Dergâhında Pöstnişin olmuştur. Hayatı süresince Dimetoka'daki Dergâh'ın işleriyle de ilgisini devam ettirmiştir. Dimetoka'da tutulduğu bir hastalıktan kurtulamıyan Mürsel Bâlî, orada ölmüş, babasının yanına gömülmüştür. Hacı Bektaş Velî soyundan gelenlerin en uzun ömürlüsü olarak tanınan Mürsel Bâlî, aynı zamanda çalışkanlığı ve bilgisi ile de ünlüdür.

Mürsel Bâlî'nin Pöstnişinliği süresi içinde Murad II ve Mehmet II (Fâtihi) hükümdar olmuşlardır. Osmanoğulları Beyliği, Osmanlı İmparatorluğu'na dönüşmüştür. Ülke Bayezid - Timur savaşı sonundaki kargaşalıktan çıkmış, sosyal yaşantıda büyük değişmeler olmuştur. Bu oluşumlara paralel

olarak Hacı Bektaş Velî'den bu tarafa süren bir dönem kapanmıştır. Sosyal yaşantıda da yeni koşullar ve yeni gereksinimler doğuş halindedir.

Mürsel Bâli'nin ölümünden sonra, sadece Alevî - Bektaşilerce değil, özellikle Osmanlı Tarihinde de adlarından çok söz edilen iki kardeşi, Hacı Bektaş Velî Dergâhında Pöstnişin olarak görüyoruz : Bâli Çelebi (Balım Sultan) ve Kalender Çelebi.

Bunun yanında, Alevî - Bektaşî toplumunun iç bünyesinde ve Hacı Bektaş Velî soyundan gelenler arasında Mürselli Kolu, Hûdadâdî Kolu olarak adlandırılan bir ayırım ortaya çıkmaktadır.

Balım Sultan'ın yaşantısına geçmeden önce, Çelebiler içinde Hûdadâdî meselesi olarak sürdürülen çekişmeden söz etmek gerekiyor. Bu tartışmanın kökeni Rasûl Bâli ve Mürsel Bâli'ye dayanmaktadır.

Hacı Bektaş Velî Dergâhında Pöstnişinlik «Erşed» (ergin, uyarıcı, bilgili) ve «Eslâh» (temiz ve dürüst) olmak kaydıyla babası Pöstnişin olanlardan çocuklarına geçiyordu. Bu görev babadan oğula geçiyce gibi görünüyorsa da koşullar uygun olduğu takdirde kardeşe de geçebiliyordu.

Rasûl Bâli öldüğü zaman, kardeşi Mürsel Bâli Pöstnişin olmuştu. Mürsel Bâli'nin ölümünden sonra da oğlu Bâli Çelebi (Balım Sultan) Pöstnişin olmuş ve ondan sonra Hacı Bektaş Velî Postuna Mürsel Bâli soyundan gelen Çelebiler geçmişlerdir. Rasûl Bâli'nin soyundan, daha doğrusu, oğlu Hûdadâd Çelebi'nin soyundan gelenlere Meşihat (Şeyhlik, Pöstnişinlik) ve Tevliyet (mütevellilik, Hacı Bektaş Velî vakıflarını yönetme) görevi verilmiştir.

Aynı soydan geldikleri halde bu ayırım neden yapılmıştır? Bu konuda gerçek dayanağı olmayan pek çok söz söylenmiştir. «Hûdadâd soyundan gelenler Hacı Bektaş Velî'nin torunlarından değildir» denmiştir. Hûdadâd Çelebi'nin Kalender Çelebi'yi öldürttüğü ileri sürülmüştür(99).

Mevcut ve inanılır belgelere göre bu söylentiler kesin olarak asılsızdır. Mürsel soyundan gelen ve 1902 - 1921 arasında Hacı Bektaş Velî Dergâhında Pöstnişin bulunan Ahmet Cemâlettin Çelebi «Müdâfaa» adlı kitabının çeşitli yerlerinde, Hûdadâd Çelebi'nin torunları olan Çelebilerin de Hacı Bektaş Velî soyundan olduklarını, fermânlara da atıf yaparak kabul etmektedir(100).

Hûdadâd Çelebi'nin, Kalender Çelebi'yi öldürtmesi tümünden gerçek dışı bir söylenti. Hûdadâd Çelebi 1481 yılında ölmüştür. Bu tarihte, 1476 - 77

(99) A. Rifîki, Bektaşî Sırrı s. 17

(100) Cemâlettin Çelebi, Müdâfaa s. 7

yılında doğan Kalender Çelebi beş altı yaşlarında bir çocuktur(101). Kaldı ki Kalender Çelebi ünlü isyanı sonucu 1528 yılında 52 yaşında idâm edilmiştir.

Aslında bu Mürselli - Hûdadâdlı ayırımı sadece postta oturma yetkisi yönünden sürdürülmüştür. Hacı Bektaş Velî Vakfından evlâdiyet hissesi dağıtımında Hûdadâdlılar da dahil tüm Çelebiler pay almışlardır(102). Mürsel soyundan gelen Çelebilerle, Hûdadâd soyundan gelen Çelebiler arasında sıhrî hısımlık da eskidenberi süre gelmiştir. 1871 - 1878 yılları arasında Der-gâh Pöstnişini ve mütevellisi olan Feyzullah Çelebi'nin anası Zeliha Ana, Cemâlettin Çelebi'nin anası Kenziye Ana, son Hacibektaş Çelebisi Veliyet-tin Çelebi'nin eşi Saide Ana, Hûdadâd soyundan gelen Çelebilerin kızlarıdır.

Hûdadâd soyundan gelen Çelebilerin posta geçememelerinin nedeni, çağımıza kadar süren geleneklere ve mevcut belgeleme göre şu şekilde açıklanabilir :

Rasûl Bâlî'den sonra posta oturan kardeşi Mürsel Bâlî 1484 yılında ölmüştür. Kayıtlara göre Hûdadâd Çelebi bu tarihten üç yıl önce 1481'de ölmüştür. Hûdadâd Çelebi'nin yaş itibariyle de kendisinden büyük olan amcası Mürsel Bâlî'den önce Pöstnişin olması düşünülemez. Posta oturmadığı için mevcut geleneğe göre çocukları da posta oturmak hakkından yoksun kalmışlar, bu nedenle, o tarihten sonra Pöstnişinlik Mürsel Bâlî soyundan gelen çelebilere geçmiştir.

(101) Aynı Eser s. 68

(102) Bak Belge No. 9, Metin No. 11

BALIM SULTAN

Literatürde ve Bektaşî nefeslerinde Hacı Bektaş Veli'den sonra en çok sözü edilen, Balım Sultandır. Anadolu'da ve Rûmeli'de İkinci Pîr olarak anılan Balım Sultan, Alevî-Bektaşî toplumu dışında sürdürülen söylentilerle gerçek kişiliğinden ayrı biçimde anlatılmış, kamuoyunda yanlış kanılar oluşturulmuştur.

Mürsel Bâli'nin ölümü üzerine, 1484'de Balım Sultan, Mürşid Postuna oturduğu zaman, Osmanlı tahtında Bayezîd II bulunmaktadır. Devlet işlerinden çok felsefe, astronomi, edebiyat ve din konuları ile meşgul olan bu padişâhın Balım Sultanla da ilişkileri olduğu bilinmektedir. Bununla beraber, Osman Gazî ve Orhan Gazî Devrindeki gösterişsiz ve sürekli görüşmeler, yerini, protokola tâbi olan sarayın resmî ve içtenlikli olmayan münasebetlerine terketmiştir. Devlet güçlenmiş olmakla beraber halk yer yer valilerden, devlet memurlarından ve zorbalardan şikâyetçidir.

Bayezîd II, 65 yaşında oğlu Selim I (Yavuz)'e tahtı terketmek zorunda kaldı (1512). Aynı yıl Dimetoka'ya giderken ani olarak hastalandı ve öldü. Selim I, kültürlü olmakla birlikte sonsuz bir egemenlik hırslı ve acımasız bir yaratılıştadır. Daha önce başlayan, Safevî-Osmanlı rekabeti Yavuz Selim'in tahta çıkışı ile hemen savaşa dönüştü. İki taraf da askerî savaşla paralel olarak inanç ayrılıklarını körüklüyorlardı. Eunun sonucu büyük çoğunluğu, iki hükümdar arasındaki politik anlaşmazlıkla ilgileri olmayan günâhsız halk yığınları zaman zaman soykırımı boyutlarına ulaşan baskı ve saldırılara uğradılar. İnanla yapılan savaşın sonra Yavuz Sultan Selim, Mısır'ı zaptetti ve elde edilen ganimetler arasında Halifelik Müessesesini de İstanbul'a getirdi. Düzenlenen büyük bir törenle «Halife-i Müslimîn» unvanını aldı.

Ümeyye Oğullarının ve Abbas Oğullarının saltanatından bu tarafa, halifelik, politika çıkarlarına ve egemenlik hırslarına alet edilmişti. Adeta mânevî ve maddî bir baskı, bir zulüm aracı haline getirilmişti. Başlangıcından beri, bu anlamdaki halife-hükümdar müessesesini ve yönetimini meşru saymayan, Hz. Muhammed'i temsil eden bir makam olarak görmeyen Alevî-Bektaşîler olayı hoş karşılamadılar. Zaten, güçlü hükümdarların halife

sıfatı taşıyan kişileri istedikleri biçimde hareket ettirmeleri, bu sıfatın İslâm Âlemindeki saygınlığını büsbütün ortadan kaldırmıştı. Bu halifelik olayı ve Bayezid-i Velî diye anılan ve çok sevilen Bayezid II'nin zorla tahtan indirilmesi ve büyük olasılıkla öldürülmesi, Alevî - Bektaşî çevrelerinde bir hoşnutsuzluk ortamı yaratmıştı.

Böylesine bir havada, Alevî - Bektaşîlerin temsilcisi durumunda olan Balım Sultan, dikkatleri üzerinde toplamıştır. Bunun yanında güçlü kişiliği ve Bayezid II ile olan yakınlığı da hakkında çok söz söylenmesine neden olmuş, soyu ve kişiliği üzerinde çelişkili söylentiler yayılmıştır.

Vakıf kayıtları, icâzet-nâmeler, eski elyazmaları, nefesler ve Alevî - Bektaşî toplumunda babadan oğula sürüp gelen bilgiler, Balım Sultan'ın (1473 - 1516) Mürsel Bâli'nin oğlu olduğunu açıkça göstermektedir. Özel türbesinin kapısının üstünde bulunan kitabede Rasûl Bâli'nin oğlu olduğu söyleniyorsa da diğer kitap ve silsile-nâmelerde Mürsel Bâli'nin oğlu olduğu kabul edilmektedir. Kaldı ki Rasûl Bâli 1441 de ölmüş olduğuna göre tarih bakımından da Balım Sultan'ın Rasûl Bâli'nin oğlu olması mümkün değil. Kitâbede bir isim yanlışlığı olduğu anlaşılıyor. Ayrıca aynı kitâbe, Hacı Bektaş Velî'nin torunu olan Rasûl Bâli'yi oğlu olarak göstermektedir.

Sözü geçen kitâbe, Balım Sultan'ın ölüm tarihini kısmen aydınlatmaktadır. Kitabenin metni şöyledir :

«Bina-i hâza el kubbetü's şerîfe, el Emîr Ali Bey bin Şehsuvar Bey, İi kutbü'l evliyâ hülasatü'l büdalâ Hızır Bâli bin Rasûl Bâli bin Hacı Bektaş Velîyyü'l Horasânî, nevverallahü merkadhî. Fi sene hamse ve işreyn va tis emie» (Bu şerefli kubbeyi yaptıran büyük emir Şehsuvar Bey oğlu Ali Bey'dir. Evliyâ'nın Kutbu, Buğalanın özü Hazret-i Bâli bin Rasûl Bâli bin Hacı Bektaş Velîyyül Horasânî için yaptırmıştır. Allah merkadini nûr etsin. Sene beş yüz yirmi beş.)

Bu yazıdan, türbenin, H. 525 (1518 - 19) tarihinde yapıldığı anlaşılıyor. Genellikle Balım Sultan'ın 1516'da öldüğü kabul edilmektedir. Cemalettin Çelebi, Müdâfaa'da bu tarihi 1520 olarak gösteriyor. Türbedeki kitâbede bir yanlışlık yoksa, bu tarihte bir hata söz konusudur. Türbenin ölümünden önce hazırlanmış olması çok zayıf bir ihtimal olduğuna göre, Balım Sultan'ın 1516 yılında öldüğünü kabul etmek gerekiyor.

Balım Sultan'ın, zühd-ü takvâ (temeli ibâdet olan, dinin emirlerine sıkı bağlı) esası üzerine kurulmuş Hacı Bektaş Velî'nin yolunu bozan, kurallarını değiştiren bir Sırp veya Macar soylusu olduğu(103), Gedik Ahmet Pa-

şa'nın sarayda rehine olarak tutulan çocuklarından birinin sonradan Der-
gâh'a gelerek Balım Sultan adını aldığı(104), Fatih devrinde alınan savaş
esirlerinden bir Sırp prensesi ile Sersem Ali Baba'nın evlenmelerinden do-
ğan bir çocuk olduğu(105) gibi söylentiler yayılmış ve belleklerde yer
etmesine çalışılmıştır.

Hiç bir belge ve kaynağa dayanmayan bu uydurmaların güldürü amacı
ile ortaya atılmadığı kuşkusuz. «Balım Sultan» adının böylesi hikâyelere ko-
nu edilerek yozlaştırılma gayretleri, Alevî - Bektaşî inancının sürmesinde,
gelenek ve törelerin yaşamasında olumlu etkisi olan, saygın ve birleştirici
niteliği bulunan Hacı Bektaş Veli soyunun gözden düşürülmesini amaçladığı
genellikle üzerinde durulan bir ihtimâldir. O çağın politik ortamının getirdiği
zorunluluk ve Balım Sultan'ın saygın kişiliği Alevî - Bektaşî inancını yozlaş-
tırma gayretlerini doruk noktasına ulaştırmıştır. Balım Sultan'ın ölümünden
sonra, onunla ilgili olarak, Hacı Bektaş Veli'nin evlenmemiş olduğu ve
Dede - Babalık ve Dervîşlik müessesesinin Balım Sultan tarafından kurul-
duğu, hattâ Balım Sultan'ın bir baba olduğu ortaya atılmıştır.

Balım Sultan'ın, Bektaşîliğin kurallarını açıklığa kavuşturduğu, düzen-
lemeler ve çağın koşullarına uygun reformlar yaptığı bilinmektedir. Onun,
yerleşmiş ve uygulanmakta olan Hacı Bektaş Veli'nin ilkelerini ve Alevî -
Bektaşî inancının özünü değiştirmesi beklenemez. Geniş halk toplulukları-
nın benimsediği itikadın temel bilincine aykırı yöntemler geliştirmeye Ba-
lım Sultan gibi bilgin ve olgun bir kişinin teşebbüs etmesi gereksiz ve man-
tıksızdır. Nitekim, Hacı Bektaş Veli'nin evlenmemiş olduğu iddiası, Dede -
Baba ve Mücerred Dervîşlik, onun ölümünden 36 yıl sonra, Kalender Çelebi
isyanının getirdiği kargaşa içinde ortaya atılmış ve Balım Sultan'ın ünlü
kişiliğine bağlanmak istenmiştir. Alevî - Bektaşîlerce ciddiye alınmayan ve
benimsenmeyen Dede - Babalık ve Mücerred Dervîşlik, Balım Sultan'ın
sağlığında Bektaşî tekke ve zaviyelerinde kesinlikle yoktur. İlk Dede - Baba
olan Sersem Ali, Balım Sultan'ın ölümünden 36 yıl sonra İstanbul'dan gön-
derilmiştir. Bu durum, Mücerred Dervîşliğin ve Dede - Babalığın Balım Sul-
tan tarafından kurulduğu söylentisini de büyük ölçüde şüpheye düşürmek-
tedir.

Balım Sultan'ı en güzel ve en gerçek biçimde anlatan ozanların nefes-
lerinden bir kaç örnek veriyoruz :

*Benim Pirim Hacı Bektaş Veli'dir
Pirimin de Piri Merdan Ali'dir
Seyyid Ali Sırrı Sultan Veli'dir
Mürsel Dede oğlu Sultan Bâli'dir.*

(104) Aynı eser s. 373

(105) Esver Mehmed Şapolyo, Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi s. 320

*Gele erenler lokmasından yer isen
On İki İmam yolunu güder isen
Sana derem sen de gerçek er isen
Mürsel Dede oğlu Sultan Bâli'dir.*

*Arslan gibi apıl apıl yürüyen
Kepeneğin yerden yere sürüyen
Kendi nurun Hak nuruna büriyen
Mürsel Dede oğlu Sultan Bâli'dir.*

*Mekân etti nan-hânenin bucağın
Bulutlara atar tutar nacağın
Hem uyarın Pirimizin ocağın
Mürsel Dede oğlu Sultan Bâli'dir.*

*Kızıl Deli Sultanımdan uyanan
Baştan başa yeşillere boyanan
Hem Pirimin eşiğine dayanan
Mürsel Dede oğlu Sultan Bâli'dir.*

*Er olanlar lokmasından yer idi
Her sözünü rumuz ile der idi
Şüphesiz bil anı gerçek er idi
Mürsel Dede oğlu Sultan Bâli'dir.*

*Kazak Ahmed aydur rivâyet ettim
Üç yüz altmış eri ziyâret ettim
Baş budur biliniz hikâyet ettim
Mürsel Dede oğlu Sultan Bâli'dir.*

— Kazak Ahmed —

*Abdal Musa Sultan gazebe geldi
Fetheden Urum'u Yaradan meded
Cihan harâb oldu insan az kaldı
Yine fermân senin el'âman meded*

*Biz de sevenleriz Ali'nin soyun
Bizler de anarız Hasan Hüseyin
Zindanda vermişsin Zeynel'in Payın
Bâkur'ı zindanda var eden meded*

*Yetiş İmam Ca'fer al elden bizi
Her dem arzumendiz isteriz sizi
Zülfekar'ı attı yuttu denizi
Necef deryasını kurutan meded*

*Mürşidim Kâzım Rızâya varalım
Derdimize derman anda görelim
Takî, Nakî, Askerî'ye erelim
Mehdî'yi mağarada sırreden meded*

*Hüseyin Gazî Sultan bellisin cansız
Niyazım kabul et müşkilim kansız
Hüseyin ovasının gözcüsü sensin
Ayırma koyunu sürüden meded*

İmdat sizden ancak Urum Erleri
Gaip erenleri Horasân Piri
Muallâkda tutan Bâb-ı Hayberi
Cengde Muhammed'e car eden meded

Balım Sultan gerçek sırr-ı Ali'sin
Mü'minlerin kanadısın kolusun
Pirim Hünkâr Hacı Bektaş Velisin
Cansız duvarları yürüten meded

Kul Hüseynim aydur gönle değmeyin
Giderip yükünü alıp yığmayın
Sırlarınız gönlünüzden koymayın
Mü'minin kalbinde yer eden meded

— Kul Hüseyin —

Tâ ezelden bendesi olup etmişem
Râhına can feda Balım Sultan'ın
Aynıma tûtiya ayak türâbın
Çekem kâhli cıla Balım Sultan'ın

Bir menzile yettim erenler semi
Farkederler anlar eyiyi kemi
Vasfını ketb için aldım kalemi
Etmedeyim imlâ Balım Sultan'ın

Emr ile yürüttün cansız divarı
Pirim Hacı Bektaş Veli'nin yârı
Sıbd-ı Seyyid Ali, vasl-dîdarı
Sürer demi, şükür, Balım Sultan'ın

Dervîş-i müznîbim ismim İbrahim
Eflâk'e çıkmada dud-u siyahım
Subh-u şâd istiyor ey yüzü mâh'ım
Himmeti var gedâ'ya Balım Sultan'ın

— Dervîş İbrahim —

Çok şükür olsun Allah'a
Bizim Sultan Bâlimuz var
Yalan değildir Billâh'a
Din Muhammed Ulumuz var

Çiğ olur mu pişenimiz
Gene kalkar düşenimiz
Miskinlikdir rişanımız
Göksümüzde elimiz var

Münkirler bize taş atar
Taş dönüb kendüye batar
Gözedir erenler tutar
Kanadımız kolumuz var

*Eğer hırsız eğer uğru
Anda belli olur doğru
Kul Bayramlı Ali Nûru
Hakk'a gider yolumuz var*

— Kul Bayramlı —

Sunduğumuz bu nefeslerden de Balım Sultan'ın, Hacı Bektaş Velî soyundan geldiği açık olarak anlaşılmaktadır. Ayrıca, Pir'in soyundan gelmeyen veya Seyyid olmayanlar «Sultan» olarak anılmazlar. Alevî - Bektaşî toplu- munda kişiliğine karşı saygı duyulan, sevilen babalar, ozanlar, dervişler yetişmiştir. Onlar deyiş ve nefeslerle övülürken, erenlere veya kutsal sayılan kişilerin soyundan gelenlere has biçimde kendilerinden himmet bekleyerek veya onlara kutsallık izâfe edilerek bir övme yapılması geleneği yoktur. Balım Sultan Hacı Bektaş Velî soyundan gelmeyen bir Baba veya Dede - Ba- ba olsaydı ozanlar tarafından kesinlikle bu biçimde ve bu deyimlerle övü- lemezlerdi.

Balım Sultan'ın, şiir veya kitap şeklinde yazdığı bir belgeye şimdiye kadar rastlanmamıştır. Eski Alevî - Bektaşî geleneğine göre kitâbî yola ilti- fat edilmemiş, kural ve akîdelerin insanların belleğine yerleştirilmesi yolu tercih edilmiştir. Yazılı bir eser varsa bile belkide yok edilmiş, çağımıza ulaşamamıştır.

Balım Sultan'a alt nefeslerin mevcudiyetinden bahsediliyorsa da kesin olarak kanıtlanamamaktadır. O çağın dil özelliğini göstermemesi ve anlamı- nın Balım Sultan'ın kişiliğine uymaması nedeniyle bu söylentileri ihtiyatla karşılamak gerekiyor. Söz konusu nefeslerden bir tanesini alıyoruz :

*Benim Sevdiceğim Alidir Ali
Ali'yi sevenler olmazmı veli
Pirimin elinden içmişim dolu
Ali'yi seversen değme yarama*

*Hakkı bilmezile eyleme pazar
Bir münâfık bin ehl-i imânı bozar
Mürşîd olmayınca yaralar azar
Pirimi seversen değme yarama*

*Mü'min Müslim bir araya gelince
Pirlerin elinden dolu alınca
Günâh sevap hep anda sorulunca
Şâh'ı sever isen değme yarama*

*Benim yaralarım bağlıdır bağlı
Aşk-ı Sâdık'ın çiğeri dağlı
Balım Sultan Mürsel Dede'nin oğlu
Ali'yi seversen değme yarama(106)*

KALENDER ÇELEBİ ve AYAKLANMA OLAYI

Balım Sultan'ın ölümü üzerine, Hacı Bektaş Velî postuna kardeşi Kalender Çelebi (1476 - 1528) geçiyor. Otuz dokuz yaşında Pöstnişin olan Kalender Çelebi, kültürlü ve şair tabiatlı bir kişidir. Vaktinin büyük kısmını kitap okumak ve şiir yazmakla geçirmektedir. Pöstnişinliğinin ilk on bir yılında sessiz bir hayat geçiren Kalender Çelebi'yi, 1527 de Kanunî Sultan Süleyman'a karşı bir ayaklanma hareketinin başında görüyoruz. Çok şiddetli bir biçimde patlak veren ve hızla yayılan bu ayaklanma sarayı telaşa düşürüyor. Osmanlı Devletinin en güçlü hükümdarı Kanunî Süleyman, Sadrazam İbrahim Paşayı büyük bir ordu ile isyancıların üstüne gönderiyor. Karaman, Sivas ve Dülkadir Vilâyetleri askerleriyle de kuvvetlendirilen İbrahim Paşanın ordusu ilk karşılaşmada darmadağın oluyor(107).

Kalender Çelebi İsyanı, Osmanlı yazarlarının çoğunun iddiasının aksine ekonomik nedenlere dayanıyordu. Kanunî Süleyman tahta geçtiği zaman, para darlığına bir çare bulmak üzere arazi yazılmasını yenilemişti. Bu işlem keyfi tutumlarla sürdürülüyor, itiraz edenlere, Kadı Muslihiddin'in yaptığı gibi, sakallarını kesmek, dayak atmak gibi cezalar veriliyordu(108). Tımârlı sipahilerin ve köylülerin zararlı çıktığı bu arazi yazımı, ülke çapında geniş olaylar çıkmasına neden oldu. Kıyamın tabanını Bozok, Sivas, Maraş, Adana ve Tarsus çiftçi Türkmenleri oluşturmakla beraber, aynı ayaklanmaya bir o kadar da Alevî olmayan sipahî ve köylü katılmıştı.

İlk bozgun üzerine Sadrazam İbrahim Paşa, Kalender Çelebi yanında bulunan Tımârlı sipahilerle gizli ilişki kurarak, hepsinin arazisini geri vermeyi kabul etti ve onları çiftçi - Türkmen isyancılardan ayırmayı başardı. Böylece ikinci karşılaşmada Kalender Çelebi ordusu bozuldu ve kendisi de öldürüldü(109).

Osmanlı tarihinde en büyük çiftçi - köylü ayaklanması olarak nitelenen Kalender Çelebi kıyımı bu biçimde sonuçlandıktan sonra köylü bir daha baş kaldıramıyacak şekilde ezilmişti. Nitekim, ondan sonra şurada bura-

(107) Prof. Mustafa Akdoğ, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası s. 122

(108) Peçevî Tarihi C. I, s. 117

(109) Celâli-Zâde, Tabakata'ül Memâlik s. 296

da küçük çapta bir kaç hareket olduysa da bu divan hükümeti için önemli değildi(110).

O yıllar Osmanlı İmparatorluğunun en güçlü ve en görkemli çağı olmakla beraber, duraklama ve gerilemenin de başlangıcını oluşturan nedenlerin ortaya çıktığı yıllardır. Giderek, ülkede yolların güvenliği kalmamakta, kervanlar yağma edilmekte, köy kasaba ve şehirlerde insanlar öldürülmekte, fuhuş, içki, kumar, rüşvet ve genel ahlâk çöküşü yaygınlaşmaktadır.

Osmanlı Devletinin başında bulunanlar, devlete gelir sağlamak amacıyla, yapılan şikayetlere kulak tıkamakta, olayların ve özellikle Kalender Çelebi ayaklanmasının nedenlerini araştırmamakta, buru, Osmanlı yazarları «bir kızılbaş ayaklanması» olarak nitelendirmekteler.

Bu büyük olayın bilmediğimiz nedenleri de olabilir. Ancak, şunu kesin olarak söyleyebiliriz : Müslümanlar arasında dinî inanç farklılıkları, düşünce farklılıkları vardır. Bu farklılıkların bulunması da doğaldır. Ancak, İslâm âlemindeki inanç farklılıkları kişilerin veya toplulukların birbirine düşman olmasını gerektirecek boyutlarda değil, ayrıntılardadır. Temelde inanç birliği olan Müslüman halk, ne zaman birbiriyle savaşmış ve kardeş kanı dökmüşse, ya hükümdarların egemenlik ihtirasına âlet veya politik çıkarların kurbanı olmuşlardır. Her çatışmada da Sünnilik, Alevilik diye uydurma sebebler ileri sürülmüştür. Aslında, Sünnilerde de Alevilerde de birbirine düşman olacak ve özellikle kardeş kanı dökecek ölçüde bir inanç ve itikad taassubu yoktur.

Kalender Çelebi ayaklanmasının tarihi nedenlerinden birisi de Yavuz Selim'in saltanat süresince, etrafındaki Enderunlu kul ağalarının ve onların suyunda mutlu yaşayıp ahkâm kesen ülemâ bozması okur - yazarların Padişaha sırf «Alevî eşirrâ»sı (azılı haydut, fesadçı) diye tanıttıkları, Anadolu'nun çoğu Türkmen halkına karşı giriştiği kanlı kovuşturma hareketidir. Bu yöntem beklenen yatıştırmayı sağlamak şöyle dursun, yıkıcılık ve soygun olaylarını doğal hale getiren sürekli karışıklıklar yaratmıştır(111).

Ölümünden sonra, büyük kardeşi Balım Sultan'ın türbesinde toprağa verilen Kalender Çelebi'nin beş şiirini sunuyoruz :

*Hor bakma fukarâya sakın ey ehl-i hüner
Sûrete etme nazar sîrete bakub ekser
Kâdir olmazsa da bir habbeye dünyâda eğer
Düşer erbâm-ı fenâ lûtf-i Hudâ'ya mazhar
Etme dervîş-i abâ-pûşa hakaretle nazar
O da hâlince fenâ mülketinin şâ'ı geçer*

(110) Solak-Zâde s. 464

(111) Prof. Mustafa Akdağ, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası s. 117

Âdemi fıtrat-ı evvelde Hudâ-yi mutadl
Kimisin şâh-ı cihân etti kimisin abdâl
Kimine sadr nasîb etti kime saff-ı niâl
Bu nasihatleri gûş et sakın ey nâk hisâl
Etme dervîş-i abâ-pûşa hakaretle nazar
O da hâlince fenâ mülketinin şâhı geçer

Hünerine nazar et aybını pinhan eyle
Kibri ko yanına al âlemi seyrân eyle
Def'i gam kıl güle bak handan eyle
Hâtırını ele al lûtf edüb ihsân eyle
Etme dervîş-i abâ-pûşa hakaretle nazar
O da hâlince fenâ mülketinin şâhı geçer

Sâf dil ol yere ko yüzünü çün âb-ı revan
Kaynayub tekye-i aşk içre varup nice zaman
Bir bilür şâh ı gedâ kadrini ehl-i irfan
Yedi iklimde olursan da eğer şâh-ı cihan
Etme dervîş-i abâ-pûşa hakaretle nazar
O da hâlince fenâ mülketinin şâhı geçer

Münkir olma fukarâya yürü zâhid zinhâr
Rıfk ile bak yüzüne lûtf ile eyle güftâr
Fukarâdan kopar erbâb-ı velâyet her bâr
Gel Kalender sözüne eyleme lûtf et inkâr
Etme dervîş-i abâ-pûşa hakaretle nazar
O da hâlince fenâ mülketinin şâhı geçer

— Kalender Çelebi —

Her cânâ kalan serseriye er demesinler
Ser vermeyenin ismine server demesinler

Bir kimesnede olmasa ol aşk-ı Alî'den
Pes nice ana Kâfir-i Hayber demesinler

Her cân ki şehi bilmese bu kışver içinde
Şâh kulu değil çâker-i Kanber demesinler

Güzel görünür işbu gönül her kimi sevse
Tahkik budur özge haberler demesinler

Efsâne sözün söyleme ey zâhid-i hodbin
Sakin ki sana cânîl-i ebter demesinler

Katlanmaz isen sabr idüben cevrine yârin
Ol bî hünere aşk eri rehber demesinler

Ser vermez isem yoluna Şâh-ı Kadîmin
Âlemde dahî bana Kalender demesinler

— Kalender Çelebi —

Bilmeyen insan değil billâh bu cânın kadrini
Gitmeden bilmek gerek rûh-ı revânın kadrini

Lûtf u ihsan eyleyen dâr-ı fenâ içre müdam
Lâcerem oldur bilen dâr-ül-bekânın kadrini

Serbeler cismini vîrân etmeyen tâ aşk ile
Bilmemiştir gevher-i genc-i nihânın kadrini

Çekmeyen der-ü belâ vü mihnet-ü hicran gamin
Ol ne bilsün dedmend-i nâtüvanın kadrini

Çekmeyen der-ü belâ vü mihnet-ü hicran gamin
Ol ne bilsün derdmend-i nâtüvanın kadrini

İsteme her şüm-i nâmerd ile nâdandan kerem
Hem yine merdan bilür merd-i Hüda'nın kadrini

Bunca devran geldi geçti bilmedi münkir henüz
Derviş-i biçare-i ehl-i duâ'nın kadrini

Ey Kalender râzını keşf etme her nâmahreme
Değme can bilmez bilirsin bu beyânın kadrini

— Kalender Çelebi —

Dilberin vechine Bismillah oku
Gör bu hüsn-ü hulku sun'ullah oku

Çehre'i ruhsâresin seb'ülmesan
Allemel-esmâ Kelâmullah oku

Ver Salâvat görse aynının aynını
Kaşların hem kudret-i Allah oku

Ol beyân-ı beyyinât-ı zât-ı Hak
Sûret-i insandır eyvallah oku

Ger dilersen ehl-i nâci olmağa
Geç bu kesretten kitâbullah oku

Harf-ı nutka câvidandan al sebak
Asl-u fer'i nakş-ı arşullah oku

Fâ-ü dâd-ü lâmdan iste Rabbini
Ey Kalender ilm-ü ehlullah oku

— Kalender Çelebi —

Ey gönül şâd ol Muhammed Mustafa devrândır
Meşreb-i Şâh-ı Velâyet Murtaza devrândır

Her taraftan hikmetullah sırrı-şâh oldu zuhûr
Şâh Hasen-ü Şâh Huseyn'im Kerbelâ devrândır

Tâlib ol Zeyne'l-abâya Bâkır ihlâs ile
Ca'fer-ü Kâzım Ali Mûsâ Rızâ devrândır

Şâh Takî sultan-ı âlem Şâh Nakî, Şâh Askerî
Mehdî hem din serveri Âl-i abâ devrândır

*Soĥbet-i İrfâna ermez her hasis'i bî haber
Bundan sıĥmaz nâşiler bu âşinâ devrânıdır*

*Zâhidin ref'oldu zühhtü kalmadı ayruk demi
Lâccerem sıdk-u safâ mihr-ü vefâ devrânıdır*

*Geçti hükm-i tohm-ı Mervan, geldi inam askrei
Ey Kalender secde kul Â-i abâ devrânıdır*

— Kalender Çelebi —

KALENDER ÇELEBİ'NİN ÇOCUKLARI

ve

DEDE - BABALIĞIN ORTAYA ÇIKIŞI

Kalender Çelebi'nin ölümünden sonra, büyük oğlu İskender Çelebi (1512 - 1548) ve ondan sonra da İskender Çelebi'nin küçük kardeşi Yusuf Bâlî Çelebi (1516 - 1569) «Pöstnişin» ve «Vakıf Mütevellisi» olmuşlardır. Zehr-i Nûş diye anılan Yusuf Bâlî Çelebi'nin zehirlenerek öldürüldüğü söylenmekte ise de bu konuda ayrıntılı bilgi ve kesin bir kanıt yoktur. Bilinen, Yusuf Bâlî Çelebi'nin son derece saf ve sessiz bir kişi olduğudur. Görevini başarmıyacağı gerekçesiyle başka birinin Pöstnişin olması yolunda İstanbul'da arzuhaller gönderilmiştir. Kalender Çelebi'nin tüm Anadolu'yu saran ünlü ayaklanmasından ve Kalender Çelebi'nin Kanunî Sultan Süleyman tarafından idâm edilmesinden bu tarafa yirmi dört yıl geçmiştir. Osmanlı tah-tında Kanunî Süleyman oturmaktadır. O yıl, 1552 yılı, Hacı Bektaş Velî Dergâhına Sersem Ali Baba adında bir kişinin Dede - Baba unvanı ile atandığı görülüyor. Mücerred (evlenmemiş) olduğu söylenen dervişler yerleştiriliyor. O tarihe kadarı Hacı Bektaş Velî Dergâhı'nda Dede - Baba ve mücerred dervîş diye bir şey yoktur. Bu tarihten sonradır ki Hacı Bektaş Velî evli idi, evli değildi tartışmaları zaman zaman alevlenerek sürmüş gitmiştir(112).

Yusuf Bâlî Çelebi'nin büyük bir ihtimalle zehirlenerek öldürülmesinden sonra, üç oğlu sırasıyla Pöstnişin oluyorlar :

Bektaş Çelebi (1544 - 1581)

Rasûl Bâlî Çelebi (1546 - 1588)

İskender Mürsel Çelebi (1551 - 1604)

Ve İskender Mürsel Çelebi'nin ölümünden sonra, büyük kardeşi Rasûl Bâlî Çelebi'nin iki oğlu sırasıyla Pöstnişin oluyorlar :

(112) Yusuf Fahir Baba, Bektaşilik, Tarih Dünyası sayı : 25

Hasan Çelebi (1563 - 1607)

Bektaş Çelebi (1566 - 1632)

Bunlardan sonra gene sırasıyla :

Mürsel Çelebi'nin oğlu; Kasım Çelebi (1578 - 1646)

Bektaş Çelebi'nin oğlu; Yusuf Çelebi (1582 - 1656)

Yusuf Çelebi'nin oğlu; Hacı Zülfikar Çelebi (1605 - 1667)

Yusuf Çelebi'nin oğlu; Hüseyin Çelebi (1609 - 1674)

Hacı Bektaş Velî Dergâhı'nda şeyh ve mütevellî oluyorlar.

Hüseyin Çelebi'nin ölümü üzerine kardeşi Hacı Zülfikar Çelebi'nin oğlu Abdü'l-Kâdir Çelebi Pöstnişin oluyor. Abdü'l-Kâdir Çelebi (1628 - 1685) şehîd olarak anılmaktadır. Onun zamanında Mehmet IV padişâh ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Sadrazamdır. Abdü'l-Kâdir Çelebi'nin devlete karşı yaptığı bir ayaklanma sonucu idâm edilmesi söz konusu olamaz. Sultan aleyhinde bir hurûc hareketinde ölenler için Şehîd deyimi kullanılmamaktadır. Onun şehîdliğini Çelebi - Dede - Baba anlaşmazlığına bağlantılı kabul edenler varsa da, bunu doğrulayacak bir bilgi ve kanıt yoktur.

Şehîd Abdü'l-Kâdir Çelebi'den sonra, Hüseyin Çelebi'nin 1640 doğumlu olan oğlu, Elvan Çelebi'nin sırada olması gerekmektedir. Ancak, bu Elvan Çelebi, Kırşehir Sancağı'ndaki Kılınç Abdal Zaviyesinde Pöstnişin ve vakıf mütevellî'sidir. Ölüm tarihi bilinmemektedir. Mezarı Kılınç-Abdal Dergâhı'na yakın Çepni köyündedir.

Abdü'l-Kâdir Çelebi'nin ölümünden sonra, bu nedenle, Hacı Bektaş Velî Dergâhı Pöstnişinliği boş kalmış olamaz. Abdü'l-Kâdir Çelebi'nin büyük oğlu Murtaza Ali Çelebi (1646 - 1730) babasının öldüğü tarihte otuz dokuz yaşındadır. Bu hal, durumu yeterince aydınlatmıyor, Elvan Çelebi'nin Hacibektaş'ta bulunmayışının nedenini meydana çıkarmıyor. Ancak, Elvan Çelebi'nin dergâhta hukuken veya fiilen Pöstnişin olmaması halinde, Abdü'l-Kâdir Çelebi'den sonra Murtaza Ali Çelebi'nin posta oturması gerekiyor.

Murtaza Ali Çelebi'den sonra küçük kardeşi Hacı Feyzullah Çelebi (1711 - 1759) şeyhlik ve mütevellîlik makamına geçmiştir. 1730 yılında Hattı Hümâyun (Padişah Fermânı) ile şeyhlik ve mütevellîlik görevine başlayan Hacı Feyzullah Çelebi, İstanbul'da ölmüş, Merdivenköy Şah Kulu Sultan Dergâhı'na gömülmüştür. El-Hac İakabiyle anılması Feyzullah Çelebi'nin hacca gittiğini göstermektedir.

Hacı Feyzullah Çelebi öldüğünde Mustafa III padişah ve Koca Ragıp Paşa da Sadrazam bulunuyordu. Devlet yönetiminde nisbî bir sükûnet vardı. Hacı Feyzullah Çelebi'nin bu sırada İstanbul çevresinde çıkan bir kıyama

katılmak üzere geldiği, kendisinin «Batın Padişahı geldi» avazeleri arasında ve top atışları ile karşılandığı ve bu nedenle Padişah tarafından idâm edildiği için İstanbul'da toprağa verildiği iddia edilmiştir(113). Mir'atü'l Makâsıd'da bu Feyzullah Çelebi «Şehid» olarak anılmaktadır.

Cemalettin Çelebi bu iddiaları kabul etmemekte, Feyzullah Çelebi'nin davet üzerine İstanbul'a gittiğini, Merdivenköy Dergâhı'nda misafir bulunduğu bir sırada eceli ile öldüğünü, İstanbul'a girişinde top atılmışsa bunun olağanüstü saygı ile karşılandığını göstereceğini yazmaktadır(114).

Mustafa III tarafından verilen 17 Rebî-ül evvel 1173 (M. 1759 - 60) tarihli fermânda : «Anadolu ilindeki Hacı Bektaş Velî Zaviyesi Vakfına seccâdenişin olan Hacı Bektaş Velî evlâdından Hacı Feyzullah Çelebi'nin bazı işleri için İstanbul'a geldiği, Nerdübanlı Kariyesi (Merdivenköy)'ne geldiğinde Allah'ın emri ile vefat ettiği, münhal kalan Seccâdenişinliğin oğlu Bektaş Çelebi'ye verildiği»(115) bildirilmektedir.

Osmanlı tarihinde gerçeği gizleyen fermanlar ve yazılar az rastlanır şeylerden değildir. Bununla beraber mevcut belgeler karşısında Hacı Feyzullah Çelebi'nin idâm edilmesine bir neden bulunmadığı, eceli ile ölmüş bulunduğu gerçeğe daha yakın görünmektedir.

Hacı Feyzullah Çelebi'den sonra Pöstnişin olan oğlu Bektaş Çelebi (1710 - 1761) posta oturduktan sonra ancak iki yıl yaşamıştır. Çok güçlü bir şair olan Bektaş Çelebi «Şirî» mahlasını kullanmıştır.

Bektaş Çelebi, Hacıbektaş İlçesi Bâlâ Mahallesinde Hacı Bektaş Velî Külliyesinden ayrı özel türbesinde, «Bektaş Efendi türbesi» diye anılmakta olan türbede yatmaktadır. Çelebi ailesinden Pöstnişin olanların geleneksel olarak Hacı Bektaş Velî Türbesi Kırklar Meydanı'nda toprağa verildiği bilinmektedir. Bektaş Çelebi'nin, ayrı bir türbeye gömülmesi nedenini açıklayan bir belgeye rastlanmamıştır.

*Cihân var olmadan ketm-i ademden
Hak ile birlikde yekdaş idim ben
Yarattı bu mülkü çünkü o demden
Yaptım tasvirini nakkaş idim ben*

*Anâsırdan bir libâsa büründüm
Nâr ü bâd ü âb ü hâkten göründüm
Hayri'l beşer ile dünyaya geldim
Âdem ile bile bir yaş idim ben*

(113) A. Rifkî, Bektaşî Sırrı s. 31

(114) Cemalettin Çelebi, Müdâfaa s 70

(115) Bak, Belge 17 Rebî-ül evvel 1173 Tarihîl Fermân Metin No. 2

Âdem'in sulbünden Şit olup geldim
Nâh-ı Nebî oldum tûfana daldım
Bir zaman bu mülke İbrahim oldum
Yaptım Beytullâh'ı taş taşıdım ben

İsmail göründüm bir zaman ey can
İshak Yakûb Yûsuf oldum bir zaman
Eyyûb geldim çok çağırdım el-aman
Kurt yedi vücûdum kan yaş idim ben

Zekerıyyâ ile beni biçtiler
Yahyâ ile kanım yere saçtılar
Davûd geldim çok peşime düştüler
Mühri Süleyman'ı çok taşıdım ben

Mübârek Âsâ'yı Mûsâ'ya verdim
Rûhü'l Kudüs olup Meryem'e erdim
Cümle evliyâya ben rehber oldum.
Mucîz Murg-ı şeb-i hüffâş idim ben

Sûlb-i pederimden Ahmed-i Muhtar
Olup da cihâna geldim âşikâr
Ali ile çok takındım zülfekar
Kul iken zât ile sırdâş idim ben

Tefekkür eyledim ben kendi kendim
Mucize görmeden imâna geldim
Şâh-ı Merdân ile düldüle bindim
Zülfekar bağlandım tığ taşıdım ben

Sekahüm hamrinden içildi şerbet
Kuruldu ayn-i cem ettik muhabbet
Meydana açıldı sırr-ı hakikat
Aldığım esrâra sırdaş idim ben

Hidâyet erişti bize Allah'dan
Bîat ettik cümle Rasûlullâh'dan
Haber verdi bize seyri fillâhdan
Selmân-ı Pâk ile yoldaş idim ben

Şükür matlûbunu getirdim ele
Gül oldum feryâd-ı verdim bülbüle
Cem' olduk bir yerde Ehl-i beyt ile
Kırklar Meydânında ferrâş idim ben

İkrar verdik cümle düzüldük yola
Sırrı fâş etmedik asla bir kula
Kerbela'da İmam Huseynle bile
Pâk ettim dâmeni gül taşıdım ben

Şu fenâ mülküne çok geldim gittim
Yağmur olup yağdım ot olup bittim
Urûm Diyârı'nı ben irşâd ettim
Horasân'dan gelen Bektâş idim ben

*Gâhi Nebî gâhi Velî göründüm
Gâhi uslu gâhi deli göründüm
Gâhi Ahmed gâhi Ali göründüm
Kimse bilmez sırrım kallâş idim ben*

*Hamdü'lillâh şimdi Şirî dediler
Geldim gittim zâtım hiç bilmediler
Kimseler bu remzi fehmetmediler
Her gelen mahlûka kardaş idim ben*

— Şirî —

Bu ünlü devriye hakkında Sadeddin Nüzhet Ergun «Bektaşî Şairleri ve Nefesleri» adlı kitabında şu bilgiyi veriyor : Şirî'nin 18 ci asır Bektaşîlerinden olduğu tahmin edilmektedir. Bektaşîler arasında bir kaç şiiri meşhur olan bu zat, birçokları tarafından Hacı Bektaş Velî addedilmektedir. Bu yanlışlığa şairin bir devriyesindeki :

*Urûm diyârı'nu ben irşâd ettim
Horasân'dan gelen Bektaş idim ben*

beyti sebep olmaktadır. Şair devriye olması bakımından, bu şiirde Mûsa olacak, İsa olacak ve Hacı Bektaş oldukdan sonra da bizzat kendisi olacaktır. Aynı zamanda 13 cü asır mutasavvıflarından olan Hacı Bektaş Velî'nin bu ifade ile şiir yazmasına imkân yoktur. Çünkü bu manzumelerdeki ifade hususiyeti nihayet 16 cı asırdan aşağıya da inmez. Bildiğimiz üç Bektaş Çelebi vardır. Biri 16 cı asırda diğer ikisi de 17 ve 18 ci asırlarda yaşamışlardır. Gerçi bu şiirler 16. asırda yaşayan Bektaş Çelebi'ye isnad olunabilirse de o devirde yazılmış mecmualardan hiç birinde ona tesadüf edilemiyor.

Muallim Baki Bey, gönderdiği bir mektupta, bu hususa dair şu malumata veriyor : «Mü'minler Dergâhı Pôstnişîni iken vefat eden İbrahim Mihrabî Baba merhum, Çelebi Cemaleddin Efendi merhumdan naklen Şirî mahlûslı şiirlerin Bektaş Çelebi'ye ait olduğunu müteaddit defalar söylemişti. Çelebiler içinde üç Bektaş Çelebi vardır. Bunların birincisi Balım Sultanın biraderi Yusuf Çelebinin mahdumu olup H. 951 -988'e kadar Çelebilik makamını işgal etmiştir. Hacıbektaş Tekkesinde Kırklar Meydanında medfundur. İkincisi Kalender Sultan'ın torunu Resul Bâlî'nin oğlu olup 1642 de vefat edip keza Kırklar Meydanına defnedilen Bektaş Çelebidir. Üçüncüsü, İstanbul'da Merdivenli Köyündeki Bektaşî tekkesinde medfun bulunan Hacı Feyzullah Çelebi'nin oğlu Bektaş Çelebidir. H. 1175 tarihine kadar Çelebilik makamında bulunup tarihi mezkûrda vefat ederek Hacı Bektaş Tekkesi civarında ayrıca bir mahalle defnedilmiş ve üzerine mükellef bir türbe yapılmak suretiyle Çelebilik makamına tâbi bir zaviye ihdas edilmiştir. Mezkûr türbeyi, Çelebi Cemaleddin Efendi merhum tamir ettirmiştir.

Mihrabî Baba merhum «Şirî»nin bu son Bektaş Çelebi olduğunu tasrih etmişti. Bu meseleyi Darülfünun Edebiyat Fakültesi Müdürü iken 337 de

vefat eden Rumelihisarı'ndaki şehitlik dergâhı Pöstnişini Nafi Babazade Mahmut Beybaba'ya sormuştum. O da Hacı Bektaş Velî'nin şiirleri olmayıp gerek bu nefesin, gerek Şirî mahlâslı devriyenin Bektaş Çelebi'ye ait olduğunu söyledi. Yalnız bu Bektaş Çelebi'nin hangi Bektaş Çelebi olduğunu kat'iyetle söylemek imkânsızdır, dedi.

Anadolu'da bulunduğum sıralarda bu meseleyi bizzat Cemaleddin Çelebi Efendi'den istifsar etmişdim. Cevabî mektubunda İbrahim Mihrabî merhumun beyanatını teyid ve Şirî'nin, Hacı Feyzullah Çelebi'nin oğlu Bektaş Çelebi olduğunu tasrih eylemişti.»(116)

*Men dilâ nuru kadîmim can içinde bülbülüm
Ol elest bezmindeki mestan içinde bülbülüm
Aşıyanı tende canım, can içinde bülbülüm
Dermendim dertliyim, devran içinde bülbülüm
Her gürûhu naci-i zîşan içinde bülbülüm*

*Men aref esrarını gerçi nihan etmek miyim
Kal ile hâl ehlin amma imtihan etmez miyim
Kellimünnas muktezasınca zeban etmez miyim
İhtiyarı kenzi mahfiyi iyan etmez miyim
Kuşdilîn fehmeyleyen irfan içinde bülbülüm*

*Mağzı Kur'ân bai Bismillâh imiş gûşeyledim
Küfl-i babı mâni-i miştahını hûşeyledim
Seyredip seb'ülmesâni bezmini gûşeyledim
Bâde-i aşkın nasib oldu şükür nûşeyledim
Allemel 'esma benim Kur'ân içinde bülbülüm*

*Kühlü ibret ile açtım aynı dilbinâyı ben
Basmışım innâfetehnâ hüssebile pâyi ben
Semme vechûllah girib kuteyledim sevdâyı ben
Seyyidim tâlim edip fehmeyledim esmayı ben
Murtuza'nın sırrıyın pîran içinde bülbülüm*

*Cümle taatten cihanda ben elim ezel yudum
Tövbe urdum hem derunum pasına saykal yudum
Bahusus seyrânı çeşminden yüzün evvel yudum
Şükri'l-lillâh kim hayatım çeşmesinden el yudum
Tayyib ü tahir olan rindan içinde bülbülüm*

*Çünkü Şirî râh-ı Hakk'a eyledi avni azîm
Hakk'a tevfiz eyleyib mişerri Şeytanırracim
Fatıha içre okuyup kenzi Rahmanırrahim
Cennet içre menzilin hâzâ sırat-i müstakim
Zâhida inkâr-ı ko vildân içinde bülbülüm*

—Şirî—

Baş açık yalın ayak üryane gelmişlerdeniz
Haki-pây abddl olup virane gelmişlerdeniz

Lâtukabbel indenâ ey hace allâmel-benân
Pes bu âlem içre biz seyrâne gelmişlerdeniz

Aşıkı didâr olup nûr-i tecelli gözleriz
Sanma zâhidler gibi bigâne gelmişlerdeniz

Biz mevâliyiz fakih-i süfi yü bekri değil
Şâh ile didarımız merdâne gelmişlerdeniz

Padişâh-ı dehr'olub hem külli nefsin zâika
Bir iki gün dünyaya mihmâne gelmişlerdeniz

Ey Müselman ol şehin nûr-i cemâlin mührine
Yek cihet olup bu gün imâne gelmişlerdeniz

İmdi ârif nârunun iç yüzü vardürür yakîn
Men aref'den tanıyıp irfâne gelmişlerdeniz

Mü'mîn'in mir'âti mü'mündür dedi şâh-ı Cihan
Küfrü kevnî pâk'edip bürhâne gelmişlerdeniz

Ol muattar mazharıyız surete kılub nazar
Katreyiz kim gûya ummâne gelmişlerdeniz

Padişâh-ı lem'yezel dâna-y bîmislü bedel
Yani kim ol gafirü gufrâne gelmişlerdeniz

Ahsen-i takvimi bildim Hâdi-i Rahman yakîn
Ey sıfat-ı Kulhüvallah şâne gelmişlerdeniz

İnkiyadım var imiş ta ezel sultanıma
Sad-hezâr'en şükr kim dermane gelmişlerdeniz

Yâ Muhammed yâ Ali virdim budur leyl-ü nehar
Yâ Muhammed yâ Ali ihsâne gelmişlerdeniz

Enbiya vü evliyânın hürmetiçün cürmile
Hamdü-l-İllâh kim bu gün derbâne gelmişlerdeniz

Ey Esedullah-ı Gâlib sahibi Düldürsüvar
Lâ feta virdeyleyüb şirâne gelmişlerdeniz

Ey kamer yed Murtaza sen sun'u şevkine
Nâr-ı aşkın şem'ine pervâne gelmişlerdeniz

Şâh Hasan Hâlgı-Rızâ'nın idi vaslı hakkına
Çün Huseyn-i Kerbelâ meydâne gelmişlerdeniz

Şâh Zeynel-Âbidindir Bâkır u hem Cafer'i
Musî-i Kâzım Rızâ çün yâne gelmişlerdeniz

Ol Takî hem Nakî-i sahiplivaî Askerî
Mehdî-i sahib zaman sultâne gelmişlerdeniz

*Biz muhibbi hânedan ile Sekahüm Rabbihüm
Lâ yezâlî hamr içüp mestâne gelmişlerdeniz*

*Hanedan-ı Ahmed Muhtar'a kasdidenlere
Canına lânet edip giryâne gelmişlerdeniz*

*Gerçi kim eksikliyiz nola ol Şâhun hakkı çün
Biz gedâyız kim bu gün şâhâne gelmişlerdeniz*

*Ol hemen Şiri kim bu gün ey mütteki
Şöyle yekta vü cünun hayrâne gelmişlerdeniz*

— Şiri —

*Pâ-bürehne abdâl ü fenâ fahr-i mezîd
Fakr ile fahredenin dâim ola fahr-i mezîd*

*Çar darb ile baka milkine sultan geçinür
Genç-i tecrîde miyân-bend ile palheng kelid*

*İşk tennuresini bağlan irâdet beline
Rište-i çerhdürür boynuna ber cism-i mezîd*

*İşk ile döne döne sine kudümün çalarak
San fenâ beğleridür zümre-i ehl-i tecrîd*

*Sinede şerha ile tende olan dağlar kim
Gül ü sünbülleridür bağ-ı irâdette bedîd*

*Zâhirin saklamağa elde dayağı muhkem
Nola ser-deste ile kendözün etse tehdîd*

*Edemez ham teberi örgüne bir dahi tıraş
Yaramaz ma'rifete bin çelik urulsa hadîd*

*Besdür abdâle nemed nân ü kenetli keskül
Sek-ül nefse yediüre anda sefal ile tirîd*

*Bergüzar oldu tarikatta yek âbûs-niyâz
Oldu meydân-ı Hakikatta niyâz-ı tevhîd*

*Pirler sikkesini sûret edenler mahzâ
Sikke-i sâf olamaz kalbidürür semm-i sefid*

*Nazar-ı Pir-i tarikatta kim olmaz üryan
Çal ana yuf borusun mürşididür Div-i anîd*

*Pend-i Pirân-ı tarikat kulağa dürr-i Necef
Kûtb-ı evlâd-ı Ali kalbidürür verd-i verîd*

*Hanedan düşmenini sevme sakın ey Şiri
Lânetullahi yezîdan ve alâ âl-i Yezîd*

— Şiri —

Bektaş Çelebi'nin ölümü üzerine ilginç bir olay ortaya çıkıyor. Rasûl Bâli'nin oğlu Hudadâd Çelebi'nin soyundan Bektaş oğlu Hüseyin Çelebi Pöstnişin oluyor. Yıl 1761. Bektaş Çelebi (Şiri)nin oğlu Abdü'l-Lâtif Çelebi

o tarihte 37 yaşındadır. İstanbul'a Dîvân-ı Hümâyun'a bir arzuhal sunuyor : «Bu ana kadar Hudadâd soyundan şeyh olmuş kimse yok iken, Seyyid Şeyh Bektaş'ın (Şirî mahlâslı Bektaş Çelebi) ölümü üzerine Hudadâd soyundan Hüseyin namındaki kimse, şeyh atama kurallarına aykırı olarak şeyhliği üzerine berat ettirmiştir. Hüseyin bu hizmete ehil olmadığı gibi şeyhliği yönetmeye de iktidarı yoktur» diyerek, ona verilen beratın terkî edilmesini istiyor. Dîvân-ı Hümâyun isteği uygun buluyor ve Mustafa III, 2 Şaban 1177 tarihli fermânla, Hüseyin Çelebi üzerindeki Pöstnişinlik ve mütevellilik sıfatını kaldırarak, Pöstnişinlik ve mütevelliliğe Abdü'l-Lâtif Çelebiyi atıyor(117). Abdü'l-Lâtif Çelebi (1724 - 1803) kırk sene süre ile postta oturuyor. Çocuksuz olarak ölüyor. Yerine Bektaş Çelebi'nin oğlu Şehid Feyzullah Çelebi (1742 - 1824) Pöstnişin oluyor. Feyzullah Çelebi'nin, amcası Abdü'l-Lâtif Çelebi'nin aksine ihtirasdan uzak, sade ve fakirane bir yaşantısı vardır. Hoşgörülü, bilgin ve olgun bir kişidir. Yirmi bir yıl meşihat ve tevliyet görevlerini yürütüyor. Onun zamanında Hacı Bektaş Velî Postu gerçek bir irşâd makamı vasfındadır. Bir gece mütevazî evinin zemin katında otururken Elîy oğlu Baba ve iki arkadaşı tarafından tabanca kurşunu ile öldürülüyor. Kaatillerin yakalanıp cezalandırılması için çıkarılan fermân üzerine, İstanbul'dan gelen Kapıcıbaşı, suçluları yakalıyor. Muhakeme sırasında suçlarını kabul eden kaatiller asılmak suretiyle cezalandırılıyorlar(118).

(117) Bak Belge No. 1, Metin No. 3

(118) Cemelettin Çelebi, Müdâfaa s. 71

MEHMET HAMDULLAH ÇELEBİ

ve

YENİÇERİ OCAĞININ KALDIRILMASI OLAYI

Bu tarihte, 1824 yıllarında, Feyzullah Çelebi'nin oğlu Mehmet Hamdullah Çelebi elli yedi yaşındadır. Mehmet Hamdullah Çelebi yetenekli bir şairdir. Aruz ve hece veznini rahatlıkla ve ustaca kullanıyor. Bu yeteneği ile hırslı ve maddî çıkarılara fazlaca eğilimli yaratılışı arasında uyumsuzluk olmakla beraber görevini bilgili ve başarılı biçimde yürütüyor.

Bu arada İstanbul'da, büyük bir olay gelişmektedir. Yanya'da Tepedelenli Ali Paşa'nın ve Mısır'da Kavalı Mehmet Ali Paşa'nın ayaklanmalarında Osmanlı Ordusu yenilgiye uğramıştır. Padişâh Mahmut II disiplini ve eğitimi bozulmuş olan Yeniçeri Ordusunu yeniden düzenlemek istiyor. Yeniçeriler yeni ve modern yöntemlere uymaya yanaşmıyorlar. Sekbanı Cedîd adlı yeni bir askerî örgüt kuruluyor. Devlete karşı başkaldıran Yeniçerilerin kışaları topa tutuluyor, altı bin kadar Yeniçeri öldürülüyor, bir kısmı sürgün ediliyor ve Yeniçeri Ocağı bir fermân'la resmen kaldırılıyor.

Mehmet Hamdullah Çelebi (1767 - 1836)'nin bu olaylarla kesin olarak ilgisi yoktur. Görevinin politikaya yönelik bir tarafı olmadığı gibi, yaşı ve yaratılışı da bu olaylara karışmasına uygun değildir. Bununla beraber Mahmut II, 23 Cemaziülâher 1243 (1827) tarihli bir fermân'la «Anadolu'daki bütün Bektaşî tekkelerinin, türbe mahalleri hariç, bütün binalarının yıktırılmasını, eşya, emlâk ve musakkafatların zoralımı ile devlete gelir kaydedilmesini ve Hamdi Bîn Feyzullah'ın (Mehmet Hamdullah Çelebi) Fesad-ı Belde'ye bais olduğundan Amasya'ya sürgün edilmesini», Şeyhü'l-İslâm Muhammed Tahîr'in fetvasına dayanarak, emrediyor(119).

Aynı Fermân'da «Meşihat ve Tevliyet'in Menfi-i Merkum (Mehmet Hamdullah Çelebi)'dan ref'edilerek, Nakşî-Bendî usulü olmak üzere Seyyid Veliyettin Süleha'ya (Veliyettin Çelebi) tevcihi» de keza emredilmektedir.

Mehmet Hamdullah Çelebi, Amasya'da sürgünde bulunduğu sırada, 1846 yılında ölüyor. Orada toprağa veriliyor ve özel bir türbe yapılıyor.

*Zât-ı pâk'inden haberdâr olduğum müdür suçum
Emrine her dâim boynum eğdiğim midir suçum
Halk-ı âlem atlas-ı zîbâ'ya gark olmuş gezer
Ben garibin bu abâ'yı giydiğim midir suçum*

*Mücrime lâ taknat-ü min Rahmete-l-lillâh var deydü
Eyledim isyân-ı cürmüm affeder settar deydü
Gece gündüz dergâhına yüz sürüp gaffâr deydü
Her cihetten sana îman ettiğim midir suçum*

*Meşrebine bunca hikmet vermedin râhsat ile
Zerrece âmân mı verdin sana râm olan kula
Hamdullah bilmez ki cürmün istiğfar kula
Gözlerimden kanlı yaşlar döktüğüm müdür suçum*

— Mehmet Hamdullah Çelebi —

Mehmet Hamdullah Çelebi'nin Amasya'ya sürgün edilmesinden sonra kullandığı Mahlâs Hasretî'dir. Bu süre de yazdığı Miraçlama çok yaygındır.

Mirac-ı Nebî

*Kün dedi karar eyledi
Yeri göğü arşullahî
Çâr anasırdan yarattı
Âdem Safiyullahî*

*Ve - Lekad Keremna dedi
Melekler secdeye indi
İblis lâin etmem dedi
Takındı tok'u Lânetullahî*

*Bir katre lutfeden oldu
Âdem'den nûr Şit'e indi
Ehl-i Hak tahkik kıldı
Hem Şit Nebiyyullahî*

*Halil'in evlâdı gelip
Abdül Muttalib Ebû-Talib
Ol zaman nûru iki bölüp
Bilenler bildi Billahî*

*Dü cihan güneşi Ahmed
Vahiy geldi oldu irşâd
Münkir ne bilsin Ahd
O bir nûr'u Nûrullahî*

*Dostunun selâmın aldı
Gönülleri şaz kıldı
Cebrail'i rehber bildi
Arzu ettiler Allahî*

Âdem ol Halîk'i gördü
Başma çok haller geldi
Cemaline bir nûr indi
Âdem bildi Nûrullahî

Âdemden zürriyet geldi
Hak emri dört gürâh oldu
Dördüne dört taat verdi
Ol fikri Zikrullahî

Açıldı Haşimî necli
Mustafa Murtaza nesli
Yüz yirmi dört bin nebi
İbrahim Halilullahî

Abdullah'dan Nebî zuhûr
Dü cihan oldu fahîr
Ebû-Talib'den geldi nûr
Aliyy-ün Veliyullahî

Hak emretti Cebrail'e
Habibim mîraca gele
Önünce delili bile
Cebraîl Eminullahî

Sutretül Müntehaya vardı
Anda Cebraîl durdu
Bundan öte sana dedi
Sen görürsün ol Allahî

Nalinin çıkarmak ister
Hatîfden nida dost der
Arş-ı Azim'i göster
Nalîni Habibullahî

Yetmiş iki perde geçti
Hakkın emriyle açtı
İlk perdeye erişti
Gördü Hikmetullahî

Azizullah el uzattı
Nûru âlemi bezetti
Âlem bu anı gözetti
Verdi Hâtem Nebiyullahî

Âşık mâşukunu gördü
Habib maksuduna erdi
Doksan bin kelâm sordu
Tanıştı Kelâmullahî

Bilenler bilir bileni
Gerçeğe âşık olanı
Gördü bir maahub civanı
Habib bildi Sırrullahî

Gelmek için destûr aldı
Cihanı gülşen şaz kıldı
Mü'min'e tevhid verdi
Tutmak için İllallahî

Arş-ı muazzam'a vardı
Anda çok hikmet gördü
Rahda bir nişan verdi
Hâtem-i Nebiyullahî

Uçmak babına vardı
Destûr Yâ Rabbim dedi
Gel dedi Rab virdeyledi
Uzattı Desd-i Sırrullahî

Süt elma baldan aldı
Kudret lokması geldi
İkisi de bile tattı
Yediler Nimetullahî

Otuz bini şeriatta
Otuz bini tarikatta
Otuz bini hakikatta
Bilenler bildi Billahî

Kudret hazinesin buldu
Özünü ikiye böldü
Engürü bergüzar aldı
Secde ettiler Babullahî

Kırklar yolunu gözetti
Vardı kırkları bezm etti
Oturuban niyaz etti
Selman uzattı Keşkullahî

Selman'a bir üzüm verdi
Yâr yârı o demde gördü
Hepsi pervâneye girdi
Tutundular Arşullahî

Ali onda tevaf etti
Doksan bin kelâmı vasfetti
Hâtemi nümâyân etti
Verdi Şah Emrullahî

Şâh Hasan Huseyn geldi
İmâm Zeynel yare aldı
İmâm Bâkır şehid oldu
Rıza'yı Veridullahî

İmâm Ca'fer din rehberi
Mûsa Kâzım din serveri
Olam Rıza'nın çekeri
Veririm canı billahî

Takî, Nakî, Şâh Askerî
Onlar birbirinin yârı
Mehdî mü'min intizarî
Tez gel Zamanullahî

Esrar-ı Hak Galip oldu
Kırklar muradım aldı
Habibullah anda geldi
Gördü Ali Keremullahî

Çâr emanet fahri geldi
Muhammed Ali'ye verdi
Âhir sahibi var dedi
Bektaş Kaddessallallahî

Kutb-u Âlem Hünkâr geldi
Emanet sahibinin buldu
Bunca erler nasib aldı
Bağladı Rızaullahî

Bendesin almış araya
Varınca bakîy saraya
Hasretî-i biçareye
Şefaât eder inşallahî

—o0o—

Sene bin iki yüz yetmiş
Yetmiş ola Allah Allah
Beni kendine âşık etmiş
Etmiş ola Allah Allah

Hakîr'in maşûku Leylâ
Beni Mecnûn ettin böyle
Efendim sen ihsan eyle
Etmiş ola Allah Allah

Ali'nin ihsanı boldur
Hasan Hüseyin gonca güldür
Zeynel'de elim vardır
Tutmuş ola Allah Allah

Bâkır, Ca'fer, Kâzım
Rıza, Takî, Nakî imdat
Askerî sar yâremizi
Sarmuş ola Allah Allah

Hasretî Mehdî'nin geldiği
Olsa Erenlerin dediği
Çalmsın Sûr düdüğü
Çalmış ola Allah Allah

Mehmet Hamdullah Çelebi'nin küçük kardeşi Veliyettin Çelebi (1772 - 1828) bir yıl kadar Pöstnişinlik yaptıktan sonra ölüyor. Mehmet Hamdullah Çelebi Amasya'da sürgündedir. Hamdullah Çelebi'nin oğlu yoktur. Veliyettin Çelebi'nin ise yirmi yaşlarında Ali Celâlettin ve on sekiz yaşlarında Feyzullah adında iki çocuğu kalmıştır. Olaylar nedeniyle aile çok fakir düşmüştür. Çocuk sayılacak yaşta olan iki kardeş, çeşitli işlerde çalışarak günlük gereksinmelerini ancak karşılayabilmektedirler. Kısa bir müddet devam eden çalkantılı ortam giderek durulmuş ve babasının ölümü üzerine Ali Celâlettin Çelebi'ye (1808 - 1871) 1846 yılında mütevellilik beratı ve 1848 yılında da evlâdiyet hissesi verilmiştir.

Görüldüğü üzere, Veliyettin Çelebi'nin ölmesiyle (1828), oğlu Ali Celâlettin Çelebi'nin mütevellî olması (1846) arasında, 18 yıllık bir boşluk vardır. 1846 aynı zamanda Mehmet Hamdullah Çelebi'nin Amasya'da öldüğü tarihtir. Bu tarihten yedi yıl önce, Mahmut II ölmüş ve tahta Abdü'l-Mecîd geçmiştir. Buna rağmen mevcut belgelerden anlaşıldığına göre Mehmet Hamdullah Çelebi Hacıbektaş'a dönememiş ve sürgün bulunduğu Amasya'da ölmüştür. Bu on sekiz yıl içinde Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nda bulunan Nakşibendî Şeyhinin söz konusu göreve vekâlet etmiş olması düşünülebilir. Bununla beraber Ali Celâlettin Çelebi'nin, sürgünde bulunduğu sürede de bir buçuk evlâdiyet hissesi almakta olan Mehmet Hamdullah Çelebi'nin ölümüne kadar, mütevelliliği kabul etmemesi daha kuvvetli bir ihtimâldir.

Mehmet Hamdullah Çelebi'nin Amasya'ya sürgün olarak gitmesi ve orada ölmesi sonucu soyunun yürümemesi, kendisiyle birlikte bir çok bilgi ve belgelerin yok olmasına neden olmuştur.

Büyük Kardeşi Ali Celâlettin Çelebi'nin ölümünden sonra, Feyzullah Çelebi (1811 - 1878), Abdü'l-Azîz tarafından verilen 16 Ramazan 1288 tarihli fermânla Pöstnişin oluyor. Feyzullah Çelebi bilime ve öğrenime çok düşkündür. Çevre illerden bilgin kişileri, malî gücünün yettiği ölçüde, getiriyor, o çağa göre modern sayılacak bir okul kurulmasına öncülük ediyor. Bilgili ve kültürlü bir nesil yetişmesi için olağanüstü gayret sarfediyor. Çevre köy ve kasabalardan okumaya gelen çocuklar için, zamanın ölçüsüne göre büyük yardımlar sağlanıyor.

Feyzullah Çelebi'nin olgun ve bilgin kişiliği, alçak gönüllü ve hoşgörülü davranışları geniş bir çevrede sevgi ve saygı havası yaratıyor. Yakın geçmişdeki olayların, maddî ve manevî yaraları sarılıyor, kötü anılar unutuluyor. Fırtınalı bir kıştan sonra gelen bir baharın havası etrafa yayılıyor. Hacıbektaş Kasabası, onun gayretleriyle her inançtan kişinin sevgi ve dostluk gördüğü bir merkez oluyor. Geleneksel konukseverlik, say-

gı, ikrâm insancıl hisleri yücelten biçimde tazeleniyor. Alevî - Bektaşî olsun, Sünnî olsun onu tanıyanların tümünün içtenlikle dostluğunu ve sevgisini kazanan Feyzullah Çelebi, en verimli çağında hayata gözlerini yumuyor. Hacı Bektaş Velî türbesinde, Kırklar meydanında toprağa veriliyor.

Feyzullah Çelebi'nin, düvaz, mersiye ve miraçlama ve benzer türdeki şiirlerine Alevî - Bektaşî çevrelerinde çok sayıda rastlanmakla beraber, bunlar toplanıp basılmamıştır.

*Halk'olunmazdı dü âlem hüküm-ü Yezdân gelmese
Âdeme rûh girmezdi emr-ü fermân gelmese*

*Allâme-l-Esmâ rumûz-ın ahsen-i takvîm de hem
Sana kim fihmettirirdi kâmil insan gelmese*

*Kimse almazdı varib ma'cûn-u hükmetten haber
Çün bu bîmar-hâne-i dünyâyâ Lokman gelmese*

*Vadî-i gaflette sergerdan gezerdi cümle nâs
Zebûr Tevrat İncil ve Sufh-ü Kur'ân gelmese*

*Kal'ay-ı Hayber gibi mağlûb-u nefis olmuş idik
Sahîh-i ilm-ü şecaat Şâh-ı Merdân gelmese*

*Ol div-i gümrahların destinde kalmıştık zebûn
Cânib-i Hak'dan eğer Mühr-ü Süleyman gelmese*

*Zûlmet-i cehl-ü dalâlet kablamıştı âlemi
Hatem-i nûr-ı risâlet Zât-ı Zîşân gelmese*

*And-ü ikrar ile giydin sen kanaat tâcını
Kaçma Dergâh-ı Velî'den nezr-i kurban gelmese*

*Kim takardı küşiine mengûş ey dervîş senin
Nesl-i pâk-ı Hazret-i Pir Balım Sultan gelmese*

*Hasıl olmazdı meğer batn-ı semesten Feyziya
Lü'lü-i şehvâr-ı gör bârân-ı Nisan gelmese*

— Feyzullah Çelebi —

CEMÂLETTİN ÇELEBİ — VELİYETTİN ÇELEBİ

ve

KURTULUŞ SAVAŞI

Feyzullah Çelebi öldüğü zaman iki oğlu kalmıştır : Ahmet Cemâlettin Çelebi ve Veliyettin Çelebi.

Ahmet Cemâlettin Çelebi (1862 - 1921), babasının ölümünde, on sekiz yaşındadır. Ötedenberi olduğu gibi, Hacı Bektaş Velî Vakfı'nın 15 sehinden dört, sehmi, meşihat ve tevliyet hizmetlerine, dört sehmi Hangâh'ın tamirine, dört sehmi fukaranın ve konukların yeme içmesine ve üç sehmi de Hacı Bektaş Velî evlâdından olan Çelebilerin maişetine sarfedilmek ve Nakşibendî Şeyhi Hacı Hamza Efendi'ye de vakıf gelirinden 800 kuruş maaş verilmek kaydıyla, Ahmet Cemâlettin Çelebi'ye Hacı Bektaş Velî Vakfı'nın mütevelliliği veriliyor(120).

Ahmet Cemâlettin Çelebi'nin aktif ve popüler bir kişiliği vardır. Babasını kaybettiğinde çocuk denecek bir yaşta bulunması yüzünden tahsilini ilerletemiyor. Bununla beraber, Babası Feyzullah Çelebi'nin büyük saygınlığına ilaveten, Cemâlettin Çelebinin kendini tanıtmadaki üstün kabiliyeti onu kısa zamanda çok ünlü ve etkili bir şahsiyet haline getiriyor. Sultan Reşad'ın «secde edilecek kadar mehabetli bir siması» var diye hayranlığını ifade ettiği yüz güzelliği, çehresindeki olağanüstü nûranî görünüm ününü bir kat daha artırıyor. Babasının bilimsel yönden başlattığı çalışmaları pratik yönden değerlendiriyor.

Ahmet Cemâlettin Çelebi, «Müdâfaa» adında bir kitap yayınlıyor. Müdâfaa'da, araştırmalarda kaynak olacak bazı belgeler ve bilgiler bulunmakla beraber, Hacı Bektaş Velî'nin evliliği ve onun soyundan gelen Çelebilerin Pöstnişinlik ve mütevellilik haklarını kapsayan sınırlı bir konu işleniyor. Kitap gereği kadar dağıtılamamış olmalı ki ilgili konularda yazılan kitaplarda pek adı geçmiyor.

(120) 18 Sefer 1322 (M. 1904) tarihli Fermân

Ahmet Cemâlettin Çelebi'nin Pöstnişin oluşundan on yıl sonra birinci dünya savaşı patlıyor. Cemâlettin Çelebi topladığı bir gönüllü birliği ile doğu cephesinde savaşa katılıyor. «Mücahidin Alayı» adıyla anılan bu birlik Rusya'nın bütün cephelerde savaşa son vermesi üzerine geri dönüyor.

Ahmet Cemâlettin Çelebi'nin, Birinci Dünya Savaşı sırasında Talât Paşa ve Enver Paşa ile görüştüğünü biliyoruz. Enver Paşa, Mücahidin Alayı'nı cephede ziyaret ederek teftiş etmiştir. Cemâlettin Çelebi'nin Kurtuluş Savaşı'ndan önce Atatürkle tanıştıklarına dair bir bilgi yok. Ancak Atatürk'ün Samsun'a çıkışını izleyen günlerde, Cemâlettin Çelebi ile Atatürk'ün sıkı temas halinde oldukları anlaşılıyor. Cemal Kutay, «Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevî Mimarları» adlı kitabında, Amasya'da Mustafa Kemal'i karşılayan heyetin içinde Cemâlettin Çelebinin de bulunduğunu yazmaktadır. Atatürk, Cemâlettin Çelebi'ye olağanüstü önem vermektedir. Atatürk «Büyük Nutuk»unda da şöyle diyor :

«2 Ocak 1920 günü cemiyetin merkez kurullarına ve Hacıbekaş'ta Çelebi Cemâlettin Efendi'ye, Mutki'de Hacı Musa Bey'e ayrıca bir bildirim yaptık.

Bu bildirimimizin içindekiler ve yazılış biçimi şöyleydi : «Yolculuğumuz sırasında görüp incelediklerimiz bizlere, gerçek koruyucu Ulu Tanrı'nın yardımı ile meydana gelen ulusal birliğimizin dayanağı olan ulusal örgütün kök salmış, ulusun ve yurdun geleceğini kurtarmak için gerçekten güvenilir bir güç ve erk durumuna gelmiş olduğunu sevinçle gösterdi.

Dış durum, bu ulusal dayanç ve birlik yüzünden, Erzurum ve Sivas Kongreleri ilkelerine göre ulusun ve yurdun yararına elverişli şekle girmiştir.

Kutsal birliğimize, dayanç ve inancımıza güvenerek türeye uygun isteklerimizin elde edileceği güne değin hiç yılmadan çalışılması ve bu bildirimimizin köylere varıncaya dek bütün ulusa duyurulması rica olunur.»

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Temsilciler Kurulu adına
Mustafa Kemal (121)

Bu belge, ayrıca Cemâlettin Çelebi'nin Atatürkle çok aktif ve sıkı işbirliği yaptığını göstermektedir. Atatürk tebliğinin bütün köylere duyurulmasını rica ettiğine göre, Cemâlettin Çelebi Atatürk'ün başlattığı «Millî Mücadele»nin daha ilk günlerinde, örgütsel biçimde onun çalışmalarına fiilen katılmıştır.

Ancak burada bir şanssızlık söz konusudur. Cemâlettin Efendi kalp yetersizliğinden muzdarıptır. Günlerinin çoğunu yatakta tedavi ile geçir-

mektedir. Özel olarak gönderilen Dr. Naci ve Dr. Osman Beyler evinden çıkmasına izin vermiyorlar.

Erzurum ve Sivas Kongrelerinden sonra, Atatürk Ankara'ya geçerken, Hacibektaş'ta Cemâlettin Çelebi ile görüşmeleri kararlaştırılmıştır. İlice Çiftliği üzerinden Hacibektaş'a gelmesi ve gece Hacibektaş'ta kalınması şeklinde yapılan program, yolların çamur olması yüzünden uygulanamıyor. Gazi Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler bozuk ve bakımsız şoseyi izleyerek, Mucur'a geliyorlar, geceyi orada geçiriyorlar. 23 Aralık 1919 günü, Mucur Kaymakam Vekili Nihad Bey'i de yanlarına alarak Hacibektaş'a geliyorlar. Cemâlettin Çelebi o günlerde kalp yetersizliğinden rahatsızdır. Bununla beraber, Mustafa Kemâl Paşa ve arkadaşlarını çok belirgin bir sevgi ve saygı ile karşılıyor. Mustafa Kemâl Paşa, İstanbul Hükümeti'ne istifasını göndermiştir. Resmî bir sıfatı yoktur. Bununla beraber Cemâlettin Çelebi, o güne kadar hiç bir konuğa gösterilmemiş sevgi ve yakınlıkla Mustafa Kemâl Paşa ve arkadaşlarını ağırlıyor. Devamlı olarak açık bulunan misafirhanesi olduğu halde, konukları evine alıyor. Akşam yemeğini tüm konuklar bir arada yiyorlar. Cemâlettin Çelebi aşırı olmamakla beraber içki kullanmaktadır. Fakat o günlerde hasta olduğu için doktorlar içkiyi kesin olarak yasaklamışlardır. Misafirlerle ikrâm olarak sofraya rakı ve şarap konulmuştur. Mustafa Kemâl Paşa, bölgede özel olarak yapılan şarabı merak ederek bir iki kadeh almış, belki de Çelebi'nin hasta olmasını ve içki içmemesini düşünerek fazla içmemiştir. Diğer konuklar da onlara uymuşlardır. İki saat kadar süren yemekten sonra, konuklar misafirhaneye geçmişler, sadece özel muhafızı ile Mustafa Kemâl Paşa, Cemâlettin Çelebi'nin evinde kalmışlardır. Bu sırada Cemâlettin Çelebi, hizmette bulunanlara kesin olarak içeri girmemelerini tenbihlediği için, Mustafa Kemâl Paşa ile Cemâlettin Çelebi arasında geç vakitlere kadar süren konuşmanın konusu kimse tarafından bilinmemektedir. Mustafa Kemâl Paşa'nın Samsun'a çıkışından sonra özellikle Erzurum ve Sivas toplantıları sırasında, Cemâlettin Çelebi ile temas kurduğu ve sürekli haberleşme halinde buldukları bilinmektedir. Hacibektaş görüşmesinde de aynı konuların daha ayrıntılı şekilde gözden geçirildiği şüphesiz. Hacibektaş görüşmesinde en ilgi çekici konuşmayı daha sonraki yıllarda, Veliyettin Çelebi sözlü olarak şöyle açıklamıştır : «Başbaşa konuşmalarının bir yerinde Cemâlettin Çelebi Mustafa Kemâl Paşa'ya : «Paşa Hazretleri» diyor, «Cesaretli ve basiretli Idarenizde Türk Milletinin düşmanı kahredeceğine inancım sonsuz. Yüce Allah'ın milletimize müyesser edeceği zaferden sonra Cumhuriyet ilânını düşünüyor musunuz?»

Çelebi'nin «Cumhuriyet» kelimesini böylesine açık yürekle söylemesi üzerine, Mustafa Kemâl Paşa heyecan ve dikkatle Cemâlettin Çelebi'nin gözlerine bakıyor, biraz daha yaklaşıyor, onun elini avucunun içine alıyor

kulağına fısıldar gibi yavaş fakat kararlı bir sesle : «O mutlu günün ilânına kadar aramızda kalmak kaydiyle, evet, Çelebi Efendi Hazretleri» diyor.

Ne yazık ki Cemâlettin Çelebi'nin, Cumhuriyet ilânını görmeye ömrü yetmiyor. Ölümünden bir kaç gün önce bu tarihi konuşmayı kutsal bir sır olarak kardeşi Veliyettin Çelebi'ye naklediyor.

Hacıbektaş görüşmesinden sonra, Cemâlettin Çelebi'yi Ankara'da toplanan Büyük Millet Meclisi'nde milletvekili olarak görüyoruz. Atatürk Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanidir. Cemâlettin Çelebi'nin Büyük Millet Meclisi'ndeki görevi, Birinci Başkan Vekillidir.

Cemâlettin Çelebi'nin bu göreve getirilmesi, belki Hacıbektaş görüşmesinin sonuçlarından biridir, fakat en önemli sonucu değildir.

Hacıbektaş görüşmesinin en önemli sonucu, Türk milletinin Cumhuriyet İlânı dahil, Mustafa Kemâl Paşa'nın düşüncelerini ve isteklerini daha o günden içtenlikle desteklemeye hazır olduğu konusunda Atatürk'e kesin bir kanı vermiş olmasıdır. Hacıbektaş'tan ayrıldıktan sonra Mustafa Kemâl Paşa, sadece İstiklâl Savaşı'nda değil ondan sonra yapacağı işlerde de Türk milletinin samimi ve kararlı desteğini arkasında hissetmiş, uzun vadeli düşüncelerini o günden itibaren ana hatlarıyla programa bağlamak ve yönlendirmek de Türk milletine duyduğu güvende yanılmadığının bir kanıtını görmüştür.

Hacıbektaş görüşmesinden sonra, Ulusal Savaş sırasında olsun ve daha sonra gerçekleştirilen Atatürk Devrimleri'nde olsun Mustafa Kemâl Paşa, Alevî - Bektaşilerin yoğun olduğu bölgelerden büyük destek görmüş, şurada burada düşman kışkırtmaları sonucu isyan hareketleri çıktığı halde, bu yörelerde Atatürk ve onun devrimlerine karşı en küçük bir olay görülmemiştir.

Mustafa Kemâl Paşa Hacıbektaş'da bir gece kalmış, ertesi gün Cemâlettin Çelebi, hastalığı sebebiyle fazla yürüyemediği için, oğlu Hamdullah ile beraber Hacı Bektaş Velî Türbesini ziyaret etmiştir. Mustafa Kemâl Paşa'nın Baba ve Dervişlerle ilgilenmemesi dikkati çekmiş, hazret avlusunda ayakta bir kahve içmekle yetinmiştir. Cemâlettin Çelebi ile vedalaştıktan sonra aynı gün Hacıbektaş'tan ayrılmıştır.

Bunu izleyen günlerde Cemâlettin Çelebi'nin hastalığı ağırlaşmıştır. Elli dokuz yaşında hayata gözlerini yuman Cemâlettin Çelebi geleneğe uyularak Kırklar Meydanı'nda toprağa verilmiştir.

Cemâlettin Çelebi'nin ölümü üzerine küçük kardeşi Veliyettin Çelebi, (1867 - 1940) Pöstnişin ve mütevellî olmuştur. Veliyettin Çelebi uzun süre eğitim görmüş, Arapça ve Acemce'yi çok iyi bilen bilgin bir kişidir. Basıl-

mamakla beraber «Hürremî» mahlâsı ile yazdığı çok sayıda şiiri vardır. Aynı zamanda çok yetenekli bir hattâttir. Ta'lik, sülûs, rık'a, nesih ve özellikle «hatt-ı şecerî» türünden başarılı yazıları vardır. O günlerin ve çevresinin imkânsızlıklarına rağmen, Fransızca üzerinde de çalışmıştır. Yeni harflerin kabûlünden sonra açılan kursta öğretmenlere ve diğer devlet görevlilerine yeni yazıyı öğretmiştir.

Veliyettin Çelebi, doğa güzelliklerine çok düşkündü. At ve koyun yetiştiriciliği ile de meşgul oluyordu. Son derece yardımsever bir kişiydi. O sırada sık sık ortaya çıkan kıtlıklarda, Çukurova'dan un ve buğday getirip yoksullara dağıtıyordu. Eli çok açıktı. Bu yüzden ömrünün son yıllarında maddî ve manevî sıkıntılar geçirdi. Şeker hastalığı ve romatizmadan muztarip olması ve belki de maddî durumunun zayıf olması, geniş bilgi ve deneyimlerinin yayınlanmasına olanak vermedi. Veliyettin Çelebi'nin yetiştirdiği kişilerden birisi, Tefvik Fikret'in Nef'î için yazdığı bir beyti onun için tekrarlamıştı :

*«Bir nehr-i muazzam gibi cûş etmişsin
Fakat eyvâh çorak illerde akıp gütmişsin»*

Veliyettin Çelebi de büyük kardeşi Cemâlettin Çelebi gibi Atatürk'ü bütün gücü ile desteklemiştir. Bütün ülkeye dağıtılan 25 Nisan 1339 tarihli beyannâmesinde şöyle demektedir :

«Anadolu'da bulunan Ceddîm Hacı Bektaş Velî Hazretleri'ne

Samimi muhabbeti bulunan

Bilcümle Muhibbân ve Hânedân tarafı hâlisanelerine

Bu milleti ihyâ ile istiklâlimizi temin eden ve vücûd-ı âlileri kaffe-i İslâmîyân'e bais-i şeref olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi, Gâzi nâmî-dâr Mustafa Kemâl Paşa Hazretleri'nin neşir buyurdukları beyannâmeleri cümleminin malûmudur. Gâzî Paşa Müşarünileyhin, terakki ve teâli-i vatan hakkındaki her bir arzularını yerine getirmek bizlere farz-ı ayn'dır. Milletimizi kurtaracak, saadetimizi temin edecek onun efkâr-ı sâibaneleridir. Bunu inkâr edenlerin bizimle kat'iyen münasebeti yoktur.

Tarikat-ı âliyemizin bütün mensûbinine, Müşarünileyh Hazretleri'nin gösterdiği namzedlerden maâdasına rey vermemelerini, vatanımızın kurtulması bu vechile kaabil olduğunu sizlere kemâl-i ehemmiyetle tavsiye ederim.

Hacıbektaş Çelebisi
Veliyettin» (122)

Atatürk bu beyannamenin yayınlanması münasebetiyle Veliyettin Çelebi'ye şu telgrafı gönderiyor :

«Çelebi Veliyettin Efendi Hazretlerine,

İrsâl buyurulan beyannâme-i reşâdet-penâhileri suretini okudum. Feyz-i millî'nin inkişafına hadîm olacak teşebbüsât ve mesaîden geri kalmayan Zât-ı reşadet-penâhilerine takdîm ihtiram eylerim. Mezkûr beyannâmenin her tarafa neşir ve tevizî hakkındaki iş'ara muntazırım. Saadet-i mülk ve millete hizmeti kendilerine şîâr edinenler İnd-i Allah'da me'cur ve ebediyen mes'ûd olurlar efendim.

Gazî Mustafa Kemâl» (123)

Veliyettin Çelebi, Atatürk'ün ölümüne kadar görüşmelerini ve ilişkilerini sürdürmüştür. Atatürk'ün çağrısı üzerine bir ara Ankara'ya gitmiştir. Atatürk, İsmetpaşa Mahallesinde Veliyettin Çelebi için bir ev hazırlatmış ve kendisini orada ağırlamış, Çankaya'da da bir kaç defa görüşme yapmıştır. Veliyettin Çelebi'nin ağırlanması ile görevlendirdiği Dersim Milletvekili Mustafa Saltuk, Atatürk'ün söz konusu görüşmelerden sonra kendisine :

«Çok büyük insan.. Onunla konuşunca adeta ruhum yıkılıyor. Kaynak suyu gibi temiz, Okyanus gibi geniş ve derin» dediğini anımsamaktadır(124).

Veliyettin Çelebi'nin Atatürk ile ilişkileri ve dostlukları içtenlikli ve sürekli olduğu halde, belki yaratılışının münzevi ve sessiz oluşu ve belki de, Atatürk'ü desteklemesinin bir karşılığa bağlı olmadığını göstermek amacı ile milletvekilliği için Atatürk'ün yaptığı teklifleri kabul etmemiştir.

Veliyettin Çelebi, «Mütevellilikleri şeyh ve zâviyelerle meşrut bazı vakıflar tevliyetinin mürtefi olduğu»na dair Hey'et-i Umumiye kararı(125)'nin yürürlüğe girmesine kadar tevliyet görevini yürütmüştür.

Veliyettin Çelebi, «Tekke ve zâviyelerle türbelerin seddine ve türbedarlıklar ile bir takım unvanların men ve ilgasına dair» 30 teşrinsani 1341 tarih ve 677 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinden önceki son Hacıbektaş Çelebisidir.

Veliyettin Çelebi 31 Mayıs 1940 da ölmüş Çilehâne'de toprağa verilmiştir. Özel türbesi ünlü Zemzem çeşmesi karşısındadır.

Hacı Bektaş Velînin doğumundan, Veliyettin Çelebi'nin ölümüne kadar 693 yıl geçmiştir. Son Çelebi'nin adının da «Velî» olması ilginç bir rastlantıdır.

(123) Bak, Belge No. 10, Metin No. 12

(124) Birinci Dönem Milletvekillilerinden Mustafa Saltuk'un Özel Günlüğünden

(125) Bak Belge No. 9, Metin No. 11

B Ö L Ü M

II

A L E V I - B E K T A Ş I Y O L U

GENEL ANLAMDA

ALEVİ - BEKTAŞİ'LİK

Genel olarak Alevilik ve Bektaşilik ayrı anlamlarda kullanılan sözcüklerdir. Alevilik, İmâm Ali'yi seven, onu hak bilip yolunda gidenlerin bağlı oldukları bir inanış sistemini, dinî bir akîdeyi tanımlar. Şîa Mezhebi veya Ca'ferî Mezhebi olarak da adlandırılan, zaman zaman politik görüşleri de içermiş olan, fakat aslında, İslâm'ın temel kurallarındaki düşünce ve uygulama farkını yansıtan Alevilik, İmam Ali'nin ilkelerini kapsayan bir dinî doktrindir.

Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli'den sonra ortaya çıkmış, İslâm esaslarını ve Alevî inancını, çağın gereksinimleri ve Türk kültürü ile santez yapan, insanlığın geleceğine ve uygarlığa yönelik, hoşgörülü bir dinî felsefe sistemidir.

Temeldeki inanç aynı olmakla beraber kapsamında ve tarihsel gelişimde farklılık bulunduğu söz götürmez. Hz. Muhammed'in yaşadığı çağda başlayan Alevilik, İslâm Dünyasının her bölgesine dağılmış durumdadır. İslâmî esaslar yanında Arap tarihinin ve Arap kültürünün etkisi hissedilir vaziyettedir. Doğu çağındaki geleneklerin bir bölümü kısmen yaşamaktadır.

Bektaşilikte İslâm'ın temel prensipleri korunmuş olmakla beraber, kişisel ve toplumsal yaşantıda, kişiyi dar ve katı kalıplar içine sokmayan toleranslı bir düşünce özgürlüğü getirilmiştir.

Bununla beraber, iki düşünce sisteminde de inancın temelini İmâm Ali ve Hacı Bektaş Veli'nin, eşi bulunmaz kişiliklerine bağlı olması, Hacı Bektaş Veli'nin Ali soyundan geldiğine ve hatta ad değiştirmiş Ali oduğuna inanılması, bazı bölgelerde ve özellikle ülkemizde Alevilik ve Bektaşiliği, birbirinden ayrılması olanaksız biçimde birleştirmiştir. Bu inanca bağlı her kişi kendisini hem Alevî hem de Bektaşî sayar. Tercih yapmadığı gibi inanç arasında hiç bir fark görmez. Gerçekten de, ülkemiz dışında bulunan, örneğin, Endonezya, Irak veya İran'daki Alevîler Hacı Bektaş Veli'nin adını bile duymamışlardır. Bu ülkelerde, kadının erkekten mahrem tutulması, içki yasağı, namaz ve orucun dinin şartı olması gibi kurallar taas-

sup ölçüsünde sürdürülmektedir. Oysa Anadolu'da, Hacı Bektaş Veli'den bu yana sözü geçen konularda uygar gelişime paralel reformlar gerçekleştirilmiş, taassuba dayalı katı kurallar yerine, insan rûhunun ve inancın yüceliğine dayanan bir ahlâk sistemi geliştirilmiş, kişiler ve toplum bu yönde eğitilmiştir.

Bu itibarla, ülkemiz dışındaki Alevî inancını geleneksel deyimini ile «Şîa» diye adlandırarak, ülkemizde inanç, yaşantı, gelenek ve düşüncede birbirinden farksız olan kişileri, Alevî - Bektaşî diye adlandırmak en doğru davranış olur. Aslında gerçekte budur.

Ülkemiz dışındaki Şîa âlemini incelemek ve tanıtmak konumuzun kapsamı dışında bulunduğundan, kitabımızın bu bölümünü Alevî - Bektaşî yolu olarak adlandırdık.

KIZILBAŞ DEYİMİ

Bazı kitaplarda ve bölgelerde Alevî-Bektaşiler için Kızılbaş, Sıraç, Tahtacı, Çepni, Avşar deyimleri kullanılmaktadır. Kızılbaş, bunların en yaygın olanıdır. Alevî-Bektaşî inancı üzerinde gerekli bilgisi olmayan yazarlar, Alevîler, Bektaşiler ve Kızılbaşlar diye bunları ayrı inanç toplulukları gibi anlatmaya çalışırlar.

«Kızılbaş» deyimi, Alevî-Bektaşileri aşağılama ve küçük düşürme eğiliminde olanların kullandıkları bir sözcük olarak ortaya çıkmış ve böylece süregelmiştir. Bazı gayretkeşler de Kızılbaş sözünü tarihî bir olaya ya da ünlü bir kişiye bağlamaya, dayandırmaya gayret etmişlerdir. Uhûd savaşında Hz. Muhammed'i korumak amacı ile vücudunu ona siper eden Ebû-Deccâne'nin başlığının kandan kırmızı renge boyanması, Hayber'de İmam Ali'nin kırmızı imâme giymesi, Sıffin muharebesinde İmam Ali'nin askerlerinin başında kırmızı ser-pûş bulunması Şeyh Haydar ve Şâh İsmail'in, askerlerine kırmızı başlık giydirmeleri gibi... Eski Türklerin, özellikle Hunların kızıl renge saygı duydukları da(126) söylenmiştir.

Bunlar olmuştur. Şâh İsmail'in askerleri için belki «Kızılbaşlar» denmiştir. Fakat, bu tevellere ve benzetmelere ne gerek var.. Kızılbaş sözcüğü, genel olarak, bu benzeyişlerden değil, Alevî-Bektaşileri asıl adlarıyla anmak istemeyenlerin onları kötülemek kasdıyla söyledikleri bir söz, bir ad olarak ortaya çıkmıştır.

Bazı yazarların, Alevî-Bektaşilerden ayrı Kızılbaş diye bir topluluğu var sanmaları veya böyle tanımlamaları kesin bir yanılıdır. Alevî-Bektaşî nefeslerinde, Kızılbaş deyiminin, kendilerine dost olmayanlar tarafından uydurulmuş bir söz olduğu açıklanmaktadır.

*«Gidi Yezîd bize Kızılbaş demiş
Meğer Şâh'ı sevdi dese yeridir
Yetmiş iki millet sevmedi Şâh'ı
Biz severiz Şâh'ı Merdân Ali'dir*

— Pîr Sultan Abdal—»

«Âlemi seyyah olub baştan başa bir âneden
Âb ü bab ü nâr ü hâk ile karındaş olmuşum

*Kâh-i zühhd içre gezerdim kurt gibi bihudeye
İdeli Kâ-y-i harabât'a sefer-na's olmuşum
Ehl-i îmân'a Kızılbaş dediler ey Kemterî
Nezd-i münkirde Bi-hamdî'l-lillâh Kızılbaş olmuşum*

— Kemterî —»

Kemterî, «İnkârcılar gözünde Kızılbaş olmak, Allah'a şükredilecek bir şeydir. Onlardan ayrı olmakla mutluyum» diyor.

Genellikle Alevî - Bektaşiler, Kızılbaş lafının kendilerini kötü göstermek amacı ile söylendiği bilinci içindedirler. Kendileri için söylenmiş de olsa, Kızılbaş sözcüğü makbul sayılmamıştır. Ancak, madem ki bizi kasdediyorlar, kabul ederiz gibilerden, biraz da onu söyleyenlerin bilgisizliğine acıma hissi içinde bunu kabullenmişlerdir.

Ali Zikrî'nin beşlisi bu görüşü yansıtıyor :

*«Bu zümre-i gül-şâh'a Kızılbaşı desinler
Ol sakî-i kevser bular ayyaşî desinler
Hoş fırka-i münkir bize kallâşî desinler
Ben fahrederim kim bana Bektaşî desinler
Dergâh-ı âlî'nin bu da bir tâşî desinler*

— Ali Zikrî —»

XIII. ve XVI. yüzyıllarda Anadolu dinî hayatından bahsedilirken «Yunus Emre'den başlayarak bir çok büyük mutasavvıflar ve mutasavvıf şâirler yetiştiren bu muhitte Babaîlik, Abdallık, Bektaşilik, Harûfilik, Kızılbaşlık, Kalenderîlik, Hayderîlik adı altında Bâtıniyye zümresine girebilecek bir çok mezhep ve tarikatlar teşekkül etmiş ve yayılmış»(127) denmektedir.

Tarihî kaynaklarda, özellikle Osmanlı devri elyazmalarında «İran»dan Kızılbaş diye bahsedilmekte, Anadolu ve Rûmeli Türkmen oymaklarından da «Kızılbaş tairesi» olarak sözedilmektedir. O çağlarda Bektaşilere nisbeten saygılı davranıldığı halde, Kızılbaş ve Râfizî dedikleri Türkmen aşiretleri sürgünlerle cezalandırılmışlardır. Örneğin, Bayezid II, Bektaşilere yakınlık gösterip himaye ederken, onlarla hiç bir inanç farkı olmayan Türkmenleri, «Kızılbaş» diye adlandırmış Bulgaristan, Yunanistan ve Arnavutluk'a sürmüştür(128).

Alevî - Bektaşileri mum söndüren, aileye ve namusa önem vermeyenler biçiminde anlatarak, insafsızca ve bilgisizce çıkardıkları bu ift.raları ka-

(127) Prof. Dr. Fuad Köprülü. Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar s. 337

(128) Doç. Dr. Mehmet Eröz, Türkiye'de Alevilik - Bektaşilik s. 80

nıtlayamayan softalar ve mutaassıplar, uydurma bir Kızılbaşlık ve Râfizilik sözü ortaya atmışlardır. Kamu vicdanına musallat edilen bu yanlış ve vicdansız kanı, zamanla genişlemiş, yerleşmiştir. Bilimsellik iddiasında bulunan kitaplarda ve ansiklopedilerde «Türkmen Kızılbaşlığı», «Kızılbaşlar», «Ali Allahîler» gibi sözcükler, çağımızda yayınlanan kitaplarda bile yer almaktadır.

Hız Muhammed, Ali ve onların Ehl-i beytini sonsuz bir coşku ve içtenlikle sevmekten başka günâhi olmayan bu tertemiz insanları İmâm Muhammed Şafîî en iyi biçimde tanımlamaktadır.

*«Men Ali ra dûst darem, halk gûyed rafizist
Pes Hüda vü hem Muhammed, Cebraîl hem rafizist*

— Şafîî —

(Ben Ali'yi severim, halk bana rafizi diyor. Öyleyse Tanrı, Muhammed, Cebraîl de rafizi'dir.)

Alevî - Bektaşî toplumunda, bölgesel gelenek farkları, çağların ve eğitimin etkisi, uğraşı ve uygarlık düzeyindeki farklılıklar, âyinlerin, törelerin ve hatta günlük toplantıların, ayrıntılarında doğal olarak bazı önemli olmayan değişiklikler doğurmuştur. Ama, kesin olarak, Alevî - Bektaşî inancı dışında, Kızılbaşlık veya Rafizilik diye bir süreksöz konusu değildir.

Bu itibarla bundan sonraki incelemelerimizi Alevî - Bektaşî inancı olarak sürdürüyoruz.

ALEVİ İNANCI

ve

DOĞUŞ NEDENİ

Alevî deyimi, «İmam Ali'ye bağı olan ve onu seven kişi», anlamına gelir. Sadece Ali'yi sevmek, Aleviliği tam anlamı ile yansıtan bir tarif değildir. Aleviler dışında Ali'yi ve hatta soyunu seven çok sayıda insan vardır. Ehl-i beyt veya Âl-i Abâ diye anılan Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'i içine alan Hz. Muhammed'in yakınları, Alevî olsun Sünnî olsun Müslümanların büyük çoğunluğunca sevilir ve sayılır. Fakat, bunlara Alevî denmemektedir. Alevîlik, sadece Ali'yi ve Ehl-i beyt'i sevmeyi değil bunun yanında belli inançların tümüne sahip olmayı ve Alevîlik kurallarına uymayı da kapsamaktadır.

Bu anlamdaki Alevîlik belirtileri, Hz. Muhammed'in hayatında başlamıştır. Hz. Muhammed, sehabeler arasında Ali'ye göze görünür bir ayrıcalık ve yakınlık göstermiştir. Diğerlerinden daha genç yaşta olmasına rağmen en önemli işlerin yapılmasını ona havale etmiş, zaman zaman bazı sorunlarda onun görüşünü ve reyini almıştır. İslâm'ın ilk yıllarında :

«*Ve enzir aşiretekel akrebîn*»(129) (Önce en yakın akrabana ihtarda bulun), âyeti inince, Hz. Muhammed yakın hısımlarını Ebû-Tâlib'in evine topladı. «Ey Abdü'l-Muhtalib soyundan gelenler», dedi. «Arap kavmi içinde benden daha hayırlı bir işle gelen yoktur. Dünya ve âhiretin hayırı bendedir. Sizi çağırمامı Allah istedi. Kim bu işte bana yardımcı olacak?»

Toplulukda çok daha yaşlılar olduğu halde herkesden önce Ali, ayağa kalkarak «Bu işte ben senin yardımcın olurum» dedi. Hz. Muhammed Ali'nin omuzuna ellerini koyup : «Bu Tağrı'nın isteği gereğidir. Ali benim kardeşimdir, vasi'mdir» dedi ve onu kutladı.

(129) Kur'ân, Şuâra Sûresi, Âyet 214

Bunu takiben :

«Vec'alli veziran min ehli»(130)

«Harune âhı»(131)

«Üşdüd bihi ezri ve eşrik hü fi emri»(132) (Kardeşim Harûn'u bana yardımcı yap. Beni onunla destekle, onu görevimde ortak kıl ki senin emrini ve seni daha çok analım), âyetleri indiği zaman Hz. Muhammed, Musa hakkında olan bu âyetleri kendi açısından yorumlamış ve «Ey Ülu Tanrı, beni kardeş saydığım Ali ile güçlendir. Onu bana yardımcı yap» demiştir.

«Zâlikellezî yübeşşürullahü ibâdeh-üllezine âmenu ve amilüssalihât, kul lâ es'eliüküm aleyhi ecren ille'imevveddete filkurba, ve men yakterif haseneten nezid lehu hüsnâ, innallâhe gafurun şekur»(133) (Allah, inanıp yararlı işler işleyen kullarını bununla müjdeler. Yâ Muhammed! Sen ümmetine söyle ki : «Size tebliğ ettiğim din hükümlerine mukabil yakınlarına muhabbeten başka bir şey istemem. Kim güzel bir şey işlerse onun güzelliğini arttırırız. Doğrusu Allah bağışlayandır. Şükürün karşılığını verendir»).

Âyet indiği zaman, Eshâb'ın bir bölümü tereddütte kalmıştı. Âyet, «Senin yakınlarına muhabbetten başka bir şey istemem» demekle, farzların da üstünde bir hüküm getiriyordu. Hz. Muhammed'e sordular : «Âyette sözü edilen yakınların kimlerdir?» diye. Hz. Muhammed soruyu kesin biçimde yanıtladı : «Ali, Fâtıma ve onların soyundan gelenler.»

Sözü geçen âyet'in kapsam ve anlamı konusunda A. Gölpınarlı şu değerli bilgiyi vermektedir :

«Bu âyet-i kerîmedeki yakınlığın müşriklere hitâb olduğunu söyleyenler, âyeti bu tarzda yorumlayanlar olmuştur. Fakat âyet-i kerîme, Medine'de ensârın arzettiğimiz gibi Hz. Rasûl'e varlıklarını sunmak istemeleri üzerine inmiştir. Esasen kâfirlerle müşriklere, risâlet ecri hususunda böyle bir ilâhi hitabin gelmesine imkân yoktur. Yakınları, akrabâyı sevmek ve korumak hususunda indiğini söyleyenler de vardır. Fakat bu da nüzül sebebine uymaz. Âyet-i kerîmenin XXXIV. Sûre-i celîle'nin «De ki sizden bir ücret, bir karşılık istemiyorum. Sizin olsun o. Benim ecrim ancak Allah'a aittir. Ve O her şeye tanıktır.» meâlindeki 47. âyetinin hükmüyle neshedilmiştir diyenler var. Fakat bu âyet-i kerîme Allahın hükümlerini, emir ve nehiyelerini bildirmeme karşılık sizden bir dünyalık istemem meâlinde dir. Sizi minnet altına almak istemem demektir. Meveddet âyet-i kerîmesiye, ensârın mürâ-

(130) Kur'an Tâhâ Sûresi, Âyet 29

(131) Aynı Sûre, Âyet 30

(132) Aynı Sûre, Âyet 31 - 32

(133) Kur'an Şûrâ Sûresi Âyet 23

caatı üzerine nâzil olmuştur ve bütün Müslümanlara Ehl-i beyt sevgisini vâcib kılmaktadır. Kimlerin sevilmesi gerektiğini de bizzat Rasûlulâh (S.M.) bildirmiştir. Ehl-i beyti tarafından da defâlarca te'kid edilmiştir. Nâsihi, mensuhu, muhkemi, müteşâbihî herkesden fazla Ehl-i beyt bilir. Akliyle re'yiyle bir yana yamanarak yorumlarda bulunanlar değil. Ehl-i beyt'in muhabbeti emredilseydi, âyetin, «İlla meveddete fi'l-kurba» tarzında değil «İlla meveddetel-kurba» yahut «İlla meveddeteli'l-kurba» tarzında olması gerekirdi de denmiştir. Fakat bu da yerinde bir söz değildir. Çünkü izâfet ve «Lâm» burda «Fî» nin ifade ettiği anlamı vermez. Zamanşeri'nin «Keşşâf» da dediği gibi, âyetteki «fî» mübalagayı tazammun etmektedir. Te'kid'i bildirmektedir.

Bir de şu var : İmam Hasan ve Hüseyin (A.M.) Medîne'de doğmuşlardır. Şûrâ, sûresiye Mekke'de nâzil olmuştur diyenler olmuştur. Bunların sözleri büsbütün boştur. Ehl-i beyt düşmanlığına dayanmaktadır. Bu âyet-i kerîme ve bundan sonraki üç âyet, İbni Abbas ve Kataade'den gelen rivayetlere, Sa'lebî ve Begavî'ye, Vahidî'nin «Esbab'ün-nüzûl» üne ve Ehl-i beyt'ten gelen haberlerin ittifâkına ve tevatürüne nazaran Medîne-i Münevvere'de inmiştir. Tertib dolayısıyla Mekke'de nâzil olan sûrelerde, Medîne'de inen âyet-i kerîmeler olduğu gibi, Medîne'de inen sûrelerde Mekke'de nâzil olan âyetler vardır(134)».

Ali'yi anlatmak için indiğine eshâbın tanıklık ettiği âyetler ve Ali'nin adı anılarak söylenen Kudsî hadîsler sayılamıyacak kadar çok. Bu tür âyetlerden bir kaç örnek veriyoruz :

«İnnemâ veliyyikümlâhü ve râsulühu vellezine âmenüllezine yükümunessalât ve yü'tunezzekâte ve hü'm rakiun»(135) (Sizin veliniz evvelâ Allah'dır, Rasûl'dur ve sonra O kimsedir ki namazını kılar rûku halinde iken zekâtını verir).

Bu âyet, mescidde yardım isteyen bir fakire kimsenin aldırış etmemesi üzerine, rûkû halinde bulunan Ali'nin parmağını uzatarak yüzüğünü vermesi üzerine nâzil olmuştur.

«Ve yut'imunettaame alâ hubbihi miskinên ve yetimen ve esira»(136) (Onlar ki içleri çektiği halde, yiyeceklerini yoksula, öksüze ve yetime yedirirler).

Ali'nin çoğu kez fakirlere ve öksüzlere kendi yiyeceğini dağıtarak aç yattığına işaret edilmektedir.

(134) A. Gölpınarlı, Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiîlik s. 335

(135) Kur'ân, Mâide Sûresi, Âyet 55

(136) Kur'ân, İnsan Sûresi, Âyet 8

«Ve minennasi men yeşri nefsehuibtigae merdatullâh, vallâhü ra'ûfün bil ibâd»(137) (İnsanların öyleleri vardır ki Allah'ın rızasını kazanmak için canlarını verirler. Allah kullarına merhamet edicidir).

Hz. Muhammed Medîne'ye hicret edeceği gece, kendisini öldürmek isteyen Mekkelileri şaşırtmak için yatağında Ali'yi yatırmıştı. Peygamberi öldürmek için evine giren düşmanlar yatakda Ali'yi bulmuşlardı. Bu âyet o zaman inmiştir.

«Ve karne fi büy'utikünne ve lâ teberrecne teberrecel cahiliyyetil ülä ve ekimnessalâte ve âtnezzekâte ve âti'nallâhe ve rasûleh, innemâ yüridullâhü liyüzhibe ankümürricse ehlelbeyti ve yutahhüreküm tathira»(138) (Evlerinizde oturun eski cahiliyyede olduğu gibi orada burada gezmeyin. İbadetinizi yapın. Bağışınızı verin. Allah'a Peygamber'e itaat edin. Ey Ehl-i beyt, Allah sizi günâh ve pislikden arıtıp tertemiz kılacaktır). Bu âyet, Hz. Muhammed, karısı Ümmü Seleme'nin evinde iken inmiştir. Ümmü Seleme olayı şöyle anlatmıştır : «Âyet indiği zaman bana git Fâtıma'yı, Ali'yi ve çocuklarını çağır, dedi. Onlar gelince hepsini abâsının altına alıp : «Allah'im, Ehl-i beytim (yakınlarım) bunlardır. Sen onları tertemiz et diye dua etti. Başımı kapıdan uzatıp, Yâ Rasûlullah ben de onlardan mıyım? diye sorduğumda. Sen hayıra karşısın» dedi(139).

Hz. Muhammed'in ölümünden bu tarafa süregelen çok yaygın bir söylenti vardır : Peygamber'in hayatında, inen âyetler kemiklere, beyazlatılmış hayvan derilerine, tahta parçalarına yazılıyordu. Dağınık âyetleri toplayıp «Mushaf» haline getiren üçüncü halife Osman bîn Affan'dır. Âyetler toplarken zor kullanılmış, kimsenin elinde toplanmamış âyet kalmamasına büyük özen gösterilmiştir. Örneğin, Hz. Muhammed'in vahiy kâtipleri arasında en çok değer verdiği Abdullah bîn Mes'ud'dan da kendisinde bulunan âyetler istenmiştir. O da cevaben : «Ben bu âyetleri bizzat Hazret-i Rasûl'un ağzından yazdım. Onların kaybolmasını istemem.» demiş ve Halife Osman bîn Affan'a hitaben : «Senin Kur'ân toplama heyetinin başına tayin ettiğin Zeyd İbnî Sâbit, benim Hz. Muhammed'in yanında vahiy kâtipliği yaptığım sırada sokakda aşık oynayan bir çocuktü. Doğru dürüst anlamını bilmeyen bir kişiye yazdığım âyetleri teslim edemem» şeklinde cevap etmişti.

(137) Kurân, Bakara Sûresi, Âyet 207

(138) Kur'ân, Ahzâb Sûresi, Âyet 33

(139) Ahmed bîn Hanbel, Müsned C. IV, s. 107

Osman bîn Affan buna çok kızmış «Yatırın şunu yere» diye bağırmiş, Hz. Muhammed'in çok sevdiği sehâbesi Abdullah bîn Mes'ud kaburga kemikleri kırılıncaya kadar dövülmüşü(140).

Hiz. Muhammed'in sehâbeleri genellikle Osman bîn Affan'a itimad edemiyorlar, sevdiği ve her isteklerini yerine getirdiği Ümeyye oğullarının onu çok kötü bir yola sevketmesinden korkuyorlardı. Bu işlerin olduğu günlerde bir araya toplanarak Halife Osman'a tavsiyelerini yazmışlar, hatalı tutumlarından vazgeçmesini tavsiye etmişlerdi. Sehâbelerin önde gelenlerinden Ammar'î Yâsir ile göndermişlerdi. Osman bîn Affan, ilk satırlarını okuduğu mektuba çok kızmış, elinden fırlatıp atmıştı. Ammar'î Yâsir, mektubun dostluk eseri olduğunu, kendisini kötülüklerden korumak için yazıldığını söylediysede, dövülerek baygın halde kapıya atılmış, Hiz. Muhammed'in hanımlarından Ümmü Seleme'nin evine götürülerek tedavi edilmişti.

Toplanan, bütün âyetler yazıldıktan sonra âyetlerin aslının yazılı olduğu kemik, deri ve tahta parçaları Osman bîn Affan huzurun'da yakılmış, yakılmamış hiç bir âyet kalmamasına itina gösterilmişti.

İşte söylenen, toplanan âyetlerden Ali ve Ehl-i beyt'ten daha açık biçimde bahseden âyetlerin mûshafa alınmayarak yakılmış olmasıdır.

Halife Osman bîn Affan'ın böylesine bir işi yapıp yapamayacağında bazı tarihçiler kuşkuya düşerken, bazı din âlimleri âyetlerin bazı kısımlarının Mushaf'dan çıkarıldığını söylemektedirler(141).

Bir kısım tefsirciler ise :

«İnnâ Naahnü Nezzelnezzikre ve innâlehü le hafızun»(142) (Doğrusu kitabı

biz indirdik, onun koruyucusu elbette biziz) âyeti karşısında Kur'an âyetlerinin değiştirilmesine veya ortadan kaldırılmasına kimsenin gücünün yetmeyeceği kanısındadırlar.

Uzun yüzyıllar tartışması yapılan bu konu üzerinde daha çok şeyler söylenebilir ve söylenmiştir de. Biz konumuzun kapsamı oranında bu konuya kısaca değinmiş oluyoruz.

(140) İbnî Ebil Hadit, Şerh C. I, s. 226

(141) İmam Fahrettin Râzi'nin «Tefsiri Kebraînin C. III, Sayfa 636 da, Kur'an Mâide Sûresinin 67 İnci âyetindeki :

«İNNE ALİYYEN MEVLEL MÜMİNİN» bölümünün çıkarıldığı bildirilmektedir.

Bunu bir delil ve örnek olarak gösteren bazı din bilgileri, «Cebraîl A.S. tarafından âyetler Hiz. Muhammed'e getirilirken, vahiy kâtiplerinden o sırada çağrılmış olan, bir kırtas üzerine (yassı kürek kemiği veya geniş yaprak veya ince deri parçası) inen âyetli yazıp sakladı. Hiz. Muhammed'in sağlığında toplanmayan bu kırtas parçalarını bir araya getiren Halife Osman bîn Affan, bu işi yaparken âyet yazılı kırtaslardan bir kısmı yok oldu» diyorlar.

(142) Kur'an Hicr sûresi, âyet 9

Hız. Muhammed, kendisinden sonra, Müslümanlar arasında ayrılık ve düşmanlık çıkmasından ciddi biçimde endişeli idi.

«*Lekad cæküüm rasûlin min enfüsiküm azizün, aleyhi mâ ânitüm hariysun aleyküm bil mü'minine raûfür rahîm*»(143) (And olsun ki sıkıntıya uğramanız kendisine pek ağır gelen mü'minleri esirgeyen, merhametli bir Peygamber gelmiştir.)

Âyette, açıklanan bu durum karşısında, Hız. Muhammed'in kendi ölümünden sonra Müslümanları nifak ve kin dolu bir ortamın içine terketmesi düşünülemez.

Hız. Muhammed'in Ali ile ilgili sözlerinde ve tutumunda sevgi ve yakınlıktan çok, onun doğruluğuna, bilgisine ve gücüne olan güveninden kaynaklanan bir istekle, Müslümanlara önderlik etme görevini Ali'ye devretme ve Müslümanları onun etrafında toplama eğilimi açık olarak sezilmektedir. Bunu, o çağda yaşayanların hemen hepsi bilmektedir. İslâm'ın başına Ali'nin geçmesinden çekinenlerin, Hız. Muhammed'e, vasîyet niteliğindeki emirlerini yazmasına fırsat vermemeleri, bu kanıyı doğrular niteliktedir.

Hız. Muhammed'in Ali'ye karşı olan sonsuz sevgi ve güveninin etkisi ile ona karşı iltifatlarında ve ilişkilerinde ölçüsüz davranmış olması en yakınları arasında, Ali'ye karşı zaten hiç de az olmayan düşmanlıklara yeni kıskançlıklar ve kinler eklenmesine neden olmuştur.

Hız. Muhammed'in, çevresindeki toplum içinde, Ali ile ilgili olarak söylediği hadislerin kesin sayısını bilen yoktur.

Biz bunlardan örnek olarak bir kaç tanesini alacağız :

«*Ali bendendir ben de ondanım.*»

«*Ey Ali, sen bana Harun'un Mûsa yanındaki menziledesin.*»

«*Ali, Kur'ân ile beraberdir, Kur'ân da Ali ile beraber.*»

«*Ali'yi seven muhakkak Beni sevmiştir. Beni seven Allah'ı sevmiştir.*

Aliye buğz eden bana buğz etmiştir. Bana buğz eden Allah'a buğz etmiştir.»

«*Ya Ali cenazemi sen yıkayacaksın. Borcumu sen ödeyeceksin, zimmetimi sen ifa edeceksin. Dünya'da ve âhiret'te şecaatımda sahibi sensin.*»

«*Ben ilim şehriyim Ali de onun kapısıdır. İlim isteyen kimse onun kapısından gelsin.*»

(143) Kur'ân, Tevbe sûresi âyet 128

«Ben Kur'ân'ın indirilişi üzerine savaştım. Ali de Te'vîl-i Kur'ân (Kur'ân'ın rûhuna inip gerçek anlamını verme) üzerine savaşıacak.»

«Ya Ali senin isimlerinden en uygunu Ebû-Turab (toprağın babası) dır.»

«İnsanlar arasında ayrılık çıkınca anlaşmazlık olunca Ali ve arkadaşları Hak üzere bulunacaktır.»

«Ben kimin ile savaşırsam Kur'ân'ın emrine uyarak savaşıyorum. Ali de Kur'ân'ın anlamına uyarak savaşır. Hava ve hevesine uyarak değil.»

«Ali'ye düşman olan Allah'a düşman olur.»(144).

Ayrıca, Hz. Muhammed, en sevgili evlâdı olan Fâtîma'yı vermesi, Hicret gecesi herkesden gizlediği sırrı onunla paylaşması, bütün Abdü'l-Mutalib oğullarına, Ona itaat etmelerini söylemesi, Mekkeli göçmenlerle Medineli yardımcıları kaynaştırmak için kardeş yaptığında kendisinin kardeş olarak Onu seçmesi, Hayber savaşında sancağı ona vermesi, Hicretin dokuzuncu yılında Mekkelilere yazılı emir tebliğ için giden Ebû-Bekir'in peşinden onu gönderip, «Bu emri benim yahut Ehl-i beytimden birinin tebliğ etmesi emredildi,» gerekcesiyle Ebû-Bekir'in elinden alıp onunla tebliğ ettirmesi, Kâbe'deki putları onunla beraber kırması ve benzeri pek çok hareketi ile Ali'ye hiç kimseye göstermediği bir yakınlık ve güven göstermiştir.

(144) Abdullah Bosnevî , Fusûs'ül-Hikem şerhi
Muhammed ibni Sa'd, Tabakaat
Müslim Nişaburî , Sahih
Muham bin Tirmizî , Sahih
Yemini , Fazilet-nâme
Hasan bin Nev-Bahtî, Fırak'uş-Şia
Ca'fer bin Sadık , Risâle fi'l İ'tikaadât

GADİR - HUM OLAYI

Hz. Muhammed'in ömrünün son günleri yaklaşmaktadır. Mekke'ye, sonraları «Vedâ Haccı» diye anılacak olan ziyarete gitmektedir. Kâbe tavâf edilir. Bir süre sonra Medîne'ye dönme hazırlıkları yapılır. Hz. Muhammed'in Hac kafilesini yüz binden fazla insan oluşturmaktadır. Arap yarımadasının şiddetli sıcağında uzun bir konvoy ağır ağır ilerlemektedir. Hicret'in onuncu yılının 18 Zilhicce'sinde **Gadır - Hum** denilen bir gölcüğün yanında mola verilir. Bununla beraber uzun ve kalabalık kafilenin bir bölümü ilerden gitmiştir, bir bölümü geriden gelmektedir. O saatlerde şu âyet iner :

«Ya eyyuhennrasûlû bellig mâ üzze ileyke min rabbike ve in lem tef'al fema bellagte risaleteh, vallahü ya'simüke minen nas. Innallâhe lâyehdilkavmel Kâfirin»(145) **(Ey Peygamber! Rabbin'den sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan onun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur. Doğrusu Allah kâfirlere yol göstermez)** (146).

Âyetin anlamı eşine az rastlanır biçimde önemli. «Tanrı'nın isteklerini tebliğ etmezsen, elçilik görevini yapmamış olursun» deniyor. Allah'ın yol gösterdiğinden söz ediliyor. Hz. Muhammed'in çekinmemesi için de : «Allah seni insanlardan korur,» diye güvence veriliyor.

Hz. Muhammed, âyeti alır almaz her tarafa münâdiler (tellâl. haberci) çıkardı. Kafileden önce gidenlerin geri dönmeleri, geride kalmış olanların yetişmeleri istendi.

Bir süre sonra tüm kabile bir araya toplandı. Deve semerlerinden yapılan yüksek bir konuşma kürsüsüne çıkan Hz. Muhammed Tanrı'ya şükrettikten sonra :

«Ey, İnsanlar, dedi, bana emredileni sizlere tebliğ ettim mi?»

Eshâb hep bir ağızdan :

«Tebliğ ettin. Bizî Hak yoluna götürdün. Allah seni hayırla karşılasın,» dediler.

(145) Kurân, Mâide sûresi, âyet 67

(146) Bak s. 129 — Âyetin aslı «Rabbinden sana indirileni Ali'ye tebliğ et» iken sonradan «Ali'ye» kelimesi Âyetten çıkarıldı diyen tarihçiler var.

Hiz. Muhammed devam etti :

«Allah'ın birliğine, Muhammed'in Onun Rasûlü olduğuna, ölümden sonra dirilmeye ve Kıyâmet gününe inanır ve tanıklık eder misiniz?»

Kalabalık : «Evet, tanıklık ederiz,» diye bağırdılar.

Hiz. Muhammed :

«Allah'ım, tanık ol,» dedikten sonra : «Ahirete göçmekte hepinizden ilerde bulunuyorum. Orada benimle bulduğunuz zaman sizden, iki paha biçilmez şeyi soracağım. Bunlardan biri, bir ucu Allah'ın kudret elinde, diğçer ucu sizin elinizde olan Allah'ın kitâbıdır. İkincisi, benim Ehl-i beytimdir,» şeklinde konuşmasını sürdürdü.

Kalabalığa sordu :

«Ben inanan her erkek ve kadının kendi nefisinden evlâmıyım?»

Herkes :

«Evet Ya Rasûlullah» dediler.

Bunun üzerine Hiz. Muhammed, yanına çağırıldığı İmam Ali'yi sağ yanına alarak elini tutup yukarı kaldırdı. Öylesine ki orada hazır bulunanların anlatımına göre, ikisinde koltuk altı göründü. Allah'ın Rasûlü bu arada :

«*Men küntü mevlâh ve hazâ Aliyyün mevlâh*» dedi. Hiz. Muhammed, kendi nefislerinden evlâ olduğunu tasdik eden kalabalığa : «Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır,» diyerek, hiç bir kuşkuyla yer vermeyecek biçimde «vasî» olacak kişiyi göstermiş oldu. Adına ne denirse densin, Hiz. Muhammed bu sözleriyle «ben öldükden sonra hasıl olacak boşluğu manen ve maddeten «Ali» dolduracaktır, onu öyle tanıyacaksınız» demiştir.

Hiz. Muhammed :

«Allah'ım, O'nu seveni sev sevmeyeni sevme. O'na yardımcı olana yardım et. Gerçeği her yerde O'na yoldaş kıl» diye dua ettikten sonra :

«Burada bulunanlar, bulunmayanlara haber versinler,» buyruğu ile sözlerini tamamladı.

Hiz. Muhammed, orada bulunanların tümünün, kendi hanımları da dahil, Ali'ye biat etmelerini emretti. Oradakiler bu emre uydular. Ömer bîn Hattab :

«Kutlu olsun, ne mutlu sana ey Ebû - Talib oğlu, bu gün benim ve her erkek ve kadın mü'minin mevlâsı oldun» diye Ali'yi göze görünür bir heyecanla kutladı. Ebû - Bekir bîn Ebû Kuhafe de kutlamaya katılmış fakat

Hz. Muhammed'in ömrünün sona ermekte olduğunu seziyorum diye uzun uzun ağlamıştı.

O arada :

«El yevme yeisellezine keferu min dinüküm. Fela tahşevhüm vahşevni. Elyevme ekmettü leküm dinüküm ve etmemtü aleyküm ni'meti ve radiytü lekülmül İslâme dinen»(147) (Bu gün size dininizi bütünüledim. Üzerinize olan nimetimi tamamladım. Din olarak sizin için İslâmiyeti beğendim) âyeti inmişti.

Böylece, İslâm tarihinin en büyük olaylarından biri sona eriyor, büyük Hac kafillesi yeniden, Medîne yönüne hazırlanıyordu.

Gadîr - Hum'da Hz. Muhammed'in yaptığı konuşma'yı sehâbeden Hüzeyme bîn Sabit, Sehl bîn Sa'd, Adiy bîn Hatem, Akabe bîn Amir, Eba Eyyub-El Ensarî, Ebu Yâ'iel Ensarî, Ebu'l Heşim bîn Teyhan, Abdullah bîn Sabit, Numan bîn Ensarî, Sabit bîn Ensarî, Abdurrahman bîn Ahreb, Cüneyd bîn Cenda, Zeyd bîn Erkam, Zeyd bîn Şeracil, Cabir bîn Abdullah, Abdullah bîn Abbas, Ebu Sa'id-ül Hudri, Cübeyr bîn Mutam, Huzeyfe bîn Yeman, Selman-ül Farisî'nin dahil olduğu üç yüze yakın kişi bizzat kulaklarıyla duyduklarını söylemişlerdir. Ali, Halife Ömer bîn Hattab'ın ölümünden sonra toplanan şûra'da, Hz. Muhammed'in Gadîr - Hum'da yaptığı konuşmayı naklettiği zaman, on dördü Bedir savaşına katılmış olan otuz sehâbe tanklık etmiştir(148).

Gadîr - Hum olayı aşağıdaki Sunnî bilginlerin kitapları da dahil olmak üzere yüzlerce kitapta doğrulanmıştır.

İmam Fahreddin Razi (Tefsir-i kebîr)

İmam Ahmet Sa'lebi (Keşfü'l beyan)

Celeleddin Süyuti (Dürrü'l mensur)

Ebül Hasan Ali bîn Ahmet Vahidî (Esbab-ı nüzul)

Muhammed bîn Cerir-i Taberi (Büyük tefsir)

Hafız Ebu Naim (Ma Nezele Minel Kur'ân fi Ali)

Muhammed İsmail Buharî (Buharî tarih c. I)

Müslim bîn Haccac (Sahîh)

Secistanlı Ebu Davud (Sinen)

(147) Kurân, Mâide sûresi, âyet 3

(148) Hacı Seyyid Muhammed Takıyy-ı Vahidî'nin «El-Gadîr tercemesi». «İnâyetü'l Emir Tercemetü'l Gadîr» c. II, s. 2

A. Gölpınarlı, Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiîlik s. 44

Muhammed bîn İsa Tirmizî (Sinen)

Hafız İbni Ukde (Velâyet)

Dımışkılı İbni Kesiri Şafii (Tarih)

İmam Ahmed bîn Hanbel (Müsned)

Ebu Hamid Muhammed bîn Muhammedd-ül Gazalû (Sırrü'l âlemin)

İbni Abdül (İsti'ap)

Muhammed bîn Talhe Şafii (Metalibus Su'ul)

İbni Magazeli Fakih Şafii (Menâkıb) (149).

(149) Op. Dr. Mehmet Ali Dermen, İman-ı Alf ve Musavve s. 40

Hz. MUHAMMED'İN ÖLÜMÜ

Hz. Muhammed'in hastalığının çok belirgin olduğu günlerde, Zeyd oğlu Üsâme, Şam'a gidecek bir orduya komutan olarak atanıyor. Üsâme Medîne dışında karargâhını kuruyor ve Müslümanların orduya katılmalarını bekliyor. Hz. Muhammed, tüm Ensâr (Medîne yerlileri) ve Muhacirinin (Mekke'den gelen göçmenler) Üsâme ordusuna katılmasını emrediyor.

Hz. Muhammed ömrünün son günlerinde bir fütühat mı yapmak istemektedir? Bu çok zayıf bir ihtimal. Çevresinin durumunu çok iyi bilen Hz. Muhammed'in, ölümü sırasında bir karışıklığa meydan vermemek için Medîne'yi kısmen olsun boşaltmak hiç olmazsa yataktan çıkmadığı bu günlerde buyruğuna uyulup uyulmadığını denemek istediği düşünülebilir.

Amaç ne olursa olsun, Üsâme ordusu, Müslüman topluluğun yeteri kadar Hz. Muhammed'e bağlı olmadığını acı biçimde ortaya koymuştu. Üsâme ordusuna, yakınları ve çok sâdık bazı sehâbelerin dışında kimse katılmamıştı. Her tarafta, «bir kôlenin oğlu nasıl komutan olabilir?» diye fitne çıkarmak için tartışmalar yapılıyordu. Açık ve kesin olarak «Müslümanım» diyenlerin büyük çoğunluğunun Hz. Muhammed'in buyruğuna uymadığı ve uymuyacağı kesin biçimde belli olmuştu. Belki de Hz. Muhammed'in öğrenmek istediği bu idi.

Hz. Muhammed olaydan çok üzülmüş, kendisinden sonra İslâm birliğinin dağılması konusundaki endişesi artmıştı. Hastalığı gün geçtikçe ilerliyordu. Hz. Muhammed «Bana bir divid (kalem) ve bir kırtas (Yazı yazmak için deri, kemik ve benzeri) getirin. Size bir hüccet yazayım ki ebediyen yolunuzdan şaşmayasınız,» diye buyruk verdiğinde, yattığı odada yirmiden fazla sehâbe bulunuyordu. Hz. Muhammed'in son saatlerinde hazır bulunan sehâbelerin tanıklık yapacağı vasiyetin önemi ortada. Abdullah bîn Abbas ağlıyor. Yakın akrabası şurada burada şimdiden yas tutmaya başlamışlar. İşte o sırada İslâm'ın iç bünyesindeki ilk ayrılık filizleniyor. İbni Abbas'a göre Hz. Muhammed : «Bir divid ve bir koyun kemiği getirin. Yazdıracağım bir şey var» diyor. Toplulukta yüksek sesle tartışmalar başlıyor. Hz. Muhammed'in hanımlarından Zeyneb : «Duymuyor musunuz Peygamber size vasiyyet

etmek istiyor, yazıklar olsun size» diye bağıyor(150). Orada bulunanlardan Ömer bîn Hattab çok sinirleniyor. Ağlamakta olan Hz. Muhammed'in hanımlarına «Siz o kadınlarsınız ki,» diyor. «Peygamber hasta olunca ağlıyor görünürsünüz, şıhhati yerine gelince boğazını sıkarsınız,»(151). Ömer bîn Hattab'ın bu sözleri inançla mı söylediği, yoksa Hz. Muhammed'in vasiyyet yazmasına engel olmak amacı ile mi söylediği bu gün bile tartışma konusudur. Tartışmalar arasında, Ömer bîn Hattab öfkeli bir sesle bağıyor : «Maraz-ı mevt (ölümcül hastalık) halinde bulunan bu adamın hezeyanı mı yazılacak? Kur'ân'ın hükmü bize yeter.»(152).

Ne olursa olsun çok kötü bir olay sergilenmektedir. İslâm âleminde yüzyıllarca sürecek bir çekişmenin tohumu ekilmektedir.

Bazı yazarlar Ömer bîn Hattab'ın sözlerinde samimi olmadığını, Hz. Muhammed'in Ömer'in istemediği bir biçimde vasiyyetnâme yazmasını başarı ile engellediğini söylemektedirler. Bu yazarlara göre, Hz. Muhammed'e «Hastalık etkisiyle hezeyanda bulunuyor» diyerek, vasiyetini yazmasına meydan vermeyen Ömer bîn Hattab, yıllar sonra Birinci Halife Ebû-Bekir'in ölmeden az evvel arada bayılarak, Osman bîn Affana yazdırdığı, hatta bir bölümünü Osman'ın yazdığı ahid-nâmeye karşı «Allah'ın kitabı bize yeter, Ebû-Bekir'in hezeyanının yazılmasına gerek yoktur» dememiş, onun yazdırdığı bu vasiyete dayanarak halife olmuştur(153).

Yatağının çevresinde cereyan eden bu saygısız konuşmalara kızan Hz. Muhammed, «Kalkın, benim yanımdan gidin, bu kadınlar sizden iyidir,» diyerek hanımlarından başkasını odasından dışarı çıkarmıştı. Onlar dışarı çıktıktan kısa bir süre sonra Hz. Muhammed Dünyadan göçmüştü. Hicret'in on birinci yılı Safer'in yirmi sekizinci günü, bu çok önemli olayın vuku bulunduğu gün, Ebû-Bekir, Medîne'nin uzakca bir mahallesi olan Sünuh'da bulunuyordu. Kızı Ayşe, gelmesi için haber gönderdi(154). Bu arada, içeri girenler arasında bulunan Şa'be oğlu Mugıyra, Hz. Muhammed'in yüzündeki örtüyü kaldırmış ve daha geride duranlara dönerek : «And olsun ki Rasûl-Allah Dünyayı terketmiş» demişti. Ömer bîn Hattab gene heyecanlanmış, bağırarak : «Rasûl-Allah asla ölmedi! O ölmez!, And olsun ki gene dönecek!» diyor, başkalarını dinlemiyordu. Hz. Muhammed'in amcası Abbas da : «Rasûl-Allah dünyasını değiştirmiştir, demiş, Allah Muhammed'i iki kerre mi öldürecek? Öyle olsa bile onu topraktan çıkarmak Allah için zor bir iş değil-

(150) İbnî Sa'd, Tabakaat C. III, s. 244

(151) Belâzurî, Ensah'ül Eşrâf I, s. 562

Müslim bîn Haccâc Nişâburî, Sahih C. V, s: 75

(152) Buhari, Kitab'ül Cihâd II, s. 120

Taberi III, s. 193

(153) Op. Dr. Mehmet Ali Derman, Dört Büyük Halife s. 166

(154) İbnî Kesir El Bidâyetu ve'n - Nihâye V, s. 244

dir. Rasûl-Allah insanlara mutluluk yolunu anlatmış görevi bitmiştir» diye eklemiştir. Şa'be oğlu Muğyıra :

«*Ve ma Muhammediin illâ Rasûl, kad halet min kablihirusûl, efein mâte ev kutülenkalebtüm alâ â'kabiküm, ve men yenkalib alâ akıbeyhi felen yedurallâhe şey'en ve seyezillâhüşşakirin*»(155) (Muhammed ancak bir Peygamberdir. Ondan önce de Peygamberler geçmiştir. Ölür veya öldürülürse geriye mi döneceksiniz? Geriye dönen Allah'a hiç bir zarar vermez. Allah şükredenlerin mükâfatını verecektir.) âyetini okudu. Ömer bîn Hattab'ın kulağına bir şey girmiyor, öldü diyenleri adeta tehdit ediyordu(156).

Bir süre sonra Ebû-Bekir geldi. Hz. Muhammed'in yüzüne baktıktan sonra ünlü konuşmasını yaptı :

«Her kim ki Allah'a tapıyorsa bilsin ki Allah ölümsüzdür. Muhammed'e tapanlar varsa bilsinler ki, Muhammed ölmüştür.»

Ve peşinden, Hz. Muhammed'in ölümüne ait olan Âl-i İmrân sûresinin 144. âyetini okudu.

Ömer bîn Hattab, beklenmedik biçimde yatışmışdı. Ömer, daha sonraları olayı anlatırken : «Allah'a and olsun ki Ebû-Bekir'in sözlerini duyunca dizlerimin bağı çözüldü. Yere çöktüm. Kalkmaya gücüm kalmadı. Anladım ki Rasûl-Allah ölmüştür.»(157).

Bazı tarihçiler, Ömer'in üzüntüden geçici olarak cinnet getirdiğini, bu yüzden mantıksız işler yaptığını yazarlar(158).

Başka bir bölümü ise, Ensârın veya Ali ile Hz. Muhammed'in diğer yakınlarının hükmü ele geçirmelerinden korkan Ömer'in Ebû-Bekir gelinceye kadar böylesine davranışlarla dikkatleri dağıtmaya, işi uzatmaya gayret ettiğini yazıyorlar(159).

Burada söylentilerin gerçeklik ölçüsünü saptamanın yüzlerce yıldan beri mümkün olmadığını, konu üzerinde yazılan sayısız kitabın kesin sonuca ulaşmadığını, belirterek, bunun nedenini okuyucuların takdirine bırakıyoruz.

«Hz. Muhammed'in ölümü üzerine tüm dünya işiyle ilgisini kesen, son-
suz bir acı içinde adeta kaybolan İmam Ali'nin o gün İslâm'ın veya İslâm

(155) Kur'ân, Âl-i İmrân sûresi Âyet 144

(156) Kenz'ül - ümmâi IV, s. 53

Siyret'ül - Halebiyye III, s. 390

(157) Si'ret-ü İbnî Hişam IV, s. 334

Nihayet-ül İreh XVII, s. 387

(158) Si'ret-ü Halebiyye III, s. 392

(159) İbnî Ebî'l - Hadîd Şerh I, s. 129

devletinin yönetilmesini düşünecek hâli yoktu,» diyen tarihçiler var. Bu konuda araştırma yapanların bir bölümü de şu biçimde yorum yapıyorlar : «Ali, yasta da olsa, tarihin başka türlü yazılmasını sağlayacak güçte idi. Kişisel gücünden ve becerisinden başka, Hz. Muhammed'in, onu kendisinden sonra uyulacak kişi olarak göstermesi ve İslâm'a inanarak katılanların sevgi ve bağlılığı, ona istediğine ulaşabilmekte üstünlük ve öncelik veriyordu. Ali'nin sessizliğini ve hareketsizliğini politikaya karşı ilgisizliğine bağlamak lâzımdır. Daha sonra da Ali, Hz. Muhammed'in vasîliğini manevî bir görev kabul etmiş, dünyevî mevkilerde istekli olmamış, sadece haksızlıkları kabul ve tasvib etmemekle yetinmiştir.»

HALİFELİK

Halife, bir başkasının yerine geçen kişi anlamına gelmektedir. İslâm'da Hz. Muhammed'den sonra ortaya çıkan bir deyim olarak, «halife» Hz. Muhammed'in yerine geçen bir kişi oluyor.

Halifeliğin Kur'an'da söz konusu edildiğini söyleyenler var. Hattâ, halifenin hangi niteliklere sahip olması lâzım geldiği Kur'an'ın âyetlerinde açıklandığı iddiası ileri sürülüyor. Bakara Sûresi'nin 124, 204, 205 no.lu âyetlerinde halifenin takva ve adâlet sahibi olmasının ve aynı sûrenin 247 no.lu âyetinde bedenî gücünün yerinde bulunmasının, Âl-i İmrân Sûresi'nin 19, 85 no.lu âyetlerinde Müslümân olmasının Nisa Sûresi'nin 34 no.lu âyetinde erkek olmasının, Zümer Sûresi'nin 9 no.lu âyetinde bilgin olmasının şart koşulduğu söyleniyor(160).

Oysa, Kur'an'ın sözü geçen âyetlerinde ve diğer tüm âyetlerde sağlığında veya ölümünden sonra Peygamber'i temsil edecek bir halife'den bahsedilmemektedir.

Hz. Muhammed hadislerinde de bu anlamda bir halife deyimini kullanmamıştır. Ali ile ilgili sözlerinde müteaddit defalar kendisinin son Peygamber olduğunu hatırlatarak onun İmâmet ve velâyeti başka deyimle Kur'an'ın yorum ve uygulanması suretindeki manevî temsilciliğini sürdüreceğini söylemiştir diyenler de var(161).

Halife, sözcüğün anlamı itibarıyla, kendisine halef olunanın istek ve iradesiyle göreve getirilebilir. Peygamber bu biçimde bir irade açıklaması yapmadığına göre din - devlet yönetimini bir arada kapsayan yetkilere sahip bir halifelik müessesesi, ortaya çıktığı günün gerçekleri ile bağdaşmamaktadır. Halife dinî ve hukûki yönden İslâm Peygamber'ine bağlanamamaktadır. Hz. Muhammed hayata gözlerini yumduğu zaman, Müslümanların oluşturduğu topluluk politik bir ünite, bir devlet niteliğinde değildir.

Arabistan'da, çeşitli kabileler İslâm topluluğu içine alındığı zaman Hz. Muhammed, onların politik işlerine karışmamış yönetim şekillerini de

(160) M. Larousse, Halife m.

(161) A. Gölpınarlı, ŞİLİK s. 309

tir nemiştir. Vali, Kadı ve benzeri yöneticiler atamamış ticarete ve diğer ekonomik çalışmalarında onları serbest bırakmıştır. Hz. Muhammed birçoklarının sandığının aksine Rasûllüğü hükümdarlıkla karıştırmamış, birleştirmemiştir. Kur'ân Hz. Muhammed'in dinî bildiri ile görevli olduğunu söylemektedir. O Allah'ın dileğine göre insanları uyarmaktadır(162). Hz. Muhammed'in hükümlerinden veya devlet başkanlığından kesinlikle söz edilmemiştir. Savaşlara katılmış olmasını bir komutanlık veya devlet başkanlığına bağlamak yanılıdır. Hz. Muhammed'in, Tanrı adına yaptığını söylediği savaşlar (cihad), Müslümanları yok etmek amacı güden saldırılara karşı bir tür savunma çabasıdır. Ganimet dağıtımı ve benzeri mala ilişkin işlemler, İslâm topluluğunun varlığını koruyabilmesi için gerekli finansmanı sağlamıştır. Hz. Muhammed'in ölümüne kadar İslâm topluluğunun karakteri bir Arap devleti olmadığı gibi, tebliğ edilen dinî emirler de Arap kavmi ile bağlantılı değildir. Hz. Muhammed âyet ve hadîs olarak tüm insanlığa hitab ettiğini, yeryüzündeki insanların tümünün mutluluğuna ve yücelmesine çalıştığını her fırsatta açıklamıştır(163). Arap kavmine veya bir başkasına ayrıcalık vermemiştir(164).

Hz. Muhammed, Gadir - Hum'da «Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır dediği zaman, bunu devlet oluşumu içindeki, bir topluluğun politik yönetimini devretme biçiminde yorumlayanlar yanılığa düşmüşlerdir.

Hz. Muhammed, olayı : «Müslümanlar, sizden Ali'ye imâmet biâtını almaya, Cenab-ı Hak tarafından ben memur edildim» diyerek açıklamıştır(165).

Ali, Hz. Muhammed'in ölümünde yönetimi ele geçirme konusunda te-laşa düşenlerle hiç ilgilenmemişse bunun nedeni, İslâm birliğini bir Arap devletine dönüştürmek isteyenlerin düşüncesine katılmamış olmasıdır düşüncesini benimseyen çok sayıda tarihçi vardır.

Gerçekten de Ali, Osman bîn Affan'ın ölümünden sonra Halifelîği kabul etmemiş, ısrar üzerine, «Bedir savaşına katılanlar, Medîne'de bulunan ensar ve muhacirler ve çevre eyaletlerden gelen temsilcilerin oy vermeleri»

(162) «Kul lâ emlikü lınefsı nef'an ve lâ darran illâ mâşâallâh, ve lev küntü a'lemül gaybe les'teksertü minel hayrı ve mâ messeniyes Sûü, İn ena illâ nezirun ve beşirun likavmin yü'minin.» (A'raf sûresi âyet 188) (De ki! Allah'ın dilemesi dışında ben kendime bir fayda ve zarar verecek durumda değilim. Görünmeyeni bileydim, daha çok iyilik yapardım, bana kötülük de gelmezdi. Ben sadece, inanan bir insan topluluğunu uyaran ve müjdeleyen bir Peygamberim.)

(163) «İn hüve illâ zikrün lil âlemin.» (Sa'd sûresi âyet 87) (Bu Kur'ân dünyalara öğüt verir.)

(164) «Fe İnnemâ yessernahü bi lısnike leallehüm Yetezekkerun fertekıb İnnehüm mürtekibun.» (Duhan sûresi âyet 58 - 59) (Ey, Muhammed! Biz öğüt alırlar diye Kur'ân'ı senin dilinde indirerek kolayca anlaşılmasını sağladık. Sen bekle! Onlar da beklemekte dirler.)

«El a'rabü eşeddü küfran ve ecderü ellâ ya'lemu hudude mâ enzelletâhu alâ Rasûlih, vallâhü alimün hakim.» (Tevbe sûresi âyet 97) (Arab'ın küfrü, nifakı şediddir (şiddetlidir) indirdiğimizizin sınırını bilmemek onlara daha layıktır. Allah bilendir, hakimdir.)

(165) Şahabeddin Ahmet bîn Hacer, Sevaik-i Muhrike I. Bab s. 25

koşulu ile bu görevi üstlenmiştir. Bu durum da Ali'nin tutumu çok dikkat çekici ve uyarıcıdır.

Ali, Devlet yönetimi ile birleşik bir halifelik müessesesini İslâm akidesi ve Hz. Muhammed'le bağlantılı görmemektedir. Çünkü, Hz. Muhammed kendisini bir çok defalar vasî ve vekil gösterdiği halde, onun ölümünden sonra halife olmak istememiş Osman bîn Affan'ın ölümünden sonra da, halifeliği kabul ederken bu sıfatı tüm Müslümanların temsilcilerinin oyuna bağlamıştır. Bununla beraber, kendisinin halifelik isteği ve iddiası olmadığı halde, kendinden önceki halifelerin bu sıfatlarını, kabul ve tasdik etmemiş ve meşrû görmemiştir.

Olayları başka yönden yorumlayanlar «Ali en ciddi bir dönemde Hz. Muhammed'in cenaze işleriyle uğraştı. İslâm'ın geleceği ile zamanında yeteri kadar ilgilenmedi, pasif kaldı. Bu yüzden çağına yenilik ve insanlara mutluluk getirecek olan İslâm hareketi, Hz. Muhammed'in hiç istemediği bir cedelleşme ve tahakküm yönüne aktı. Hırs ve tamah, hak duygusunu ortadan silerken Ehl-i beyt ve onları sevenler yüz yıllar boyu acı çektiler» diyorlar.

Düşüncelerde gerçeklik payı bulunabilir. Kuşkusuz olan, Ali'nin Gadir-Hum hadisini politikaya, devlet yönetimine taalluk eden bir vasiyet olarak değil, İslâm'ın temel inanışının insanlığın yüceltilmesi doğrultusunda sürdürülmesi anlamında kabul etmiştir. Hz. Muhammed'in amacını ve bunun etrafında oluşan İslâm felsefesini herkesden çok daha iyi bilen Ali, bu kutsal inancın politik ihtiraslarla karıştırılmamasına, kirletilmemesine hayatı boyunca özen göstermiştir. Uğradığı kişisel haksızlıklara ve saldırılara rağmen, kan dökülmesine ve insanların acı çekmesine sebep olacak davranışlardan kaçınmıştır. Ali'nin, Hz. Muhammed'in hatırasına ve isteğine verdiği değer, soyunun kaderini yüzyıllar boyu etkilemiştir.

Hz. Muhammed'in ölümü üzerine, Ali ve Ehl-i beyt çevresi dışında cereyan eden olaylar «Sakıyfe toplantısı» olarak ünlüdür. O günün tanıklarının sözleri ve onu izleyen İslâm bilginlerinin yazılarını özetle aktarıyoruz(166).

Ansâr yani Medîneliler, Hz. Rasûlullâh'dan (S.M.) sonra din ve dünya işlerinde hüküm ve hükümetin kendilerinde kalmasını istiyorlardı. Hazrec boyu, Sa'd bîn Ubâde'nin halifeliğine taraftardı. Fakat Evs boyundan olanlar buna karşıydılar. Ömer, Ebû-Ubeyde, Mugıyra bîn Şa'be ve Abdurrahman bîn Avf, Ebû-Bekir'in halifeliğini arzu ediyorlardı. Sehâbe Rasûlullâh'ın cenâ-

(166) A. Gölpınarlı, Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiîlik s. 56

zelerini, emekli hanedânına bırakarak Benî-Sâide sakifesinde toplanmışlardı(167).

Bu toplantıdan haberdar olan Ömer, Ebû-Bekir'e : «Gel, kardeşlerimizin yanlarına varalım. Bakalım ne yapıyorlar,» dedi(168).

İkisi de yola düşmüşlerdi ki yolda Ebû-Ubeyde'ye rastladılar. Onu da alıp beraber götürdüler(169).

Sakîyfeye vardıklarında muhacirlerden bazı kimselerin de orada olduğunu gördüler.

Bâsiyede bulunan ve Hz. Peygamber'in (S.M.) rahatsızlığını duyup Medîne'ye gelen Ebû-Züeyb-i Hüzeli diyor ki : «Şehri, hac zamanı ehrama girdiği sıradaki gürültüyle dolmuş buldum. Ne oldu? diye sordum. Rasûlullâh vefat etti dediler. Mescide koşdum, kimsecikler yoktu. Hz. Peygamber'in evlerine gittim. Kapıyı kapalı buldum. Sehâbesinin, Hz. Peygamber'in cenâzelerini, ehl-i beytine bıraktıklarını anladım. Halkın, Benî-Sâide sakîyfe-sinde toplandığını öğrendim(170).

Mes'udî'nin rivayetine göre Abbâs, Ali'ye «Ey kardeşimin oğlu, demişti, gel sana bey'at edeyim de iki kişi bile artık senin hilafetinde muhalefette bulunmasın(171).

Cevherî'nin rivayetine göre, Abbâs, sonradan Ali'ye : «Rasûlullâh (S. M.), dünyadan rihlet edince, Ebû-Süfyan hatırımızı sormaya gelmişti. Sana bey'at etmek istedik. Ben elini uzat bey'at edeyim dedim. Bu ulu kişi de bey'at etsin. İkimiz de sana bey'at edersek Abdül-Menâf oğullarından bir kişi bile sana bey'atta muhalefet etmez. Onlar bey'at edince de Kureyş'ten hiç bir kimse muhalefette bulunamaz. Kureyş bey'at etti mi Arap'tan bir ferd bile karşı gelemez. Ama sen, ben Resûlullâh'ın cenazesi ile meşgulüm dedin,» demişti(172).

Evet, sehâbeden bir topluluk Ali'ye bey'at etmek istiyordu. Fakat Ali Rasûlullâh'ın (S.M.) Cenazesiyle meşguldü. Cenâzeyi bırakıp kendisine

(167) Müsnet IV, 104. İbn Kesir V, 260. Selvet-ü-sıfve I, 85. Tarih'ül-Hamîl I, 89. Taberî II, 451. İbn Şühre Kâmil haşiyesinden mutasaran 100. Ebû'l-Fidâ I, 152 Üsd'ül-Geabe I, 34. Zehabî I, 321. Tabakaer II, 2. Ye'kuubi II, 94.

(168) Es-Siyetü'l Halebiyye IV, 336. E'r-Riyâd'ün-Nadira I, 163. Târib ul-Harcie I, 186. Ebû-Bakr'î Cevherî, E's-Sakîyfe

(169) Taberî II, 456

(170) İstîâb II, 646

Üsd'ül-Geabe V, 188

Dâr'ül-Kütüb'ül Mısıriyye VI, 264

(171) İbn Ebî'l-Hadîd, Şerh (Sakîyfe) s. 131

Duha'l-İslâm III, 391

İbn Kutayba, E'l-İmâmet-ü ve's-Siyasse I, s. 4

(172) İbn Ebî'l-Hadîd Şerh I, cüz s. 131

bey'at almakla uğraşmaya ne gönlü razı olurdu ne inancı buna müsaiddi. Ali Rasûlullâh'a onun hayatında da bağlı idi, mematında da. Ali'nin siyaset bilmediğini söyleyenlerin gözlerinde, gönüllerinde yalnız dünya, yalnız mevki, yalnız mal-mülk aşkı ve hırsı vardır. Öyle gönüllerde Allah ve Rasûlünün aşkı, gerçek sevgisi, insanlık ve vefâ olmaz. Sonra bey'at hususunda Abbâs'ın, Ali'ye onu kınar bir tarzda söylediği sözlere de esasen lüzum yoktu. Çünkü Rasûlullâh (S.M.) Ali'nin velâyetini, hilâfetini eshâba tebliğ buyurmuş, ümmetine bildirmişti. Ebû-Süfyân'ın bey'at etmek istemesi, hatta bu hususta «Medine'yi savaşımlarla doldururum,» demesiye, bir boy gayreti gütmekten, belki de kurulu düzeni bozmayı dilemekten başka bir şey değil-di ve Emir'ül-Mü'minin Ali bunu anlamıştı, biliyordu(173).

Sakîyfedeki toplanan ansârın Hazrec boyu Sa'd bîn Ubade'nin hilafetini istiyordu. Sa'd evvela razı olmadı. Sonra ansârın ısrarına boyun eğdi. Sa'd'ın oğlu Kays bunu görünce babasının yanına gelerek : «Ey baba, Ali İbnî Ebû-Tâlib'e ne hüccet üzere cevap vereceksin. Gadir-Hum'da Allah'ın emriyle Rasûlullâh İmâm Ali'nin elinden tutup onu size imâm ve halife tayin buyurunca, cümeleniz razı olup bey'at ettiniz ve kutladınız. Mübarek olsun dediniz. Şimdi Allah'ın hükmüne ve Rasûl'ün ecrine ne vechile muhalefet ediyorsunuz?» dedi(174).

Bu sırada topluluğa, Ebû-Bekir, Ömer ve Ebû Uzeyde, Üsseyid bîn Hudayr, Üveym bîn Saide, Asım bîn Adıyy ve Mugıyra bîn Şa'be beldiler. Abdurrahman bîn Avf'ın da katıldığı bu topluluk, o gün, Ebû-Bekir'e bey'at için pek büyük gayret gösterdi. Bu yüzden Ebû-Bekir ve Ömer daima onların hizmetlerini göz önünde tuttular. Ebû-Bekir, ansârdan hiç kimseyi Üsseyid bîn Hudayr'dan üstün tutmadı. Ömer de ona, «kardeşim» demiş, ölümünden sonra bile onun hakkını gözetmişti(175).

Ömer, ansârın tartışmasına şiddetle karşı durmuştu ki Ebû-Bekir onu yatıştırıp söze başladı. Allah'a Hamd-ü Senâ'dan sonra, Muhacirlerin ön safta olduklarını, herkesden önce onların İslâmı kabul ettiklerini, yeryüzünde Allah'a ilk ibâdet edenlerin onlar olduklarını, ansârın da dine büyük yardımları olmakla beraber muhacirlerle hiç kimsenin kıyaslanamayacağını, bu bakımdan emirin muhacirlerden olması gerektiğini, ansârın da onlara vezir olacağını, söyledi. Hubâb bîn Münzir, bu söz üzerine ayağa kalkıp : «Ey ansâr bu işe iyi sarılın, bu iş sizin gölgenizde kararlaşsın, aranızda ihtilaf çıkmasın, yoksa sonunda alt olur gidersiniz. Biz kendimize bir emir tayin edelim, onlarda bir emir tayin etsinler,» dedi. Ömer, bu söze karşılık : «Bir ülkede iki emir olamaz. Allah'a and olsun ki Arab, kendilerine hükmetmenize

(173) A. Gölpınarlı, Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiîlik s. 58

(174) Op. Dr. Mehmet Ali Derman, Allah'ın Arslanı s. 214

(175) A. Gölpınarlı, Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri s. 59

razi olmaz. Çünkü Peygamber sizden değildir. Ama Peygamber'in mensup olduğu boya razı olur,» tarzında sözler söyledi. Hubâb bu sözlere karşılık verdi : «Bunlar bu dine baş eğmeyen, sizin kılıçlarınızın korkusundan teslim olan kişilerdir,» dedi. Sonra'da : «Ben,» dedi, «Aranızda develerin çöktükleri yere dikilen sopaya benzerim. Develer kaçınacakları zaman ona sürünürler. Ben kökü gövdesi, kuvvetli bir ağacım ki, olayların kasırgasında o ağaca sığınılır. Büyük, önemli işler de bana dayanılır. Allah'a and olsun ki kim benim reyimi reddederse kılıcımın onun burnunu, aşağılık topraklara sürterim ben.» Ömer bu sözler üzerine Hubâb'a : «Allah seni öldürsün» dedi. Hubâb : «Beni değil seni öldürsün,» karşılığını verdi ve Ömer'i tartakladı, karnına vurdu, ağızına toprak doldurdu(176).

Bu sırada Ebû-Ubeyde söze girişti ve : «Ey ansâr,» dedi, «Peygamber'in ilk dostları, O'na yardım edenler sizsiniz. Şimdi O'nun dinini ilk bozanlar siz olmayın.»

Sa'd bîn Ubeyde'yi çekemiyen ve Hazrec boyunun büyüklerinden sayılan Beşîr bîn Sa'd yerinden kalktı : «Ey ansâr» dedi, «Allah'a and olsun ki biz müşriklerle savaşım dini ilerletmede üstünüz. Ama bu işte Allah'ın rızasını kazanmaktan, Peygamber'in buyruğuna uymaktan başka bir amacımız yoktur. Bu yüzden de halka karşı başımızı yüceltmeye kalkışmamız doğru olamaz. Biz dine, dünya dileğiyle yardım etmedik. Bu Allah'ın size nasîb ettiği bir nimettir. Muhammed Kureştendir. Onun boyunun hilâfete geçmesi daha doğrudur. Bu hususta Allah'a and olsun ki hiç bir kimse beni, onlarla savaşmaya girişmiş göremez.»

Derken Abdurrahmân bîn Avf, ayağa kalkıp : «Ey ansâr» dedi, «Sizin bir çok faziletiniz var. Bunu söylemek gerek. Fakat şu da muhakkak ki içinizde Ebû-Bekir, Ömer, Ali gibi kişilerden biri yok.»

Bu söze karşı Münzîr bîn Arkam : «Biz» dedi. «Adlarını andığın kişilerin üstünlüklerini inkâr etmiyoruz. Hele bu üç kişiden biri bize hükmetmeye kalkarsa bir kişi bile ona muhalefette bulunmaz,» Münzîr, bu sözle Ali'yi kastediyordu. Ansâr hep bir ağızdan : «Biz,» dediler, «Ali'den başkasına bey'at etmeyiz.» İbnî Esîr, Ömer'in Ebû-Bekir'e bey'at etmesinden sonra da Ensâr'ın Ali'ye bey'at etmekte ısrar ettiğini söylüyor(177).

O arada seslerin, tartışmaların yükseldiğini gören Ömer, Ebû-Bekir'in elini tutarak bey'at etti. Hazrec boyunun Sa'd'e bey'at etmek istediğini anlayan Evc boyunun ileri gelenlerinden Usseyyid bîn Hudayr «Kalkın, and olsun Allah'a, Hazrec bu işe el atarsa, üstünlük onlarda kalır bir daha size nasib

(176) Cevherî, Sakiyefeye âid rivayetler İbn Ebl'l-Hadîd, şerh c. VI, s. 291

(177) Tebarî III, s. 208

olmaz, Ebû-Bekir'e bey'at edin,» dedi. Usseyyid'in bey'atını gören Evs boyu toptan bey'ata kalktılar, kargaşalıkta Sa'd yere yıkıldı. Ömer bîn Hattab onun yanına gelip «Seni öylesine ayak altına alıp ezmek isterim ki bütün uzuvların kırılıp dökülsün» dedi. Kays bîn Sa'd hemen fırlayıp Ömer bîn Hattab'ın sakalına yapıştı. «Onun bir kılına dokunursan, senin bir tek dişini bile sağlam bırakmam». Ebû-Bekir «Ömer!» diye bağırdı «Sâkin ol. Öyle bir zamandayız ki sükûna muhtacız»(178).

Sa'd bîn Ubeyde, Ebû-Bekir'e bey'at etmedi. Beşir bîn Sa'd de onun üstüne fazla düşülmemesini münasip gördü. Ömer'in halifelîği zamanında Havran'a göçtü. Hicretin on beşinci yılında bedenine iki ok saplanmış olarak bulundu. Vücudu yemyeşil olmuştu. Cinler tarafından öldürüldüğü söylen-di(179).

Sakîyfedede bulunmayanların bey'atlarını almak için Ebû-Bekir'i mescide götürdüler. Bu sırada Ali ve Abbâs Peygamber'in cenaze işleriyle uğraşıyorlardı. Mescidden tekbir seslerini duyan Ali : «Bu nedir?» diye sordu Abbâs, «Ben sana demiştim!» dedi ve bey'at işini hatırlattı(180).

Berâ bîn Âzib koşup Haşimoğullarını buldu. Halkın Ebû-Bekir'e bey'at ettiğini haber verdi. Orada bulunanlar birbirlerine bakiştılar. Biz, Muhammed'in en yakınları iken, böyle bir işe girişmezler dediler Abbâs, «and olsun Kâbe'nin Rabbine ki, onlar işi bitirdiler bile, «Artık ebedî olarak elleriniz toprağa bulandı. Bilin ki ben size bunu söyledim, ama dinlemediniz beni» dedi.

Bu sırada Eslemoğulları boyu Medîne'ye kumaş ve azık almak için gelmişti. O kadar kalabalık idiler ki Medîne sokakları daraldı. Onlara, Rasûlul-lâh'ın halifesi Ebû-Bekir'e bey'at edin. Ondan sonra biz size dileklerinizi verelim dediler ve topluca bey'atlarını sağladılar. Ömer o zaman : «Eslem boyunu görünce, anladım ki artık üstünlük bizdedir» demiştir(181).

Enes bîn Mâlik şöyle der : «O gün Ömer'in Ebû-Bekir'e minbere çık,» deyip durduğunu, sonunda Ebû-Bekir'in minbere çıktığını «Ey insanlar, hük-münüz bana verildi, oysa ki ben en hayırlınız ağılim, iyi hareket edersem bana yardım edin, uygunsuz hareket edersem beni doğru yola sevkedin,» dediğini işittim. Ebû-Bekir bu sözlerden sonra da, «Allah sizi bağışlasın, kal-kın namaza» dedi(182).

(178) Tabarî II, s. 455

(179) A. Gölpınarlı, Abdullah bîn Sabâ Masalı s. 127

(180) El-İkd'ül-Ferîd III, s. 263

(181) Tabarî III, s. 25

Kenz'ül-Ummâl III, s. 129

(182) İbn Hişâm IV, s. 340

Tarih'ül-Hulefâ s. 47

ÜÇ HALİFE DEVRİ

Büyük görüş ayrılıklarının su yüzüne çıktığı Üç Halife Devri çeşitli biçimde anlatılır ve yorumlanır. Bazı yazarlar Hz. Muhammed'in yönetimi ve düşüncesi doğrultusunda icraat yapıldığını savunurken, diğer yazarlar ve tarihçiler, İslâm'ın temel kurallarında sapmaların başladığı ve hâttâ plânlandığı bir devir olarak tanımlarlar.

İlk Üç Halifenin zamanının en belirgin özelliği, devletleşme ve ülke zaptetme uğraşlarının ön plana geçtiği, din ve inançla ilgili çalışmaların buna bir vasıta sayıldığı görünümüdür. Bu tutumun doğal sonucu olarak, yönetim sertleşmiş, Hz. Muhammed'in halk için de, cumhur için de karar alma yöntemi büyük ölçüde terkedilmiştir. Alınan politik kararlar ve yapılan uygulamalar halk içinde tartışılmadığı için çok defa olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Hz. Muhammed'in büyük ve güçlü kişiliğinin bıraktığı boşluğu doldurmaktan çok uzak, bilgisiz ve yeteri kadar saygınlığa sahip olmayan bu Üç Halife, eksikliklerini halkın desteğiyle tamamlamayı düşünmemişlerdir. Tersine, karakterinden, bilgi ve deneyiminden yararlanacakları güçlü kişileri kendilerine rakip görmüşler, karşılarına almışlardır. Onları saf dışı etmek için de zaman zaman yasal olmayan işlemlerle, kendilerini hakkin ve halkın bulunmadığı bir girdaba kaptırmışlardır.

Kur'ân şöyle diyor :

«Yâ eyyuhellezine âmenu lâ tehunullâhe verrasûle ve tehunû emânetikûm ve entûm ta'lemûn»(183) (Ey inananlar, Allah'a ve Rasûle ve onun emanetlerine hiyanet etmeyin. Size güvenilen şeylere bile bile hainlik etmiş olursunuz.)

Bu emanetler nedir? Hz. Muhammed'in bu emanetlerine gerekli saygı gösterilmiş midir?

Ebû-Bekir'in, halife unvanını almasından sonra olayların akışı şu biçimde olmuştur :

(183) Kur'ân enfâlî sûresel âyet 27

Ebû-Bekir'in halifeliğini kabul etmeyen, «Bir kısım Müslümanların reyyle veya müşavere ile halife seçilmesi hakkında Kur'ân'da ve Peygamber'in hadislerinde bir açıklama ve hatta işaret yoktur,» diyen Malik bin Nuvayra, topladığı zekâtı kendi boyunun yoksullarına dağıtmıştır. Ebû-Bekir'in gönderdiği Halid bin Velid Malik bin Nuvayra'yı ve o boyun önde gelenlerini öldürmüş, sağ kalan eşlerini ve çocuklarını kendisiyle beraber savaşanlara dağıtmış, kendisi de olay gecesi yanına aldığı Nuvayra'nın karısı ile yatmıştır. Olay Medîne'de büyük tepki yaratmıştır. Zekât parasının yoksullara dağıtılmasından başka kusuru olmayan yüzlerce Müslümanın feci biçimde katledilmesi, kadınlarının tutsak edilip Halid'in adamlarına dağıtılması büyük üzüntü uyandırmıştır.

Sehâbelerden bazıları Kur'ân'ın Nisa Sûresinin «Kim bir Mü'min! kasden öldürürse cezası, içinde daim kalacağı Cehennemdir» diyen âyeti(184) ve gene aynı Sûrenin «Size Müslüman olduğunu bildirene, dünya hayatının geçici menfaatına göz dikerek, sen mü'min değilsin demeyin!» diyen âyetine(185) göre Halid bin Velid'in cezalandırılması gerektiğini söylemişlerdir. Sözü edilen sehâbeler «Kıyas» suretiyle Halid bin Velid'in öldürülmesini istedikleri halde Halife Ebû-Bekir hiç bir ceza vermemiştir.

Hz. Muhammed zamanında Fedek Hurmalığı, Peygamber'in hissesine ayrılmıştı. O da kızı Fatma'ya vermişti. Fatıma hurmalığın mahsûlünü yoksullara dağıtıyordu. Halife Ebû-Bekir, «Peygamberlerin mirascısı olamaz, Müslümanların hepsi onun mirascısıdır» diyerek, Fedek Hurmalığını Fatıma'nın elinden almış beytü'l-Mal'a kaydettirmiştir.

Ebû-Bekir, ihtiyatlı hareket eden, daha önceden yapacağı işin sonucunu hesap eden bir mizaçta idi. Tehlikeli tartışmalara girmez, uzaktan izlerdi. İbâdete düşkündü. Müslüman olmadan önce, en büyük putlardan «Uzaz»a bağlantılı olarak onu Abdü'l-Uzaz diye çağırıyorlardı. Hz. Muhammed'in İslâmiyeti açıklamasından yedi yıl sonra Müslümanlığı kabul edince, çok ibadet ettiğine işaret olarak Peygamber ona Abdullah lakabını vermişti. Uhûd savaşında Hz. Muhammed'i Ali ile bir kaç İslâm savaşçısının savunmasına bırakarak Medîne'ye kaçanlar arasında bulunmakla beraber, Ebû-Bekir, Hz. Muhammed'in yanında belli başlı savaşlara katılmıştır.

Ebû-Bekir, ölümüyle sonuçlanan hastalığında, Osman bin Affan'ı yanına çağırdı. Gelince ona «yaz» dedi, «Rahmân ve Rahîm Allah adıyla. Bu Ebû-Kuhâfe oğlu Ebû-Bekir'in Müslümanlara vasiyyetidir. Emmâ bâd...» Bu sözden sonra kendinden geçti. Osman, halife bayginken onun adına

(184) Kur'ân Nisâ sûresi Âyet 93

(185) Kur'ân aynı sûre Âyet 94

«Ben size yerime geçmek ve halife olmak üzere Hattâb oğlu Ömer'i bıraktım. Hayrınız için ne gerekse yaptım.» sözlerini yazdı. Ebû-Bekir kendine gelince : «Ne yazdın, oku!» dedi. Osman okuyunca «Allahu Ekber ne yazdıysan kabul ettim,» dedi ve ona dua etti(186).

Daha sonra, halife olan Ömer bîn Hattâb da uzun seneler puta tapmış, İslâmiyetin oldukça güçlendiği bir sırada Hz. Muhammed'i öldürmeye niyetlenmişse de sonradan vazgeçerek Müslüman olmuştur. Ebû-Bekir'in Halife olmasında başarı göstermiştir. Adâleti ile ünlüdür. Hiddetli ve atılgan bir mizacı olmasına, bilgi düzeyinin çok düşük bulunmasına rağmen politikada başarılı olmuş, zamanında bir çok ülk. e zaptedilmiştir. Fedek Hürnalığını Fatıma'ya iade etmiştir. Halid bîn Velid'in kısas yoluyla öldürülmesini isteyenlerden olduğu halde, Halife olduktan sonra Halid'i kumandanlığa atamıştır.

Adaletine acımasız ve katı örnekler verirken, korktuğu veya işine geldiği hallerde, ünlü adaletini ortaya koymamıştır. «Hastalıktan hezeyânda bulunuyor (Saçmalıyor), Kur'ân bize yeter» diye Hz. Muhammed'e «hezeyân» isnad eden Ömer, Ebû-Bekir'in bayılıp ayılarak yazdırdığı, daha doğrusu Osman'ın yazdığı hüccete karşı, «Buna gerek yok, Kur'ân bize yeter» dememiştir.

Ömer bîn Hattâb'da kendisinden önce beş yüzden fazla hadis toplatıp yaktıran Ebû-Bekir'in işlemini sürdürerek bütün şehirler halkına, ellerinde yazılı hadisleri varsa bunları teslim etmeleri için emirnameler gönderdi. «Yalan hadisler ortaya çıkarılıyor,» gerekçesi ile bu toplanan hadisler yakıtılıyordu(187). «Asıl bu işlem, doğru hadislerin yok edilmesi sonucunu doğurur, yalan hadis her zaman ortaya çıkarılabilir; yeniden yazılabilir, yakmakla bu önlenemez» diye bir kısım sehâbe hadislerini vermek istemedi. Fakat bu arada çok sayıda hadis toplanarak yakıldı. Bu işlem, Hz. Muhammed'le olan bağlantının hızla koparılması anlamına geliyordu.

Ebû-Bekir, ganimetin beşte birinin içinden Peygamber'in yakınlarına verilen hisseyi durdurmuştu. Âyet :

«*Va'lemu ennema ganimtüm min şey'in fe'enne lillâhi humüsheu ve lirasuli ve lizil kurba vel yetâmâ vel mesakini vebnissebili in küntüm âmentüüm billâhi ve mâ enzelnâ alâ abdinâ yevmelfurkanî yevmettekalcem'an, vallâhu alâ külli şey'in kadîr*»(188) (Eğer Allah'a ve Hakkı batıldan ayıran o günde kulumuz Muhammed'e indirdiğimize inanıyorsanız, bilin ki ele geçirdiğiniz ganimetin beşte

(186) Tabari IV, s. 51

(187) Kenzü'l-Ummâl V, s. 237

(188) Kur'ân Enfâl sûresi âyet 41

biri Allah'ın Peygamberi'nin ve akrabasının, yetimlerin, düşkünlerin ve yollarındır.)

Diğerde, açıkca, Hz. Muhammed'in Ehl-i beytine hisse ayırdığı halde, Ebû-Bekir zamanında olduğu gibi Ömer zamanında da bu hisse verilmemiştir.

Buna paralel olarak, Peygamber'in soyunu yönetimden uzak tutmak ve etkisiz kılmak politikası gittikçe artan oranda sürdürülmüştür. Ali ve soyundan gelenlerin devlet yönetimine katılmaya itibar göstermemeleri, bu tür politikacıların işlerine yaramıştır.

Ebû-Bekir'den itibaren halifeler kendilerinden sonra geleceklerin bir zorlukla karşılaşmamaları ve halkın bu işlere müdahale etmemesi için gerekli ortamı hazırlamışlardır.

Halife Ömer, Hicretin yirmi üçüncü yılında Zilhicce'nin altıncı günü, Mugiya bîn Şa'be'nin kölesi Ebû-Lü'lüe tarafından karnından yaralanınca, hemen altı kişilik bir şûra teşkil etmiş ve Osman'ın halife olmasını sağlamıştır.

Halife Osman bîn Affan'ı halim ve selim bir kişi olarak tarif ederler. Özel hayatında belki olabilir. Fakat Halife olduktan sonra, sonunda ülkenin dört yanında ihtilâl kopacak biçimde sert, sinsi ve yasa dışı bir yönetim yapmıştır.

Osman, halife oluncaya kadar Müslümanlara para yardımı yapmış bir kişi olarak çevresinde sayılıyordu. Halife olunca bilgisi ve yeteneği bu görevi başarmasına yetmedi. Emevî soyundan gelen Muaviye, Mervân ve diğerleri ile yakın akraba olduğu için, yönetimin kilit noktalarına Emevî soyundan, Müslümanlıkları şüpheli bir çok kişi getirdi. Özellikle Mervân, özel katibi olarak bütün işlemleri yapıyor ad Osman'ın oluyordu. Muaviye, Şam'da Vali değil bağımsız bir hükümdardı. Osman'ın dayısı Velid, Küfe'de, Abdullah bîn Sarrah Mısır'da emir bulunuyorlardı. İslâm ülkesinde Emevî egemenliği ve zulmü fiilen Halife Osman devrinde başlamıştı.

Ümeye oğullarına bu süre içinde devlet malından verilen ihsanın yekûnu o zamanın parası ile yüz yirmi altı milyon yedi yüz yetmiş bin dirhem buluyordu(189).

Hiç bir mücib sebebi olmadan Mervân'a bazı eyaletlerin gelirinden başka yılda 100.000 dirhem veriyordu. Aynı şekilde, Abdullah bîn Halit'e 400.000 dirhem, Hz. Muhammed'in sürgünle cezalandırdığı Hakem bîn As'a 200.000 dirhem, Ebû-Süfyan'a 200.000 dirhem vermişti(190).

(189) El-Gadir VIII, s. 286

(190) İbni Ebû-Halit, Nehcül Belaga şerhi s. 68

Osman, öldüğü zaman şahsi hazinesinde 150.000 dinarı ve 200.000 dirhem nakdi, büyük çiftlikleri tesbit edilmişti. Vadi'ül Kura ve Hüneyn'deki koyun ve deve sürülerinin sayısı bilinmiyordu(191).

Osman'ın gölgesinde, halkın malından yapılan bu akıl almaz yağma sonunda Muaviye ve diğer Emevî soyundan gelenler hayâl edilemeyecek bir servete kavuşmuşlardı. Çünkü, Halife Osman'ın verdikleri dışında, kendi egemenlikleri altındaki eyâletlerin gelirine istedikleri biçimde hiç bir kontrol olmadan tasarruf ediyorlardı.

Halife Osman bin Affan, Hz. Muhammed'in yeryüzündeki tek malı olan ve Kızı Fatıma'ya verdiği «Fedek» hurmalığını da, «yaptığı hizmetler karşılığı» diyerek Mervân'a bağışladı(192).

Osman bin Affan, bir başka işe daha girişmişti. Halkın ve özellikle es-hâbın elinde bulunan Kur'ân âyetlerini ve yazılı bulunan hadisleri topluyor, Zeyd bin Sabit'e teslim ediyor, âyetler mushafta toplanıyor ve Hadisler de yazılıyordu. Âyet ve Hadisler sahibine iade edilmiyor, yakılıyordu. Emevî soyundan gelenlerin Osman üzerindeki nüfuzunu bilenler ellerindeki âyet ve hadisleri vermek istemiyorlardı. Hz. Muhammed'in çok beğendiği vahîy katiplerinden Abdullah bin Mes'ud âyetleri toplamış bir mushaf haline getirmişti. Bunu Halife Osman'a bir türlü teslim etmek istemiyordu. Yakılmasından korkuyordu. Bu tutumuna hiddetlenen Osman, Abdullah bin Mes'ud'a dayak cezası uyguladı. Çok ağır şekilde dövülen Abdullah bin Mes'ud üç gün sonra öldü(193).

Osman, Abdullah bin Sarah'ı Mısır'a Vali atamıştı. Şikayetler başlayınca onun yerine Muhammed bin Ebû-Bekir'i vali olarak gönderdi. Yolda, yeni valinin varır varmaz öldürülmesi için eski valiye gizlice gönderilen bir mektup ele geçti.

Her tarafta, Emevî valilerin zulmünden halk bîzar olmuştu. Şikayetleri halife dinlemiyordu. Bu Mısır valisinin öldürülmesi emri ortalığı büsbütün karıştırmıştı. Birinci Halife Ebû-Bekir'in oğlu Muhammed'in de için de bulunduğu bir isyancı topluluğu Medine'ye geldi, öldürme emrinin Mervân'ın yaptığı bir hile olduğu anlatılmak istendi ise de, Osman'ın evine giren Ebû-Bekir oğlu Muhammed ve arkadaşları Halife Osmanı öldürdüler. H. 35 (655-56).

(191) Op. Dr. Mehmet Ali Dermen, İmam Ali ve Muaviye s. 209

(192) A. Gölpınarlı, Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şirk s. 67

(193) İbnî Esir III, s. 49

Buhârî II, s. 95

Tirmizî I, s. 68

Üç Halife devrinin belirgin özelliklerini şöylece toplayabiliriz :

Adları geçen ilk üç halife, gerek halife seçilme biçimleri ve gerekse görevlerini yönetme yöntemleri bakımından Hz. Muhammed'i izlememişler, özellikle O'nun ömrünün sonlarına doğru plânlı biçimde Hz. Muhammed'e karşı çıkmışlardır. Hz. Muhammed'in binlerce kişi önünde Gadîr-Hum'da söyledikleri, unutturulmuş, ölümünden az önce vasiyet yazdırmasına meydan verilmemiştir. Burada Hz. Muhammed'in düşünce ve istekleri ile, Ebû-Bekir ve Ömer'in düşünce ve amaçlarının bağdaşmadığı, bu olaylarla açıkca, hiç bir tevile gerek kalmadan belli olmaktadır. Ali'ye, onun soyuna karşı özellikle Emevîler devrinde daha da şiddetlenerek süren baskı ve düşmanlık hareketi, Hz. Muhammed'in hayatında ve ona karşı yöneltilen bir muhalefetin devamıdır. Kılıçla İslâmiyet'i kabul etmiş görünen kişilerin tahrikleri, Hz. Muhammed'in güçlü kişiliğinin ortadan kalkması ile açık ve belirgin bir All düşmanlığı şeklinde ortaya çıkmıştır. Ali'ye ve onun soyuna karşı gösterilen düşmanlığın kökeninde Hz. Muhammed'e karşı, onun isteklerini yerine getirecek bir bağlılığın bulunmaması nedeni yatmaktadır.

İlk Üç Halife Döneminde :

Fedek Hurmalığı, haklı bir nedene dayanmadan Fatîma'nın elinden alınmıştır. Üstelik Osman zamanında bu hurmalık Mervân'a verilmiştir. Müslüman olan, fazla olarak Hz. Muhammed'in zekât toplamak üzere gönderdiği, görevlendirdiği Malik bîn Nuvayra, Ebû-Bekir'i halife tanımadığı için Halid bîn Velid tarafından öldürülmüş, karısını Halid bîn Velid almış, diğer kadınlar ve çocuklar tutsak olarak dağıtılmıştır.

Sehâbede bulunan âyetler ve hadîsler toplanarak yakılmıştır. Neden olarak da uydurma âyet ve hadîslerin ortadan kaldırılacağı ve gerçek âyetlerin bir mushaf da toplanacağı gösterilmiştir.

Hz. Muhammed'in çok sevdiği sehâbelere görev verilmemiştir. Hatta bunların bir kısmı, örneğin, Malik bîn Nuvayra, Abdullah bîn Mes'ud, Ebû Zer ve diğerleri birer bahane ile öldürülmüşlerdir.

En önemli görevler Hz. Muhammed'in münafık saydığı ve yanına yanaştırmadığı kişilere özellikle Ümeyye oğullarına verilmiş ülkenin geliri de bunlara ihsan olarak dağıtılmıştır. Bu adamlar hayal edemeyecekleri servetlere kavuşmuşlar, maddeten yıkılmaz biçimde güçlendirilmişlerdir.

Enfâl Sûresinin 41. ci âyetine göre, Hz. Muhammed'in yakınlarına verilen, ganimet hissesinin verilmesi durdurulmuştur.

Hz. Muhammed'in Gadîr-Hûm'daki hadisi nazara alınmamıştır. Son gününde vasiyet yazmasına meydan verilmemiştir. Buna karşılık üç halife kendinden sonra gelecekleri belirlemişler ve halkın oyuna başvurmadan onların halife olmasını sağlamışlardır.

ALİ'nin HALİFELİĞİ

Hız. Muhammed'in ölümünden sonra yirmi beş yıl geçmişti. İslâm toplumu bir arap imparatorluğuna dönüşme aşaması için de idi. Zaptedilen ülkelerden alınan ganimet mallar, işbaşında bulunanları ve çevrelerini alabildiğine zenginleştirmişti. Özellikle Emevî valiler ve kumandanlar ve onların yakınları zengin bir sınıf meydana getirmişti. Bunların saraylarında konaklarında içkili, müzikli eğlenceler, ahlâk dışı bir hayat, arap ordusunun zaptedilen ülkelerden aldığı ganimetle besleniyordu. Arap'tan başka unsurlar, onların nazarında mevalî (köle) idi. Köle ve cariyeye ticareti alabildiğine genişlemişti. Satışa çıkarılan her renkdeki köleleri ve cariyeleri pazarlar almıyordu.

Buna karşılık, yakılıp yıkılan evler, söndürülen ocaklar, esir pazarlarına düşen kadınlar, keyfe ve çıkara göre öldürülen insanlar...

Arap kavminin hırs ve tamahı olanca korkunçluğu ile ayağa kalkmıştı.

Haksızlığa uğrayan, şikayet edecek yer bulamıyor veya daha ağzını açmak fırsatı olmadan öldürülüyor; malı, mülkü karısı, çocuğu yağmalanıp götürülüyordu.

Sadece zaptedilen yerlerin halkı değil, bu yağmadan faydalananların dışındaki araplar da canlarından bezmişlerdi.

Çeşitli eyâletlerden Halife'ye götürülen şikayetler geri çevrilmiş, bu duruma dayalı olarak çıkan karışıklık ve ayaklanmalar sonucu da Halife Osman öldürülmüştü.

Tek kelime ile, bu ortamda, Hz. Muhammed'in ayak izleri arap çölünün kumlarında kaybolmuş; İslâm'ın insanı yüceltmeye çalışan ilkelerinin yerini, adam öldürene, mal gasbedene, acımasıza, zalime, istediği her şeyi yapma fırsatını veren bir düzen almıştı. Âyet, hadîs, inanç, içtihad bu açıdan yorumlanıyordu. İslâm hareketinin gidişi, çok kısa sürede rayından çıkmıştı. Böylesine acımasız bir düzende zulüm altında inleyen büyük halk toplulukları, Osman'ın ölümü üzerine bir ümid ışığı aradılar. Her tarafta, Hz. Muhammed'e ve İslâm'a gönülden bağlı, adaletli bir kişinin işbaşına gelmesi isteniyordu. Bütün bu istekler ve ümidler, Ali adında birleşiyordu.

Ali, Hz. Muhammed'in vasî ve vekil olarak gösterdiği, sayısız hadîsle övdüğü kişiydi. İlim, inanç, ahlâk ve özveride benzeri yoktu. Gücü ve saygınlığı kimse ile kıyaslanamazdı. İslâmiyeti ilk defa o kabul etmiş, her savaşta ilk saflarda bulunmuştu. Her zaman, Allah'ın hükmüne karşı hiç kimseden üstünlüğü olmadığını, İslâmiyette emir ve nehiy bakımından kimse'nin imtiyâzlı olamayacağını söylendi. İşçisi ile kendisini hak bakımından ayrı görmezdi. «Esir, Tanrı'nın hiç bir ayrıcalık gözetmeden yarattığı insandır, esir kullanmak, Tanrı buyruğuna karşı gelmektir,» diyordu. Esareti, insanlığın yüz karası olarak niteliyordu. Yemeği, genellikle arpa ekmeği hurma veya süttten ibaretti. Fakir olduğu için, sık sık bahçe belleyerek veya hurmaları sulayarak evinin ihtiyacını karşılıyordu. Savaşlarda kendi hissesine ayrılan ganimeti hemen yoksullara dağıttığı için bir türlü zengin olamamıştı.

Ülkenin her yanından gelen temsilciler, Ali'den halife olmasını istediler. Ali onlara :

«Beni bırakın da benden başkasını arayın, bulun,» dedi. «Tan yerini boydan boya kara bulutlar kaplamış. Apaydın yol, görünmez olmuş. Bilin ki istediğinizi kabul edersem, hak bildiğime gider ve uyarım. Ne söyleyenin sözüne aldırış ederim, ne de ayıplayanın lafına kulak asarım. Ama beni bırakırsanız, sizin biriniz gibi olurum. Umarım ki, işinize kimi getirir ve kimi buyruk sahibi yaparsanız, buyruğu sizden fazla dinlerim, emrine sizden fazla uyarım. Benim size yardımcı olmam, emir olmamdan hayırlıdır(194).»

Osman'ın, yakınlarına ve Emevî soyundan olanlara dağıttığı araziye ve malları beytül-Mâle (millet malı) geri vereceğini, köle ve cariyeleri evlerine iade edeceğini de söylenen Ali :

«Adalette genişlik vardır. Adaletle iş görmekten aciz olan, cevrle (haksızlık, zulüm) iş görmekle daha da âciz olur.» diyordu.

Ali, İslâm'ın temel inançlarına bağlı idi. İdaresi de öyle olacaktı. İlahî adaletle uygun bir düzen kuracaktı. Oysa, 25 yıl bambaşka bir yönetim sürdürülmüş, zengin ve egemen bir sınıf oluşmuştu. Saraylar tahtlar kurulmuş, cariyeli, köleli yaşam alışkanlığı doğmuştu. Böylesine bir toplum, Ali'nin kılı kırk yaran adâletine ayak uyduramayacak, alıştığı bu hayatı bırakmak istemeyecekti. Ezilmiş, fakir düşmüş halk ise Ali'nin yönetimine etkin bir destek sağlayamayacaktı. Büyük bir ihtimâle, Ali bunları düşünerek Halife olmak istemiyordu. O'nun «Apaydınlık yol görünmez olmuş» demekden amacı bu idi.

Devamlı ısrarlar üzerine Ali, Bedir savaşına katılanlarla Medine'deki ensâr ve muhacirlerin ve tüm eyâletlerden gelen temsilcilerin oy vermesi halinde Halîfeliği kabul edeceğini bildirdi. O kendinden önceki halifelerin yöntemi ile değil, halkın temsilcilerinin oyu ile meşru olarak işbaşına gelmek istiyordu ve öyle de oldu. Bedir ve Medine şehâbeleri, muhacirler, eyâlet temsilcileri mescitte toplanarak Ali'ye Bey'at ettiler. Gadîr-Hûm olayı bir bakıma 25 yıl sonra, bambaşka koşullar altında tekrarlanmış oluyordu.

Ali'nin böylesine bir görevi kabul etmesi, halife olması, onun inancı ve amacı ile bağdaşmıyordu. «İmâmet», «Velâyet» insanların tensibi ile değil, Hakk'ın tevcihi ile kararlaştırılırdı. Ali, bozulmuş bir düzeni islâh etmeyi düşünmüş olsa bile, halifeliği geçici bir görev olarak, istemeyerek üstlendiği kuşkusuzdur.

Ali, bey'atı kabul ettiğinin ikinci günü, halife Osman'ın dağıttığı toprakları ve diğer malları millet malı olarak geri alacağını, valilerin ve diğer yöneticilerin haksız olarak el koydukları malları sahiplerine geri vereceğini, tutsak erkek, kadın ve çocukların ailelerine gönderileceğini bir genelge ile ülkenin her tarafına bildirdi.

Karakterine güvenilir insanları, özellikle Hz. Muhammed'in değer verdiği sehâbesini valiliklere ve diğer görevlere atadı.

Bir süre, zaman adeta İslâm'ın ilk yıllarına dönmüştü. Ali, ismet sahibiydi. İmânı sonsuzdu. Hiç bir çıkar kabul etmez, etki nereden gelirse gelsin adaletten şaşmazdı. Hz. Muhammed'in hiç bir isteğini reddettiği görülmemişti.

Ali'nin yönetiminde tüm kamu görevinde bulunanların ona uymaları gerekiyordu. Valilere gönderdiği emirde bunu istiyordu. Basra Valisi Huneyf'e şöyle yazıyordu :

«Duyduk, Basralılar'dan bir bölük, seni düğüne çağırmış. Sen de hemen gitmişsin. Çeşit çeşit yemekler, büyük büyük kâseler hoşuna gitmiş. Oysa, ben sanmazdım ki yoksulları çağırmayan sadece zenginleri davet eden bir topluluğun çağırısına gidesin. Yediğin yemeğe bir bak. Haram yahut helâl olduğunda bir şüphen olursa at o yemeği ağzından. Helâl olduğunu bilersen ye. Ama az miktarda.

Bil ki, her uyan kişinin uyduğu, yolundan gittiği, bilgisinden ışımlandığı bir imâmı vardır. Gene bil ki, sizin imâmınız, dünyasında köhne bir elbiseyle, iki parça ekmeği kendisine yeter bulmaktadır. Bilirim, herkesin buna belki de gücü yetmez. Yetmez ama, çekilip temiz olmaya, doğru yola gitmeye gayret ederek yardım edin bu yolda bana, gücünüz yettiği kadar benim yolumda olun..

Dilersem ben de yağlar ballar bulurum. Buğday ekmeğinin en hüsünü yerim. İpek elbiseler giyerim. Fakat nefsimin bana üst olması, beni lezzetli yemekler yemeye çekmesi mümkün değildir. Ben nasıl doya doya yemek yiyebilirim ki; Hicaz'da yahut Yemâme'de yoksullar vardır. Günler geçmiş, tokluk nedir görmemişlerdir. Gecemi karnı tok olarak nasıl gündüz edebilirim ki; çevremde aç karınlar, susuzluktan bunalmış ciğerler vardır(195).»

Ali de, Hz. Muhammed gibi, hiç bir işte dinî inancı politik çıkarılara alet olarak kullanmadı. Kamu işlerinin yönetimine din ve inanç eğilimleri veya soy sop yakınlıkları katmamakta bükülmez bir kararlılığı vardı. İnancı ve güçlü karakteri O'nu, Allah'ın ve Hz. Muhammed'in yolundan kıl kadar saptırmadı. İnsanları doğuştan tümü ile eşit gördü ve sınıf farkı tanımadı. «Mevki, üstünlük değil, insanlara hizmet görevi verir» inancını yerleştirmeye çalıştı. «Hz. Muhammed'in gerçek dostu, isterse onun soyundan gelmesin, soyu ona ulaşmasın, Allah'ın emrine en fazla uyan kişidir» diyordu.

Ne yazık ki, Ali'nin insan haklarına saygılı, haksıza zâlîme şans tanımayan yönetiminde halk, gene huzura kavuşma olanağı bulamadı. Hz. Muhammed'den sonra geçen çeyrek yüzyılda bambaşka bir yaşantıya alışan yöneticiler ve çevreleri, özellikle sonsuz bir servete sahip olan Ümeyye oğulları, Hakk'ın emrine ve halkın mutluluğuna dayalı Ali devrinin koşullarına uymadılar ve onun yönetimini gereksiz bir saflık olarak nitelendirdiler. Bunların baskısı altındaki insan toplulukları da yeterli olarak durumu kavrayamadılar ve Ali'ye yürüdüğü yolda şuurulu bir destek sağlayamadılar, (Hakk'ın) güçlenmesi için gerekli birliği kuramadılar.

Ali'nin yönetiminde çıkarı bozulanların veya Ali'ye karşı sönmeyen kin ve düşmanlığı olanların uyandırdığı fitne tüm ülkeyi sarmakta gecikmedi. Düşmanlarının fitnesinin anında yok edilmemesi, Ali'nin dostlarını hayal kırıklığına uğrattıyordu. Oysa Ali en son dakikaya kadar, insan kanı dökülmemesi için çareler arıyor ve bu tutumu da onu olumsuz sonuçlara götürüyordu.

Hz. Muhammed'in karısı Ayşe, Zübeyir'in oğlu Abdullah'la birleşerek, Osman'ın kanını dava etmeye kalktılar. Hz. Muhammed'in karısı Ümmü Seleme, Ayşe'ye :

«Şimdi Osman'ın kanını mı istiyorsun? Oysa dünkü gün Osman'a küfrediyordun. Bu sakallı yahudi'yi Allah öldürsün» diyordun. Şimdi ise Emirü'l-Mü'min'in ve Halife-i Maktûl diyorsun. İmam Ali'ye karşı çıkan cemaatla birleşiyorsun. Osman'ın kanını istemekle senin ne ilgin var? Osman Abdü'l-Menâf'dan bir kişidir. Sen ise Benî Te'mim'den bir zaifesin. Yazıklar olsun

şana Ayşe. Öyle bir taife ile birleşiyorsun ki Ali bîn Ebû-Tâlib'e karşı çıkmak istiyorlar. O Ali bîn Ebû-Tâlib ki, Hz. Muhammed'le arasında kardeşlik silsilesi vardır. Rasûl'ün amcası oğlu, Fatıma'nın kocasıdır. Medîne'de bulunan Muhacîr ve Ensâr ona bey'at etmişlerdir.

Ey Ayşe Allah'dan kork! Hz. Muhammed'in : «Benim sağlığımda ve ölümünden sonra Ali'ye isyân edenler bana isyân etmiş olurlar.» dediğini duymadın mı?

«Ya Ayşe. Talha ile Zübeyir'in dalaveresine aldanma. Bu irtikâb ettiğin iş için Allah'tan sana vebal gelince, Talha ile Zübeyir seni kurtarmaya kaadir olamazlar.» demişti.

Bunun üzerine Ayşe, Basra'ya gitmekten vazgeçip evine dönmüştü. Fakat fitne sönmek bilmiyordu. Zübeyir'in oğlu Abdullah Ayşe'yi «Sen Basra'ya gitmezsen kendimi öldürürüm» diye tehdit etti. Ayşe, Abdullah oğlu Zübeyir'i çok severdi. Araya diğer yakınlarının da girmesi üzerine Basra'ya gitti. Tarihte «Cemel olayı» diye anılan, Ayşe'nin devesi çevresinde vukua gelen ve çok kan dökülmesine neden olan savaş kaçınılmaz oldu.

Bu olayı izleyen Sıffîn savaşları, İslâm'daki bölünmeye hız kattı. İslâm kanı dökülmesinden sakınan, bunu Hz. Muhammed'in kutsal bir vasiyeti sayan Ali'nin bağışlayıcı tavrı, kendi lehine sonuç alınacak bu savaşlarda kesin sonuç alınmasına imkân vermedi. Aralarında Ammar bîn Yasir, Veysel Karanî, Huzeyme bîn Sabit, Abdullah bîn Büdeyî, Atebe bîn Ebû Vakkas ve Ebu'l-Haşim'in de bulunduğu Bedir savaşına katılan şehâbeden yetmiş kişinin ve binlerce Müslüman'ın şehid olduğu Sıffîn savaşı, Muaviye'nin ve Amr bîn As'ın hileleri ile sonuçsuz kaldı.

İki ordu, Sıffîn savaşı sırasında yüz on gün karşı karşıya kalmıştı. İşin hakemlere havâle edilmesi üzerine Şam askerleri Şam'a, Ali'nin ordusu da Kûfe'ye döndüler.

Ali ordusunun en önde gelen başarılı komutanlarından Malik Eşter böylesine bir anlaşmaya hiç taraftar değildi. Dağılan ve yok edilmesine ramak kalan Muaviye ordusu bu anlaşma sonucu kurtulmuş oluyordu. Ali'nin ordusunda bulunan İbnî Vedia ve çevresindekiler :

«Ali'nin büyük bir cemiyeti vardı. Dağıttı. Metin bir kalesi vardı yıktı. Kaleyi ne zaman yapacak, cemiyeti ne zaman toplayacak? Kendisine muti olanlarla hemen asiler üzerine hücum etseydi...» diyorlardı.

Oysa bu biçim düşünenleri Ali, Harura köyünde yaptığı konuşma da şöyle cevaplandırmıştı :

«Kaleyi ben mi yıktım, yoksa onlar mı? Cemiyeti ben mi dağıttım, yoksa onlar mı dağıttılar? Düşman üzerine hücum etmeye gelince... Bu dakikayı bilmez değilim. Nefsime ötekilerden daha fazla cömertim. Canımı hiç esirgemem. Ama, fitne ve isyânla baş kaldırdılar. Şam ehli yenilince, mızraklarının ucuna mushafları asıp yukarı kaldırdılar. Ben o zaman, «Bunlar Ehl-i Kur'ân değildirler. Hilelerine aldanmayın.» dedim, dinlemediler. Beni zorladılar. Ben gene hakemlere Allah'ın kitabı ile hükmetmelerini şart koştum. Eğer Kur'ân'a uygun hüküm verirlerse bizim de bir diyeceğimiz kalmaz. Ve İllâ biz onların hükümlerinden beriyiz.»

Ali'nin hakemi Ebû Musa'l-Eş'arî ile Muaviyenin hakemi Amr İbnî'l-As, Erzurum köyünde toplandılar. Ebû Musa'l-Eş'arî'yi kandıran Amr İbnî'l-As, onu halkın karşısına çıkartıp :

«Ben Ali'nin ve Muaviye'nin dışında bir kişinin seçilmesini istiyorum. Böyle karar verdik» dedirdikten sonra kendisi :

«Ey ahali! Ebû Musa'l-Eş'arî'nin dediğini duydunuz. Ben de onun gibi Ali'yi halifelikten azlettim, Muaviye'yi ise yerinde bırakarak onu halife ettim» dedi.

Hakem olayı beraberinde karışıklıklar ve sonu gelmez tartışmalar getirdi. Herkes bu sonuç nedeniyle birbirini suçluyordu.

Nehrivan'da toplanan hariciler çevreye dehşet saçmaya başlamışlardı. Ali'yi tanımıyorlardı. Ali oraya bir ordu göndererek isyanı bastırdı.

Haricilerin görevlendirdikleri Abdurrahman bîn Mülcem'in, Hicretin kırkıncı yılı Ramazan ayının on dokuzuncu günü Kûfe mescidinde başından yaraladığı İmam Ali, kılıçtaki zehirin de etkisiyle yaralandıktan altı gün sonra hayata gözlerini yumdu.

ALİ'DEN SONRA GELİŞEN OLAYLAR

Hız Muhammed'den sonra İslâm'ın birliğinde en büyük ağırlığı ve saygınlığı olan Ali'nin şehîd edilmesiyle, Müslüman topluluğu içinde birikmiş ayrılıklar, düşmanlıklar, hırslar, çıkarlar karmakarışık, bendi yıkılmış bir sel gibi tarihin derinliklerine doğru akmaya başladı. Bunun sonunda ise, tarihin dehşet ve ibretle izlediği Kerbelâ ve Kûfe olayları; Mekke ve Medîne'nin yıkılıp yakılması, halkının kılıçtan geçirilmesi; Muhammed - Ali soyundan gelenlerin öldürülmeleri, onları sevenlerin yok edilmeleri gibi insan vicdanını sızlatan facialar üzerinde Ümeyye oğulları (Emevî) saltanatı kuruldu.

Emevîler devrinin en belirgin niteliği, (Halifelik) unvanı ile kamufle edilen saltanat hırsının İslâm inancı ile pervasızca oynaması, Muhammed - Ali soyuna sevgi ve saygı besleyen insanların ezilmeleri ve giderek yok edilmeleri amacıyla inanç ayrılıklarının acımasızca sömürülmesidir.

Sürdürülen bu politika sonucunda, aslında ilerici olan ve tüm insanlığa mutluluk getirmesi beklenen İslâm toplumu, gereksiz olarak, birbirine düşman oldu. Sürekli olarak beslenen bu kin ve husûmet, hükümdarların çıkarlarına hizmet eden savaflara dönüştü. Uzun yüzyıllar, çoğu kez uydurma nedenlere dayanan bir din taassubunun etkisinde kalan Müslümanlar birbirlerini öldürdüler.

Ali'nin ölümü ile, Emevî soyu hükümdarlıkta hemen hemen rakipsiz kalmıştı. Kilit noktalarına yerleştirdikleri adamlarına ve sonsuz servetlerine dayanan Emevî hükümdarları, böylece, akıllarına geleni yapabilecek biçimde güçlendiler.

Öte yandan, Muhammed - Ali soyuna reva görülen haksız baskı ve zulüm, halk arasında Ehl-i beyt sevgisini inanılmaz boyutlarda güçlendiriyordu. Toplumsal vicdanın haksızlığa uğrayanları koruma şeklindeki eğilimi, görünmez bir güç oluşturuyordu. Ali sevgisiyle simgelenen, hak ve adalete yönelen bu düşünce akımı, uygun bir ortamda hızla gelişti. Alevî'lik ilk defa, insanların alçak gönüllü olmakla birlikte, haksızlığa ve zulme karşı diren-

meyi ön gören Ali'nin düşünceleri ve felsefesinin toplum inancına yerleşmesi, buna bağlı olarak da Ali ve Ehl-i beyt sevgisi olarak ortaya çıktı. Ali'nin izlediği yol İslâm'ın özünü oluşturduğu için, Muhammed - Ali arasındaki akrabalık ve arkadaşlığın güçlendirdiği yakınlık inanç yönünden de birlik ve beraberliği gerçekleştiriyordu. Gerçek inanç ve gerçek sevgide insanlık hasletini, dünya nimetlerinden ve çıkarlarından üstün görenler Muhammed - Ali yolunda birleşiyorlardı.

On iki İmâmların altıncısı İmâm Ca'fer «Müslümanlık Allah'ın birliğine ve Hz. Muhammed'in Rasûl olduğuna iki kelime ile tanıklık etmekle başlar(196). Ancak bazı işlekler ve koşullar vardır ki kişi onlara uymakla inananlar arasına girer» der.

Kur'ân'daki :

«Kaletül ea'rabu âmennâ, kul lem tii'minu ve lâkin kulu eslemnâ ve lemmâ yedhulil îmanii fi kulubiküm»(197). (Ey Muhammed, araplar inandık dediler. De ki «inanmadınız ama, İslâm olduk deyin. İnanç henüz gönüllerinize yerleşmedi.) anlamındaki âyet, Hz. Muhammed'den sonraki durumu gerçek biçimde açıklamaktadır. Hz. Muhammed'in sağlığında yakın ve sadık yardımcısı gibi görünenlerin, Peygamber'in toprağa verilmesine kadar bile sabredemeden halifelik kavgasına düşmeleri, sözü geçen âyetin anlattığı gerçeği, beklediğinden daha çabuk doğrulamıştır.

İslâm inancı, temelde insanlar arasındaki soy farkını, ırk ve renk ayrımını batıl sayıyordu. Toplumun malını korumayı emrediyordu. Başka insanlara karşı üstünlük iddia edenleri suçluyordu.

«Fedhulu ebvabe cehenneme halidîne fihâ, felebi'se mesvelmütekebbirin»(198). (Temelli kalacağınız cehennemden kapılarından girin. Büyüklemlerin durağı ne kötüdür.) âyetinde açıklanan İslâm inancına rağmen, soy sop iddiaları, üstünlük, mevki yarışmaları, Kureys üstünlüğü; muhacir ensâr ayrımı daha Hz. Muhammed'in cenazesi toprağa verilmeden ortaya çıktı. Akla gelmedik tertiplere girişildi(199). Giderek sınıf farkları doğdu : zenginler, yoksullar, araplar ve bunların dışında kalan zümreler ortaya çıktı. Toplumun işleri İmân gücü ile değil, kaba kuvvetle, silah gücü ile yürütülür oldu. Cahiliye devrinin acımasızlığı, ilkelliği böylesine bir ortamda hortlamıştı.

Hız. Muhammed'in sade yaşantısı artık kimseye örnek olmuyordu. Halifeler devrinde, özellikle Osman'ın halifeliği sırasında fethedilen ülkelerden taşınan ganimetle halka yukardan bakan, varlıklarıyla öğünen bir sınıf türemişti.

(196) «Eşhedü en lâ ilâhe illâllâh ve Eşhedü en lâ Muhammed'en Abdühu ve rasûlün»

(197) Kur'ân Hucûrat sûresi âyet 14

(198) Kur'ân Nahl sûresi âyet 29

(199) İbn Ebi'l-Hadîd Şerh cüz. VI, s. 291

Görünen o idi ki, Hz. Muhammed'in ömrü, müslüman olduğunu söyleyen topluluğun büyük bir bölümünün, sosyal yaşantısını ve insanlık görüşünü İslâh etmeye yetmemişti. Bu durumu önceden görüp, sezip ve bildiğinden kuşku duyulmayan Hz. Muhammed, kendisinden sonra İslâm inancının ve İslâm birliğinin sürdürülmesinde topluma öncülük edecek olan kişiyi açık olarak bildirmişti : O da «Ali» idi.

Hz. Muhammed Tebuk savaşına giderken Ali'yi Medîne'de bırakmıştı. Bu yüzden üzgün görünen Ali'ye «Harûn Mûsâ'ya göre nasılsa sen de bana o menziledesin» demişti(200).

Şuara sûresinin 214. âyeti indiğinde Hz. Muhammed tüm akrabalarını toplamıştı. Onlara «Ali benim vasımdır, ona itaat edin» demişti.

Hz. Muhammed Ali'ye «Sana buğz ederek ölen kişi cahiliyyet üzere ölüdür. İslâm'da yaptıklarının hesabını da Allah sorar ondan» demişti(201).

Nasr sûresi inince «Ali, Ehl-i beytimin içinde benden sonra bana halef olacak en hayırlı kişidir(202)» demişti.

Hz. Muhammed Medîne'ye hicret ettiği gece Ali'yi kendi yatağında yatırmıştı. Ali, gece Hz. Muhammed'i öldürmek kastıyla gelen suikastçılara Hz. Muhammed'in nereye gittiğini söylememişti. O'nun verdiği emanetleri yerlerine ulaştırdıktan sonra, Anası Fatıma'yı, eşi Hz. Fatıma'yı, Hamza'nın kızı Fatıma'yı, Ümmü Feymen'i ve Vâkîd'i yanına alıp Rûba'da Hz. Muhammed'e yetiştirmişti. Bakara sûresinin 207. âyeti bu münasebetle nâzil olmuştu(203).

Hicret'ten sonra Hz. Muhammed muhacirlerle ensârı daha fazla kaynaştırmak için ikişer ikişer kardeş yapmıştı. Tören bitince tek kalan Ali ile de kendisi kardeş olmuştu.

Hicret'in yedinci yılında Hayber savaşı yapılıyordu. Hz. Muhammed sancağı Ebû-Bekîr'e verdi. Ertesi gün Ömer'e verdi. Kale zaptedilemiyordu. Hz. Muhammed, «Yarın sancağı öyle bir kişiye vereceğim ki, O, Allah'ı ve Rasûlünü sever ve Allah ve Rasûlü de onu sever. O kaçmaz ve fethetmedikçe de geri dönmez.» demişti. Herkes bu kişinin kim olduğunu merak ediyordu. Hz. Muhammed'in böylesine öveceği Ali olabilirdi. Ali ise gözleri ağrıdığı için savaşa katılamamıştı. Ertesi gün beklenmedik bir sırada Ali orada gö-

(200) Fedâil'ül-Hamse I, s. 299

(201) aynı eser s. 335

(202) Kenzü'l-Ummâl s. 336

(203) «Ve minen nasi men ye'ni nasebu ibrigae merdatillâh, vallâhü reufün bil'ibed» (İnsanlar arasında, Allah'ın rızasını kazanmak için canını verenler vardır. Allah kullarına karşı şefkatlidir).

ründü. Hz. Muhammed sancağı Ali'ye teslim etti. Ali, tekrar tekrar yenilediği taarruzlarla kale kapısını söküp Hayber'i zaptetti(204).

Tevbe sûresinin putperestlerle ilgili ve ihtar niteliğindeki âyetleri inince Hz. Muhammed, hicret'in dokuzuncu yılında başlarında Ebû-Bekir'in bulunduğu üç yüz kişilik bir topluluğu Mekke'ye gönderdi. Kafile yolda iken Hz. Muhammed, Ali'ye, kafileye yetişmesini, emirleri Mekke'lilere kendisinin bildirmesini emretti. Ali Cuhfe'de Ebû-Bekir'e yetişip durumu anlattı. Ebû-Bekir Medine'ye döndü. Hz. Muhammed'e : «Hakkımda bir şey mi indirdi?» diye sordu. Hz. Muhammed : «Hayır. Bu âyetlerin benim veya ehl-i beytimden biri tarafından tebliğ edilmesi emredildi»(205) dedi.

Bu olaylar ve Ali'yi öven, Hz. Muhammed'e yakınlığını belirleyen çeşitli kanıtlar ve hadisler, Ali'nin bu anlamda, yani hükümdar sıfatıyla birleşen biçimde halifelik yapmadığını göstermektedir. Zaten halifelik, sözcük olarak veya ima yolu ile Kur'an'da da geçmemektedir. Binlerce hadis içinde ise halife deyimine rastlanamaz.

Görülüyor ki Hz. Muhammed'in ölümü üzerine, bu konuda bu gün bile düşünce birliğine varılamıyan karmaşık bir durum meydana çıkmıştır.

H. Muhammed, sağlığında «benden sonra vasi ve vekilim Ali'dir. Ben kimin mevlâsı isem, Ali de onun mevlâsıdır» demiş, kendisinden sonra Ali'ye uyulmasını istemiştir. Ali'ye karşı hiç kimseye göstermediği yakınlığı göstermiş. onu her fırsatta övmüş ve herkesden üstün gördüğünü belli etmiştir.

H. Muhammed'in ölümünden sonra, dinsel bir dayanağı olmayan halifelik müessesesi ortaya çıkmıştır. Halifeliğe gerekçe olarak, «Peygamberlerin vasisi ve varisi olamaz. Ümmet, Peygamber'in yerine uygun gördüğü kişiyi seçer. Dinin gereğince toplumu o kişi, yani halife yönetir» denilmiştir.

İslâm toplumunun bir bölümünün inancına göre, Hz. Muhammed'in vasisi İmâm'dır. İmâm'lık Tanrısal bir sözleşmedir. Peygamber Allah'dan aldığı vahyi ümmetine bildirmek suretiyle Rasûl olma görevini yerine getirmektedir. Allah'ın vahiy yoluyla alınan emrini ümmeti içinde uygulaması, yorumlaması ise İmâmet görevidir. Peygamber'in şahsında Risalet (Peygamberlik) ve imâmet birleşmiştir. Hz. Muhammed'in ölümü ile Risâlet sona ermiştir. İmâmeti ise Gadîr-Hûm'da ve başka vesilelerle bildirdiği üzere, Ali'ye devretmiştir.

(204) Fedâil'ül-Hemse s. 161

(205). Fedâil'ül-Hemse II, s. 161

Ali, Nehrivan savaşından sonra verdiği bir hutbe'de İmâm'ı Öyle anlatmıştır :

«İmâm bir hekimdir ki ilacıyla hastalarına sağlık kazandırır. Yaralarına merhem koyup sarar. KŖr gŖnŖlleri, sağır kulakları, sŖylemez dilleri iyileştirir. GŖnŖlleri ışıklanmamış, bilgi aydınlığına kavuşamıyarak karanlıkda kalmış, dŖrt ayaklı hayvanlara benzeyen katı taşlar gibi gaflette kalmış kişileri ilacıyla iyileştirmek iĉin onları arar bulur.»

Kur'ân'ın yorumlanması yoluyla Ali'nin ŖmrŖ boyunca savaş vereceğini aĉıklayan Hz. Muhammed :

«*Ene medinetŖl ilm ve AliyyŖn baba ha femer eradel ilme felyetil bab*»(206)
(Ben ilim Şehriyim, Ali'de onun kapısı. Benim bilgimi Ŗđrenmek isteyenler Şehrin kapısına varsınlar) diyerek, gidilecek kapıyı gŖstermiřtir.

(206) Ceşâledin Siyuti, CamiŖl Sağır I, s. 374

Ali bin EbŖ-Bekir Heysemî, NecmeŖz Zevâid C. IX, 114

KONU ÜZERİNDE

TARTIŞMALAR

«Hz. Muhammed'in ölümünden sonra İslâm âleminin uyacağı kimdi veya kimlerdi?» Konusu üzerinde o kadar çok şey söylenmiş ve yazılmıştır ki burada bunları saymak olanaksız. Aslında bunları tekrarlamak konuyu bütünü karmışık bir hale de sokar.

İslâm dünyasındaki büyük düşünce ayrılığını birleştirmek veya birleştirici bir çözüm bulmak isteyenler, Hz. Muhammed'in Vasî'si Ali, İslâm'ın İmâmıdır. Hz. Muhammed bunu açık olarak her fırsatta bildirmiştir. Manevî bir makam olan İmâmet, her sözünü Tanrı buyruğuna dayayan Peygamber'in Ali'ye devrettiği kutsal emanettir.

Halifelik ise idarî işleri yürütmekle görevli bir makamdır. Halife, Hz. Muhammed'in ümmeti olan müslümanların yeryüzündeki toplumsal ve kişisel ilişkilerini düzenlemekle görevlidir. İmâmetle hilâfet birbirinden ayrı işlerle görevli, biri manevî diğeri maddî yönden Hz. Muhammed'i temsil eden iki makamdır.

İlk bakışta, mantıklı görünen bu yorum, pek sağlam bir temele oturmamaktadır. Hz. Muhammed, İslâm topluluğunun o günkü savunma ve geçinme ihtiyaçları ile sınırlı işler dışında, kabilelerin ve şehirlerin idarî işlerine müdahale etmemiştir. Hz. Muhammed'den sonra onun maddî işlerdeki temsilcileri, manevî işlerdeki temsilcileri diye bir ayırım yapmak gerçeklere bağlantılı olmayan bir yorumdur.

İmâmet ve hilâfet, veya manevî işler ve maddî işler diye ayrı kişilerin temsil edeceği vasîlik söz konusu ise, kendinden sonra inananları kendi başlarına bırakması düşünülemeyecek olan Hz. Muhammed neden bunu açıklamamıştır? Ali'ye «vasîm» derken, «kim beni mevlâ biliyorsa, Ali'de onun mevlâsıdır» derken İmâmeti kastediyor idi ise, bunun yanında hilâfetten neye söz etmemiştir? Halife olacak kişileri neden göstermemiştir?

İmâm da halife de Hz. Muhammed'i temsil ediyorsa hangisinin sözü üstün olacaktır? Sözcüleri halife zâlim olduğu, İslâm'a uymayan yasal olmayan işler yaptığında İmâm ne şekilde müdahale de bulunacaktır?

Diğer bazı yazarlar ilk üç Halifenin zâhiri (görünürde) olduğunu, batını ve gerçek halife'nin Ali olduğunu kabul ederler. Onlara göre bu bir Tanrı buyruğudur(207).

«İslâmiyetin doğuşunda arap ülkesinde bir hükümdar yoktu. Hz. Muhammed tek başına hem din hem de dünya işlerini yürütmüştür. Onu temsil edecek olan kişi ister imâm isterse halife diye adlandırılınsın, Kur'ân'ın emrini tek başına uygular.» diyenler de olmuştur.

Yüzlerce görüş, İslâm âleminde yüzyıllardır söylenegelmiştir. İslâm tarihi, bu tartışmalarla ve bu tartışmalardan kaynaklanan kanlı veya kansız olaylarla doludur.

Yön ve şekil değiştirerek, tartışmalar içinde yalpalayarak «Hilâfetin ilgasına ve Hanedanı Osmaniyenin Türkiye Cumhuriyeti memâliki haricine çıkarılmasına dair 3 Mart 1340 tarihli kanunun» yürürlüğe girmesine kadar çeşitli ülkelerde ve çeşitli soylara bağlantılı olarak süren halifelik müessesesi üzerinde bir görüş birliğine varılamamıştır.

Sözü geçen Kanunun Büyük Millet Meclisinde müzakeresi sırasında zamanın Adalet Bakanı, Halifeliği şöyle vasıflandırmıştır :

«Bu sureten ve zâhiren hilâfet şeklinde ise de, hakikatte hilâfet değildir. Saltanattan, tagallüp ve tasalluttan ibarettir. Hülefay-i Emeviye ve Abbâsîyenin hilâfeti bu kabildendir. Çünkü bunların hilâfeti, milletin isteğiyle değil, kahr, istilâ, cebir ve tagallüp yolu ile olmuştur.

Hülefayı Emevîyenin irtikap etmedikleri zulüm, Evlâd-ı Peygamberiye reva görmedikleri cevr ve şenaat kalmamıştır.

Devlet-i Abbâsiye ise bütün zulüm ve itisaf, kahr ve tagallüp üzerine teessüs etmiştir. Abbasîlerin birincisi olan Süffah'ın amcası Abdullah bîn Ali, Şam'ı istila ettiği zaman katliâm etmişti. Birlikte taam etmek üzere davet ettiği eşrafdan doksan kişiyi sopalarla öldürttü. Bazıları henüz can çekiştirmekte ve hırıltıları işitilmekte iken üzerlerine sofrayı kurdurarak bilâteessür taam etti.

Şimdi insaf edelim. Böyle zulüm ve tagallübe hilâfet denebilir mi? İslâmiyet gibi âli bir din, böyle bir saltanat-ı kahiri kabul eder mi? Böyle müsibet bir hükümeti, din-i İslâm'a nisbet ederek adına hilâfet demek, yâr ile ağyâra karşı İslâmiyeti tahkir olur(208)».

(207) Lâ'ilizâde Seyyid Abdülbakî, Melâmîlik ve Melâmîler s. 198

(208) Op. Dr. Mehmet Ali Derman, Evliyalar Şâhi s. 31

GERÇEK NEREDE

Gerçeğin nerede olduğunu bulmak insan oğlunun ezeli uğraşısı olmuştur. Halife, belli bir göreve sahip olan kişinin, kendisi olmadığı zaman veya kendinden sonra yetkilerini kullanmak üzere seçtiği kişidir.

Eğer halife, Hz. Muhammed'in yeryüzündeki vasi ve vekili ise, bizzat Hz. Muhammed tarafından seçilmesi lâzımdır. İslâm inancına göre, Peygamberlik Allah tarafından verilmiş bir görevdir. Onun temsilcisinin, Hz. Muhammed'den başkası tarafından seçilmesi İslâm'ın bu temel inancına aykırı olur.

Hz. Muhammed, halife sözcüğü kullanmamıştır. Fakat kendisinden sonra vasi ve vekil olarak çok kez Ali'yi göstermiştir(209). Adına ne denirse densin; ister Halife, ister İmâm, bu sıfat tek kişiye aittir. O da İmâm Ali'dir. Hz. Muhammed'in temsilcisi anlamındaki imâm veya halifeyi, Kureyşliler'in Mekkeliler'in veya Medineliler'in seçmeye yetkileri yoktur.

Eğer, Hz. Muhammed devrinde mevcut olmayan bir arap devletinin, onun ölümünden sonra oluştuğu ve bu devletin başına halife unvanı ile bir başkanın getirildiği söz konusu ise, buna kimsenin bir diyeceği olamaz. Böylesine bir başkanlığı, Peygamber temsilciliği biçiminde göstermek, dini politik çıkarlara vasita yapmaktan başka bir anlam taşımaz. Esefle kaydetmek gerekir ki yüzyıllar boyu bu böyle yapılmıştır. Nedeni ve gereği olmadan aynı dine bağlı insanlar, inanç farklılığı gibi gösterilerek, aslında devrin hükümdarlarının siyasi çıkarları ve rekabetleri uğruna birbirlerini öldürmüşlerdir.

Hz. Muhammed'den sonraki olaylar bir tarafa bırakılsa bile «Halife» unvanının Hz. Muhammed'e bağlantılı olarak nasıl kötü işlere ve kötü niyetlere alet edildiğini bilmeyen yoktur. Özellikle Emevi soyunu, hangi müslüman Hz. Muhammed'in temsilcisi olarak kabul edebilir? Hz. Muhammed'in en sevgili torunu İmâm Hüseyin'i eşi görülmedik bir vahşetle şehit edenleri, Kerbelâ olayından sonra mızraklara takılmış şehid başlarının peşinden Ehl-i beyt kadınlarını şehir şehir dolaştırıp eziyet edenleri, Peygamber'in

ravzasına hayvan bağlatıp Medineliler'i kılıçtan geçirenleri, Kâbe'yi taşla tutturanları, âyet yerine şiir okutup namazdan sonra geriye dönerek «Yeter mi yoksa daha kıldırayım mı?» diye alay edenleri, Kur'ân'ı okla parçalatanları, maymuna sarık sarıp namaz kıldırınları, sevdiği gözdesinin ölüsü ile günlerce yatanları Hz. Muhammed sağ olsa halife seçer miydi acaba?

Büyük bir tarihî yanlışlığı ile, çıkarı için her yolu meşru sayıp toplumun başına geçenleri Hz. Muhammed'in temsilcisi kabul edip Halife sayarak dinin saygınlığı büyük ölçüde yitirilmiştir. «Hilâfet, dine nıgehbanlık ve onunla dünyayı idare hususunda sahibi şeriata vekâlettir.» diye tarif edenler, müslümanların saf inançlarını insafsızca sömürmüşlerdir. Onlara göre : «Halife'nin mevkii, Peygamber'in ümmeti nezdindeki mevkiine müşabihtir. Halife de velâyet-i âmmeyi haiz, itaatı tammeye lâıyk, şâmil bir saltanata malik bulunuyor. Umuru diniyeyi ifa, hududu şer'iyi ikâme, ahkâmı dini icra, dünya işlerini de idare eder. Halife, Rasûl'i-ekremin vekili olduğu için müslümanlar onu sevmeğe mecburdur. Peygamber'in vekili olmak gibi, hiç kimsenin yükselemeyeceği bir mevkie sahip olduğundan, her tebcile her hürmete lâıyktır. Ve hâtta imân ancak bu itaatla tamam olur. Halife Allah'ın gölgesi, Peygamber'in vekilidir»(210). İşte böyle anlatılmıştır yüz yıllar boyu halife... Alevî inancına göre ise durum şudur :

Ebû-Bekir, Hz. Muhammed'den sonra kendisine halife unvanını vermedi, müslüman araplardan oluşan devletin başkanı sıfatını alsaydı, müslümanlar arasında bir inanç ayrılığı ortaya çıkmayacak, din ve devlet işleri o zamandan ayrılacaktı. Müslüman toplumunun bir bölümünün Ebû-Bekir'e kırgınlığı, hiç hakkı yokken kendisini İslâm âlemine Peygamber'in temsilcisi, Halife olarak tanıtmıştı doğmuştur. Emevî hükümdarlarının halifelik sıfatlarını araç gibi kullanarak dinî inançlara ve Hz. Muhammed'in yüceliğine göstermiş oldukları saygınsızlıkların, Ali ve Ehl-i beyt'e karşı irtikâb ettikleri mel'ânetlerin sorumluluğu olmasa bile, kaynağı, bu olumsuz işlemlere dayanmaktadır. Halifeliği hükmetmeye araç olarak kullanma yöntemi Ebû-Bekir'in Hilâfeti ile başlamıştır.

Alevî inancı böylesine bir ortam içinde doğmuş ve gelişmiştir. Alevî inancına göre Hz. Muhammed'den sonra onun temsilciliği Ali'ye geçmiştir. Halife unvanı ile devletin başına geçip, yönetimi yasal olmayan biçimde ele alanların Hz. Muhammed'le bağlantıları yoktur. Hz. Muhammed'i temsil eder anlamında ki halifelik müessesesi din kurallarına uygun değildir, meşru değildir. Dinî inanç ve vecibeler yönünden müslümanların, Hz. Muhammed'den sonra Ali'ye bağlanmaları gereklidir. Ali'nin imâmet görevi vasîlik, halifelik terimlerini de içine alır.

(210) M. Tevfik Oytan, Bektaşîliğin İçyüzü s. 379

Alevilik, doğuşda bir hükümdarlık veya egemenlik kavgası olmadığı halde, halifelikle hükümdarlığı bir arada ve bir elde bulundurmakta yarar görenler, temelde inanç birliği olan müslümanlar arasında büyük facialar oluşturan düşmanlıklar, ayrılıklar yaratmışlardır. Alevî - Sünnî, şu veya bu mezhep olarak bölünen ve aslında kişisel inanç yönelmeleri olan bu görüş farklarını, — kimsenin üstüne vazife olmadığı halde — düşmanlığa dönüştüren hükümdarlar ve çevreleri, dinî taassubu alabildiğine kışkırtmışlardır. Hükümlerlik kavgaları tarihe karışıp aktüelliğini kaybettiği halde, çağımızda bile müslümanlar, bu kin ve husumet belâsından yakalarını bir türlü kurtaramamışlardır.

İslâm tarihinde sayısız diyebileceğimiz üzücü ve ibret verici olaylara somut bir örnek vereceğiz :

«Yavuz Sultan Selim'in öteden beri beslediği Anadolu'da Şii faaliyetine kesin olarak son vermek düşüncesini gerçekleştirmek üzere, 24 Nisan 1512 de tahta çıkar çıkmaz(211), Şii'ler hakkında verdiği kesin imha kararı, devrin sünnî ülemasının en meşhurlarından olan Müfti Hamza Eş-şehir bîn Saru-Görez'in verdiği — açık ifadelerle Şii'lerin katledilmesini caiz gören — fetva ile meşrûiyet kazanmıştı. Bir fikir olsun diye fetvadan bir kaç cümle — Kısaltarak — alıyorum (Kemâl Paşa-zâde'nin bahsettiği bu fetva'nın hülasası şöyledir) : «Ulmây-ı millet ve Fudalây'ı ümmet küfr-ü ilhâd ve katl-ü ifnasına hükm idüp heme-i â'dây-ı dîn-ü devletten bunun iftâ-i şirer-i şerareti akdem idüğüne, biesrihim fetâvây-ı sahiha virdilerdi» Müfti Hamza ise «bil-cümle bu taife hem kâfirler ve mülhidlerdür ve hem de ehl-i fesaddur, iki cihetten katil'leri vâcipdür» der. (Bu konuda mufassal bilgi ve fetva'nın tamamı için Bk. Prof. M.C. Şehabettin Tekindağ. Tarih Mec. C. XVII, sayı 22, s. 49 - 79 «Yeni kaynaklar ve vesikaların ışığı altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi» Başlıklı makale(212).

(211) Bak s. 72

(212) Dr. Hasan Küçük, Tarikatlar s. 223

ON İKİ İMÂM

Hem Aleviliğin tarihi gelişimi hem de Alevî inançları bakımından, «On İki İmâm'ın» özel bir yeri ve önemi vardır.

Ali'den sonra velâyet ve imâmet'i yürüten ve onun soyundan gelen on bir İmâm'a karşı Alevî - Bektaşî toplumunda derin bir saygı duyulur. Dûvaz, dûvaz - imâm (dûvazdeh - imâm) diye adlandırılan On İki İmâm'ın adları geçen nefesler özel bir saygı ile dinlenir. Dûvazlar âyinlerde ve özel toplantılarda genel olarak üç nefesden sonra bağlantı olarak okunan, On İki İmâm'ı öven nefeslerdir. On İki İmâm'ın kişilikleri ve kısmen yaşantıları Alevî - Bektaşî edebiyatında anlatılan bir konudur. Bu nedenle Alevî - Bektaşî'ler On İki İmâm hakkında oldukça geniş bilgiye sahiptirler.

İMÂM ALİ (598 - 661)

Haşimiler'den Ebû-Tâlib'in Esed Kızı Fatıma dan doğan oğludur. Gerek Ebû-Tâlib gerekse karısı Fatıma, Hz. Muhammed yetim kalınca onu kendi çocukları gibi büyüten koruyan kişilerdir. Ebû-Tâlib'e de büyük saygı gösteren Hz. Muhammed, Fatımaya ikinci anam diyerek büyük sevgi göstermiştir. Fatıma Hz. Peygamber'in eşi Hatice'den sonra ilk Müslüman olan kadındır. Ali'nin Talib, Akıl, Ca'fer adında üç erkek kardeşi ve Ümmihan adında bir kız kardeşi vardı. Hz. Muhammed'in kızı Fatıma ile evlenen Ali'nin Hasan, Hüseyin, Zeyneb ve Ümmî Gülsüm adlarında dört çocuğu oldu.

Kıtlık yıllarında, Ebû-Tâlib'e yardım için Hz. Muhammed Ali'yi yanına almış ve büyötmüştür.

Hız. Muhammed'e ilk imân eden Ali olmuş, Peygamber «Ali benim kardeşimdir, vasım ve vekilimdir, onun eti benim etim onu kanı benim kanımdır. Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır.» demiş, hiç kimseye göstermediği yakınlığı ve güveni ona göstermiş, en önem verdiği işlerin yapılmasını Ali'ye havale etmiştir. Ali de gerek savaşlarda gerekse tehlikeli saldırılara uğradığında canını hiçe sayarak Hz. Muhammed'i korumuştur. En tehlikeli görevleri Ali üstlenmiştir. Bedir'de, Uhud'da, Tebük ve Hayber'de hep böyle olmuştur. Bunun en güzel örneği Hendek savaşıdır. Hz. Muhammed kat kat üstün düşman kuvvetleri karşısında Medine'yi savunmak için şehrin çevresine hendek kazdırmıştı. Buna rağmen Mekkeliler'in ünlü savaşçısı Amr bîn Abdu-Ved, yanında Ebû Cehil'in oğlu İkrime, Ebû-Vehab'in oğlu Hubeyre, Abdullah'ın oğlu Nevfel ve Ömer'in kardeşi Dırar bîn Hattab olduğu halde hendeği aşmış ve o çağın geleneğine göre : «Ya Muhammed. Öldürölünce gideceğinizi sandığınız cennete hemen yolcu olmak isteyen kimse yok mu? diye alay ederek savaşçı istemişti. Müslüman saflarından çıt çıkmamıştı. Amr bîn Abdu-Ved'in karşısına çıkmak azraille karşılaşmaktan farksızdı. Ali, iki defa izin istemiş Hz. Muhammed «Ya Ali, O Amr'dır. Yerinde dur.» diyerek müsaade etmemişti. Amr bîn Abdu-Ved'in sürdürdüğü hakaretlere daha fazla dayanamıyan Ali üçüncü kez izin istediğinde Hz. Muhammed, «İnanç'la inkâr savaşacak.» demiş, başlığını Ali'nin başına geçirerek onu uğurlamıştı. Ali kendini tanıttığında «var git! Babanla dostluğumuz vardı, seni öldürmek istemem,» diyen Amr'a Ali cevaben : «Ey Amr! Bense seni öldürmek istiyorum.» demiş ve şunları sözlerine eklemiştir :

«Sen, Kureyş benden üç şey istese birini mutlaka yaparım demişsin.»
Amr, bu sözü «Evet, doğrudur.» diye yanıtlamıştı.

Ali sözlerini şöyle sürdürdü :

«Dinle öyle ise ey Amr! Sana üç teklif yapıyorum : Önce Müslümanlığı, Hak dinini kabul et.»

Amr, bu teklifi düşünmeden reddetmişti.

Ali ikinci teklifini yaptı :

«Savaşı bırak, evine git!»

Amr, bunu da kibirine yedirememişti.

Ali :

«O halde ey Amr, ben yaya'yım, sense atlı. Atından in ki eşit koşullar içinde savaşalım.»

Amr bîn Abdu-Ved, hemen atından yere sıçramış, bir kılıç darbesi ile kendi atının ayaklarını biçtikten sonra hırs ve hiddetle Ali'ye saldırmıştı.

Ali'nin kalkanını kesen Amr'ın kılıcı onu başından yaralamıştı. Ali'nin yüzüne kan akıyordu diğer savaşçıların da çıkardığı tozlarda ortada ne olduğu farkedilemiyordu. Özellikle müslüman saflarında büyük bir korku ve endişe vardı. Toz bulutu içinde savaşçılardan birinin yere düştüğünü gören müslümanlar, önce, Ali'nin şehid olduğunu sandılar. Toz dağılınca Amr bîn Abdu-Ved'in cansız yerde yatmakta Ali'nin de kılıcının kabzasına dayanmış tekbir getirmekte olduğunu gördüler o anda müslüman saflarında sevinç çığlıkları yükseldi. Zübeyir de Nevfel'i öldürmüş diğer Mekkeli savaşçılar kaçmışlardı.

Hz. Muhammed Allah'a şükrettikten sonra :

«Ali'nin Hendek'teki bir kılıç darbesi, ümmetimin kıyamete değin yapacağı ibadetlerden üstündür» demişti.

Ali'nin eşsiz bir savaşçı olduğu kuşkusuz. Çoğu kez Ali bu yönü ile anlatılmış ve övülmüştür. Oysa Ali'nin asıl büyük tarafı dürüst ve güçlü karakterindedir. O, inancından, hak ve adaletten ömrü boyunca tek ödün vermemiştir. Bilgisi, tevazuu hayırseverliği gelmiş geçmiş hiç bir insana nasib olmamıştır.

Hudeybiye anlaşmasında, sözleşmenin altındaki «Rasûlullâh Muhammed» yazısını karşı taraf kabul etmemiş, «Abdullah oğlu Muhammed» yazılmasını istemişlerdi. Hz. Muhammed sözleşmeyi yazan Ali'ye onların is-

tediği gibi «Rasûlullâh» sözcüğünü silmesini söyleyince «Ben bunu yapmam» demiş ve Hz. Muhammed «Rasûlullâh» sözcüğünü kendisi silmişti.

Ali, köle cariyeye ticaretine son verme, ganimet fazlalarını fakirlere dağıtarak, zengin - yoksul farkını ortadan kaldırma çabasını ömrünün sonuna kadar sürdürmüştür. Kişisel gelirini, ertesi günkü gereksinmelerini düşünmeden yoksullara dağıtmıştır. Yoksulların kendisine minnettar kalmamaları için erzak veya eşyayı, gece kimsenin haberi olmadan götürüp evlerinin kapısına bırakmıştır. Evinin yiyeceğini en yoksul ailenin düzeyinde tutmuştur. Ali'nin evinde arpa unundan yapılmış ekmeğin yenmiştir.

Genç yaşından itibaren herkesin bilgi istediği ve akıl danıştığı bir ilim adamı idi Ali. Fıkıh, tefsîr, kıraat ve kelâm bilgilerini İslâm toplumuna Ali öğretti. Arap Dil ve Edebiyatının kurallarını Ali koydu.

Hz. Muhammed, «Ben Kur'ân'ı kabul ettirmek için savaştım. Ali Kur'ân'a anlam verme ve yorumlama için savaştı» demiştir(213).

Hz. Muhammed'in «Ali ilmin denizidir.» ve «Ben ilim şehriyim, Ali ise kapısıdır.» demesi, Ali'nin büyük bir ilim adamı olduğunu doğrulamaktadır(214).

Güçlü ve sarsılmaz bir ahlâk anlayışına sahip olan Ali, örnek bir aile reisiydi. Çağında birden fazla kadınla evlenmek cariyeye bulundurmaya yasal sayıldığı halde, Ali evinde ceriye bulundurmadığı gibi Fatıma'nın ölümüne kadar da başka kadınla evlenmedi.

Konuşmaları Nehcü'l-Belaga adı altında birleştirilmiştir. Güzel konuşma yolları anlamına gelen eser, söz söyleme sanatının eşsiz bir anıtı sayılır.

Türbesi Irak'ın Nəcəf Şehrindedir.

*«Serime bir sevda geldi
Muhammed Ali'den beri
Yandı vücûdum küll oldu
Tâ kal'ü belî'den beri*

— Kul Hasan —»

(213) Müsned III, s. 33
Kenzü'l-Ummâl VI, s. 72
İstîâb II, s. 439
(214) Fuzûlî, Hadîketü's-Suada s. 244

İMÂM HASAN (624 - 671)

Ali'nin Fatıma'dan doğan ilk oğludur. Hasan İsmi Hz. Muhammed koymuştur. Hasan ismi daha önce araplarda yoktu. Hz. Muhammed Ali'ye «Sen Mûsa'ya nisbet Harûn menzilindesin» demişti. Bu nedenle, Harûn'un oğlu «Şeper»in adını Ali'nin çocuğuna koymuştu. Hasan, Süryani dilindeki Şeper'ın Arapça karşılığı oluyordu.

Hz. Muhammed «oğullarım» dediği Hasan ve Hüseyin'i çok severdi. Onlarla şakalaşır, ibadet sırasında bile sırtına çıkmalarına müsaade ederdi. Hasan'ın yüzü Hz. Muhammed'e çok benzerdi. Hz. Muhammed bir çok defalar «Allahım, ben Hasan'ı seviyorum, Sen de sev ve seveni de sev» demişti(215).

Hasan Sıffin savaşında babasının yanında idi. Hüseyin'le birlikde fillen savaşa katıldıklarını gören Ali : «Tutun şunları! Ben bu ikisiyle soluk alıyorum, şehid olurlarsa Rasûlullâhın nesli kesilir,» diyerek onları savaş alanından çıkarttırmıştı(216).

Görüldüğü gibi Ali, Hasan ve Hüseyin'den Hz. Muhammed'in soyunun yürüdüğüne işaret etmişti. Hz. Muhammed'in oğlu yoktu. Kızı Fatıma ile Ali'den gelenleri kendi soyu olarak kabul etmişti. Hz. Muhammed'in «Herkesin nesebi kesilebilir. Benim tertemiz soyum kıyamete kadar sürecektir» anlamındaki ünlü sözünü, Ali Sıffin'de doğrulamıştır.

Sıffin savaşından sonra Ali uzun bir vasiyyet-nâme bırakarak, kendinden sonra İslâm'ın imâmlığının Hasan'a intikal edeceğini bildirmişti.

Hasan'ın zamanında Ehl-i beyte candan bağlı olanlar çok azalmıştı. İslâm'da birlik kalmamış, servet ve mevki her şeye egemen olmuştu. Muaviye'nin adamları bir taraftan para ve mansıp dağıtarak, diğer taraftan uydurma hadislerle, çevrelerinde hayli taraftar toplamışlardı. Muaviye kendi tarafına geçenleri zengin ediyordu. Alabildiğine servet ve göz kamaştırıcı bir yaşantı araplara çok çekici geliyordu. Ehl-i beyt'in ganimetten veya halkın varlığından alıp dağıtacak bir şeyleri yoktu. Bu itibarla o çevrede ki müslü-

(215) Fedâil'ül-Hamse III, s. 230

(216) Nebcû'l-Belâge tercemesi ve serhi s. 336

manların bazıları açıktan, bazıları üstü örtülü biçimde Muaviye'yi destekliyorlardı. Muaviye bu durumdan faydalanarak Hasan'ın kendisine bey'at etmesini istiyor bu konuda anlaşma teklif ediyordu. İçinde bulunduğu havadan bunalmış olan Hasan çevresindekilere sormuştu :

«Muaviye bizi öyle bir işe çağırıyor ki, onda ne bir yücelme var, ne de bir adâlet. Ölümü göze alıyorsanız teklifini reddedelim. Yaşamayı istiyorsanız kabul edelim. Hangisine razıysanız bildirin.» Herkes «Uzlaşalım» diye soruyu yanıtladılar. Hasan : «Ben bunu kabul etmezdim. Yardımcı bulsaydım gecemde de onunla savaşırdım, gündüzümde de. Sonunda Allah bir hüküm verirdi» dedi(217).

Hasan - Muaviye sözleşmesi şu taahhütleri kapsıyordu:

- 1 — Halk Kur'ân'a uygun olarak yönetilecektir.
- 2 — Alevîlere kötülük yapılmayacaktır.
- 3 — Ali ve soyuna kötü söz söylenmeyecektir.
- 4 — Cemel ve Sıffin savaşı şehîdlerinin evlâdına ganimetten hisse verilecektir.
- 5 — Muaviye kendisinden sonra kimseyi halife yapmayacaktır.

Anlaşmadan sonra Hasan ailesini toplayarak Medîne'ye döndü.

Muaviye sözleşmenin hiç bir maddesine uymadı. Hasan'ın, karısı Eş'as kızı Cûde'ye bin dirhem altın vererek ve oğlu Yezid'e almayı vadederek İmam Hasan'ı zehirletti.

İmâm Hasan'ı, Dedesi Hz. Muhammed'in yanına gömmek istiyorlardı. Bunu haber alan Mervân, emrindeki kuvvetlerle yolu kesdi. Ayşe'de bir katıra binerek Mervân'a katıldı. Cenazeyi götüren topluluk yol değiştirerek Bakî mezarlığına gitti. İmam Hasan, Ali'nin anası Fatıma'nın yanında toprağa verildi.

İmâm Hasan'ın oğlan, kız on beş çocuğu olmuşsa da İmâmlık, İmâm Hüseyin'in soyundan yürümüşdür.

İmâm Hasan en çok «Seçilmiş» anlamına gelen «Mücteba» lakabı ile anılırdı.

*«Hasan Hüseyin'i sevdim
İkrârım anlara verdim
Kâfirlerin putun kırdım
Halilü'r-Rahmandan beri*

— Kul Hasan —>

(217) A. Gölpınarlı, Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şii'lik s. 378

İMÂM HÜSEYİN (625 - 682)

İmâm Ali ve Fatıma'nın ikinci oğulları, İslâm'ın, Hz. Muhammed ve İmâm Ali'den sonra en ünlü kişisidir. İmâm Hasan'dan bir yıl on ay sonra doğan Hüseyin'in adını da dedesi Hz. Muhammed koydu. Hüseyin, Süryanî dilinde «Şibbir»in arapçadaki karşılığıdır. Şibbir, Harûn'un ikinci oğlunun adıdır(218).

Hz. Muhammed'in bu torununa karşı çok derin bir sevgisi vardı. Evlerinin önünden geçerken, Hüseyin'in ağladığını duyduğunda kızı Fatıma'yı çağırarak «Hüseyin'i niçin ağlatıyorsun? Bilmiyor musun ki onun ağlaması beni incitir.» dediği çok duyulmuştur(219).

İmâm Hüseyin'in çocuklarından, Ali Ekber ve Abdullah Ekber (Ali Asgar) Kerbelâ'da şehîd olmuşlar, soyu Ali Evsat'tan (Zeyne'l-Abidin) yürümüştür. Kızları Fatıma, Sakîne ve Zeyneb'dir.

Muaviye'nin Hasan ile yaptığı sözleşmeyi tasvib etmemekle beraber, İmâm Hasan'ın ölümünden sonra çevresinden gelen, anlaşmanın bozulması yolunda ki teklifleri «Muaviye ölünceye kadar sözleşmeye bizim sadık kalmamız gerekir.» diye kabul etmemişdi.

Muaviye ise son günlerinde, Medîne'ye gitmiş, oğlu Yezid'i övmüş ve ona bey'at etmelerini tavsiye etmişdi. Ebû-Bekir'in oğlu Abdurrahman, Ömer'in oğlu Abdullah, Zubeyir'in oğlu Abdullah, İmâm Hüseyin ve diğer Haşim oğulları bey'ata yanaşmamışlardı.

Muaviye'nin 674 de ölümü üzerine, ahde aykırı olarak yerine geçen Yezid, ilk iş olarak, Medîne Valisi Velîd'e bir emir-nâme göndererek, İmâm Hüseyin'e bey'at teklif etmesini, kabul etmediği takdirde başını keserek Şam'a göndermesini istemişti. Bu isteğini yerine getirmeyen Velîd'i azletmiş yerine Amr bîn Said Aşdak'ı Medîne'ye vali atamıştı.

Yeni Vali Ehl-i beyt'e rahat huzur vermiyordu. Durumu yakından izleyen Küfeliler Süleyman bîn Surad'il Huzzai'nin evinde toplanarak Medîne'de

(218) Fuzûlî, Hadikatü's-Suade s. 279

(219) Fedâilü'l-Hamse III, s. 255

tedirgin edilen Hüseyin'i ve diğer Ehl-i beyt mensuplarını Kûfe'ye getirmeyi kararlaştırdılar.

Halife unvanı ile, artık bir arap devleti biçimine dönüşmüş İslâm toplumunun başına geçme iddiasında bulunan Yezid, Allah'ın emirlerini tanımaz, yalancı, rezil, Şerir; İslâm'la ve inançla iigisi olmayan bir ayyaş. Böyle birisinin adının Emîr'ül-Mümînin veya Halife gibi kutsal deyimlere karışmasına, müslümanlığa içtenlikle bağlı ve saygılı kişilerin gönlü razı oluyordu. Hüseyin'in de aynı kanıda bulunduğunu bilen Kûfe'liler mektup üstüne mektup yolladılar. Hüseyin'in Medîne'deki yakınları ise kesinlikle Kûfe'ye gitmesini istemiyorlardı. Düşüncelerini söyleyen yakınlarına Hüseyin :

«Allah ne dilerse o olur. Dayanma gücü ancak onunla elde edilebilir. Ölüm, genç bir kızın boynuna takılan gerdanlık gibi insan oğlunu boynundadır. Alın yazısı ezelden yazılmıştır. Yakup nasıl Yusuf'u özledi ise, ben de ecdadımı öylesine özledim. Allah, Şehid olacağım yeri benim için önceden kararlaştırmıştır. Allah dilerse Kûfe'ye hareket edeceğim» demişti(220).

Abdullah bîn Abbas, bu konudaki ısrarını sürdürüyordu :

«Ey zamanın İmâmı, İütfedip Kûfe'ye gitmekten vazgeç. Medîne'den ayrılmam gerekiyorsa Mekke'ye git. Atan Ali Irak'a yöneldiğinde belâlar tuzağına tutuldu. Kardeşin Hasan Mücteba, orada perişan oldu.»

İmâm Hüseyin cevap verdi :

«Ey Abdullah, zahirde müslümanlar mektuplar gönderip oraya gitmemi istediler. Ehl-i beyt'in huzurunu sağlayacaklarına kefil oldular. Mümkündür ki bu suretle Hakk'ın emrine uymak bana nasib olsun.»

Abdullah :

«Ey Peygamber oğlu, Kûfe henüz Yezid'in emri altındadır. Eğer onun valisini defedip şehri Müslim'e teslim ederlerse o taraflara gitmek münasiptir. Ve eğer bunun aksi zuhur edip Yezid'in askerine karşı koymak lazım gelirse, yine mümkündür ki zafer onlara teveccüh eder. Bu takdirde bu neticeden hazretinize ıztırab erişir.»

İmâm Hüseyin :

«Ey Abdullah! Sefere çıkmağa niyet etmişim. Zira Muhakkak surette bilirim ki Yezid, benden gafil değildir. Kâbe'nin mübarek toprağı âlemin kıblesi iken, dalâlet ehl-i askerinin ayakları altında kalıp, saygısızlık yapılmasına benim sebep olmama rızam yoktur. İstemem ki bu kutsal toprakları

kana bulayayım ve halkını perişan edeyim. En iyisi fitne ve zulmü bilerek buraya getirmemektir.»

Abdullah :

«Ey Peygamber Evlâd-ı! Anlıyorum ki sefere çıkmaya mailsin. Hiç olmazsa Yemen tarafına yönel ki, memleket geniş olup kale ve hisarları çoktur. Hemedân kabilesi Ahmed Muhtar (Peygamber) hanedanının dostudur. Sen o diyara varıp yerleşecek olursan her taraftan halis yürekliiler ve mücahidler toplanıp sana yardım ederler.»

İmâm Hüseyin :

«Ey Abdullah! Senin ne kadar şefkatli olduğunu yakından bilirim. Sözlerinin benim için iyi bir öğüt olduğunu itiraf ederim. Fakat ne çare ki, kaza Hâkimi irademi Irak tarafına çekmektedir.» dedi ve Kur'ân'dan şu âyeti okudu :

«*Küllü nefsin zâiketül mevt-i sümme ileynâ türcaun(221)*». (Her canlı ölümü tadacaktır. Sonunda bize döneceksiniz.)

İmâm Hüseyin'e gerek Ehl-i beyt'den ve gerekse İslâm büyüklerinden Kûfe'ye gitmemesi için çok sayıda kişi buna benzer ricalar da bulundularsa da kâr etmedi. Hüseyin :

«Hikmet sırrı bize gizli kalmaz. Bana belli olan çok şey var ki sizin bilginiz dışındadır.» diyordu.

İmâm Hüseyin Mekkelilere de vedâ ettikten sonra kendine bağlı olan kişiler ve akrabası ile beraber Mekke'den Küfe yönüne, kaderine doğru yürüyüşe başlamıştı. Aynı gün, daha önce gönderdiği Müslim bin Akil, Küfe'de yardımsız kalıyor, Yezîd'in Valisinin emri ile şehid ediliyordu(222).

İmâm Hüseyin, Kerbelâ'da konakladığı zaman akrabası ve Ehl-i beyt kadınlarından oluşan yüz kişilik bir kafile halindeydi. Müslim bin Akil'in şehid edildiğini yolda haber almışlardı. Yezîd'in ordusu, kafileye burada yetişip Fırat nehri tarafında saf bağladı. İmâm Hüseyin'e mektuplar yazıp, dini ve müslümanları Yezîd şerir'inden kurtarmasını isteyenlerin de için de bulunduğu Muaviye oğlu Yezîd'in ordusu o gün, tarihte benzeri görülmedik bir vahşet ve acımasızlıkla, Hz. Muhammed'in torunlarını meme emmekte olan çocuklara varıncayadek şehid ettiler (10 Muharrem H. 61).

Biz burada bu korkunç olayın ayrıntısına girmeyeceğiz. Kerbelâ olayı öyle bir faciadır ki, Hz. Muhammed'in öpüp kokladığı bir başın acımasızca

(221) Kur'ân Ankebut süresi âyet 57

(222) Fuzûlî Hadîkatü's-Suuda s. 354

kesilip şehir şehir dolaştırılmasını, susuzluktan bunalmış meme emmekte olan bir masûmun oklanıp şehîd edilmesini, Hz. Muhammed'in torunlarından oluşan kadınların ve şehîd cesetlerinin üzerine vahşetle saldırıp talan ve yağma edilmesini anlatmaktan insanlık adına utanç duyuyoruz.

Bütün bu faciayı görüp bilen, çocukları dahil en yakınlarının şehîd edilmesine tanık olan, altı aylık yavrusunun kucağında oklanıp öldürüldüğünü gören, kendisinden sonraya kalacak Hz. Muhammed'in Ehl-i beyt'inin insafsız, vicdansız Yezid'e esir olacağını sezen Hüseyin'in, Kerbelâ faciası öncesinde, ölümün adım adım geldiğini özünde sezmemesi olanaksızdır. Böylesine bir facianın ortasında Hüseyin, inancının kutsallığını, imanının gücünü, hakk'ın ve insanlığın zülme, batıla, ahlâksızlığa karşı olan zaferini cihana eşsiz biçimde göstermiştir. Ceddine ve ceddinin yoluna sahip çıkmış, soyuna lâyük olduğunu isbatlamıştır. Hüseyin yanındakilerle birlikte, insanoğluna, yücelme yolunda, insanlık ve Allah yolunda gerektiği zaman neler yapılabileceğini kimseye nasib olmayacak bir düzeyde öğretmiştir.

Diğer taraftan, insanların, çıkar uğruna nerelere kadar düşebileceklerini, ne ölçüde insafsız ve vicdansız olabileceklerini de Yezid ve peşindekiler Kerbelâ önünde göstermişlerdir.

Biri İnsanları yüceltiyor alabildiğine... Uyarıcı, yol gösterici, sözüne sadık, dürüst ve cesur.

Öteki, aşağılık, hilekâr, yalancı, bencil ve tiksindirici...

Kerbelâ meydanı o gün, insanların yüz yıllardanberi okuduğu ve son-suza kadar da okumaya devam edeceği Tanrısal bir destana tanık oluyor.

Kerbelâ'da o gün yetmiş iki kişinin şehîd edildiği söylenegelmiştir.

Dokuz kişi de İmâm Hüseyin'in daha önce Kûfe'ye gönderdiği Müslim bîn Akîl ile birlikte şehîd olmuştur. Büyük bir ihtimalle Kûfe şehîdleri ile Kerbelâ şehîdleri birleştirilmek suretiyle yetmişiki sayısına varılmaktadır.

Kûfe Şehîdleri :

1. Müslim bîn Akîl
2. Muhammed bîn Müslim
3. İbrahim bîn Müslim
4. Meşkûr
5. Hâni bîn Urve
6. Muhammed Kesîr

7. Mahdum Muhammed Kesir

8. Kays A'râbi

9. Gulam Selman

Kerbela Şehidleri :

1. Hur bin Riyah

2. Ali bin Hur

3. Urve

4. Mıs'ab bin Riyah

5. Abdullah bin Amr

6. Berir bin Hasin Hemedâni

7. Veheb bin Abdullah

8. Ömer bin Halid

9. Halid bin Ömer

10. Said bin Hanzala

11. Ömer bin Abdullah Muhyî

12. Vakkas bin Malik

13. Şerih bin Ubeyd

14. Müslim bin Avsece

15. Mahdum Müslim

16. Hilâl bin Raf'i

17. Abdullah bin Abdurrahman

18. Yahya bin Müslim

19. Abdurrahman bin Urve

20. Mâlik bin Enes

21. Ömer bin Muta

22. Haşim bin Utbe

23. Fazl bin Aliyyel-Murtaza

24. Habib bin Mezahîr

25. Hamza bin Harir

26. Zeyd bin Cafî

27. Enes bin Makel

28. Zehir bin Hasan

29. Câfer

30. Yusuf bin Hâris

31. Mâlik bin Utbe

32. Fâris

33. Hanzala bîn Sa'd
34. Zeyd bîn Ziyad Şaabi
35. Sa'd bîn Abdullah
36. Cebâve bîn Hâris
37. Ömer bîn Cebâve
38. Muhammed bîn Mikdâd
39. Abdullah bîn Deccâne
40. Saad
41. Kays bîn Rebîa
42. Şit bîn Seviyd
43. Ömer bîn Farrat
44. Müslim Hammad
45. Abdullah bîn Müslim Akîl
46. Câfer bîn Akîl
47. Abdurrahman Meczub
48. Muhammed bîn Abdullah
49. Muhammed bîn Avf
50. Avn bîn Avf
51. Abdullah bîn İmâm Hasan
52. Muhammed bîn Enes
53. Sa'd bîn Deccâne
54. Firûzan
55. Kasım bîn İmâm Hasan
56. Ebû-Bekir bîn Aliyyel Murtaza
57. Osman bîn Aliyyel Murtaza
58. Avn bîn Aliyyel Murtaza
59. Abdullah bîn Aliyyel Murtaza
60. Abbas bîn Aliyyel Murtaza
61. Ali Ekber bîn İmâm Hüseyin
62. Ali Asgar bîn İmâm Hüseyin
63. İmâm Hüseyin bîn Aliyyel Murtaza

*«Tâlibler ince elekden elenir
Mümin olan Hak yoluna dolanır
Şahin Hüseyin Al kanlara bulanır
Allah bir, Muhammed - Ali diyerek*

— Kul Himmet —

İMÂM ZEYNE'L - ÂBİDİN (658 - 714)

Babası İmâm Hüseyin, anası Yezd-i Cürd'ün kızı Şehribânu'dur. Altısı oğlan ikisi kız sekiz çocuğu olan Zeyne'l-Âbidîn'in Bahîr, Zeyd, Eşref, Hüseyin ve Ali adındaki oğullarının da çocukları olmuşsa da ölümü ile imâmet büyük oğlu Muhammed Bâkır'a geçmiş ve soyu ondan yürümüştür.

Zeyne'l-Âbidîn, Kerbelâ olayında 24 yaşında bulunuyordu. Ağır bir humma hastalığına tutulmuş, çadırda yatıyordu. Savaşacak erkek kalmamış, sıra İmâm Hüseyin'e elmişti. Bunu hisseden Ali Evsad (Zeyne'l-Âbidîn) babasının huzuruna çıkıp müsaade istedi. Kızgın çölde bir taraftan hastalık, diğer taraftan susuzluktan benzi sapsarı ve dudakları kül gibiydi. Hüseyin O'nu görünce :

«Yataktan kalkmamalıydın. Allah'a and olsun ki sana şimdiki halde şehîdlik izni yoktur.» demişti.

Zeyne'l-Âbidîn üzgün bir sesle :

«Benim ne günâhım var ki,» dedi. «Bunca sevdiğimin arkasından bir hizmet yapamadan yaşayacağım.»

İmâm Hüseyin oğlunun bu sözünü, kelimelerin üzerine basa basa şöyle yanıtladı :

«Muhammed - Ali soyunun devamı senin vücuduna bağlıdır. Onların soyu senden yürüyecektir. Şimdi sana emanetleri teslim edeceğim.»

Sözlerini takiben İmâm Hüseyin, Zeyne'l-Âbidîn'i çadırının bir köşesine doğru çekip götürmüştü.

Bazı tarihler, İmâm Hüseyin'in Zeyne'l-Âbidîn'e Hz. Muhammed'in sarığını, Ali'nin kılıcını ve Fatıma'nın mushafını verdiğini yazarlar. Bazıları da İmâmet ve velâyete ait sırları bildirdiğinden bahsederler.

Ne olursa olsun, bu sahne, velâyet ve İmâmet zincirinin Kerbelâ olayında bile kopmadığını gösteriyor.

İmâm Hüseyin atına binip savaş alanına giderken, peşinden yetişen eşi Şehri-Bânu :

«Ey Yüce server! Ben Yezd-i Cürd'ün neslinden gelmiş bir kadını Düşmanın şerrinden sana sığınmışım. Şimdi korkum o dur ki, senden sonra bu zalimler, Ehl-i beyt hatunlarına, belki Peygamber soyu diye saygı gösterirler. Oysa bana ihanette bulunurlar. Beni kime teslim edip gidiyorsun?» demişti.

İmâm Hüseyin :

«Ey Şehri-Bânu, bunun için gam yeme. Çünkü sen de Ehl-i beyt'e dahilsin. Bu iffet suru içinde iken sana yabancılar saldıramaz.» demiş ve daha fazla durmaya tahammül edemiyerek atının başını çevirip hızla uzaklaşmıştı.

Yezid Ordusunun karşısına vardığında Zülcenâh adlı atını durdurup, mızrağını toprağa sapladıktan sonra özengilerin üzerinde yükselip onlara şöyle seslendi :

«Ey Şam'lılar! Sizinle harbe ilk başlayan ben değilim. Fesadı siz çıkardınız. Yakınlarımı ve çocuklarımı öldürdünüz. Şimdi de askerinizin çokluğu na güvenerek Yezîd'e bey'atımı temin etmek istersiniz. Benim için zilletle yaşamaktansa izzetle ölmek yeğdir! Kastınız sonuç vermeyecektir. Hazret-i Rasûl'e zerre miktar saygınız varsa bu işlerin sonunun nereye varacağını düşünün. İrtikâb ettiğiniz zulümlerden tövbe ve istiğfar edin. Bana fırsat verin ki Ehl-i beyt kadınlarını ve çocuklarını gurbet diyarında ayaklar altında bırakmıyayım.»

İmâm Hüseyin'in sözleri üzerine Yezîd'in ordusunda bir uğultu başladı. Yer yer ağlayanlar görülüyordu. Bunun bir dağılmaya sebep olmasından çekinen komutanlar toplu hücum emri verdiler. Gene de tek olarak kimse Hüseyin'in karşısına çıkmak istemiyordu. Onu ok yağmuruna tuttular. Hüseyin Attan aşağı düşmüştü. Sayılamıyacak kadar yarası vardı. Kan kaybından ve susuzluktan mecalsiz kalmıştı. Sinan bîn Enes ve Şimr bîn Zülcevşen adında iki bahtsız kumlar üzerinde yatmakta olan Hüseyin'in üzerine atıldılar. Sonsuza dek insanlığın bağrında kanayacak olan yarayı açtılar.

Hüseyin'in şehîd edilmesinden sonra Yezîd'in ordusunun bir bölümü çadırlara saldırdılar. Bir bölümü ise, maksat Hüseyin'se işte öldürüldü. Saldırganları durdurun!» diye komutan Ömer bîn Sa'da koştular.

O arada Şimr bîn Zülcevşen, hasta yatmakta olan Zeyne'l-Âbidîn'e yaklaşmış ve onu da şehîd etmek amacı ile saldırıyordu ki Hâmid bîn Müslim «Sebebsiz yere onu nasıl öldürürsün?» diyerek Şimr'in önüne geçti. Daha son-

ra olay yerine gelen Komutan Ömer bin Sa'd, çocukları ve Ehl-i beyt kadınlarını muhafaza altına aldırdı(223).

Bazı kişiler olaya daha da acıklı bir görünüm vermek için Peygamber soyundan gelen kadınların yarı çıplak develere bindirilerek götürüldüğünden bahsetmişlerse de, bu söylenti, tarihî belgelerin ve olayın tanıklarının sözlerine uymamaktadır. Aslında Yezîd ve çevresinde bulunanlar, Hüseyin'i devlete karşı ayaklanmış olarak gösteriyorlar, şehîd edilmesinin nedenini buna bağlıyorlardı. O'nun ölümünden sonra Peygamber'in torunu olan Ehl-i beyt kadınlarına zulüm yapmanın, halk ve asker arasında ayaklanmalar, hoşnutsuzluklara sebep olacağından korktular ve onları saldırıdan koruyacak tedbirler aldılar.

Bununla beraber, İmâm Hüseyin'in şehîd edilmesinden sonra, eli kanlı bu katiller sürüsünün saldırısından İmâm Zeyne'l-Âbidîn'in sağ kurtulması ve bu suretle Ehl-i beyt soyunun sürmesi gerçek bir mucize niteliğindedir.

Zeyne'l-Âbidîn köleliğinin kaldırılması için ömür boyu savaşmıştır. Gelişiminin tümüne yakın bölümünü harcayarak köle satın alır ve serbest bırakarak onları özgürlüğe kavuştururdu. Yılda en az yirmi köleyi özgürlüğe kavuşturduğu söylenir. Çevresine de sürekli olarak aynı gayreti göstermelerini önerirdi.

Yemeklerini genellikle, çevresindeki yoksul çocuklarla birlikte yerdî. Zorunlu haller dışında tek başına yemek yediği görülmemişti.

Kendisine kötülük eden veya kötü söz söyleyenlere iyilikle ve tatlı dile yanıt verirdi. Bir toplulukta kendisini kötüleyen bir kişiye, konuşmasını bitirdikten sonra; «Eğer ben dediğin gibiysem Allah'ın beni islâh etmesini dilerim. Eğer senin söylediğin gibi değilsem, dilerim Allah senin bu iftira suçunu bağışlasın.» demişti.

Çağının bilginlerinin sık sık başvurdukları bir ilim otoritesi olan Zeyne'l-Âbidîn'in bir kısım yazıları, «Es-Sahifetü'l-Kâmile» adı altında toplanıp bastırılmıştır.

Mezarı, Medîne'de Bakî mezarlığındadır.

*«İmâm Zeyne'l-Âbidîn'e erelim
İmâmların divânına duralım
Doksan bin erlere niyâz edelim
Mürvet günâhuma kalma yâ Ali*

— Pîr Sultân Abdal —

İMÂM MUHAMMED BÂKİR (676 - 735)

Babası İmâm Zeyne'l-Âbidîn, anası İmâm Hasan'ın kızı Fatıma'dır. Ca'fer Sâdık, Abdullah, Ali ve İbrahim adında dört oğlu, Zeyneb ve Ümmü Gülsüm adında iki kızı olan İmâm Muhammed Bâkır'ın soyu, büyük oğlu Ca'fer Sâdık'dan yürümüşdür.

Kendisine Bâkır lakâbı, «geniş bilgi sahibi» olduğunu belirtmek için verilmiştir.

Muhammed Bâkır'ın 59 yıl süren yaşantısında, Emevî soyundan Mervan oğlu Abdü'l-Melik, Abdü'l-Melik'in oğulları Velîd ve Süleyman, Abdü'l-Aziz'in oğlu Ömer ve Abdü'l-Melik'in oğlu Yezîd ve Hişam halife unvanı ile hükümdar olmuşlardır.

Halife ve Emirü'l-Müminin diye adlandırılan bu kişilerden Abdü'l-Melik, babasının öldüğü ve saltanatın ona kaldığı söylenince elinde tuttuğu Kur'ân'ı yere fırlatarak «Bu seninle son görüşmemiz» demişti(224). Hükümdarlığı sefahat ve zulüm ile geçti. Komutanlarından Haccac bîn Yusuf Irak'ta görülmemiş zulüm yapmış ve Kâbe'yi mancınıklarla taşla tutmuştu.

Velîd «Cebbar-ı Aniyd» diye anılıyordu. Bu Lakâb :

«*Vesteftahu ve habe küllü cebbarin aniyd*»(225). (Peygamberler yardım istedikiler ve her inancı zorba hüsrana uğradı) anlamındaki âyette söz konusu edilen zorbalara benzetilerek verilmişti. Bunu birisinin ima etmesi üzerine Velîd kızmış, bir Kur'ân nüshasını okla parça parça ederek «İşte ben Cebbar ve Aniyd'im. Git mahşer günü Velîd beni parça parça etti diye Rabbine şikayet et» demişti. Başka bir gün de cariyelerinden birine cüppe giydirip sarık sardırması, mescidde halka namaz kıldırması(226).

(224) Dâirat-ül Marif'ül-İslâmiye-İş Şiyye II, s. 69

(225) Kur'ân. İbrahim Süresi âyet 15

(226) A. Gölpınarlı, Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şi'îlik s. 412

Velid'in kardeşi Yezid de kadın ve içkiye düşkün bir adamdı. Çok içerek alkol zehirlenmesinden ölen bir cariyesinin ölüsünü kimseye teslim etmemiş, ceset kokuncaya kadar birlikte yatmıştı(227).

Emevî soyundan gelen bu halifelerin bu hallerine müslümanlar tahammül edemiyorlardı. Kerbelâ faciasının acısı tazeliğini ve etkisini koruyordu. Bu yüzden yer yer ayaklanmalar oluyordu. İmâm Zeyne'l-Âbidin'in oğlu Zeyd İsyan etmiş, başarı sağlayamamış, idâm edilmiş, cesedi uzun süre darağacında bırakılmıştı. Oğlu Yahya'da onun peşinden, İmâm Muhammed Bâkır'ın razı olmamasına rağmen kıyam etmiş, aynı akibete uğramıştı.

İmâm Muhammed Bâkır böyle bir ortamda yaşamıştı. Politikaya karışmamış ilimle meşgul olmuştur.

Çağında yaşayan bilginler, sözlerini doğrulamak için, «Muhammed Bâkır böyle söyledi.» demekle yetinirlerdi.

Muhammed Bâkır'ın Emevîler tarafından zehirlenerek öldürüldüğü söylenir.

Mezarı Medine'de Bakî mezarlığındadır.

*«Zeyne'nin canına kıldılar ceza
Muhammed Bâkır'dır sırr-ı Murtaza
İmâm Ca'fer Kâzım Mûsa'yı Rıza
Bizi dergâhından mahrum eyleme*

— Derviş Mehmed —»

CA'FER SÂDİK (699 - 765)

Babası Muhammed Bâkır, annesi Ebû-Bekir'in torunlarından Kâsım'ın kızı Ömmü-Ferve'dir.

Ca'fer Sâdik'in karısı Hâmide'den, Mûsa Kâzım, Muhammed, İshâk ve Fatıma adlarındaki çocukları olmuştur. Kendisinden sonra İmâmet, oğlu Mûsa Kâzım'a geçmiş ve soyu ondan yürümüştür.

Ca'fer Sâdik zamanında Abdü'l-Melik'in oğlu Hişam, Halife bulunuyordu. Onun ölümü ile yerine kardeşi Yezîd'in oğlu Velîd geçmiştir. Velîd zamanında Emevîler birbirine düşmüşler ve o arada Velîd öldürülmüştür. Bu saltanat kavgaları sırasında Emevî soyundan Yezîd ve İbrahim de katledilmişlerdir. Muaviye soyunun son hükümdarı Mervân zamanında Ebû-Müslim ve Abbasî ayaklanması patlamış, Hîmar (eşek) lakabı ile anılan Mervân Mısır'da gizlendiği Busîr kasabasında yakalanarak idâm edilmiştir.

Emevî saltanatının ortadan kaldırılıp, yerine Abbasî saltanatının kurulması ile sonuçlanan olaylar İmâm Ca'fer Sâdik zamanında vukubulmuştur.

Bu olay Muhammed - Ali soyundan gelenlerin, Halife - Hükümdar Müessesesini meşru saymadıklarını ve ona itibar etmediklerini bir defa daha göstermiştir.

Ayaklanma hareketinin devam ettiği sırada, kıyamın başında bulunan Ebû-Müslim Horasanî, İmâm Ca'fer Sâdik'a özel bir elçi göndererek Halifeliği kabul etmesini istemiş, fakat red cevabı almıştı. Bunun üzerine istek yenilenmiş ve İmâm Ca'fer Sâdik'in halifeliği kabul tememekte ısrarı üzerine, öneri İmâm Hasan soyundan gelen Abdullah bîn Hasan'a yöneltilmişti. Abdullah istekli olmakla beraber tereddüt ediyordu. İmâm Ca'fer Sâdik'a danıştığı zaman şu kesin cevabı aldı :

«Böylesine bir hilâfet bizim soyumuz için değildir. Vazgeçmen senin hayrınadır.»(228).

(228) Muhammed Subûlî, El-Envâr'ül-Sekıyye s. 148

O zamana kadar rızaları alınmamış da olsa ayaklanma, Muhammed - Ali soyu, Ehl-i beyt adına sürdürülüyordu. Belki de, Ehl-i beyt'e yapılan zulümler yüzünden halkın duyduğu nefretten yararlanmak ve halkın daha güçlü biçimde desteğini sağlamak için bu yola başvuruluyordu.

Bu arada Hz. Muhammed'in amcası Abbas'ın torunlarından Muhammed bîn Ali ve Ali'nin Muhammed Hanefî'den torunu Abdullah bîn Muhammed Hanefî'de İmâmet'in kendilerine geçtiğini iddia ediyorlardı.

Muhammed 743 de Şam'da ölünce, oğlu İbrahim, Ebû-Müslimle temas kurdu. İbrahim, Abbas oğulları adına sistemli bir ayaklanma hareketi plânlandı. Halk Ümeyye oğullarının zulmünden ve yönetiminden bıkmıştı. Ebû-Müslim'in güçlü kişiliği ise Horasan ve Çevresinde büyük bir direnme hareketi oluşturmuştu. Son Emevî Halifesi Mervân Hîmar'ın İbrahim'i tutuklatarak öldürmesi üzerine, İbrahim'in kardeşi Ebû'l-Abbas Abdullah kıyamı başarıya ulaştırmış, Ehl-i beyt adına başlayan ayaklanma bu suretle Abbas oğulları adına sonuçlanmıştır.

Bu olay, halkı ilk günler de çok sevindirmiş ise de Abbas oğulları idaresinde de kısa zamanda zulüm ve baskının egemen olması herkesi hayâl kırıklığına uğratmıştır.

Abbas oğullarının ikinci Halifesi Ca'fer Mansur, sureta, İmâm Ca'fer Sâdık'a saygılı görünüyordu. Bununla beraber halkın İmâm Ca'fer Sâdık'a karşı büyük saygı göstermesinden ürküyordu. Bir sohbet sırasında Halife, Ca'fer Sâdık'a şöyle demişti :

«Bir ayaklanma yaparak halife olmak istediğini söylediler. Fakat inanamadım.»

Ca'fer Sâdık, gülmüş ve halife'nin ağız arama şeklindeki bu sözünü yanıtlamıştı :

«Böyle bir arzum olsaydı, hüküm sizden önce başkalarında iken bana teklif edildi; kabul etmedim. Şimdi hangi nedenle böyle bir girişim yapayım?»

İmâm Ca'fer Sâdık'ın ömrü süresince uğraşısı, dağılmış bulunan İslâm inancını toparlamak, halkın sınıflara bölünmesini önlemek, Ehl-i beyt yolunu korumak ve savunmak olmuştur. İslâm âleminde meydana çıkan sayılamıyacak kadar çok mezheb'e karşı «İmâm Ca'fer Mezhebi» diye anılan, İslâmî esasları doktrinleştiren yolu kurmuştur.

İslâm dinine taalluk eden bilgilerde ve fıkhıta eşine rastlanamıyacak bilgi sahibi olan Ca'fer Sâdık'ın eserleri şunlardır :

1. Ehvaz Valisi Necaşî'ye yazıp gönderdiği Risâle

2. Dinî meseleleri ihtiva eden Risâlesi (Şeyb Saduk, «Hisâl»inde bu Risâleyi İmâm Ca'fer Sâdık'tan A'meş vasıtasıyla alıyor)
3. Tevhîd'ül Mufaddal
4. Ashâbına yazdığı Risâle
5. Reiy ve Kıyâs erbabına yazdığı Risâle
6. Ganîmetlere dair Risâle
7. Abdullah bîn Cendüb'e vasiyyeti
8. Ebû-Ca'fer N'mân'il-Ahvel'e vasiyyeti
9. «Nesr'üd-Dürer» Risâlesi
10. Ehl-i beyt'e muhabbet, Tevhîd, İman, İslâm, Küfür ve Fisk'a ait Risâle
11. Geçinme ve kazanca dair sorulara cevapları
12. Rızık elde etmek için çalışmaya dair Sûfiye'yi İlzâm eden Risâlesi
13. İnsanın Yaratılışına dair Risâle
14. Vecîzeleri
15. Câbir bîn Hâyyan-ı Kûfi'den rivayet edilen Risâle(229).

Çağının ünlü kişileri İmâm Ca'fer Sâdık'a gıpta ve hayranlık duymuşlar ve onu övmüşlerdir. Malikî meshebinin kurucusu kabul edilen Malik bîn Enes :

«Meziyet bilgi ve inanç bakımından Ca'fer Sâdık'dan ilerî birisini ne göz görmüş ne de kulak duymuştur» demiştir.

Hanefî Mezhebinin kurucusu Nûman bîn Sâbit'de Ca'fer Sâdık'ı şöyle övmüştür :

«İslâm hukukunda Ca'fer Sâdık'tan daha ilerde kimse görmedim.»

İmâm Ca'fer Sâdık, Medîne'de Mescid-i Nebî'de tefsîr, hadîs, fıkıh, mantık ve felsefe dersleri vermiş, binlerce öğrenci yetiştirmiştir.

İmâm Ca'fer Sâdık Medîne'de ölmüş ve Bakî mezarlığında toprağa verilmiştir.

*«Muhammed Dünyaya geldi
Şu âlem Nûr ile doldu
Hâcem İmâm Ca'fer oldu
Okuram Kur'ân'dan beri*

— Kul Hasan —>

İMÂM MÛSA KÂZİM (745 - 799)

Babası Ca'fer Sâdik, anası Hâmidedir. Ca'fer Sâdik yerine İmâm olacak en uygun evlâdı olarak Mûsa Kâzım'ı göstermiş, diğer çocukları da bu vasiyyete uymuşlardır.

Mûsa Kâzım zamanında, Abbas oğullarından Ca'fer-Mansur; oğulları Mehdi, Mûsa ve Mehdi'nin oğlu Harun-Reşid halife unvanı ile hükümdar olmuşlardır.

Mûsa Kâzım'ın çocukları İmâm Ali Rızâ, İbrahim, Abbas, Kasım, İsmail, Ahmed, Muhammed, Hamza, Abdullah ve Zeyd'dir.

Mûsa Kâzım'ın en büyük özelliği, fakirleri koruması idi. Bu nedenle çok sevilirdi. Alçak gönüllü olması, halkın dertleriyle yakından ilgilenmesi büyük saygı ve ilgi yaratıyordu.

Harun-Reşid devri, ilim, edebiyat ve fen alanında arap tarihinin en iştıamlı devri idi. Aynı zaman da Abbas oğulları saltanında israf ve sefahatta doruğa ulaşmıştı. Bu gidişi, İmâm Mûsa Kâzım'ın doğru görmediğini bilen Harûn-Reşid, İmâm Mûsa Kâzım'ı yaşantısı boyunca göz altında tuttu.

Mûsa Kâzım'dan sonra İmâmet, Oğlu Ali Rızâ'ya geçti.

Mûsa Kâzım'ın diğer oğlu Muhammed, gecelerini ibadetle geçirirdi. Duası makbul sayılır ve çevresinde olağanüstü bir saygı görürdü. Bu yönden İbrahim Mükerrerem Mûcab lakabıyla anılırdı. Hünkâr Hacı Bektaş Velî'nin soyu onuncu göbekte İbrahim Mükerrerem Mûcab'a ulaşmaktadır(230). İbrahim Mükerrerem Mûcab, kardeşi Ali Aızâ ile beraber Türkistan'a göç edenler arasında bulunuyordu. Horasan'a yerleşen Mûcab orada ölmüş ve orada toprağa verilmiştir.

İmâm Mûsa Kâzım, 54 yaşında ani bir hastalık sonucu Bağdat'ta hayata gözlerini yummuştur. Harûn-Reşid'in, Sındî adında bir adamına, zehir ver-

(230) Bak s. 20 - 21

dirtmek suretiyle Mûsa Kâzım'ı öldürttüğü rivayet edilmiş ise de kesin bir kanıt yoktur.

Mûsa Kâzım'ın türbesi Bağdat'ta kendi adına kağı olarak anılan Kâzımiyye semtindedir.

*«Mûsa'yı Kâzım Rızâ'nın destine
Yüz sürelim Muhammed'in postuna
Cebraîlin kanadının üstüne
Lâ İlâhe İllallâh yazılı*

— Kul Himmet —»

İMÂM ALİ RIZÂ (770 - 818)

Babası Mûsa Kâzım, anası Mersiyye'dir. Muhammed Takî'den başka oğlu olmamıştır. Bir de kızı vardır.

Rızâ lakabının, Abbasî Halîfesi Memûn'un veliâhtlığını kabul ettiği için verildiği rivayet edilmiş ise de, bu söylentiyi oğlu Muhammed Takî yalanlamış «Allah'a and olsun ki yalan söylüyorlar, o lakabı babama Allah vermiştir. O, Gökde Allah'ın ve yeryüzünde ise Rasû ullah'ın razı olduğu bir kişi idi, O'na karşı olanlar bile onu takdir ettiler ve ondan razı oldular.» demiştir(231).

Harûn-Reşid ülkeyi oğulları Emin ve Memûn arasında paylaştırmıştı. Emin Bağdat'ta ve Memûn Merv'de oturuyordu. Emin, Memûn'u öldürüp saltanatı oğluna bırakmak için üzerine ordu gönderdi. Yapılan savaşta Emin'in ordusu yenildi. Bağdat'a giren Memûn'un kuvvetleri Emin'i öldürdüler.

Memûn, Emin'e karşı zafer kazanırsa hilâfet'i Ali soyundan en lâıyk olana vereceğini halk huzurunda vadetmişti. Bu sözüne sâdık kalarak İmâm Ali Rızâ'yı Medîne'den getirtti. İmâm Ali Rızâ Merv'e yaklaşıncâ Halife Memûn ve devlet ileri gelenleri O'nu karşıladılar. İmâm Halîfeliği kabul etmeye yanaşmıyordu. Memûn, bunun üzerine bir fermâr:le İmâm Ali Rızâ'nın veliâhd olduğunu ilân etti.

Halife, Memûn, İmâm Rızâ'ya büyük saygı gösteriyordu. Kızı Ümmü Habibe'yi de ona nikâhlamıştı. Abbasoğulları'nın ileri gelenleri ve onların çevresindekiler, Halife'nin gösterdiği bu yakınlığı çekemiyorlardı.

Bu arada İmâm Ali Rızâ hastalandı. Kısa bir süre sonra hastalıktan kurtulamıyarak 48 yaşında öldü. Halife Memûn buna çok üzüldü. Bazı tarihçiler, Memûn'un aslında İmâm Ali Rızâ'yı sevmediğini, İran'daki Alevîleri memnun etmek için öyle göründüğünü, gerçekte İmâm Ali Rızâ'yı Memûn'un öldürttüğünü yazarlar. Diğer bir kısım tarihçiler, Memûn'un sevgi ve saygısında samimi olduğunu, İmâm Ali Rızâ'nın, Halîfenin ona karşı sevgisini çekemeyenler tarafından zehirlendiğini kabul ederler. Gerçeğin ne olduğu kesin olarak bilinmemektedir.

İmâm Ali Rızâ'nın Türbesi İran'da Tûs Şehrindedir.

*«Mûsa'yı Kâzım'ın Türüne uçup
İmâm-ı Rızâ'nın yurduna göçüp
Küfür köprüsünü ilerü geçüp
İmâm deryasına dalan ağlar mı*

— Têslim Abdal —»

(231) Reynânetü'l-Edeb Cüz. I, s. 165

İMÂM MUHAMMED TAKÎ (810 - 833)

Babası İmâm Ali Rızâ, anası Sebîke'dir. Ali Nakî, Musa, Hasan ve Muhammed adında dört oğlu; Hakîme, Hübeyre, Ümame ve Fatıma adında dört kızı vardır. Soyu Ali Nakî'den yürümüş ve kendisinden sonra İmâmlık ona geçmiştir.

Halife Memûn, Muhammed Takî'yi Bağdat'a getirdi. Bu sırada İmâm On altı yaşında bulunuyordu. Burada Halife Memûn'un kızı Ümmü Fazl ile evlendi. Memûn'un ölümü üzerine Medîne'ye yerleşti. Memûn'un yerine halife olan Mutasım, İmâm Muhammed Takî'yi Bağdat'a davet etti. Muhammed Takî uzun süre geçmeden, Bağdat'ta Halife Mutasım'la yediği bir yemekten sonra, ani bir hastalık sonucu 25 yaşında hayata gözlerini yumdu. Bu olay, Halife tarafından öldürüldüğü şeklinde yorumlandı.

İmâm Muhammed Takî'nin karısı Ümmü Fazl ile geçinemedikleri biliniyordu. Aralarında şiddetli geçimsizlik vardı. Bazı söylentilere göre, Halifenin zehirlettiği kanısını vermek için onunla yediği bir yemekten sonra İmâm Muhammed Takî, karısı Ümmü Fazl tarafından zehirlenmiştir.

Burada da gerçeği meydana çıkaracak kesin bir kanıt yoktur. Söylentiler bir benzetmeden ileri gitmemektedir.

Muhammed Takî Bağdat Kâzımıyye semtinde, Mûsa Kâzım türbesi bitişiğinde ki özel türbesinde toprağa verilmiştir.

*«Takî ile Nakî Nûr oldu gitti
Hasanü'l-Askerî Pir oldu gitti
Mehdî mağarada Sırr oldu gitti
Allah bir, Muhammed - Ali diyerek*

— Kul Himmet —»

İMÂM ALİ NAKÎ (829 - 868)

Babası Muhammed Takî, Anası Semânet'dir. Hasan'ül-Askerî, Hüseyin, Muhammed ve Ca'fer adlarında dört oğlu olmuştur. Kendisinden sonra Büyük oğlu Hasan'ül-Askerî İmâm olmuştur.

Ali Nakî zamanında Abbas Oğullarından Mütevekkil, Muntasar, Mustaîn ve Mutezzîn halife olmuşlardır. Mütevekkil İmâm Ali Nakî'ye bir mektup göndererek onu Irak'a davet etmişti. Mütevekkil alabildiğine zevkine düşkün, sadist bir çılığındı. İmâm Hüseyin'in türbesini yıkmaya kalkmış, Başkenti Şam'a nakletmeye teşebbüs etmişti.

İmâm Ali Nakî bu davetin iyi niyetle yapılmadığını bilmekle beraber zorla götürülmesini önlemek için daveti kabul ederek gelip Irak'ın Samarra Şehrine yerleşti. Samarra Türk askerlerinden oluşan bir ordugâhdı. Ali Nakî Samarra'yı, havası güzel, suyu hoş, derdi illeti az diye çok sevmişti. Fakat Halife Mütevekkil onu sık sık Bağdat'a davet ediyor, gizlice evlatı yaratırıyor, rahatsız ediyordu. Bağdat Valisi İshâk bin İbrahim ve Samarra'daki Türk komutan Vasıf, Halifenin adamlarına, İmâm Ali Nakî'ye bir kötülük yapıldığında kendilerini sorumlu tutacaklarını söylemişler, muhtemel bir suikastı önlemişlerdi. Mütevekkil öldürtmeye cesaret edemediği Ali Nakî'yi kendi ahlâk dışı davranışlarında arkadaşı göstererek, onun saygınlığını ortadan kaldırmaya gayret ediyor, sarayda alıkoymak istiyor, av partileri düzenliyordu.

Mütevekkil, 861 yılında Komutan Vasıf'ın yönetiminde yapılan bir darbe sonucu öldürüldü. Yerine geçen oğlu el-Muntasar da bir yıl geçmeden öldürüldü. Onun yerine geçen Mustaîn, Mütevekkilin oğlu Mutezzîn tarafından katledildi (M. 866). Mutezzîn'in de sonu gelmedi. 869 yılında Salih bin Vasıf tarafından öldürüldü.

İmâm Ali Nakî, zamanın da Abbas oğullarının sarayında ki boğuşma, zulüm, ölüm, zindanlı olaylardan uzak; sakin ve tertemiz bir yaşantı sürdürmüş, bilimle ve kitaplarla meşgul olmuştur.

İmâm Ali Nakî'nin İslâm Hukuku ile ilgili eserleri uzun süre ders kitabı olarak okutulmuştur.

Öldüğünde evinin bulunduğu yerde toprağa verilmiştir. Türbesi Irak'ta Samarra Şehrindedir.

*«Taki'yi Nakî'yi Askerî'yi bilen
Hak Muhammed ile Mehdi'dir gelen
Her daim kırkların ceminde olan
Mahabbet tadını duyan ağlar mı*

— Teslim Abdal —»

İMÂM HASAN ASKERÎ (846 - 873)

Babası İmâm Ali Nakî, Anası Hadîs İakabiyle anılan Selîl'dir. Selîl çok bilgin bir kadın olduğu, özellikle hadîs ve âyetleri, yerleri ve anlamlarıyla ezbere bildiği için kendisine Hadîs İakabının verildiği söylenmiştir.

İmâm Hasan Askerî'nin Muhammed'ten başka çocuğu olmamıştır. İmâm Hasan Askerî, Samarra'da askerlerin bulunduğu yerde otururdu. Askerler kendisine büyük saygı gösterirlerdi. Bu nedenle kendisine «Askerî» İakabı verilmiştir.

İmâm Hasan Askerî zamanında Abbas oğullarından Mutezzîn, Muhtedî ve Mutemid halife oldular. Bu hükümdarlar zamanında iç karışıklıklar ve dış saldırılar yoğun biçimde devam etti. Mutezzîn Alevilere şiddetli işkenceler uygulamıştı. Mutemid ise çok acımasız bir kişi idi. Devrinde yarım milyona yakın insanın katledildiği söylenmiştir.

Mutemid de, hükümdar olan diğer Abbas Oğulları gibi Ehl-i beyt sevgi ve saygısından faydalanmak için, onlara akraba olduğunu her fırsatta ileri sürüyor, onlara saygılı görünüyor; fakat, gizliden gizliye ve gerek gördüğu zaman onlara baskı ve zulüm yapmayı da ihmal etmiyordu. İmâm Askerî'yi bir süre göz altında tutmuş sonra zindana koydurmuştu. Bir müddet sonra askerlerden çekinerek onu zindandan çıkardı. O ara İmâm Hasan Askerî hastalandı. Halife vezirini ve doktorlarını gönderdi ise de faydası olmadı. İmâm Hasan Askerî, Samarra'da 27 yaşında hayata gözlerini yumdu.

Hasan Askerî'nin tefsîr ve İslâm hukukuna ait eserleri basılmıştır.

«Aliyü'r-Rızâ'dır Şâh-ı Horasan
Takî ile Nakî gösterdi Burhan
Hasanî'l-Askerî mâh-ı dırahşan
Yokladım taliim falımdır Ali

— Virâni —»

İMÂM MUHAMMED MEHDÎ (868 —)

On ikinci ve son İmâm Muhammed Mehdî, Hasan Asker'in tek oğludur. Anası Nercis Hatun'dur.

İmâm Mûsa Kâzım, Mehdî'den bahsederken :

«Doğumu insanlardan gizli tutulur. Yüce Allah, zulümle dolmuş yeryüzünü, onu ortaya çıkartarak, adalet ve eşitlikle her tarafa mutluluk verinceye kadar, Mehdî'den söz etmeyiniz.» demiştir(232).

İmâm Ali'nin, Abdü'l-Muttalip oğlu Abbas'ın, Selman Farisi'nin, Ebû Eyyübü'l-Ensari'nin (Eyup sultan), «Mehdi'nin Ali - Fatıma soyundan geleceği, âlemi zulümden arıtıp adaletle dolduracağı» yolunda Hadis rivayet ettikleri çok sayıda İslâm bilgininin kitaplarında belirtilmiştir(233).

İslâm âleminde, Mehdî kadar üzerinde çok şey söylenen ve yazılan konu pek azdır. Bu yazılar ve tartışmalar beşinci yüzyıldan çağımıza kadar aralıksız süregelmiştir.

Bu arada, özellikle hükümdarlara yönelik kıyamlarda halkın desteğini sağlamak için, ayaklananlar, ya Mehdî adıyla ortaya çıkmışlar veya onun buyruğu ile hareket ettiklerini söylemişlerdir.

Bazı yazarlar da, İmâm Hasan Askeri'nin oğlu olmadığını bu sebeble Mehdî'nin varlığının söz konusu olmadığını ileri sürmüşlerdir(234).

Buna karşılık, Anası ve Babası ile Hasan Askeri'nin halası dışında kimse Mehdî'nin doğumuna tanık olmadığı bilinmekle beraber, Hakîme, Mehdî'nin doğumunda hazır bulunduğunu kesin biçimde açıklamış ve bu açıklamayı yirmiden fazla kişinin rivayeti ile bu doğumun gerçek olduğunu sayısız kitap ve risâle'de yer almıştır.

Kişiliği bir sır perdesi gerisinde kalmış bulunan Muhammed Mehdî, kimse ile yüzyüze görüşmemiştir. Bildirilerini :

(232) Usûl'ü-Kâfi s. 173

(233) A. Gâlipınarlı, Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şii'lik s. 522

(234) Ali Derani, Denişmendân-ı İmme ve Mehdiyy-i Mev'ud s. 31

Ebû Amr Osman

Ebû Ca'fer Muhammed

Hüseyin bîn Ruh

Muhammed Samûri

adında ki dört sefir'i vasıtasıyla kamu'ya duyurmuştur.

Muhammed Mehdi'nin sır perdesini, dün olduğu gibi bu günde aralamak olanaksız.

İnananların, sonsuza dek sürdürecekleri umud ışığını daha fazla tartışma konusu yapmayı gereksiz buluyoruz.

*«Ben bir pınardan boşandım
İndim toprağa döşendim
Mehdi'den kılıç kuşandım
Çalarım ezelden beri*

— Kul Hasan —»

ALEVİ — BEKTAŞI

BAĞLANTISI

Muhammed - Ali soyu On İki İmâmlardan ve onların yakınlarından gelmiş ve temsil ettikleri inanç bu yoldan İslâm dünyasının her tarafına dağılmıştır.

İmâm Ali Rızâ, Kardeşi İbrahim Mükerrerem Mûcab ve yakınlarının Horasân'a yerleşmeleriyle, o çevrede Muhammed - Ali soyundan bir topluluk oluşmuştur.

Özellikle İbrahim Mükerrerem Mûcab'ın 816 yıllarında Horasân'a bir daha ayrılmamak üzere yerleşmesi ve bu olaydan dört yüz otuz bir yıl sonra Hacı Bektaş Veli'nin dünyaya gelmesi, Alevî - Bektaşî bağlantısını oluşturan olaylar zincirinin bir düğüm noktası olmuştur. Hacı Bektaş Veli ile beraber insanlık âleminin tanıyacağı yeni inanç sisteminin, yeni doktrinin, Alevîlikle bütünleşme ölçüsündeki bağlantısını, Hacı Bektaş Veli'nin Muhammed - Ali soyundan gelmesi ile izah etmek mümkündür.

Bazılarınca, Horasân'lı bir Türk büyüğü olarak tanınan Hacı Bektaş Veli'nin soyunun On İki İmâmlara çıkması yadırganmakta, hatta bu konuda kuşku duyulmaktadır.

Kim ne düşünürse düşünsün, Tarihî olaylar, belgeler ve soydan soya gelenler bilgiler, menkâbeler, nefesler Hacı Bektaş Veli'nin On İki İmâm soyundan geldiğini kesin biçimde isbatlamaktadır.

Türkistan çevresini ve halkını sevmiş, oraya temelli olarak yerleşmiş, orada 431 yıl oturmuş ve on kuşak geçirmiş bir aileden gelen Hacı Bektaş Veli'nin Türk olması, Türk hars ve kültürünü beraber getirmesi kadar doğal bir şey olamaz. Bu gün ülkemizde yaşayan ve Türklüklerinde hiç kuşku olmayan milyonlarca insanın on kuşak önce nereden geldikleri, soylarının nereye bağlı olduğu belli midir? İnsanların kişi olarak, ilk var oldukları güne kadar soylarını izlemek olanaksız ve gereksizdir. Hacı Bektaş Veli'nin doktrininde hümanizme açık bir İslâm - Türk uygarlığının sentezleşmiş olması, gerçek durumu ve lüzumlu olan bilgiyi yeteri kadar açıklamaktadır. Hacı

Bektaş Velî'nin ilkelerinde Türk kültür ve geleneklerinin ağırlığı açıkca görülmektedir. Bununla beraber, temelde insanları eşit sayan ve inananları kardeş kabul eden İslâm'ın esaslarını, Türklüğe has hasletlerle ustaca birleştirmiştir. Bazı kurallarda, çağının gelişimine ve yaşantısına paralel reformlar gerçekleştirmiştir. Ancak, ilkelerde, İmâm Ali'den gelen İslâm felsefesine sıkı surette bağıntı vardır. Başka bir deyimle Bektaşilik Alevilik temeli üzerine oturtulmuş, giderek hars ve kültür birliğinin etkisi, insanlığın yücelmesine yönelik reformların benimsenip uygulanması ile Alevilik - Bektaşilik inancı, birbirinden ayırmaya olanak bulunmayacak şekilde bütünleşmiştir. Hacı Bektaş Velî'nin On İki İmâm soyundan, Ali soyundan gelmiş olması da Alevî ve Bektaşî'lerin O'nun adında birleşmelerini sağlamıştır.

Tabîî, Hacı Bektaş Velî'ye duyulan bu sevgi ve bağlılık yeryüzündeki tüm Alevî'leri kapsamaz. Hacı Bektaş Velî adından, O'nun yolundan ve gerçekleştirdiği reformlardan habersiz çok sayıda Alevî vardır. Örneğin, Irak veya İran'da yaşayan Alevî'ler Hacı Bektaş Velî'yi bilmedikleri gibi, kadının peçe arkasında ve sosyal yaşantı dışında tutulması, kız ve erkek kardeşlere eşit hak tanınmaması, içkinin kesin biçimde yasaklanması, saz çalınıp nefes söylenmemesi gibi Arap geleneklerini de sürdürmektedirler.

Alevî - Bektaşî

Yolunda

İNANÇ ve GELENEKLER

Alevî ve Bektaşî'ler ALLAH'ın birliğine, Hz. Muhammed'in Peygamberliğine inanma kanıtı olan «Kelime-i Şahâdet»i, «Aliyy-ün Veliyûllah, Vasî'yi Rasûlullâh» ilâvesiyle :

«Eşhedü En Lâ İlâhe İllâllah

Eşhedü En Muhammed-ün Rasûlullâh

Eşhedü En Aliyy-ün Veliyullah, Vasî'yi Rasûlullâh.»

şeklinde okurlar.

Allah'a karşı olan saygının yanında korku'dan daha çok sevgi unsuru egemen olduğu için, ibadetler dualar içtenliktir.

«Her işte Allah adını idelim yâd
Kılalum Mustafâ medhini bünyâd
Muhibb-i Murtaza'yız abd-i evlâd
Bil ey mü'min olasın gamden âzâd
Habîb-i nûr-ı çeşm-i Mustafa'dır
Hüseyn ibn-i Ali sırr-ı Hudâ'dır

— Seher Abdal —»

Bazı mutaassıplar Alevî - Bektaşî nefeslerinde, Kur'ân âyetlerine ve kutsal deyimlere yer verilmesini lâübalilik ve saygısızlık olarak nitelemişlerdir. Oysa söz konusu nefeslerde, kutsal sözcükler bilinçli ve saygılı olarak bir san'atçı marifetiyle anlamlarına uygun biçimde nefes içine yerleştirilmiştir.

«Kul Himmet üstadım hem Kulhüvallah
Hüsnüne âşıkım Amentübillâh
Yüzüm basa geldim Pirim Feyzullah
Hacıbektaş gül göründü gözüme

— Kul Himmet —»

Bazı kişilerin iddialarının aksine, Alevî - Bektaşî'lerde Hz. Muhammed'e karşı olan sevgi, saygı ve bağlılık çok üstün düzeydedir.

«Ya Ahmed-ü Mahmud Rasûl'ü Ekrem
Ekrem-ül enbiya cümleye sertac
Seninçün varoldu kişver'i âlem
âlem senden buldu Rahman'a mirac

— Mirâtî —»

Hız. Muhammed'e ince ve içten bir sevgi var. Ona karşı bağlılık çok güçlü.

«Din Muhammed dini girdik gireriz
Tarikatta ikrarımız güderiz
Katarımız hakka doğru yederiz
Katar bizim, yedek bizim, mal bizim

— Geda Muslî —»

Alevî - Bektaşî inancının esasını gereği kadar bilmeyenler, Ali'nin daha çok sevildiğini, Hz. Muhammed'e olan sevginin aynı düzeyde olmadığını söylerler. Aşağıda vereceğimiz örnekler bunun kesin bir yanılgı olduğunu kanıtlamaktadır. Alevî - Bektaşî inancında Muhammed - Ali bir vücut gibidir «Ali'ye karşı gösterilen düşmanlık ve yapılan saldırı, aynı zamanda Hz. Muhammed'i amaçlamaktadır.» derler.

«Muhammed - Ali'nin kurduğu yoldur
Ak üstüne ak'tı görebilirsen
Tanyan itikad eyleyen dil'dir
Hakikat bahrine dalabilirsen

— Hatâyî —»

«İbtidada yol sorarsan
Yol Muhammed Ali'nindir
Yetmiş iki dil sorarsan
Dil Muhammed - Ali'nindir

— Hatâyî —»

Hatâyî'nin nefeslerinden alınan bu kıt'alar Alevî - Bektaşî'lerin genel olarak inancını yansıtmaktadır. Yolun kurucusu olarak Muhammed - Ali birlikte dilleniyor.

«Yolumuz On İki İmâm'a çıkar
Mürşidim Muhammed Ahmed-i Muhtar
Rehberim Ali'dir Sâhib Zülfikar
Kulundur Şahî'ya Divan'a geldim

— Şahî —»

«Ezelden böyledir bu yolda âdet
Okunur dillerde Allahü's-samed
Rehberim Ali'dir Pîr'im Muhammed
Varmudur Muhammed - Ali'den gayri

— Sırrî —»

İzinden gidilen, rehber olan Ali, olmakla beraber, Pîr ve Mürşîd'in Muhammed olduğu söyleniyor.

Aslında Muhammed - Ali birdir. Arada fark gözetilmez :

«Erenler gizliydi ulu mekânda
Muhammed'le Ali bir idi anda
Lâ Fetâ okuyup karşı duranda
Yedi kez çağırdı cihân Hû deyi

— Kul Himmet —»

«Muhammed - Ali'ye vermişiz ikrâr
Münkirin canına lânet sadhezâr
Mümin olan olur bizim ile yâr
Biz Muhammed - Ali diyenlerdeniz

— Kalbî —»

Hz. Muhammed'de «Benim etim Ali'nin etidir, benim kanım Ali'nin kanıdır. Ali'ye dost olan benim dostumdur. Ali'ye düşman olan benim düşmanımdır. Ben kimin mevlâsı isem Ali'de onun mevlâsıdır» diyordu. Görülüyor ki Alevî - Bektaşî inancı ile Hz. Muhammed'in isteği ve düşüncesi farksızdır.

«On sekiz bin âlem ne varsa ancak
Bunların aşkına vareyledi Hak
Allah'ın arslanı Vasî'yi Mütlak
Muhammed - Ali'dir, Ali - Muhammed

— Yesârî —»

Burada Hz. Muhammed'in, Ali'yi Vasî olarak gösterdiğine işaret ediliyor. Hz. Peygamber'in her sözü Allah'a bağlantılı olduğundan Ali burada «Vasî'yi Mütlak» olarak nitelendiriliyor. Hz. Muhammed'in arzusuna uygun birleştirme söz konusudur. Muhammed Ali'dir. Ali'de Muhammed.

KUTSAL SAYILANLAR

Alevî - Bektaşî'lerde İmâm Ali ve onu takiben On Bir İmâm'a özel bir saygı ve bağlılık vardır. On İki İmâm'ın adları düvazlarda anılır, övülür ve bağlılık belirtilir.

«Tâ ezelden yarin yüzüne bakıp
Cemal-i didâr-ı gören ağlar mı
Yetişip bir müşîd eteği tutup
Özünden benliği iran ağlar mı

Ali'ye Muhammed gelip bürhana
Hatice Fâtıma o ehl-i cana
Birleyip özünü ulu meydana
Anlayıp zâtım bilen ağlar mı

Sahib zaman yakın yola gelirse
Hasan'la Hüseyin'in hakkın alırsa
Erenler deminden her ne gelirse
Ere erip Hakk-ı gören ağlar mı

Zeyne'l-Âbidin'in yüzünü görüp
Muhammed Bâkır'ın sırrına erip
Ca'fer-i Sâdık'ın dârına durup
Yola ikrârını veren ağlar mı

Mûsa'yı Kâzım'ın turuna uçup
İmâm-ı Rızâ'nın yurduna göçüp
Küfür köprüsünden ileri geçip
İmâm deryasına dalan ağlar mı

Takî yi Nakî yi Askerî yi bilen
Hak Muhammed ile Mehdî'dir gelen
Her daim kırkların ceminde olan
Muhabbet tadını duyan ağlar mı

Teslim Abdal daim yüksek uçar mı
Erenlere teslim olan kaçar mı
Dört kapıdan birisinden geçer mi
Bir olup birliğe yeten ağlar mı

— Teslim Abdal —»

«Dostum Muhammed'dir Hak Habibullah
Söylersen Muhammed Ali'den söyle
Cihân'a geldiler sırr-ı sırrullah
Söylersen Muhammed Ali'den söyle

Hasan Muhammed'dir Hüseyin Ali
Şâh İmâm Zeynel'e demişiz belî
Muhammed Bâkır'ı sevdik ezeli
Söylersen Muhammed Ali'den söyle

Evliyâ enbiyâ anlara âşık
Verdiler ikrâr'ı oldular tanık
Hak mezheb-i İmâm Ca'fer-i Sâdık
Söylersen Muhammed Ali'den söyle

Mûsa'yı Kâzım'dan kuruldu erkân
Şâh İmâm Rızâ'dır Pir'i Horasân
Takî ile Nakî mü'mine îman
Söylersen Muhammed Ali'den söyle

Hasan-ül Askerî server-i Âlem
Muhammed Mehdi'dir Sâhib-ül kerem
Genc Abdal zikret dilinde her dem
Söylersen Muhammed Ali'den söyle

— Genc Abdal —»

«Seher vakti Şâh kervan gidiyor
Anın katarından ayırma bizi
Kanber'i önünce katar yediyor
Anın katarından ayırma bizi

Muhammed Ali'dir cihân evveli
Bir arap geliyor eli develi
Rûm'u irşâd eden Bektâş-ı Velî
Anın katarından ayırma bizi

Gül kokusu Muhammed'in teridir
Ah ettikce karlı dağlar eritir
Hatice Fatıma Hakk'ın yâridir
Anın katarından ayırma bizi

Cebraîl hem kanadım açınca
Rahmet suyun yeryüzüne saçınca
Hasan Hüseyin'in cür'asından içince
Anın katarından ayırma bizi

İmâm Zeynel bekler zindan içini
Umarım bağışlar mücrim suçunu
Bâkır Ca'fer yükledince göçünü
Anın katarından ayırma bizi

*Kâzım Mûsa Rızâ Hakk'ın nûrudur
Takî Nakî Asker Mehdi sırrıdır
Selman'ın yanında deste gülüdür
Anın katarından ayırma bizi*

*Kul Himmet'im aydur Mehdi nicoldu
On İki İmâmların tahdı nicoldu
Pir'in eşiğine giden hac'oldu
Anın katarından ayırma bizi*

— Kul Himmet —

On yedi kemerbest olarak bilinen kutsal kişiler, adları ayrı ayrı söylenmemekle beraber dua ve gülbanklerde «On yedi kemerbest» diye toplu olarak anılırlar. On iki İmâm'ın adları hemen hemen her Alevî - Bektaşî tarafından bilindiği halde on yedi kemerbest'in adları ayrı ayrı pek az kişi tarafından sayılabilir.

Ali'nin on yedi oğluna kemer bağlanmış ve her birine Tanrı adlarından biri telkîn edilmiştir. Bu olaydan sonra Ali'nin on yedi oğlu «On yedi kemerbest» diye anılmıştır diyenler vardır.

Yaygın olan inanç ve rivayete göre On Yedi Kemerbest, İslâm dininin münâfıklar yönetiminde amacından saptırılmaması için Ali ve Ehl-i beyt ile beraber savaşmış ve çoğu şehid düşmüş kişilerdir.

*«On dört Masûm-ı pâk gürûhu Nâci
On yedi Kemerbest derdim İlâcı
Pirim Hacı Bektaş serimin tâcı
Hünkâr-ı evliyâ sana sığındım*

— Virdi —

On Yedi Kemerbest'in adları şudur :

1. Selman Farisî
2. Muhammed bîn Ebû-Bekir
3. Malîk Eşter
4. Ammâr bîn Yâser
5. Veysel Karanî
6. Ebû-Zer Gaffarî
7. Huzeyme bîn Hârîs
9. Abdullah bîn Bedî
10. Ebül-Heyşemut Tihani

11. Hâris Şeybanî
12. Haşim bîn Utbe
13. Muhammed bîn Ebû-Huzeyfe
14. Kanber
15. Mürtefi bîn Vezza
16. Sa'd bîn Kays Hemedanî
17. Abdullah bîn Abbas (236)

On dört Mâsûm Pâk'in adları üzerinde de çeşitli söylentiler vardır. Bazı tarihçiler On İki İmâm'a ilâveten Hz. Muhammed ve Hz. Fatıma'yı içine alan on dört kişiyi kapsadığını yazmışlardır. Daha başka söylentiler de vardır. Genellikle On İki İmâm soyundan erginlik çağına girmeden Şehîd edilen çocuklar olduğu kabul edilmektedir. On dört Mâsûm Pâk'in adları :

1. Muhammed Ekber (Bîn İmâm Ali)
2. Abdullah (Bîn İmâm Hasan)
3. Abdullah (Bîn İmâm Hüseyin)
4. Kasım (Bîn İmâm Hüseyin)
5. Hüseyin (Bîn Zeyne'l-Âbidîn)
6. Kasım (Bîn Zeyne'l-Âbidîn)
7. Aliyyü'l-Aftar (Bîn Muhammed Bâkır)
8. Abdullah Asgar (Bîn Ca'fer Sâdık)
9. Yahya Hâdi (Bîn Ca'fer Sâdık)
10. Salih (Bîn Mûsa Kâzım)
11. Tayyib (Bîn Mûsa Kâzım)
12. Ca'fer Tahir (Bîn Muhammed Takî)
13. Ca'fer (Bîn Ali Nakî)
14. Kasım (Bîn Ali Nakî) (237)

(236) M. Tefvik Oytan, Bektaşîlîğin İcyüzü s. 306

(237) M. Tefvik Oytan, Bektaşîlîğin İcyüzü s. 304

HACI BEKTAŞ VELİ'YE

BAĞLILIK

Alevî - Bektaşîlerce, Hünkâr Hacı Bektaş Velî, bütün ocakların bağlandığı inancın kaynağı ve yolun Pîr'i olarak bilinir.

Hünkâr Hacı Bektaş Velî'ye bağlılık sadece inanç olarak kalmamış; çevresinde Horasân Pîrleri ve Rûm erenleri diye adlandırılan ve daha sonra adlarına ocaklar kurulan erenlerin soyundan gelenler de müridlerini görüp yol hizmetlerini yürütürken, Hacı Bektaş Velî yoluna bağlı kalmışlardır(238).

Hacı Bektaş Velî'den sonra ülkenin her yanında bulunan ocakzâdelerin, Hacı Bektaş Velî dergâhında Pöstnişin olan ve Hacı Bektaş Velî evlâdından bulunan kişiden icazet alma zorunluluğu vardı. Bunun dışında, «Dede, Baba, Abdal, Sultan ve Derviş» namını taşıyanların tümünün, tekke ve zaviyelerde görev yapabilmeleri, Hacı Bektaş Velî dergâhında bulunan ve Hacı Bektaş Velî'nin evlâdından olan Pöstnişinin icâzet vermesine bağlı idi. Bu, tekkedeki hizmetlerin ve vakıfların yönetilmesi için de aynı zamanda resmî bir zorunlulukdu(239).

Bu yasal zorunluluğun dışın da Hünkâr Hacı Bektaş Velî'nin Horasân Pîrleri ve Rûm erenlerinin soyundan gelenleri kendi dergâhına bağladığı, Hacı Bektaş Velî dergâhından icâzet almayanlar için «Nasib aldığı eli tınmayanın yediği haram, yuduğu murdar, tâc'ı delik, kendi murtattır» diyerek yolun dışına çıkardığı yaygın bir kamu inancı olarak uygulanıyordu. Bazı ocak-zâdelerin «Hacı Bektaş Velî dergâhı mesafe-i Baidededir (Uzak yerdedir)» diyerek, dergâha gitmedikleri ve «Bizim soyumuz da seyyiddir. Hacı Bektaş Dergâhı'na gitmek lâzım değildir.» şekli-ide konuştukları olmuşsa da; bunların zamanla, Hacı Bektaş Dergâhı'ndaki kayıtları silinmiş ayrıca, müridlerince de ciddiye alınmaz duruma düşmüşlerdir. Böylece Hacı Bektaş Velî'ye olan geleneksel bağlantıya olumsuz yönde etken olamamışlardır.

(238) Bek. s. 30

(239) Bak Belge No. 1, 6 Metin No. 1, 3, 7

Örneğin, Pîr Sultan Abdal oğullarından İnce Mehmed'i talibler Pîr Sultan Evlâd-ı olarak kabul etmemişler; O da Hacı Bektaş Veli dergâbına giderek, zamanın mürşidinden icâzet almıştır. Aşık İsmail olayı şöyle anlatmıştır :

«Aradılar Pîr Sultan'ın aslını
Görelim ki ne söyletir Yaradan
Dinleyin de şerh eyleyim vasfım
Zuhûr oldu Kâzım Mûsa Rızâ'dan

Evvel Ali yerin göğün binâsı
Kudretten çalınmıştır mayası
Kâzım atasıdır Rızâ dedesi
On İki İmâm ile geldi sıradan

Şeyh Cüneyd'dir âşıkların atası
Yine Şahtan Pîr Sultan'ın putası
Ummandır der-yâdır nûrdur ötesi
Bilirmisin kimdir nârı nûr eden

Hem Rızâ hem Hâşim hem Seyyid
Bir başında vardır hem Ebû-Tâlib
Bektaş-ı Veli'de yazılı kayıd
İnanmayan haber alsın oradan

Seksen bin er Horasân'dan koptular
İmâm Rızâ'yı muhkem tuttular
Sulca Kara'höyük de sohbet ettiler
Erler meşverette kaldı orada

Güvercin donunda havadan indi
Darı çec üstünde namazın kıldı
Doksan bin evliyaya ser-çeşme oldu
Mevlâm kismetlerin verdi orada

Uçurdular Pîr Sultan'ın kuşunu
Seyrangâh eyledi yıldız başını
Hub gösterdi toprağını taşını
Pirim kismetini verdi orada

Şâh Yıldız dağında sema eyledi
Bir ayak üstünde binbir kelâm söyledi
İndi Banaz'ı hoş vatan eyledi
Hayli devir zaman geçti orada

Koca Şâh Urûm'a bir elma saldı
Dolandı Urûm'u Banaz'a geldi
Pîr Sultan elmaya bir tekbir kıldı
İnsan taaccübde kaldı orada

Yüce gördü şehidliğin yolunu
Mansur gibi kabul küldü dârını
Kokladı elmayı verdi serini
Hırkasını asılı koydu orada

Seksen bin er Horasân'dan zuhuru
Geldi Urûm'a hatm eyledi zâhiri
Şeşper koltuğunda gitti ahiri
Dört yolun dördüne gitti orada

Halâfeler bir araya geldiler
Evlâd kimdir âiye meşveret küldüler
İnce Mehmed'i Pîr'e saldılar
On iki er sened aldı orada

İsmail'im ötesine ermezler
Evlâd olmayana senet vermezler
Senede mühüre itimad kılmazlar
Zanla gûman böyle kaldı orada

— İsmail — (240)

İsmail'in uzun uzun anlattığı gibi, Anadolu ve Rûmelinde bulunan ocak-zâde'lerin kayıtları Hacı Bektaş dergâhında tutulmaktadır. Bu konuda karşılaşılan güçlükler orada çözümlenmektedir.

Alevî - Bektaşilerde yaygın inançlardan biri de Hacı Bektaş Velî'nin çağ ve ad değıştirmiş Ali olduğudur : Güvercin donunda Suluca Karahüyük'e konan ve cümle evliyâlardan üstün olduğunu kanıtlayan Hacı Bektaş Velî, gösterdiği işaretlerle Ali olduğunu ârif olanlara açıklamıştır.

«Gözlerin kör olsun ey kanlu Yezîd
Bu meydanda ne var Ali'den gayri
İlim mâbedinin kapısını açan
Var mıdır bir bilge Ali'den gayri

Güvercin donuyla Urûma uçan
Erenler evinin kapısını açan
Cümle evliyânın üstünden geçen
Var mıdır hiç bir er Ali'den gayri

Sofu Abdal erkânını yürüden
Ayin cemde sevdiklerini sireden
Neşter Selman kırk vücûdu bir eden
Var mıdır hiç bir el Ali'den gayri

Muhammed Miracın yoluna girdi
Bu sır gayet sır içinde sır idi
Şîr donu'nun Hâtem mühürünü verdi
Bu sırrı kim bilir Ali'den gayri

Cümle evliyâlar, imâmlar bunda
İkrâr veren kimse düşer mi derde
Yek nefesle durma meydan-ı erde
Babamız her kim var Ali'den gayri

Selman bir deste gül Şâh'a uzattı
Kendi Tabutuna kendüsi yattı
Cemi-i Mustaftan nikâbın attı
Kur'ân yok gördüler Ali'den gayri

Erenler erkânı gerçek bellidir
Abdal Mûsa fakir anın kuludur
İmâm mahabeti gönlü doludur
Var mıdır bir rehber Ali'den gayri

— Abdal Mûsa —>

Kul Hasan'da aym kanıdadır. Ona göre'de Hünkâr Hacı Bektaş Velî, Ali'nin ta kendisidir. Bu Kul Hasan'ın kişisel düşüncesi değil, içinde yetişip büyüdüğü toplumun inancıdır. Kul Hasan onu yansıtır.

«Hayâli gönlümde yadigâr kalan
Hünkâr Hacı Bektaş Ali kendidir
Darı çec üstünde namazın kılan
Hünkâr Hacı Bektaş Ali kendidir

Ali'nin işleri daim sır ilen
Kisvetini kırmızıdan örünen
Nâr içinde cebraile görünen
Hünkâr Hacı Bektaş Velî kendidir

Arslan olup yol üstünde oturan
Selman idi ana nergis getiren
Kendi cenazesin kendin götüren
Hünkâr Hacı Bektaş Velî kendidir

Mûsa kahramanı çine gönderen
Münkirin gözüne perde indiren
Doksan bin küffâr'ı dine döndüren
Hünkâr Hacı Bektaş Velî kendidir

Yerlerin göklerin binasın düzen
Ak üstüne ak yazılar yazan
Engur şerbetini kırklara ezen
Hünkâr Hacı Bektaş Velî kendidir

Kul Hasan'ın var mı sözümde yalan
Münkirin gönlünü gümâna salan
Doksan günlük yolu kuşlukda alan
Hünkâr Hacı Bektaş Velî kendidir

— Kul Hasan —>

Kalender Abdal, Hacı Bektaş Velî'yi «Aslı İmâm, Nesli Ali» olarak tanıtmakla beraber onun kişiliğinde Ali'yi gördüğünü de söylemeden edemil-

yor. Coşku halinde bu böyledir. Ali ile Veli tek vücuddur. Fakat genellikle Alevî - Bektaşiler, Hacı Bektaş Veli'yi Ali soyundan gelen bir Seyyid ve dolayısıyla «Evlâd-ı Rasûl» (Peygamber torunu) olarak tanımlarlar.

«Dün gece seyrimde bâtm yüzünde
Hünkâr Hacı Bektaş Veli'yi gördüm
Elifi taş başında nikâb yüzünde
Aslı İmâm nesli Ali'yi gördüm

Geçti seccâdeye oturdu kendi
Cemâl-i nârundan çerağ uyandı
İşaret eyledi sakiler sundu
Bize Hak'dan gelen doluyu gördüm

İçtim ol doludan aklım yitirdim
Çıkardım benliğim ikrar getirdim
Menzil gösterdiler geçtim oturdum
Tığbend bağlanmış belimi gördüm

Mürşid eteğinden tutmuşum destim
Bu idi muradım iriştî kasdım
Bilmem sarhoşmuyum neyim, ben mestim
Erenlerin verdiği dilimi gördüm

Kalender Abdal'ım koymuşum seri
Kurban ettim canım gördüm didârı
Erenler serveri, gerçekler eri
Maksudum olan İmâm Ali'yi gördüm

— Kalender Abdal —>

«Sağında Muhammed solunda Ali
Bu söze erenler dediler belî
On İki İmâmın sevgili oğlu
Ebû Ceddi Sultan Hacı Bektaşın

— Vehbî —>

«Hatem-i Pir Hacı Bektaş Veli
Anın nesli pâki Muhammed Ali
Cümle erenlerin bir zîba güllü
İsmi Hacı Bektaş Hünkâr demişler

— Şâhi —>

Şâhi, Hacı Bektaş Veli'nin durumunu Hz. Peygamber'e benzeterek, onun son Peygamber olduğu gibi, Hacı Bektaş Veli'ye de «Hatem-i Pir» (Pirlerin sonuncusu) olarak gösteriyor.

VELİ'LİK NEREDEN GELİR

Alevî - Bektaşî inancında Şâh-ı Velâyet Ali'dir. Velîlik ondan sâdır olmuş ve cümle Velîler ona bağlanmıştır. Hünkâr Hacı Bektaş Velî, Alî'nin Velî adıyla, velâyetini yeryüzüne doğrudan doğruya tanıtmak amacı ile tecellisi'dir.

Tanrı'nın Hz. Muhammed aracılığı ile gönderdiği buyruğun insanlara bildirilmesi, «Nübüvvet» (Peygamberlik, Risâlet) tir. Peygamberlik Hz. Muhammed'de son bulmuştur.

Velâyet, Tanrı'nın kendine dost kıldığı ve verdiği ilhâmla yaratıcı varlığına kattığı kişiye verilen sıfattır. Velâyete sahib olan kişi Velî veya Velîyullah, Tanrı'nın buyruğunu, hüküm ve tasarrufunu batınî yoldan gerçekleştirir. Bu itibarla ölümle sona ermez. Tanrı'nın emri ve Velî'nin bildirimini ile soyundan bir başkasına geçer. Bir başka tecellidir bu. Uyarma ve yüceltme görevi bu yoldan sor suza kadar sürecektir.

Pîr, Tanrı'ya ulaşmayı amaçlayan bir yolun kurucusudur. Erenlere ve ulu kişilere de Pîr denilmekte ise de terim olarak anlamı bir yol (Tarikat) kuran kişidir. Hacı Bektaş Velî, Velî'lik yanında Pîr olarak da tanımlanmıştır.

Hacı Bektaş Velî'nin yolu kendi soyundan gelen ve genellikle «Mürşid» olarak adlandırılan Pöstnişîn'ler tarafından yürütülüyordu. Alevî - Bektaşîler tümü ile Hacı Bektaş Velî'yi Pîr olarak kabul ettikleri ve bu yolda ikrar verdikleri için doğrudan doğruya veya Ocak-zâde'ler aracılığı ile, Hacı Bektaş Velî soyundan gelmiş olan bu Mürşid'e bağlı bulunuyorlardı. Mürşid, onların nazarında aynı zamanda «Kutb-ül-aktâb» (Tanrı'nın Velî'lere verdiği güç ve yetkiye sahib kişi) idi. Alevî - Bektaşîlerin böylesine zincirleme bağlantısı «el ele, el Hakk'a» diye tanımlanıyordu. Mürşî'din manevî yönetimindeki inanç birliği «Tarîk-i Mustakîm» (doğru yol), «Tarîk-i Nâzenîn» (Yüce yol, ince yol) olarak adlandırılıyordu. Bu yola uyanlar insanı kâmil olup, Gürûh ü-Nâci'ye (Kurtulmuş, selâmete çıkmış) katılmış oluyorlardı.

Ârifler ve Erenler bezmi'ne kavuşabilmek, mürşid buyruğuna ve yolun kuralına içtenlikle uymaya bağlı oluyordu.

Hız. Muhammed'in, bir çok sehâbe tarafından rivayet edilen «Ümmetim yetmiş üç bölük olacak, bunlardan yalnız bir bölümü necâd bulacak (Cehen-nemden kurtulacak)» sözünden kaynaklanan, necâd bulmuş topluluk anla-mına gelen «gürûh-û-Nâci» ye girebilmek, Alevî-Bektaşilerin itikadınca, cümle evliyânın ser-çeşme'si (ana suyu, kaynağı) olan, Hacı Bektaş Velî'ye bağlanmak ve onun yolunda yürümek ve onun tertemiz suyunda yıkanıp te-mizlenmekle mümkündür.

«Eğer tarikattan sual edersen
Murtaza Ali'dir Pir'imiz bizim
Göregeldiğimiz süregideriz
Kırklardan ayrılmış sürümüz bizim

— Hatâyî —»

«Bektaş-ı Velî'nin yolun bilmeyen
Gündüzü karanlık gece sayılır
Evlâd-ı Rasûl'den eli olmayan
İkrar'ı fâsiddir piçe sayılır

Evlâd-ı Rasûl'dan tutmayan dâmân
Anlardan cüddâdır din ile imân
Her kim Ehl-i beyt'e eylerse gûman
Yüz bin emek çekse hiçe sayılır

Arş-ı Râhman'dürür başının tâci
Kâbeye ulaşır zülfünün ucu
Mü'minler katarı Gürûh-û Nâci
Cümle gürûhlardan yüce sayılır

Dervîş Halim bu ma'nâdan İnanlar
Zemâne'nin İmâmı'na uyanlar
Seyyid Feyzullah'ı muîn bilenler
Bir niyâz'ı yüz bin hacca sayılır

— Dervîş Halim —»

«Cümle bir Mürşîd'e demişler belî
Tesbihleri Allah, Muhammed, Ali
Meşrebi Hüseyinî İsmi Alevî
Muhammed - Ali'ye çıkar yolları

— Kul Himmet —»

«Mürşîd-i Kâmil'e baş eğmeyene
Erenler deminde ziyan görünür
Günahdan arınıp Pâk oldum deyen
Bilmiş ol sözleri yalan görünür

Mürşîd nasihatın gâşeylemeyip
Derya-yı aşk gibi câşeylemeyip
Mahabbet tasını Nâşeylemeyip
Ayinice içinde nihan görünür

Aşk kisbet'in giyip gürüşmeyenler
Gürüşip nefisle savaşmayanlar
Pir'ler âdâbı'na erişmeyenler
Yol ile erkânda noksan görünür

El ele, el Hakk'a razı olmayan
Mürşid-i Kâmil'e razı olmayan
Muhammed - Ali'ye razı olmayan
Mahabbet sırrında Mervan görünür

Bosnavî düşme gel sen de inada
İnada düşenler ermez murada
Ne söyleyim sana bundan ziyada
Mü'minlere dünya zindan görünür

— Bosnavî —

KUR'ÂN'A SAYGI

Alevî - Bektaşî yolunda Kur'ân'a saygı açıktır, özden gelir. Âyetlerin yorumundaki içtenlik, lâubalilikden değil sevgi ve yakınlıktan gelir. Ayinlerde, nikâh törenlerinde, ölümle ilgili toplantılarda o işlerle ilgili Kur'ân âyetleri okunur, saygı ile dinlenir.

Kur'ân, Alevî - Bektaşî inancında «insanların yücelmesine yönelik her tür inanışın kaynaklandığı kutsal kitab» dır.

«Zâlikel kitabü lâ reybe fıhî hüden lil müttekiyn»(241) (Bu doğruluğu şüphe götürmeyen kitab, Allah'a inananlara doğru yolu gösterir.)

«Şeriat sancağın çekti ol Rasûl
Hüda ana kıldı Kur'ân'ı nüzâl
Anın davetini ettiler kabûl
Buldular cennette bağı rıdvân

— Mirâtî —

Alevî - Bektaşîye göre, kerâmet ve sonsuz iyilik insan oğlundadır. İnsan'ı Allah'a götürecek gene insandır.

«Ve lekad kerremna benî âdeme ve hemelnâ hüm fil berri vel bahri ve rezaknehum minet tayyibati ve faddalnahüm alâ kesirin midden halâkna tafdıylâ»(242) (And olsun ki biz insanoğlunu soylu ve lutüfkâr kıldık, karada ve denizde gezmelerini sağladık, temiz şeylerle onları rızıklandırdık, yarattıklarımızın bir çoğundan üstün kıldık.)

«El Kur'ân'ü vel İnsan
Hadistir bu tev'eman
Sözün bilmezse insan
Nice ersin kemâle

Kur'ânîdir sözümlüz
Rahmanîdir yüzümüz
Hakk'ı görür gözümüz
Aldanmayız hayâle

— Mîhrâbî —

(241) Kur'ân Bakara sûresi âyet 2

(242) Kur'ân İsrâ sûresi âyet 70

«Ve kulnâ lil melâiketis cüdü li âdeme fesecedu illâ iblis, ebâ vestekbere ve kâne minel kâfirin»(243). (Meleklerle «Âdeme secde edin» demiştik. İblis müstesnâ hepsi secde ettiler. O ise kaçındı, büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu.)

«Gördüm yüzümün simâsı
Âdem safiyullah'dır bu
Kaşım gözümün inlâsı
Ali Veliyyullah'dır bu

Bildim bu cismimdir Tübâ
Aceb tuğrâ'yı muammâ
Cümle esmâda müsemmâ
Envâr'ı Zâtullah'dır bu

Kıldım Âdemden teselsül
Doldu cihâna lâle sünbül
Bu gülîstanda bir bülbül
Sadâ'yı Vahyullah'dır bu

Her demde eylerim efgan
Cezbe-i aşk oldu tûfan
Fülk-i vücûdumda pinhan
Nuh-i Neciyullah'dır bu

Bu tufanda oldum tyân
Mânâ-yı vahdet mümâyan
Zibh ile nefsimi kurban
Halil Sahiyyullah'dır bu

Varlığım eyledim yağma
Bu yağmâda buldum kimya
Tûr-ı dilden geldi nîda
Mûsa Kelimullah'dır bu

Söyledim bin bir kelâmı
Virdim Meryem'e selâmı
Giydim kisve-i melâmi
İsâ'yı Rûhullah'dır bu

Selâmdan mest oldu Meryem
Rûh-ül Kudüs'leyim tev'em
Oldum Muhammed'le hemdem
Nebî Ümmiyullah'dır bu

Pîr elinden içtim şarab
Bu zevka ben oldum harab
Necmî aslın Ebû-Türâb
Ali Veliyyullah'dır bu

— Necmî —

ALEVİ - BEKTAŞİLERDE İBÂDET VE CÂMİ

Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin yolunu izleyen Alevî - Bektaşîler, ibâdetlerinde doğal olarak temel kurallara ve törelere uymakla beraber, asıl olarak riyadan arınmayı ve kötülüklerden sakınmayı amaç edinirler. Bu anlamda ibâdet, insanları yüceliğe götüren bir araçtır. Hedef, Ali kervanına, arifler topluluğuna katılabilmek ve bunun için de özbenliğini her türlü kötülüklerden temizlemektir.

«*Ve mâ mürsilül mürseline illâ mübeşşirine ve munzirin, femen âmene ve aslaha felâ havfun aleyhim ve lâ hüüm yahzenun*»(244). (Peygamberleri ancak müjdeci ve uyarıcı olarak göndeririz. Kim inanır ve nefsini islâh ederse «özbenliğini kötülüklerden arıtırsa» onlara korku yoktur. Onlar üzülmeceklerdir.)

«*Sırrı Men aref'den nefsimiz bildik*(245)
Mürşid karşısında tevbe'ye geldik
Gönül ayınesin pâk edip sildik
Taşradan görünür içimiz bizim

— Kâtibî —

Bu yola giden kişi her hareketini özbenliğine ölçecektir. Kendisine zor ve kötü geleni başkasına yapmayacaktır. Elinden dilinden ve belinden gelebilecek kötülüklerden sakınacaktır. Allah'a karşı manevî bir görev olan ibâdet'i bu koşullar içinde ve böylesine insancıl bir atmosferde yapacaktır. Sonsuz bir saygı için de Allah'ın anılması ve onun kutsal buyruğuna uyulması ibâdetin temelini oluşturur. İbâdet insanı Allah'a yaklaştıran ve inkâr'dan uzaklaştıran manevî bir duygu ve insan oğlunun en son yücelme noktasına doğru bir yaklaşımıdır.

Alevî - Bektaşî inancında bu anlamdaki ibâdetin, insanın doğal yaratılışındaki fena eğilimleri giderebilmesi için, ibâdete yaklaşan kişinin yaşantısı süresince merhametli ve şefkatli olması, başkalarının hakkını tanıması, verdiği söze sâdik kalması, emânete hiyânet etmemesi, kadir kıymet bil-

(244) Kur'an En'am sûresi âyet 48

(245) Ozan burada «Men aref nefsi'e Felâd aref'e Rabb'» (Nefsinin bilene Allah'ını bilir) anlamında Kî Hadîs'e değinliyor.

mesi, kin ve düşmanlığı benliğinden kovması, haset ve fesattan yüz çevirip sevgiye yönelmesi gereklidir.

Alevî - Bektaşîler, dar ve katı kalıplar içerisinde, insana ağır yükler ve zorunluluklar yükleyen ibâdet şeklinin «Tanrı Buyruğu» olmadığına inanırlar. İbâdet onlara göre, Tanrı'nın insanlardan istediği bir borç veya Tanrı'nın lutûf ve keremine karşı bir ödün değil, Tanrı'ya ulaşmak isteyenlerin yücelmesini sağlayacak manevî bir araçtır.

Hız. Muhammed ve Ali, zorlama ve zorunlu kurallar koymak suretiyle müslümanları ağır ibâdet koşullarına sokmamışlar, insan aklının istekle kabulleneceği ahlâk, fazilet ve sevgi yolları önermişlerdir. Namaz, oruç ve diğer ibâdet şekillerinin bu açıdan değerlendirilmesi gereklidir.

Alevî - Bektaşîlerin çoğunluğunun namaz kılmadığı ve Ramazan orucu tutmadığı bir gerçek. Fakat bu, Alevî - Bektaşî yolunun bir gereği olarak tanımlanamaz. Alevî - Bektaşîlerde de namaz kılanlar, oruç tutanlar vardır. Namaz kılmasa bile, «namaz da bizim, oruç da bizim» diyenlere her yerde rastlanır. Buna karşılık «Namazımız kılınmış orucumuz tutulmuş» diyenler de çoktur. Bunlar, Kur'ân'da ki : «Kim inanır ve nefsini islâh ederse onlara korku yoktur» anlamında ki âyeti dayanak olarak gösteriyorlar ve Tanrı'nın insanlardan inanmak ve özbenliğini kötülüklerden arıtmaktan başka bir şey istemediğini savunuyorlar. «Tanrı, insanların eziyet çekmelerine razı olmadığı gibi, belli zamanlarda namaz kılmalarına ve oruç tutmalarına da muhtaç değildir. Riyâ ile yapılan göstermelik ibâdeti de kabul etmiyor.» diyorlar.

*«Zühd ü riyâ ile olan İbâdet
Hatâdır Hazret-i Settâr'a karşı
Böyle namaz ile olamaz ümmet
Hiç kimse Ahmed-i Muhtar'a karşı*

*Tarikatsız mü'min olamaz kimse
Nûr-u nübüvve ile dolamaz kimse
Hakk'ı Peygamber'i bulamaz kimse
Yatıp kalkmak ile dîvara karşı*

*Allah gözlerine çekmiş bir perde
Yok dersin Allah'ı gökde ve yerde
Gösterelim gelde gör Hakk'ı nerde
Secde eylesin Dîdâra karşı*

*Ebsem ol Harâbi sen nasıl ersin
Halli müşkil böyle sözler söylersin
İçtinâb et belki hata edersin
Hayder'i Kerrâr'e Hümkâr'a karşı*

— Edip Harâbi —

*«Bir kez gönül yıktın ise bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahî elin yüzün yumaz değil
Hak'erenler geldi geçti bunlar yurdu kaldı göçtü
Pervaz urup Hakk'a uçtu hüma kuşudur kaz değil
Yol odur ki doğru vara göz odur ki Hakk'ı göre
Er odur ki alçak dura yüceden bakan göz değil
Doğru yola gittin ise er eteğin tuttun ise
Bir hayır da ettin ise birine bindir az değil
Yunus bu sözleri çatar sanki balı yağa katar
Haika mata'ların satar yükü gevherdir tuz değil*

— Yunus Emre —

Alevî - Bektaşî inanç sisteminde savm, salât, hac, zekât ve kelime-i şahadet'i, İslâm'ın beş şartı olarak kabul etmenin müslümanları büyük yanılığa götürdüğü kanısı vardır. Oruç, namaz, hac, zekât ve kelime-i şahadet dinin esaslı unsurlarından sayılabilir. Fakat İslâm'ın şartı olduğu kabul edilecek olursa İslâm dünyasında, belki de büyük çoğunluğu oluşturan oruç tutmayan ve namaz kılmayan müslümanları, İslâm dini dışında saymak gerekecektir. Oysa Tanrı buyruğunda : «Size müslüman olduğunu bildirene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek, sen mü'mîn değilsin demeyin» deniliyor. (*)

Alevî - Bektaşî yolunda Tanrı'mın kullarından bu biçimde madde madde ve koşullu olarak istediği bir şey yoktur. Ancak insanlar, kendilerini yaratan Tanrı'ya lâyük olabilmek ve ona ulaşabilmek için Mürşid'in şu buyruklarını yerine getirecektir :

- Allah'ı bir bilecek,
- Hz. Muhammed'in Peygamberliğini kabul ve tasdik edecek,
- Ali'yi, On İki İmâmı ve onlardan gelen Muhammed - Ali soyunu Muhammed'in vasi'si bilecek,
- Hacı Bektaş Veli'yi yolun Pîr'i, Mürşid'i de onun vasi'si tanıyacak,
- Dönüşünün Hakk'a olacağına inanacak,

(*) Kur'an Nisâ sûresi Ayet 84

- Tevellâ ve teberrâ'ya uyacak,
- Özbenliğine zor ve kötü geleni başkasına yapmayacak,
- Elinden, dilinden, belinden gelebilecek kötülüklerden kaçınacak,
- Muhtaçlara ve kendinden küçüklere şefkat gösterecek,
- Kusurları affedecek,
- Müşkilleri halledecek,
- Sözüne sâdık kalacak,
- Aceleci ve karıştırmacı olmayacak,
- Kanaat sahibi olacak,
- Fedakâr olacak,
- Kötü yoldan dönmeyi bilecek,
- Mürşîdin isteğine uyacak,
- Temiz giyinecek,
- Gerçek yolunda savaşacak,
- Hizmetli olacak,
- Haksızlıktan korkacak,
- Ümitsizliğe düşmeyecek,
- İbret alacak,
- Nimet dağıtacak,
- Özünü fakir görecek.

Alevî - Bektaşîlere yöneltilen eleştirilerden biri Câmî'ye gitmemeleridir. Alevî - Bektaşîlerin büyük çoğunluğu Câmî'ye gitme şeklinde bir zorunluluk kabul etmezler. Alevî - Bektaşî inancına göre Câmî, etimolojik anlamı itibarıyla bir tapınak değil toplantı yeridir. İslâmiyetin ilk yıllarında Hz. Muhammed bir ibâdet yeri yapmaya gerek görmemiştir. Çünkü, belli bir tapınak'da ibâdet etmek onun getirdiği inanç sisteminin ruhuna ters düşüyordu. Tanrı Buyruğunda :

«Ve lekad halaknel insâne ve na'lemü mâ tüvesvisü bihi nefsihu ve nahnü ekrebü ileyhi min hablil verid»(248). **(And olsun ki insanı biz yarattık. Nefsinin**

kendisine fısıldadıklarını biliriz. Biz ona şâh damarından daha yakınız.) diyordu. Tanrı Buyruğunda ibâdetin göstermelik olmaması, özellikle gece yapılması' da isteniyordu. Bu dinin ilkelerine göre yeryüzünün tümü ibâdet yeri oluyordu. Nitekim bu arada, müslümanlardan bazılarının Mekke - Medîne yolu üzerindeki Kuba köyünde yaptırdıkları mescidi, Hz. Muhammed, «Dedikodudan başka bir şeye yaramıyor» gerekcesi ile yıktırmıştı. Peygamber'in, Tanrı'nın ilhamı ile bu işi yaptığına kuşku yoktu. Tanrı'da böyle buyuruyordu :

«Vellezinet taha zu mesciden diaren ve küfren ve tefrikan beynel mümtinine ve ırsaden limen hareballâhe ve Rasûlehu min Kablî. Ve leyahlifunne in erednâ ille hüsnâ, vallâhü yeşahedü innehüm lekâzibun.»(249). (Zarar vermek, inkâr etmek, mü'minlerin arasını açmak, Allah ve Peygamber'ine karşı savaşınlara daha önceden gözcülük yapmak üzere bir mescid kurup, «biz sadece iyilik yapmak istedik» diye yemin edenlerin yalancı olduklarına şüphesiz ki Allah'da şahiddir.)

«Lâ tekum fihi ebda, le mes'idiün üssise alet tekva min evveli yevmin ahakku en tekume fih, fihi ricalün yuhubbune en yetetahheru vallahü yuhıbbüil mütetahhürin.»(250). (Ey, Muhammed, o mescide hiç girme, Allah'a karşı gelmekten sakınanlarla beraber bulunman daha uygundur. Orada arınmak isteyen insanlar vardır. Allah, arınmak isteyenleri sever.)

Hz. Muhammed'in evinin çevresi dört köşe bir avlu ile çevrili idi. Bu dört köşe avlu'yu sehâbelerin birer odadan ibaret hücreleri oluşturuyordu. Hücrelerin, kapısı avluya açılıyordu. Toplantılar ve ibâdetler bu avluda yapılıyordu. Avlu bir tür mescid olarak kabul ediliyordu. Fakat bir süre sonra Hz. Muhammed sehâbelerin hücrelerinin avluya açılan kapılarının tümünü kapattırdı. Sadece Ali'nin kapısını açık bıraktı. Sehâbelerden bazıları buna gücendiler. Hz. Muhammed! «Ben kendiliğimden kapamadım, bu Allah'ın emridir» dedi. Fakat nedenini açıklamadı(251).

Hz. Muhammed'den sonra Halifeler, özellikle Ümeyye oğulları ve Abbas oğulları istedikleri düzeyde manevî saygınlığa sahip olamamışlardı. Hükümlerlerini güçlendirmek için, İslâm toplumunun her kesimine ulaşan bir propogandaya gereksinme duyuyorlardı. Bunun o çağda en kolay ve en etkili yolu topluluklara hitab etmek şekli idi. Bu amaçla müslümanların belli saatlerde belli yerlerde toplanmaları, iktidar çevrelerince de teşvik ediliyor ve hâtâ zorunlu tutuluyordu. Nitekim, Emevî'ler zamanında Câmi'ler Ali'yi ve onun soyunu kötölemek için konuşma yerleri olmuştu. Bu tutum da Alevî'lerin Câmi'ye gelmemeleri için ayrı bir etken oldu. Giderek

(249) Kur'an Tevbe sûresi âyet 107

(250) Kur'an Tevbe sûresi âyet 108

(251) Op. Dr. Mehmet Ali Derman, İmâm-ı Ali ve Muaviye s. 101

Câmi'lerde Ali ile beraber, «rafizi veya kızılbaş» terimleri kullanılarak Alevî - Bektaşîler aleyhinde konuşma ve hatta insaf dışı iftiralarda bulunmak adet halini aldı.

Tanrı buyruğunda şöyle diyordu :

«Hüvellezi halakas semâvati vel arda fi sitteti eyyâmin sümmes tevâ alel arş. Ya'lemü mâ yelicü fil ardi ve mâ yahrucu minha ve mâ yenzilü mines semâi ve mâ ya'ruci fihâ, ve hüve maakum eyne mâ küntüm vallâhü bi mâ ta'melune basıyr»(252). **(Gökleri ve yeryüzünü altı günde yaratan, sonra arşa hükmeden, yere gireni ve ondan çıkanı, gökden ineni ve oraya yükseleni bilen O'dur. Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görür.)**

Bu ve bunun benzeri anlam taşıyan âyetler karşısında ibâdet için mutlaka Câmi'ye gidilmesi gerekmiyordu. Toplulukla yapılacak ibâdetlerde sosyal yarar bulunduğu tartışma götürmez bir gerçek olmakla beraber bu, Ehl-i beyt'in kötülendiği ve onları sevenlerin Rafizi'likle suçlandığı Câmi'lere Alevî - Bektaşîlerin gitmeleri için, yeterli bir teşvik sebebi olamadı. Kaldı ki Alevî - Bektaşî toplumunda, sosyal gereksinimleri de çok daha iyi karşılayan bir toplu ibâdet düzeni geliştirilmişti. Böylece insanları yüzyüze getiren, toplumsal ilişkileri geliştiren, küskünlükleri gideren, kin ve düşmanlık kapılarını kapayıp kardeşliğe barışa yönelmeyi kolaylaştıran içtenlikli bir ibâdet sistemi ortaya çıkmıştı. Allah'a ibâdet ve dualar yanında muhabbet, yardımlaşma kişi ve toplum sorunlarına çare bulma imkânları sağlayan bu toplu Allah'a yönelme biçimi, Hz. Muhammed'in dininin ruhuna ve felsefesine daha çok uyuyordu. İnsanın insanı sevmesi ve insanın insana yakın olması ile, yüz yüze, cemâl cemâl'e yapılan bu ibâdetle inananlar yüce bir ruh ve gönül düzeyine çıkıyorlardı.

Duvara değil, «didâr-ı pâk'e» (Tertemiz insan yüzüne) bakmak, İnsanın yaptığı Câmi binasından önce, Allah'ın özenle yaratıp bütün meleklerle secde ettirdiği insanı kutsal görmek ve Yaratanın tecellisini anlamak, Tanrı buyruğuna daha uygun oluyordu. Bu inançla Alevî - Bektaşîler, Âdeme secde edilmez diyenlere katılmadılar, Âdemi saydılar ve sevdiler.

«Vücûd'u Mutlakdır her yerde İyan
Körler zannederler Didâr'ı nuhân
El-Hakk'u Azharu mine's-Şems iken
Sofu inad eder eşşekcesine(254)

— Mir'âti —

(252) Kur'an Hâdîd süresi âyet 4

(254) Anlamı «Allah her yerde apaçık dururken, körler yüzünü saklı sanırlar. Hak, güneş gibi meydanda olsa da sofu eşek gibi inad eder.»

Görülüyor ki bu tür ibâdet anlayışında mutlak gerçeğe, şuurlu bir bakış vardır.

«Yok ise kalbinde muhabbet, sevgi
Yıktır gönlünde Allah'ın evi
Özünden haberi olmayan devî
Salver yabana yorulsun gitsin»

Bu nedenlerle Câmî'lere gitmek istemiyen Alevî - Bektaşîler ibâdetlerini, cemlerini uygun evlerde yapıyorlardı. Cemiyet evi veya cem evi adıyla toplantı yapılan binaları bulunan köyler varsa da bunların adedi azdı. Dış saldırılardan sakınmak zorunluluğu ile toplantıların belli bir yerde yapılmış olması da mümkündür.

«Bana namaz kılmaz diyen, ben kıluram namazımı
Kılur isem kılmaz isem ol Hak bilür niyâz-ı mı
Hak'dan artık kimse bilmez, Kâfir müslüman kimdürür
Ben kıluram namazımı Hak geçirdiyse nâzımı
Ol nâz dergâhından geçen mâna şarabından içen
Hicâbsız can gözün açan ol bilür benim sözüümü

— Yunus Emre —»

Âyinlerin ve dinî bayramların dışında «Nevrûz» İmâm Ali'nin doğum günü olarak kutsal sayılır. Alevî - Bektaşîler o günü Bayram olarak kutlarlar.

Kerbelâ Olayının Muharrem ayında olması redeniyle bu ay matem ayı sayılır. Düğün, nişan ve benzeri eğlenceler yapılmaz. Muharrem ayının on ikisine kadar oruç tutulur. Bu süre içinde su içilmez. Muharrem ayına üç gün kala, 28, 29, 30 Zilhicce günleri Müslim bin Akîl orucu olarak üç gün Muharrem orucuna eklenir.

Ramazanda da oruç tutan Alevî - Bektaşîler vardır. Fakat sayıları oldukça azdır. Alevî - Bektaşî inancında Ramazan orucunun tutulmamasını gerektiren bir kural yoktur. İsteyen tutar ve tutmaktadır da.

DİNİ İNANÇ'DA KURALLAR ve TÖRELER

Alevî - Bektaşî yolunun en karakteristik vasıflarından biri de «Tevellâ» (Ali'yi ve Ehl-i beyt'i sevmek ve onlara bağlılık) «Teberra» (Ali ve Ehl-i beyt düşmanlarını sevmemek, onlardan uzak durmak, yüz çevirmek) akidesidir.

Bu iki deyim çok çeşitli biçimlerde ve genellikle yanlış olarak yorumlanmaktadır.

Bazı araştırmacılar, tevellâ'da Alevî - Bektaşîlerin sünni'lerle bir inanç birliği halinde olduklarını savunurlar. Bunlara göre, bütün sünni bilginleri ve bütün sünni'ler Hz. Ali'ye ve çocuklarına sevgi ve saygı göstermekte birleşirler. O halde sünni olanlarla olmayanları ayırma işinde tevellâ prensibi bir şey ifade etmez. Koyu bir sünni çevresinin temsilcisi sayılabilecek olan Kâtib Çelebi bile Hz. Ali'den söz ederken «Allah ondan razı olsun» diyor. Yezîd'den ise «Adı geçen» diye bahsediyor. Sünni bilginlerinin bir kısmının Yezîd'i kâfir saydıkları, lânet okudukları anlaşılıyor. Bir kısmı ise bu işi Allah'a bırakmaktadırlar. Sünni'liğin en büyük siması İmâm Âzam Ebû-Hanîfe, Ehl-i beyt lehinde fetva vermiştir. Şii'ler gibi sünni'ler de Hz. Ali'yi sevmek ve onun düşmanlarını sevmemek hususunda birleşirler. Ali taraftarlığı demek olan Şia, Şii'lik, ve Ali'yi sevmek demek olan Alevî'lik sünni'ler için de kullanılabilir vasıflar oluyor. Hâricî'leri ve Yezîd taraftarlarını bu hükümden ayrı tutmak gerekir. Sünni'lerin de Şii - Alevî zümrelerinin de ortak yanı olan Ehl-i beyt sevgisi onlarda yoktur(256).

Bu sözlerde gerçek payı yok değil. Sünni olarak tanınan pek çok kişinin Ali'yi ve Ehl-i beyt'i sevdiği hatta bir Alevî - Bektaşî ölçüsünde sevdiği çok görülmüştür. Ancak bu sevginin vasfı ve ölçüsü çok değişik olduğu gibi istisnâî bir vakıadır. Peygamber'in damadı ve dördüncü halife olması; hak ve adâletten ayrılmadığının bilinmesinden doğan bir sevginin sınırını aşmayan bu tür bir sevgiyi, bir Alevî - Bektaşî'nin Ali'ye karşı duyduğu sevgi ile kıyaslamak mümkün değildir. Ali adı anılınca, istisnasız her Alevî - Bektaşî secdeye kapanırcasına kutsal, anasına babasına sarılırcasına içten bir sevgi duyar ona. Tüm kalbi ve ruhu sanki onunla birleşir. Ali onundur,

(256) Doç. Dr. Mehmet Eröz, Türkiye'de Alevîlik - Bektaşîlik s. 38

kimseye vermez. Ali Halife olmuş olmamış, hatta Peygamber'in damadı olmuş olmamış onu düşünmez. O'nu sadece Ali olduğu için sever. Ali sevgisi, Allah ve Muhammed sevgisi gibi kutsal, ana - baba sevgisi gibi candandır. Ali ve evlâdına yapılan zulümler, haksızlıklar anıldımı sanki bu gün olmuş gibi göz yaşı döker

Ali'yi Tanrılaştıran nefeslere de rastlanır. Bu Alevî - Bektaşî inancını yansıtmaz, istisnaîdir. Ozan coşmuştur, söyler. Genellikle herkes coşku halinde bu tür nefesleri haz'la dinlemeye eğilimlidir .

*«Ali gibi er gelmedi cihâne
Ana da buldular dürlü bahâne
Yedi kez uğradım ulu divâne
Men Ali'den gayri Tanrı görmedim*

— Derviş Ali —»

*«Biz Urûm Abdalyız Sultanımızdır Murtaza
Terk'ü Tecrîdiz bu gün süphanımızdır Murtaza
Biz anın vechinde gördük Ma'ni-i ümmül Kitâb
Sûret-i Hak Mazhar'ı Rahmânımızdır Murtaza*

— Virânî —»

Alevî - Bektaşî ozanları, genel inanca paralel olarak, Ali'yi açıkca Tanrılaştırma biçiminde olmasa da Tanrı'sal bir güçle donatılmış, fizik üstü bir varlık olarak tasvîr etmişlerdir :

*«Âyine tuttum yüzüme
Ali göründü gözüme
Nazar eyledim özüme
Ali göründü gözüme*

*Âdem Baba Havva ile
Hem Allemel'esma ile
Çerhi Felek sema ile
Ali göründü gözüme*

*Hazret-i Nûh Neciyullah
Hem İbrahim Halilullah
Sinâda ki Kelimullah
Ali göründü gözüme*

*İsâ'yı Ruhullah oldur
İki âlemde Şah oldur
Mü'münlere penah oldur
Ali göründü gözüme*

*Ali evvel Ali âhir
Ali bâtın Ali zâhir
Ali Tayyib Ali Tâhir
Ali göründü gözüme*

Ali candır Ali Canân
Ali Dindir Ali İmân
Ali Râhim Ali Rahmân
Ali göründü gözüme

Hilmî geda'yı bir kemter
Görür gözüm dilim söyler
Her nereye kılsam nazar
Ali göründü gözüme

— Hilmî —»

«Muhammed - Ali'dir kırklar'ın başı
Anları bilmeyen nice'lor işi
Bosnavî akuttı gözünden yaşı
Akanla aktıran Ali'dir Ali

— Bosnavî —»

Tevellâ'yı oluşturan ikinci bir unsur'da Ali ve Ehl-i beyt yolunu izlemek, o yolda verdiği ikrardan dönmemektir. Ali'ye olan sevginin yanında onun yaptığını yapmak, yapmadığını yapmamak suretiyle dil ile ikrar ettiğini kalp ile tasdik ve işleğiyle kanıtlayacaktır.

«Muhammed Ali'nin aldım elini
Hak deyüb tuttuğum elden ayrılmam
On İki İmâmın tuttum yolunu
Hak deyüb tuttuğum yoldan ayrılmam

Mürşidin nefesi Hak nefesidir
Mürşid sözü tutmayanlar âsidir
Mürşidin rızası Hak rızasıdır
Hak deyüb tuttuğum yoldan ayrılmam

Mürşidin gittiği Velî yoludur
Gitme dediğine gitmemelidir
Zâhir Bâtın hep Muhammed - Ali'dir
Hak deyüb tuttuğum yoldan ayrılmam

Hak Erenler bir araya derile
Cümle âşıklara nasîb verile
Âşikâre Hak gözlere görüle
Hak deyüb tuttuğum yoldan ayrılmam

Şah Hatâyî'm Hak bil tuttuğum eli
Zâhirde bâtında Hak görür seni
Gerçek erenlerden aldım haberi
Hak deyüb tuttuğum yoldan ayrılmam

— Hatâyî —»

Alevî - Bektaşî toplumunda tevellâ, Ali'ye ve Ehl-i beyt'e sevgi budur.

Teberra'ya gelince : Bu nefret ve lânet Hz. Muhammed'e, Ali'ye ve onların soyuna yapılan haksızlıklar ve zulümlere karşıdır. Alevî - Bektaşî'ler Ebû-Bekir, Ömer ve Osman'ı pek sevmezler. Bu bir gerçektir. Onların hareketlerini, Hz. Muhammed'in isteklerine uygun saymazlar, Halîfeliği Peygamber'in temsilcisi anlamında kabul etmezler ve meşru saymazlar.

— Hz. Muhammed'in son gününde müslümanların dalâlete düşmemesi için vasiyyet-nâme yazmak üzere kırtas (yazı yazmaya elverişli deri veya kemik) isteyince, Emevî'lerin kışkırtmasına kapılan Ömer'in : «O ölümcül hastadır. Hezeyan söylüyor. Yazıya gerek yok. Kur'an bize yeter» demesini;

— Hz. Muhammed'in son günlerinde Üsâme bin Zeyd'i komutan tayin ederek Ali'den başka bütün müslümanların onun ordugâh'ında toplanmasını emretmesi üzerine «Bir kölenin oğlu kumandan olamaz» diyerek Peygamber'in buyruğuna karşı gelenlerin içinde Ebû-Bekir, Ömer ve Osman'ın da bulunmasını;

— Ebû-Bekir'in, Hz. Muhammed'in ölümünü işidince gelip yüzündeki örtüyü kaldırarak, «Ölümün de diriliğin kadar güzel.» dedikten sonra savuşup, Benî Saide Sakife'sine gidip bir daha dönme lüzumunu hissetmemesini;

— Ömer'in Hz. Muhammed'in Cenazesi daha ortada dururken elinde kılıç orada burada dolaşıp, o, hiç de uygun olmayan zamanda müslümanları Ebû-Bekir'in halîfeliği için tehdid etmesini;

— Ebû-Bekir, Ömer ve Osman'dan hiç birinin Hz. Muhammed'in evine gelerek onun cenaze işlerine yardımcı olmak gibi kutsal bir görevi yerine getirmeye gerek duymamalarını;

— Halîfelik işini telâş ve kalabalığa getirerek bir oidu bitti yapmalarını;

— Ebû-Bekir'in halife olur olmaz, Hz. Muhammed'in verdiği Fedek hurmalığını «Peygamberlerin mirası olmaz» gerekcesiyle Fatıma'nın elinden almasını, zaten mâtem içinde bulunan Hz. Muhammed'in kızını bir kez daha ağlatmasını;

— Osman'ın Sıla-ı rahm (akrabaya yardım) olarak valilikleri ve önemli mevkileri Emevîlere dağıtmasını, ganimeti akrabasına peşkeş çekmesini, Mervân gibi düzenbaz bir adamı vezir yaparak İslâm'ın kaderini böylesi bir adamın eline teslim etmesini ve Hz. Muhammed'in kızı Fatıma'nın elinden alınan Fedek hurmalığını Mervân'a ihsan etmesini,

Hiç bir zaman doğru bulmazlar. Bu hareket ve tutumların Hz. Muhammed'e zerre kadar sevgi ve saygısı bulunan kişilerin yapamayacağı şeyler.

olduğu kanısındadırlar. Bununla beraber, tabii bazı istisnalar dışında, genellikle Ebû-Bekir, Ömer ve Osman'a lânet edildiği(258) yolunda söylentiler gerçekleri yansıtmamaktadır.

Alevî - Bektaşî toplumunda teberra, Ebû-Cehil, Ebû-Süfyan, Muaviye, Mervân, Yezîd ve soyuna lânet edilerek gösterilen bir nefret ve tiksinti hissidir.

«Çerağı şem'imiz vermekte şûle
Meydan-ı hünerde girdik usûle
Tevellâmız ciddî Zât-ı Rasûle
Ervah-ı Yezîd'in teberra'sıyız

— Perişan —»

«Sakın yalancıyla eyleme sohbet
Yalancıya yûf var, Yezîd'e lânet
Dilersen desinler canına rahmet
Gördüğün ört, görmediğin söylem:

— Genc Abdal —»

«Hanedân düşmenini sevme sakın ey Şîrî
Lânetullah'ı Yezîdan ve al'â Âl-i Yezîd

— Şîrî —»

Dört Kapı, Kırk Makam da Alevî - Bektaşîlerde yaygın ve köklü bir akidedir.

Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat olarak sayılan dört kapı çeşitli biçimlerde yorumlanmıştır :

Şeriat «İnsanlar evreni»

Tarikat «Melekler evreni»

Marifet «Tanrısal güç »

Hakikat «Tanrısal evren » denilmiştir.

Şeriat (yel'e), Tarikat (ateş'e), Marifet (su'ya), Hakikat (toprak'a) benzetilmiştir.

Dört kapının, Hak yolunda yürüyen bir insanın ömrü içinde geçirdiği manevî aşamalar olduğunu kabul edenler vardır. Buna göre şeriat, kendi özbenliğini kötülükden arıtmayan, gelişmemiş olgunlaşmamış insanın din kuralları ve yasalar zoruyla eğitilmesi, kişilere ve topluma zarar verecek hareketlerde bulunmasına meydan verilmemesidir. Tarikat, insanın kendi is-

(258) Kâtip Celebî, «Mizanü'l-Makk fi İktiyarü'l-Abakk» Orhan Şalk Gökyay s. 61

tek ve iradesiyle, hiç bir dış zorlama olmadan her türlü kötülüğü benliğinden kovabilmesi, elinden gelebilecek tüm iyilikleri hiç kimseden esirgememesi devresidir. Marifet, duygu ve ilimde en yüce düzeye ulaşma, Tanrısal sıralara erişmektir. Hakikat, Hakk'ı görmek, zaman ve mekân içinde Tanrısal âlemin gücü içinde erimektir.

Bazı yorumcular, Şeriat göz, Tarikat kulak, Marifet ağız, Hakikat burun derler.

Şeriat anadan doğmak, Tarikat ikrar vermek, Marifet nefsini bilmek, Hakikat Hakk'ı özünde bulmak yollarıdır biçiminde anlatanlara da rastlanır.

Diğer bazı yazarlar, Şeriat, Hz. Muhammed devri; Tarikat, Ali ve Hacı Bektaş Velî devri; Marifet, bilim'in ve fennin geliştiği yeni çağ; Hakikat ise insanlığın mutluluğa ve kesin barışa ulaşacağı devirdir diye aktüel bir görüşle dört kapıyı izah ve tarif ederler.

Normal bir insanın başlangıçta ham olan ruhunun ve benliğinin dört aşamadan geçerek ergin hale gelmesi, ilâhi sırra ulaşmasını ifade etmektedir dört kapı. Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat kapılarına bağlı olan (Kırk Makam) bunu kanıtlamaktadır.

Her kapiya bağlı on makamı şöyle sıralayabiliyoruz :

Şeriat makamları :

- İmân etmek
- İlim öğrenmek
- İbâdet etmek
- Haramdan uzaklaşmak
- Ailesine faydalı olmak
- Çevreye zarar vermemek
- Peygamber'in emirlerine uymak
- Şefkatli olmak
- Temizliğe dikkat etmek
- Yaramaz işlerden sakınmak

Tarikat makamları :

- Tövbe etmek
- Mürşîdin isteğine uymak

- Temiz giyinmek
- İyilik yolunda savaşmak
- Hizmetli olmak
- Haksızlıktan korkmak
- Ümitsizliğe düşmemek
- İbret almak
- Nimet dağıtmak
- Özünü fakir görmek

Marifet makamları :

- Edeb
- Masiva'dan tecerrüd (bencillik, kin, garazden uzak olmak)
- Perhizkârlık
- Sabır ve kanaat
- Hayâ (utanma)
- Cömertlik
- İlim
- Hoşgörü
- Özünü bilmek
- Âriflik

Hakikat makamları :

- Tevazû (Alçak gönüllü olmak)
- Kimsenin ayıbını görmemek
- Yapabileceği hiç bir iyiliği esirgememek
- Allah'ın her yarattığını sevmek
- Tüm insanları bir görmek
- Birliğe yönelmek ve yöneltmek
- Gerçeği gizlememek
- Mânâ'yı bilmek

— Sırrı öğrenmek

— Allah'ın varlığına ulaşmak

«Kurbanlar tığlanıp gülbank çekildi
Gaflet uykusundan uyanageldim
Dört kapının kilidi anda açıldı
Ruhumu üryân edip meydana geldim

Evvel eşiğine koydum başımı
İçeri aldılar dökdüm yaşımı
Erenler yolunda gör savaşımı
Can baş feda edip kurbâna geldim

Ol demde uyandı bâtın چراغی
Rehberim boynuma etti bağı
Üçer adım ile attım ayağı
Koç kurbân dediler inâna geldim

Dört kapı selâmın verip aldılar
Pirim huzuruna çekip yettiler
El ele el hakk'a olsun dediler
Henüz masûm olup cihana geldim

Pirim kulağıma eyledi telk'in
Şâh-ı Velâyete olmuşum yakîn
Mezhebim Ca'fer'üs-Sâdık'ul metin
Allah dost eyvallah paymana geldim

Özüm darda yüzüm yerde durmuşum
Muhammed Ali'ye ikrar vermişim
Sekahüm hamrini anda görmüşüm
İçip kana kana mestâne geldim

Yolum On İki İmâma çıkar
Mürşidim Muhammed Ahmed-i Muhtar
Rehberim Ali'dir Sâhib Zülfekar
Kulundur Şâhi'ya dîvana geldim

— Şâhi —»

Dört kapı sıralamasını Şeriat, Tarikat, Hakikat ve Marifet olarak yapanlarda vardır. Burada Marifat en son merhaledir. Marifet'in özel anlamı, insanın Tanrısal varlıkta belirme ve hak nûrunun etkisi ile erişen insanların kalbinde ilâhî sırların açıklığı kavuşması halidir.

«Şer'i-şerif inkâr olunmaz amma
Şeriat var şeriattan içeri
Tarikatsız Allah bulunmaz amma
Tarikat var tarikattan içeri

Gördüğün şeriat, şeriat değil
Gittiğin tarikat, tarikat değil
Hakikat sandığın, hakikat değil
Hakikat var hakikattan içeri

Vech-i Harabî'ye gel eyle dikkat
Hakkın cemâlini eylesin rü'yet
Sade Hak var demek, değil marifet
Marifet var marifetten içeri

— Harabî —»

Dört kapıya bağlı olarak erenlerin, âriflerin kutbu, «Kütbü'l-Arifin» Hünkâr Hacı Bektaş Velî'dir. Kûtüb Hz. Muhammed'in sırrına vârisdir. Kûtüb zamanın imâmıdır. Alevî - Bektaşîlere göre Mürşîd'dir.

«Gel gönül Mürşîdin nasihatini
Biz tutalım tutmuyanda nemiz var
Canımıza dostun muhabbetini
Biz katalım katmuyanda nemiz var

Bize diyen bunu böyle demiştir
Bir lokmayı kırk can ile yemiştir
Ali bize bir doğru yol komuştur
Biz gidelim gitmeyende nemiz var

Yine Hak sendedir sen sana baka
Sen sana bakıp da sen senden korka
İhlâs ile niyâzımızı Hakk'a
Biz idelim itmeyende nemiz var

Gel Hatâyi ikrârımız güdelim
Biz bizi görelim ili nidelim
Harap gönülleri mâmur edelim
Biz yapalım yapmayanda nemiz var

— Hatâyi —»

Mürşîd herkesin uyarıcısıdır. Her müşkülü çözen son makamın sahibi-
dir. Hacı Bektaş Velî soyundan gelir. O'nun postunda oturur. Yaşayan kişi-
ler içinde «Pîr» olarak hitap edilen tek kişi, Hünkâr Hacı Bektaş Velî pos-
tunda oturan ve Hacı Bektaş Velî'nin yaşayan temsilcisi sayılan Mürşîd'dir.

«Ey kardeş aldanma akla karaya
Düşmeyesin gözle dâm'ı belâya
Mürşîdin'e bağlan gezme hevâya
İmân olsun kardeş gûman olmasın

— Şemsi —»

Üçler, beşler, yediler sözcükleri nefeslerde ve düvazlarda çok geçmek-
le beraber kimplere ait oldukları ve bu sözlerden ozanların kimi kasedtik-
leri kesinlikle bilinmemektedir. Başka bir deyimle, üçler, beşler, yedileri

yazanlar veya söyleyenler gönlünce başka başka isimleri amaçlamaktadır. Alevî - Bektaşî Edebiyatında Allah - Muhammed - Ali üçlemesine yaygın biçimde rastlanır. Tasavvufdan gelen bir inanışla üçlerin «Kutbü'l-Aktâb» ile sağ ve solunda ki «İmâm-ı yesar» ve «İmâm-ı Yenîn» olduğunu söylüyenler de vardır. Üçler'in «Muhammed - Ali - Fatıma» veya «Ali - Hasan - Hüseyin» olarak tarif ve kabul edildiği de vakîdir.

*«Üçler yedilerden (Sâkî) görürsün
Kırklardan bâde'yi (Bâkî) görürsün
Vücûdun şehrinde (Hakk'ı) görürsün
Seyrânî bu şehre seyrân olda gel*

— Seyrânî —»

Beşler, büyük ihtimalle «Muhammed - Ali - Fatıma - Hasan - Hüseyin» dir. Hz. Muhammed bu beş vücudu abâsının altına alıp «Ehl-i beyt'im bunlardır» demiştir. Alevî - Bektaşî ayinlerinde bu beşli'yi temsilen, bir elin beş parmağı ile talîb'in sırtının sıvazlanması bir gelenek ve ayinlerde uyulması zorunlu bir töre olarak sürdürülmüştür.

Yediler, üzerinde çeşitli anlamlar verilen ve nefesler de genellikle kırklar'la birlikte anılan erenlerdir.

*«Erenler velî'ler kırklar yediler
On İki İmâmın kurbanıyız biz
Okundu tekbiri durduk kıbleye
On İki İmâmın kurbanıyız biz*

— Dervîş Ali —»

Kırklar, üzerinde en çok yazılan ve konuşulan, Muhammed, Ali ve Selmân Farîsî'nin dahil bulunduğu bir erenler topluluğudur. Tasavvufda Tanrı'nın varlık âlemi içindeki tecellisinde kırklar bir vücûd'dur. Bir engûr (üzüm) tanesi ezilir. Birisi içer hepsi mest olur. Birinde yara açılır, hepsinden kan akar.

*«Kırklar Meydanına vardum
Gelberû ey can didüler
İzzet ile selâm virdüm
Gir işte meydân didüler*

*Kırklar bir yirde durdular
Otur diyü yir virdüler
Meydana sofra kurdular
Lokmamıza bân didüler*

*Sıdk ile tevhîd idelüm
Çekilüb Hakk'a gidelüm
Aşkım tolusun içelüm
Kalalum mesdân didüler*

*Kırkların kalbi durudur
Mü'min gönlünün evidür
Gelişün kanden beridür
Söyle ey ihvân didüler*

*Düşme dünya mihnetine
Talib ol Hak Hazretine
Âb-ı Kevser şerbetine
Keşkûlü'nü bân didüler*

*Gördüğünü gözün ile
Beyan itme sözün ile
Andan sonra bizim ile
Olasın Mihmân didüler*

*Çık Semâ'a bile oyna
Silinsin pâk olsun ayna
Kırk yıl bu kazanda kayna
Dahî çiğsin yân didüler*

*Behey abdâl nedür hâlin
Hakk'a şükret kaldur elin
Kese gör gıybetten dilin
Her kulu yeksân didüler*

*Şâh Hatâyi imdi burda
Uğramış onulmaz derde
Mürşid açınca perde
Gör seni mihmân didüler*

— Hatâyi —>

Alevî - Bektaşî nefeslerinde ve dualarca saygı ile söylenen «Şâh» sözcüğü vardır. Bu kutsal Şâh kimdir? Araştırmacıların bir bölümü «Şâh'dan kasıt Şâh İsmail Safevî'dir» kanısındadırlar. Bunda bir bakıma gerçek payı vardır. Şii İran'a Anadolu Alevîlerinin sempati duyduğu ve hatta bunlardan bir kısmının Şâh İsmail'in Erdebil dergâhına dinî inanç bakımından bağlı buldukları tarihî bir gerçektir. Bunun dışında, o çağlarda, bağlı bulunduğu devlet yönetiminde canını güvenlikde bulmayan kişilerin başka bir devlete sığınması çok sık görülen bir olaydı. Osmanlı Devletinde bir çok vezir ve hatta Padişâh oğullarının İran'a ve çevredeki devletlere sığındıkları gibi, İran veya başka ülkelerden Osmanlı Devleti'ne sığınanlar da vardı. Bu, amaçlarını gerçekleştiremeyenler veya devlet yöneticilerinin haksız işlemlerinin etkisi ile diğer devlet yöneticilerine gıpta etmek durumuna düşürülenler, onlara karşı duydukları sevgiyi gösteren ve onları öven sözler, şiirler söylüyorlardı. Pîr Sultan Abdâl'in bu tür nefesleri vardır.

«Alınmış Abdestim aldırırlarsa
Kılınmış namazım kıldırırlarsa
Sizde Şâh diyeni öldürürlerse
Bende bu yayladan Şâh'a giderim

— Pîr Sultan Abdâl —>

«Yolumuz aşıp Hama'dan Mardin'den
Yandı ciğer kebab oldu derdinden
Erzurum'un Köseadağ'ın ardından
Güzel Şâh'a giden yollar bu mudur

— Pîr Sultan Abdâl —>

Alevî - Bektaşî Edebiyatında İran Şâh'ını daha doğrusu Şâh İsmail'i ve Şâh Tahmasb'ı amaçlayan Şâh sözcüğü, sanıldan çok daha azdır. Pîr Sultan Abdâl da ve en çok bir iki ozanda görülür. Genellikle Şâh :

Şâh-ı Kevneyn (İki Cihân Şâh'ı, Hz. Muhammed)
Şâh-ı Velâyet (İmâm Ali)
Şâh-ı Merdan (İmâm Ali)
Şâh-ı Kerbelâ (İmâm Hüseyin)
Şâh-ı Şehîdan (İmâm Hüseyin)
Şâh-ı Horasân (Hacı Bektaş Velî)

gibi kutsal sayılan büyükleri anmak amacı ile yazılmış ve söylenmiştir. Bu itibarla Şâh sözcüğü Alevî - Bektaşî inancını yansıtan deyimlerdendir. Ehl-i beyt'i, Ali'yi sevmeyen zındık ve softalar için «Şâh diyenin dilini keser» sözleri kullanılır.

«Ehl-i İrfân ol eyleme inkâr
Gerçek âşık isen gel yaramı sar
Yüküm lâl-ü gevher Şâh damgası var
Gördüm bir bazargân Yemen'den gelir

— Teslim Abdâl —>

Teslim Abdâl burada Sıffin harbinde şehîd olan Yemen'li Veysel Karanî'den söz ediyor. Yemen halkının Ali'nin teklifi üzerine bir günde ve toptan müslüman olmasına işaret edilen deyişteki (Şâh), İmâm Ali'dir.

«Her gedâ bir padişâh'a bende olmuştur belî
Biz de Rûm abdaltıyız bizim Ali'dir Şâh'ımız

— Hayrettî —>

«Er odur ki Hak'dan öge
Desd'i damâruna değe
Benzemez ağaya beye
Ali Şâh bir ulu Şâh'dır

— Kul Himmet —»

«Olmayanlar kâşif-i esrar-ı ders-i men aref
Anlamaz can vermeyen uğrunda ey Şâh-ı Necef
Kâinat'a nûr-ı şemsindir veren şân-u şeref
Teşhen-i sahba'yı affın defter-i isyan be-kef
Merhamet et halime her şeye Agâhım Ali
Var mı senden başka söyle ilticagâhım Ali

— Neyzen Tevfik —»

Alevî - Bektaşî ozanlarında, görüdüğü gibi, genellikle Şâh, Ali'dir Şâh İsmail'in (Hatâyi) Şâh'ı da gene Ali'dir :

«Biz ezelden ta ebed meydana gelmişlerdeniz
Şâh-ı Merdan ıskın'a merdâne gelmişlerdeniz

— Hatâyi —»

Burada Şâh İmâm Hüseyin'dir :

«Bir nefesde bir İmâm'a uymuşlar
Birinin niyazın bine saymışlar
Varlık benlik kal'asını yıkmışlar
Şâh Hüseyin uğruna akmış kanları

— Kul Himmet —»

On İki İmâmlar da yerine göre Şâh olarak anılır :

«Şâh Zeyne'l-Âbidîn-ü Bâkır ile Ca'feri
Bilmişiz anlar durur kim din ile imân eri
Daima bu nutk-ı vird et kalmıyasın serseri
Kıblegâhımdır Muhammed secdegâhımdır Ali

— Hatâyi —»

Şâh-ı Horasân Hacı Bektaş Veli'dir :

«Etiler Şâh-ı Horasân'ın ayağı tozunu
Cân-ü dil çeşmine kûll-i isfahan abdâllar

— Hatâyi —»

Hacı Bektaş Veli soyundan gelenler de bu anıamda Şâh'dir. Hacı Bektaş Veli'nin oğlu Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) da Şâh olarak anılır :

«Rehberim Muhammed mürşidim Ali
Hacım Sultan On İki İmâmın gülü
Gönüller aynası Şâh Kızıl Deli
Okuruz ismini dillerimiz var

— Derân Abdâl —

«Biz ki Rûm Abdalıyız her yerde var dergâhımız
Hangâh-ı ışk olur her dem ziyaretgâhımız
Hacı Bektaş Veli'nin erleri derler bize
Bende-i mukbilleriz Seyyid Ali'dir Şâh'ımız

— Cesari —

Örneklerde de görüldüğü üzere «Şâh», dünya hükümrânlığı ile bağlantısı bulunmayan «Batın Padişâhlığı»dır. Manevî dünya'nın sultanı'dır. Muhammed - Ali soyundan, Hünkâr Hacı Bektaş Velî soyundan olanlardan başkası için kullanılmayan kutsal bir unvan, bir terimdir «Şâh».

GÜÇLÜ AHLÂK SİSTEMİ

İçinde

AİLE ve MUSÂHİBLİK

Alevî - Bektaşî toplumunda çok güçlü bir ahlâk sistemi geliştirilmiştir. İhâdet şekillerinde ve yaşantının diğer bölümlerinde oldukça tolerans'lı davranıldığı halde ahlâk kurallarında etkin bir disiplin ve ona bağlı olarak caydırıcı yaptırımlar uygulanır. Ahlâk dışı bir hareket, o kişinin toplum dışına atılmasına neden olur.

Her Alevî - Bektaşî, eline, diline ve beline sahib olacaktır :

- Adam öldürmemek, yaralamamak, dövmemek, hırsızlık yapmamak, güveni kötüye kullanmamak, mal gasbetmemek, başkalarının hakkına tecavüzü kapsayan her türlü işten sakınmak, elini hangi koşullar içinde olursa olsun kötülüğe uzatmamak,
- Yalan söylememek, yalan şahadette bulunmamak, sövmemek, başkalarını gıyabında çekiştirmemek, ayıp ve çirkin söz konuşmamak,
- Belden gelecek kötülüklerden uzak durmak, ırz ve namusa saldırmamak, zina ve livâta yapmamak, sarkıntılıktaki bulunmamak, tüm kadınlara bacı gözüyle bakmak,

Bektaşîlikte üç temel kuralı oluşturmaktadır. Kişi hareketini önceden özbenliğine ölçecek, kendine zor ve kötü geleni başkasına yapmayacaktır.

*«Sen sana ne sanırsan ayruğa da anı san
Dört kitabın mânâ'sı budur eğer varısa*

— Yunus Emre —»

Bu ahlâk kuralları, kişi'nin özel yaşantısı içinde de özeleştirici ile denetlenen bir tür gelenek oluşturmuştur. Bu geleneğin etkisi yaygın ve temeldir. Yoluna bağlı bir Alevî - Bektaşî'nin eliyle koymadığı bir şeyi, sonradan yerine koymak, ödemek suretiyle de olsa alması mümkün değildir. Ali'yi seven kişi gözüyle görmediğini ve üstüne lâzım olmayanı söylemez. Eşler-

den herhangi birisi, özellikle koca, haksız bir nedenle veya keyfî olarak eşini boşayamaz. Kadın erkek eşitliği her yerde ve her yönde gerçekleştirilmiştir. Kadın erkekten kaçmaya gerek görmez. Ahlâk kurallarına saygısı ve iffetine güveni vardır. Ailede kadının özel bir ağırlığı vardır, sözü dinlenir bir saygınlığı vardır. Cem ayinine ve kurban toplantılarına erkekle beraber kadın da katılır. Alevî - Bektaşî toplumunda ta başlangıcından bu tarafa kadının erkekten kaçması, harem - selâmlık olmamıştır. Birden fazla kadınla evlenme bir İslâm geleneği olduğu halde, Alevî - Bektaşîlerde çok seyrek olarak görülür, daha çok, çocuğu olmayan aileler ile sınırlıdır.

Alevî - Bektaşî toplumunda kadına verilen hak ve yetkiler, ona gösterilen saygı — özellikle geçmiş yıllarda— taassubun hazmedemediği bir davranış olduğu için, bu konuda çeşitli yalanlar ve iftiralar uydurulmuştur. Ruhlu olgunlaşmamış kişiler, kendi öz benliklerini kötülüklerden ve kötü niyetlerden aritamadıkları için, Alevî - Bektaşî ayinlerine kadınların katılmasını, «Mumsöndü» ayinleri şeklinde insafsız ve bilgisiz iftirâlara konu yapmışlardır. Ham ruhlular yobaz kişiler, Alevî - Bektaşî inancındaki yüceliği ve temizliği bir türlü anlayamamıştır. Bir Alevî - Bektaşî'nin, dem de içse, başka kadınlara bir bacı, bir kız kardeş gözü ile bakacağını, bu tür iftirâcılar, kendi kötü niyetleri ile bağdaştıramamışlardır. Kendi kirli düşüncelerinden geçtiği gibi, erkeklerin hayvanî hislere kapılıp kadınlara saldıracaklarını sanmışlardır.

Oysa Hünkâr Hacı Bektaş Velî, kadını ile erkeği ile tüm Alevî - Bektaşî toplumunda yüce bir ahlâk anlayışını geliştirmiştir. Kadın erkek ayırmaksızın cemiyet içinde herkesin iffet ve namusuna saygılı, şehvânî hislerden uzak, gerektiği takdirde güçlü toplumsal yaptırımlara dayalı bir terbiye ve eğitim sistemi oluşturulmuştur.

Toplumun nüvesi olan aile müessesesi ve aile içinde dayanışma, evlilik müessesesinin sağlamlığı ve devamlılığı şuurlu bir dinî inancın sosyal yaşantıdaki yansıması olarak kabul edilmektedir. Özden gelen temizlik ve kişinin özel yaşantısında, dinî inançla güçlendirilmiş otokritik, dışardan yaptırım uygulanmasına çok seyrek gereksinme duyurmuştur. Kişinin kendi kendisini denetlemesi, özellikle yapacağı işlerin iyi veya kötü olduğunu özbenliğine ölçerek bir yargıya varması, onları büyük ölçüde kötülüklerden korumuştur. Bununla beraber, Alevî - Bektaşîlerde «Düşkünlük» müessesesi denilen, toplumsal bir yaptırım yakın zamanlara kadar özenle uygulanmıştır. Alevî - Bektaşî toplumunda Tâlib, Dede, Mürşid kim olursa olsun kötülüklerden kendi istek ve iradesiyle sakınacaktır. Bu asıldır. Ancak o kişi kendisini bu kötü işlemlerden kurtaramamışsa onu Alevî - Bektaşî yolu düşkün saymıştır. Düşkünlük, bir cezadan çok caydırıcı ve ibret verici sosyal ve toplumsal bir tedbir niteliğindedir. Toplumun ahlâk anlayışında çıkan bir

hastalığın tedavisi, vücuda yayılmaması için yapılan bir tür ameliyattır. Haksız olarak eşini boşanmış veya bir adam öldürmüş veya benzeri bir cemiyet veya ahlâk kuralını ihlâl etmiş kişi, yasal cezanın dışında Alevî-Bektaşî toplumunun dışına atılarak, bir mikrop gibi toplumdan soyutlanmaktadır. Düşkün olan kişi ile kimse selâmlaşmamakta, evine gidip gelmemektedir. Düşkün, âyinlere katılamamakta, kurban eti yiyememektedir. Kimse ondan bir şey istiyemediği gibi onun istediği de verilmemektedir. Ailesi, düşkün olan kişiyi evinden dışarı atmadıkça, düşkün kişi ile aynı kazandan yemek yiyenler de düşkün gözü ile görülmektedir. Düşkünün musâhibi(260) de musâhiblikten ayrılmadığı sürece, musâhibi olduğu düşkünle birlikte, aynı muameleye tâbi, aynı davranışlara muhatap olmaktadır.

Düşkün suçunun ağırlık derecesine göre değişik süre bu durumda kalmakta, çevresi ve âyin-i cem erenleri onun doğru yola yöneldiğine inandıkları takdirde, suçdan mağdur olanların zararını ödemek ve mümkün olduğu kadar onların rızâsını almak koşulu ile ve «sitem» denilen bir para tazminatı ödeyerek düşkünlükten kaldırılmakta ve topluma katılabilmektedir.

Düşkün işlerinde, düşkün yapma veya düşkün kaldırmada Dede aracılığı ile Mürşid icazeti lâzım ise de işin kesin sonuçlanmasında bir tür «Jüri» durumunda olan köy veya çevre halkının rızâ ve muvafakati şarttır. Bu rızâ alınmadıkça düşkünlük işlemi geçersizdir, yolun kuralına uygun değildir.

Alevî-Bektaşî Yolu'nda aileye bağlı olarak bir de musâhiblik müessesesi vardır. Akraba veya yakın komşular arasında bağlılık ve yardımlaşmayı güçlendirmek amacı ile kurulmuş olan musâhibliğin kökleri Hz. Muhammed zamanına kadar dayanmaktadır.

Hz. Muhammed, Hicret'ten beş ay sonra Ensâr (Medineliler, yardım edenler) ile Muhacir (Mekke'den gelen göçmenler) lerin arasındaki ayrılığı gidermek, onları kaynaştırmak için birbirleriyle kardeş yapmıştı. Aile reisleri kardeş olunca, diğerleri de yakın hısım olmuşlardı. Bu kardeşlik ayırımında, İmâm Ali yalnız kalmıştı. «Ya Rasûl, herkesi kardeş yaptın, beni yalnız bıraktın,» deyince Hz. Muhammed, Ali'yi «Sen benim hem Dünya'da hem de Ahiret'te kardeşimsin,» diye cevaplandırmıştı(261).

Musâhib : «Yol kardeşi, yol arkadaşı, sohbet edilen, danışılan,» anlamlarına gelmektedir. Ali devrinden bu tarafa uygulanan, bir gelenek olarak bilinen musâhiblik, uyulması zorunlu olan bir yol kuralı sayılır. Bununla beraber, tüm Alevî-Bektaşîler bu usûle aynı hassasiyetle uymamaktadırlar.

(260) Sohbet eden, arkadaş anlamına gelen musâhiblik, burada «yol kardeşliği»dir.

(261) Ahmed bin Hanbel, mûsned s. 43

Bazı bölgelerde musâhib olamayanlar ceme alınmadıkları halde, diğer bazı yerlerde zorunlu sayılmamaktadır. Fakat genellikle musâhiblik yolun temel bir kuralı sayılır ve uygulanır.

Ahret kardeşliği, Yol kardeşliği de denilen musâhiblik iki evli çiftin kardeş olmasıdır. Dört kişilik bu birlik, güçlü bir aile topluluğu oluşturmaktadır. Musâhiblikte bazı bakımlardan doğal kardeşlikten daha kapsamlı bir yardımlaşma vardır. Kardeş aileden birisi maddî bir zarara uğrarsa, diğer kardeş aile o zarar kendilerine gelmişcesine, diğer kardeş ailenin yardımına bütün olanaklarıyla koşar. Kendi çocuklarının büyütülüp yetiştirilmesi ve okutulması için ne yapıyorsa, kardeş ailenin çocukları için de aynı özveriyi göstermek zorundadır.

Kardeş aileden bir kişi yolun kabul etmeyeceği kötü bir işlekte bulunur veya bir başkasına zarar yaparsa, diğer kardeş aile de eşit olarak sorumludur. Eşleri, taşınmaz malları, meslekleri hariç, borç ve alacaklarda ve iş yardımlaşmalarında sanki bir vücûd gibi, iki aile birlik sayılır. Acıları ve sevinçleri ortaktır.

Musâhiblik, bir kurban töreni ile vücûd bulur. Musâhib olacaklar kurban ve dem alırlar. Dem genellikle rakı ve şaraptır. Köy halkı ve çevrede bulunan tanıdık canlar kurbana davet edilir. Davetliler de ceme gelirken çerez, yemiş ve çörek getirirler. Bazı bölgelerde musâhibi olmayanlar bu kurbana katılamazlar(262).

*«Hakk'a kul olup da ol Hakk'a yakın
Musâhib hakkını yemeden sakın
İmâm Bâkır'ın güllerin takın
Yetiş yâ Muhammed Ali sen yetiş*

— Sefîl Abdal —»

Alevî-Bektaşî yolunun dışardan en çok tenkide ve saldırıya uğrayan tarafı âyinlerde içki içilmesi ve samah (raks) yapılmasıdır. Alevî-Bektaşî Yolu'nun inceliğini kavrayamayan, özellikle iftirâ etmeye eğilimli olan sofistalar tarafından yüzyıllar boyu bu konuda yalanlar uydurulmuş, *bühtânlar edilmiştir.

Bir defa Alevî-Bektaşî yolunda içki, âyinin uyulması, yapılması zorunlu bir unsuru değildir. Fakat yasak hiç değildir. Âyinlerde dem, düğünlerde veya özel ziyafetlerde olduğu gibi eğlence ve sarhoş olma amacı ile içilmez. Sarhoş olmayı kimse düşünmez, düşünen olsa da buna fırsat verilmez.

(262) Alevî-Bektaşî yolunda genel kural, düşkün olmayan her Mübîbin bütün âyinine katılabileceğidir.

* bühtân : yalan, iftirâ

****Sakî, her kişiye belli ölçüde ve az miktarda dem dağıtır. İstemeyenler içmeyebilirler.**

Ayinlerde içilen içkinin, eski Türklerde kısrak sütünden yapılan «Kımız» içkisinden kalan bir gelenek olduğu söylenir. Belki bu söylenti de doğru olabilir. İçki, çok eski tarihlerden beri hemen her insan topluluğunda görülmüştür. Alevî - Bektaşilerde sonunda kötü bir olaya meydan vermedikçe, ölçüyü kaçırıp edeb ve terbiye dışına çıkılmadıkça, ailesini ve çevresini rahatsız etmedikçe, içkinin dini yönden yasaklanmasına gerek olmadığı ve Kur'ân'da da içkinin yasaklanmadığı kanısı vardır. Her konuda olduğu gibi Alevî - Bektaşî Yolu, burada da, gerçeği ve hoşgörüyü benimsemiş, taassubun sert ve katı kurallarına eğilim göstermemiştir. İnsanlar, tarihin ilk çağlarından beri kişisel ve toplumsal yaşantıda içkiden vazgeçememişlerdir. Bu bir realitedir. Böyle olunca, içkiyi yasaklamak onu ortadan kaldırmakta insanları gizlilik ve suçluluk hissi içinde içki içmeye zorlamaktadır. Üstelik içkinin yasaklanması, yasaklanan şeye karşı daha fazla merak ve eğilim doğurmaktadır. Gizli olarak içilmesi halinde bir denetleme olanağı da kalmamaktadır. Böyle olmaktansa edeb ve terbiye içinde ve belli bir sınırı aşmıyacak ölçüde, sevgi ve muhabbete vesile olacak biçimde içilmesinde, kişi ve toplumun sosyal eğitimi ve mutluluğu açısından fayda görülmüş ve bu yol seçilmiştir.

«Ve min semeratin nahili vel'a'nâbi tettehuzûne minhu sekeren ve rızkan hesenâ. İnne fi zâlike leâyeten li kavmin yâ'kilun»(263). **(Hurmaların meyvelerinden ve üzümlerden keyif verici, mest edici şıralar ve güzel rızık elde edersiniz, düşünen kavimler için bunda ibret vardır.)**

«Sekeren» deyimini, keyif verme, mest olma anlamında olan «Sekr» kökünden gelmektedir. Hiç bir tevil ve saptırma kabul etmeyecek kadar, açık anlamlı olan bu âyette : «Üzüm suyundan yapılan mest edici, keyf verici şıra, rızkan hesena (güzel rızık),» olarak nitelendirilmektedir.

«Meselülcennetilleti vu'idelmüttekuûn fihâ enhârün min mâin gayri asin ve enhârün min lebenin lem yetegayyer ta'müh, ve enhârün min hamrin lezzetin liş şaribin ve enhârün min aselin musaffâ, ve lehüm fihâ min küllissemevâti ve mağfîretün min rabbihim, kemen hüve halidün finnâri ve sükü mên hamimen fekatta'a em'achüm»(264). **(Allah'a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen Cennet şöyledir. Orada temiz su ırmakları, tadı bozulmayan süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları, süzme bal ırmakları vardır. Onlara orada her türlü ürün ve Rabbierinden mağfîret vardır. Bunların durumu, ateşte te-**

** sakî : içki sunan

(263) Kur'ân Nahıl Sûresi, âyet 57

(264) Kur'ân Muhammed Sûresi, âyet 15

meili kalan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimse-lerin durumu gibi olur mu?».

Âyetinde ise çok açık olarak, Cennet'te : «İçene zevk veren şarap ırma-kları,» bulunduğu bildiriliyor ve hatta Allah bunu bir ödül olarak imân edenlere müjdeliyor.

Âyetin çok açık anlamından da anlaşılıyor ki şarap kökeninde kötü bir şey değildir. Cennet'te ikrâm edildiğine göre birazda kutsal bir içki oluyor. Kötülük üzüm suyunda, hurma suyunda ve hatta bunların keyf veren şarap haline gelmesinde değil. Kötülük, şarap içtikden sonra çevresini rahatsız eden, insana yakışmayan olaylara meydan veren hareketler yapılmasında-dır. Şarabın helâl (temiz rızık) veya haram olması içenin işleğine göre de-ğişmektedir.

Şarap kötü ve haram bir madde olsaydı Yüce Allah, elbette Cennet'e giden kullarına şarap ihsan etmezdi :

«*Aliyehüm siyabü sündüsin huğrun ve istebrakun ve hullü esâvire min fıddah ve sekahüm rabbihüm şeraben tahura*»(265). (Üzerlerinde ince yeşil ipekli, par-lak atlastan giysiler vardır. Gümüş bileziklerle süslenmişlerdir. Rabpleri on-lara tertemiz şarablar içirir).

Âyetlerin anlamlarından, Tanrı'nın ve onun Rasûl'ünün, «Şarabın katre-si haramdır,» diye üzüm bağlarını bile söktürmeye kalkan softalar gibi dü-şünmedikleri ve böylesine bir buyruk vermedikleri anlaşılıyor.

Alevî - Bektaşî Yolu'nun bu konudaki yorumu da gerçekçidir, insan eği-timine yöneliktir ve Kur'ân'ın anlamına ve ruhuna paraleldir :

«*Sekahüm rabbihüm derler
Şeraben tahur içerler
Sır için serden geçerler
Güldestedir Bektaşîler*

— Tûrâbî —»

«*Yetenâzeune fihâ ke'sen lâ lagvün fihâ ve lâ te'sîm*»(266). (Orada kadeh to-kuştururlar, fakat bunda ne bir saçmalama ne de bir günaba girme vardır).

Bu âyetin açık anlamından, yasaklanan şeyin şarab içmek olmadığı, ka-deh tokuşturma hiç ayıplanmadığı halde, saçmalama ve günaha girmenin kötülendiği hiç bir teville ve dolambaçlı yoruma ihtiyaç görülmeyecek ka-dar açık olarak anlaşılıyor.

(265) Kur'ân Dehr (insan) sûresi âyet 21

(266) Kur'ân Tûr sûresi âyet 23

«Bu meydanda farzdır dolu içilir
Allah birdir ikilikten geçilir
Budur farz-ı âyin nefsin başı biçilir
Çık küfürden Ehl-i imân olda gel

— Seyrâni —

Dolu içmenin zorunlu olduğu Alevî - Bektaşî bölgeleri vardır. Bu genel bir kural olmamakla beraber tüm Alevî - Bektaşî topluluklarında dolu, «Hak dolusu» dur, «Ali dolusu» dur, «Hünkâr Hacı Bektaş Veli dolusu» dur, «Gerçek Erenler dolusu» dur, saygı ile alınır ve edeble içilir. Âyinin adeta bir unsurudur ve kutsal bir iş yapma havası içinde içilen doludan kötü bir işlek, bir günâh çıkmasına olanak yoktur.

«Sekariüm Hamrin'den içildi şerbet
Kuruldu âyin-i cem ettik muhabbet
Meydana açıldı sırrı hakikat
Aldığım esrara sırdaş idim ben

— Şirî —

Burada içilen şerbetin, şarabın «Sekahüm Hamrin'den» meydana geldiğine işaret edilerek Kur'ân âyetine, Dehr Süresi'nin 21. âyetine atıf yapılıyor. Bu mecliste gerçekler açığa çıkmakla beraber, sırlar da saklanıyor.

Alevî - Bektaşî yolunda, dem'in belli ölçüler için de dostluğa ve kaynaşmaya yönelik muhabbet havası içinde içilmesi, sosyal yaşantıda olumlu etkiler göstermiştir. Düşünlerde, özel ziyafetlerde ve benzeri törenlerde bir Alevî - Bektaşînin cana yakınlığı yanında, terbiyeli ve saygılı davranışı hemen dikkati çeker. Bu toplumsal yaşantıda yapılan eğitimle, sosyal yapıda barış, kardeşlik yolunda gerçekleştirilen bir başarıdır. İnsanların vazgeçemediği içki içme eğilimi, terbiye ve ahlâk kuralları içinde, disiplin altına alınmıştır. Edep dışı, incitici hareketlere ve hafifliklere meydan verilmeyen, insan yaşantısına hoş bir hava ve renk getirilmiştir.

«Şeraben Tahur içilir
Müşkil hallolur seçilir
Kan olan işten geçilir
Erenler mürvet kâni olur.

— Hatâyi —

Samah (Sema) cem âyinlerinde, kurbanlarda ve diğer törenlerde yapılan ve yolun erkânından olan bir tür dinî raksdır. Alevî - Bektaşî inancında samah, Kırklar Meclisi'nden kalmıştır.

«Ezel meclisinde Kırklar ceminde
Muhammed nûruna bezendi Ali
Kırklar ile bile âyin-i cemde
Bu aşkın sırrına özendi Ali

*İlmin başı dedi kendin bilesin
Muhammed'e dedi ceme gelesin
Meydana getirdi aşkın dolusun
Kırklar'a şarabı sunandı Ali*

*Tûba Ağacı'ndan aldı dört yaprak
1Pençe-i abâ'ya taksim kılarak
Bir hurka ayırdı içinde 2el-hakk
Giyindi eğnine donandı Ali*

*Mansur kabul etti Hakk'ın dârını
Erenlere verdi küllî vârını
Muhammed de gördü Hak didârını
Ol nûra garkoldu bulandı Ali*

*Hû diyip birliğe kuruldu erkân
Hakikat sürüldü dem ile devrân
Sema kalktılar cünile âşıkân
Kırk kere meydanı dolandı Ali*

*Kul Himmet'im eder Hak mahabbete
Dahi yol gider mi birlikden öte
Mahabbetten kaçan eğri sığata
Lânetullah dedi âh etti Ali*

— Kul Himmeti —>

Eski çağlardaki Türk boylarında erkeklerin kadınlarla birlikte toplantılar yaptıkları, törenlerine göre çalgı ile beraber raks yaptıkları biliniyor. Bu rakslarda estetik ve dinî bir nitelik bulunduğu kabul ediliyor. İslâmiyetin Türkler arasında yayılmasından sonra, bu eski Türk gelenekleri İslâm inancına adapte olmuş ve tasavvuf felsefesinin de etkisi ile Alevî - Bektaşî töresi içinde biçim kazanmış olabilir. Menşei ve gelişimi ne olursa olsun, samahın rastgele bir raks veya dans olmadığıdır. Dinî ve estetik yönü bir tarafta, erkek ve kadının genellikle beraber katıldığı samahta hareket, ritim, tavır ve tutumda son derece ağır, terbiyeli ve saygılı bir havanın, Tanrı aşkında bir coşku yaratması çok dikkat çekicidir. Samah sanki bir melekler dansıdır. Orada kadın - erkek unutulmuş yerini sadece insanlık sevgisi, Ehl-i beyt muhabbeti, aşk-ı İlâhî almıştır. Kadının erkekle aynı düzeyde olduğu ve aynı saygıyı gördüğü, aynı haklara sahip olduğu yakından ve açıkça izlenir. Burada, diğer tarikatlarda olduğu gibi, erkeklere etek giydirerek samah yaptırmak gibi, kadını toplumdan ayırmak gibi ilkel hislere ve davranışlara yer verilmemiştir. Özden gelen temizlik dupduru bir pınar suyu gibi berraktır, aydınlıktır.

1. Pençe-i âl-i abâ : Hz. Muhammed, H. Ali, Fâtıma, Hz. Hasan ve Hüseyin adlarını temsil eder.
2. el-hakk : hakikaten, doğrusu, doğrusu ya.

Samah tüm Alevî toplumunda vardır. Babagân kolu denilen babalar çevresinde samaha pek rağbet yoktur(267). Çeşitli bölgelere ve aşiretlere göre ayrıntılarda farklılıklar göstermekle beraber, genel olarak samah kuralları her yerde aynıdır.

Samah saz eşliğinde yapılır. Samah yapılması için özel bir nefes söylenmesi gerekmez. Ancak her bölgede, samahdaki ritim biçimine göre samah yapılan nefesler, nefesin bestesi bellidir.

«Muhabbet çerağın yakan Alidir
Âşıkım didâre pervâne gibi
Cümle vücûd içre bakan Alidir
Âşıkım didâre pervâne gibi

Bağ ve bostan olmuş gülleri Ali
Öter bülbül olmuş dilleri Ali
Dest-i kudret olmuş eileri Ali
Âşıkım didâre pervâne gibi

Âl-i abâ ile dost beyan olur
Kurklar dara durur Hak ayân olur
Kemer best olur ruh üryan olur
Âşıkım didâre pervâne gibi

Sefil Abdal eder meydân Alidir
Sema ile cevân kılan Alidir
Erenler sultanı merdân Alidir
Âşıkım didâre pervâne gibi

— Sefil Abdal —»

«Yemen ellerinden beri gelirken,
Turnalar Ali'yi görmediniz mi
Hava üzerinde semah ederken,
Turnalar Ali'yi görmediniz mi

Kim buldu deryada balık izini,
Öptüm Kanber'in iki gözünü,
Turnalardan işittim âvâzını,
Turnalar Ali'yi görmediniz mi

Şâh'ım Hayber Kal'asını yıkarken,
Nice münkir helâk olup yatarken,
Muhammedim mi'âc'ına çıkarken,
Turnalar Ali'yi görmediniz mi

Pir Sultan'ım der konup göçelim.
Gelin Kevser şarabından içelim.
Ali'nin uğruna serden geçelim.
Turnalar Ali'yi görmediniz mi

— Pir Sultan Abdal —»

«Hey Şahin bakışım bülbül avazım
Bir eli kadehim bir eli sazım
İşte ben gidiyorum kal âhu gözlüm
Ne sen beni unut ne de ben seni

Yolda haramî çok engel arada
Unutma sevdiğim demde sırada
Kalıp gider amma gönül burada
Ne sen beni unut ne de ben seni

Tâ ezeli ezel seven sevende
Şu iki cihânda, kevn-ü mekânda
Mizan başlarında ulu divânda
Ne sen beni unut ne de ben seni

Çekilsin gülbanglar sürülsün devran
Görülsün kayıtlar açılsın meydan
Yolumuzu açsın Ulu Yaradan
Ne sen beni unut ne de ben seni

Hüseyn'im der benzim pek soluk
Serimize yazılmıştır ayrılık
Vâllahi sevdiğim gönüller birlik
Ne sen beni unut ne de ben seni

— Hüseyn Fevzi —»

Samah genellikle cem âyininin sonlarına doğru yapılır. Önce «ağırlama» yapılır. Ağır bir tempo ile başlayan samah giderek kıvrak ve hareketli bir hale dönüşür.

İlk samahta dede ve cem âyinde bulunan muhîbler ayağa kalkarlar. Samah yapanlar, samahı bitirince dâra gelip dededen dua alırlar. İlk samah dört can tarafından yapılır. Genellikle ikisi erkek ikisi kadındır. Dördü de erkek olabilir. Samahta el ele tutuşmak yoktur. Dönme ve yürüme dışında karşı karşıya oynanır. Sazın ahengine göre kollar açılıp tekrar göğüste, saygı ve selâm ifadesi olarak birleştirilir. Samahçılar, cem topluluğunun ortasındaki boşlukta dönerler. Meydan چراغının yandığı ve Hora-sân postunda oturan dedenin bulunduğu yerden geçerken, yönleri o tarafa dönük olarak ellerini göğüslerinde çaprazlarlar ve başlarını saygı ifadesi olarak eğerler. Samahlar meydanın genişliğine ve samah etmek isteyenlerin isteğine bağlı olarak dört, sekiz, on iki veya daha fazla kişi tarafından yapılır.

Ağır başlayan samah hızlandıkça cemde de coşku başlar. Dede arada bir «Allah.. Allah.. Aşk ile Allah, Şevk ile Allah.. Gönül birliğiyle Allah..» dedikçe, samah bir suyun döne döne akması gibi hızlanır, coşar. O anda bir anenk içinde Tanrı'ya doğru yücelen gönüller coşmuş sanki samahçıların ayakları yerden kesilmiştir.

«Yükselsem de ben gönlümü endirmem
Endirsem de ben Ali'den ayrılmam
Azrail'i göksüm üzre kondursam
Kondursam da ben Ali'den ayrılmam

Kıratım kıratım benli kıratım
Arş-ı âlâ'ya çıktı firkatım
Kesilse kefenim yunsa meyitim
Yusalar da ben Ali'den ayrılmam

Azrail'in kılıncıdır kuşağı
Kara toprak sır örtüsü döşeği
Sarkıtsalar saptırmadan aşağı
Endirseler ben Ali'den ayrılmam

Benim gönlüm bir geyicek postunda
Geydirip kuşadıp mûrad kastında
Teneşirin tahtasının üstünde
Yatırsalar ben Ali'den ayrılmam

Pir Sultan'ım kuşatsalar kuşağı
Yedi kat yer altından aşağı
Toprak olup cesedimin döşeği
Çürütseler ben Ali'den ayrılmam

— Pir Sultan Abdal —

MEZHEB ANLAYIŞI

Çok eskiden beri; «Mezheb İmâm Ca'fer'e bağlıdır,» denilegelmiştir. Yolun İslâm'a giden inaç bağının, On İki İmâmların altıncısı İmâm Ca'fer'den geçtiğine ve İmâm Ca'fer buyruğunun Alevî - Bektaşî yolunun temel kurallarını oluşturduğuna inanılır.

İmâm Ca'fer Sâdık'ın İslâm tarihinde benzerine rastlanmıyacak ölçüde bir bilgin olduğu Sünnî bilginleri tarafından da kabul edilmektedir.

İmâm Ca'fer Sâdık'ın öğretim yaptığı bir ilim akademisi niteliğindeki eğitim müessesesinde tefsîr, fıkıh, kelâm, mantık, edebiyat, tarih, tıp ve ilm-i nücûm (astronomi) dersleri okutulmakta idi. İmâm Ca'fer sözü geçen eğitim kurumunda Ayen oğlu Zürare, Salih oğlu Cemil, Derrâc oğlu Cemil, Müslim Taî oğlu Muhammed, Ebû Basir, Sinan oğlu Abdullah, Muhammed İmrân, Ebû Sabbah-Kettanî, Saidü'l Ensarî oğlu Yahya, Hayyân oğlu Cabir, Taglib oğlu Eban, Dinar oğlu Amr gibi çok sayıda İslâm bilginine öğretim yapmıştır.

İslâm âleminde bilindiği gibi yüzlerce Sünnî ve Şîî mezhep vardır : Keysanîye, Galîye, Mufaddıla, Zeydiye, Ezarika, Züriye, İbadiye, Cebriye, Mutezile, Vasiliye, Asvariye, Bişriye, Salihîye, Mürcie, Kerramîye, Selefiye, Eşarîye, Maturudiye, Hanefîye, Malikîye, Evzaîye, Sevrîye, Zahirîye, Şafîiye, Hanbelîye, Vahhabîye, Bahaîye gibi.

Çeşitli görüş farklarından doğan bu mezheplerden örneğin, Davûd-ez Zahîrî'nin (813 - 883) kurduğu Zâhirîye mezhebінде din ilâhî ve kıyâs akli olduğundan kıyâs-ı şer'î bir delil olarak kabul edilmez.

Ebû Abdullah Duhammed bîn Kerram tarafından IX yüzyılda kurulan Kerramîye mezhebine göre Kelime-i Şahâdet'i dil ile söylemek kâfidir. Kalp ile tasdik ve amel şart değildir.

Cehm bîn Safvan tarafından kurulan Cebriye mezhebінде ise insanda irade olmadığı, her şeyin Allah tarafından yapıldığı kabul edilir.

İmâm Âzâm Ebû-Hanife (699 - 767) tarafından kurulan Hanefilik fıkhî bir mezheptir. Re'ye önem verildiği için bu mezhebe bağlı olanlara Ehl-i re'y denmiştir.

Malik bîn Enes' (710 - 795) in kurduğu Maliki mezhebi hadise önem verir. Kitap ve sünnetten sonra şer'î delil olarak eshâbın fetvalarını sırasıyla icmâ, kıyâs, istislâh ve örf takib eder.

İmâm Şafii'nin (767 - 819) kurduğu Şafii mezhebinde kitap ve sünnetten sonra icmâ-ı ümmet şer'î delil olarak kabul edilir.

Ahmet bîn Hanbel tarafından kurulmuş Hanbelî mezhebi kıyâs ve re'ye en az önem veren mezhebtir.

Mezheb deylmi zehâb kökünden gelmektedir. Sonucu bilinmeyen bir yoldan sapma anlamına gelen bu kelime, mezheb müessesesinin niteliğini açıklamaktadır. Çok sayıda olan mezheplerden bir kaç tanesinden verdiği-miz kısa örneklere göre Mezhepler kurucularının İslâm dininin bazı hükümleri konusunda düşündüklerini, içtihatlarını yansıtmaktan öte geçmemektedir.

Hız Muhammed, pek çok sehâbenin naklettiği bir hadîsinde «Ümmetim 73 Fırka olacaktır. Bunlardan 72 si cehennemliktir. Ancak bir tanesi necât bulacaktır» demektedir. Bu hadise dayanarak, bazı bilginler İslâm âleminde mezheb adedini yetmiş üç olarak gösterirler.

Emevîler devrinde her gereksinme duyulduğunda uydurma hadîsler ortaya çıkarılıyordu. Gerçek hadîsleri, uydurmalardan ayırmak çok güçleşmişti. Kur'ân âyetleriyle sonuç alınamıyan hallerde ümmetin re'yine ve kıyâsa başvuruldu. Bunun sonucu Hz. Muhammed'in dediği gibi İslâm içinde bölüklerden bölükler türedi, sayısı kesin olarak bilinmeyecek mezhepler meydana çıktı.

*«Sorma behey softa mezhebimizi
Biz mezhep bilmeyiz yolumuz vardır
Çağırma meclis-i riya'ya bizi
Biz şerbet içmeyiz dolumuz vardır*

*Biz müftü bilmeyiz fetva bilmeyiz
Kıyl ü kal bilmeyiz iftâ bilmeyiz
Hakikat bahsinde hata bilmeyiz
Şâh-ı Merdân gibi Ulumuz vardır*

*Bizlerden bekleme züht ü ibâdet
Tutmuşuz evvelden râh-ı selâmet
Tevellâ olmaktadır bize alâmet
Sanma ki sağımız solumuz vardır*

*Ey zâhid surete tapma hakkı bul
Şâh-ı Velâyet'e olmuşuz hep kul
Hakikat şehrinden geçer bize yol
Başka şey bilmeyiz Alimiz vardır*

*Nesimî esrarı fâşetme sakın
Ne bilsin ham ervah lîkasın Hakk'ın
Hakk'ı bilmeyene Hak olmaz yakın
Bizim Hak katında elimiz vardır*

— Nesimî —»

Bir dinî «doctrine» veya «systeme» olarak alınırsa İmâm Ca'fer yoluna veya konumuzla ilgili olarak Alevî - Bektaşî yoluna mezheb denilebilir. Ancak, İslâm'daki ictihad veya re'y bölünmeleri şeklinde etimolojik anlamına bağlı olarak İmâm Ca'fer'in düşünce sistemi veya ilkeleri bir mezhep değil bir yoldur. Çünkü Hz. Muhammed'in ölümünden sonra Ali'den ve On İki İmâmlar'dan gelen İslâm esasları hiç bir unutulmaya veya sapıtılmaya uğramadı. Kerbelâ olayında bile Zeyne'l-Âbidîn'in mucize kabilinden şehid edilmemesi bu inanç ve gerçekler zincirinin kopmamasını sağladı.

Hz. Muhammed'e «Ümmetin içinde necât bulacak olanlar kimlerdir?» diye soranlara O : «Ali ve Ali'ye uyanlardır!» cevabını vermişti(269).

O arada inen bir âyet de Hz. Muhammed'in bu sözünü doğrulamıştır : «Fakat inanıp yararlı iş işleyenler, işte yaratıkların en iyileridirler. Onların Rab'leri katındaki mükâfatı, içinde sonsuz kalacakları ırmaklar akan cennetlerdir. Allah onlardan râzıdır, onlarda Allah'tan râzıdır. Bu Rabb'inden korkan kimseyedir»(270). Hz. Muhammed bu âyeti yorumlarken Ali'ye dönmüş :

«Sen ve Şîan, Kıyamet günü, Allah'tan râzı olmuş ve onun râzılığını kazanmış olarak haşredileceksiniz,» demiştir.

İmâm Ca'fer yeni bir ictihadda bulunmamış, Hz. Muhammed ve İmâm Ali'den babadan oğula intikal ederek gelen bilgileri doktrin haline sokmuştur.

İmâm Ca'fer Yolu'nun esasları :

- Şart : Kabûl, sevgi, rızâ, hizmet, gönül bağlantısı
Hüküm : Ma'rifet, cömertlik, sadakat, tefekkür, tevekkül, yardım
Erkân : İlim, şefkat, sabır, şükür, hilim, doğruluk
Yolun Binası : Tövbe, teslim, ibâdet, kanaat, gönül tokluğu
Yol Borcu : Hayırlı dilek, Ehl-i beyt'i zikir, kötü hevese imsâk, şevk, ihsân.

(269) Abbas Kumnî «Sefinetü'l-Bihar» ve «Medinetü'l-Mikeml ve'l-Âsâr II, s. 360

(270) Kur'ân Beyyine sûresi âyet 7, 8

«İmâm Ca'fer kullarıyız
Sohbetimiz nihân olur
Ölmezden evvel ölmüşüz
Vasl-ı cân olan cân olur

Budur evvel budur ahîr
Bundadır mahabbet mihir
Küfür her mezhepte küfür
Kötülük pinhân olur

Bunda kibir ile kin olmaz
Hem sen olup hem ben olmaz
Âdem öldürür kan olmaz
Nefes öldürsen kan olur

İmâm kulları derilir
Erkânda sohbet sürülür
Maşer sorusu sorulur
Bunda âli divân olur

Şeraben tahur içilir
Müşkil hallolur seçilir
Kan olan işten geçilir
Erenler mürvet kan olur

İmâm kulları kul elhak
Derdine derman iste bak
Üç yüz altmış altı uğrak
Sekizi usul dîn olur

Şâh Hatâyi'm der candayım
Hak divânında gündeyim
Sen bendesin ben sendeyim
Ne sen olur ne bân olur

— Hatâyi —

TASAVVUF

Hacı Bektaş Velî ile çağdaş olmasa bile, Ahmed Yesevî'nin Onunla yol ve fikir bağlantısı, menkâbelerde, nefeslerde, dualarda belirli şekilde görülmektedir. Türkistan'ın ve İslâm dünyasının bir bölümünün bu ünlü mutasavvıfı Alevî - Bektaşî inancını büyük ölçüde etkilemiştir. Bu itibarla Alevî - Bektaşî yolu tam anlamı ile bir tasavvuf akımı sayılmasa bile felsefî düşünce de ki paralellik ve Ehl-i beyt sevgisi, özden bir kaynaşmayı sağlamaya yetmiştir.

Evrensel düşünce akımlarının yeryüzünde çağların akışına ve toplulukların anlayışına etken olmaması mümkün değildir. Ünlü Bilgin ve filozof Eflâtun (Platon)'a kadar götürülen tasavvuf felsefesi veya başka bir deyimle tasavvuf düşünce sistemi, İslâm inancı ile sentez haline geldikten sonra, İslâm âlemini büyük bir güçle ve hızla sarmış ve yüzyıllar boyu etkinliğini sürdürmüştür.

Tasavvuf felsefesine göre, Allah, zaman'ın var edilmesinden önce «Hüs-nü - Mutlak» (sonsuz güzellik) halinde bir «Künt-ü kenz» (gizli hazine) idi. Sonu olmayan bir yokluğun içinde kendine bakacak göz, ve vecde gelecek bir gönül istedi. Güzelliğin, görülmeye olan cibilli meyli sonucu, Allah kâinata tecelli etti, görünür hale geldi.

*«Kendi hüsniün hûblar şeklinde peydâ eyledin
Çeşm-i âşıkdan dönüb sonra temaşâ eyledin»*

Allah'ın varlığı (Vücûd) sonsuz yokluk karşısında, aynaya aksetmiş bir hayâl gibi göründü. Durgun bir göle akseden güneş gibi. Kâinata var olan her cisim Allah'ın sıfatlarından birini yansıtır oldu. Ancak, göz mesâbesinde bulunan insan, bir resmin göz bebeğine yansması gibi, Allah'ın tüm vasfı içinde cevelân edebilme yeteneğine sahip oldu. İnsan, suret-i Râhman üzere yaratılmış, «İsmi Âzâm»'da görüntü vermiştir. Suretullah'ın, mir'âtı tammi'dir. Tanrı Cemâlini tümü ile yansıtmaktadır. İnsan rûhunun böylesine büyük olmasına, kapsamlı bulunmasına karşılık, İnsan dışındaki tüm maddî âlem âlem'i sügra'dır (Küçük evren). İnsan'ın âlem-i Kübra (Büyük evren) olabilmesi gönülle o menzile ulaşabilmesine bağlıdır. Tanrı sıfatının aksi, yansması gönüldedir. İnsanın Allah'ı bilmesi için öncelikle kendini bilmesi gerektir. «Kendini bilen Allah'ı bilir» düstûru, insan oluşununun maya-

sıdır. Cenâb-ı Hak'dan gelen vücûd (varlık) unsuru ile mâsiva (Allah'dan gayri mevcudat) dan gelen adem (yokluk) unsurunun kaçınılmaz birleşimi sonucu, insan işleği hayır ve şerre dönüşebilir. İnsan rûhunun amacı Visâl-ı Hak (Tanrı'ya ulaşmak) Fenâ Fillâh (Allah'ın varlığı içinde yok olmak) mertebesine varmaktır. İnsan nefesine egemen olan adem ve şer eğilimi buna mânidir. Nefis ise gerçeklik vasfı olmayan geçici, ölücü bir hayâldir. Bununla beraber bütün felâketlerimizin müsebbibi de odur. Nefse yenik düşmemenin çaresi aşk-ı hakikî (gerçek aşk) dir. Bu aşkı benliğinde duyabilenler hiçlikden kurtulup vücûd'a ulaşırlar. Hüsn-i mutlak'ı görürler. Bu suretle adem (yokluk) den kurtulan insan asıl kaynağına erişmiş, fenâ - fillâh olmuş, Tanrı varlığında erimiştir. Mansûr'un Enel-Hak dediği de budur.

*«Ol Kâdir-i kûn feyekûn lûtf edici Rahmân benim
Kesmeyen rızkını veren cümlelere sultân benim*

*Nutfadan Âdem yaratan yumurtadan kuş dürrüden
Kudret dilini söyleten zikreyleyen sübhân benim*

*Kimisini zâhid kılan kimisine fışk işleten
Ayıpların örtücü ol delil-i bârhan benim*

*Benim adem benim bekâ ol kâdir-i Hak-Mutlaka
Yarın Hızır ola saka ânı kılan gûfran benim*

*Et ve deri, soluk ve can ten perdelerini tutan
Kudret işim çoktur benim hem Zâhir u Ayân benim*

*Hem bâtinem hem zâhirem hem evvelem hem âhirem
Hem ben ol'um hem ol benim ol Kerîm-i Subhân benim*

*Yoktur arada terceman andağı iş bana beyan
Oldur bana veren lisân ol deniz'i ve ummân benim
Bu yeri gökû yaratan bu arş ve kürsi devriden
Bin bir adı vardır Yânus ol Sâhib-i Kur'ân benim*

—Yûnus Emre—»

«Allah beni yaratmakla cihânda tecelli etmiş, kendini göstermiştir. Onun görünüşü benimledir. Benden gayri değildir. Ben olmazsam O'nun varlığını kim bilecek?» İşte Eneihâk bu felsefe'yi yansıtmaktadır. Eneihâk sözünü söylemeyen veya benimsemeyen Alevî - Bektaşî ozanı yok gibidir.

*«Sanma Zâhid sen bizi inkâra gelmişlerdeniz
Şâh-ı merdân diyuben ikrâra gelmişlerdeniz
Sanma bizi lâf-ı güzâf ile geldik âleme
Biz Ali'yi Hak bilüf Aşikâra gelmişlerdeniz
Baş açık yalın ayak abdâl olup âlemde biz
Hacı Bektaş Velî Hünkâra gelmişlerdeniz*

*Girmişiz meydân-ı Aşk'a can metâi almağa
Cân ü başa kalmayub bazâra gelmişlerdeniz*

*Fazl'ya çün Hak benem Hak bendedir Hak söyleyem
Yine Mansur evş olub berdâr'a gelmişlerdeniz*

— Fazlî —»

Vahdet-i vücûd, ben O'yum veya ben O'ndayım düşüncesinin ifade şeklidir. Allah birdir ve âlem onun tecellî ve zuhûrudur. Yaratılış, başka bir şey yaratma değil, meydana çıkma, zuhûr halidir. Kişinin maddî varlığının ölmesi, Allah'ın varlığı içinde bir başka biçimde dirilmesidir. İnsan yaşantısında bir amacın bitmesi diğer bir amacın başlangıcıdır. Bitişin elemi, doğan bir emel izler. İşte bu halkalar hayat zincirini oluşturur. İnsan bu elem ve emel zincirinin bitmez bir şey olduğunu ölümle anlar.

Tasavvufta insanın masiva'dan uzaklaşıp ruhî olgunluğa, en yüce düzeye erişmesi değişmez amaçtır. Bu evrensel hareket zaman için de ve insan yaşantısında ezelden sonsuzluğa kendine özgü yasaları için de sürmektedir.

Tasavvuf düşünce sisteminin için de ve gelişmesindeki ana faktörler arasında, İslâmî esasların, Hind, Yunan ve İran felsefe sistemlerinin, Hıristiyan ve Müsevî inançlarının doğrudan veya dolaylı biçimde etkileri olabilmiştir. Sınır tanımayan düşünce akımlarının zamanla birbirlerini etkilemeleri ve sentezleşmeleri doğaldır. Mutaassıp düşüncelerle sun'î ayırımlar yapmak, ön yargılara dayalı yorumlarda bulunmak gerçekleri örtmez. İnsan ruhunun yüce düzeydeki felsefe anlayışından oluşan tasavvuf fikir hareketinin, bir bendi aşan suyun hızlı ve coşkun akışı gibi, Horasân, Taşkent, Fârâb, Kaşgar ve Semerkant'tan batıya doğru akması tarihin en önemli oluşturmalarından biridir.

İslâmın zuhûru, insanlığın evrensel gelişiminde olağanüstü bir atılım ve yücelme aşaması idi. Ne yazık ki bu büyük düşünce devrimi, İslâm dünyasının maddî gücünü ellerinde bulunduranlarca ülkenin sınırını genişletmek ve mümkün olduğu kadar çok ganimet getirmek hırsı, geliştirilen manevî yüceliği tekrar yokluğa doğru itmeğe başladı. Özellikle Emevî ve Abbasî saltanatları sırasında kendilerini Mü'minlerin Emîri, Peygamber'in temsilcisi olarak tanıtan Halifeler, Hz. Muhammed'e olan imân ve inanç bağlarını yitirmişlerdi. İbâdet de, teokratik ve totaliter devlet yönetim sistemine paralel olarak şekilci ve zorlayıcı bir biçim almıştı. Câmilere gelmeyen ve halifelerin politik çıkarlarına göre verilen vaizleri dinlemeyenler dinsizlik ve Rafizî'likle suçlanır olmuştu. Bu sosyal ve politik ortamda sürekli biçimde zülüm ve baskı altında bulunan Ehl-i beyt ve yakınlarına duyulan sevgi ve saygı duygularıyla birleşen tasavvufun insan ruhuna genişlik ve ferahlık veren felsefesi, geniş insan topluluklarının bu yola akmasını hızlandırdı.

Çağımıza kadar geçen sürede olduğu gibi, yaşadığımız çağda da Alevî - Bektaşî inancı ile tasavvuf düşünce sisteminin unsurlarını birbirinden ayırmak olanaksız denecek kadar güçtür. Temelde tümüyle İslâm'a bağlı olan Alevî - Bektaşî inancında Muhammed, Ali ve Ehl-i beyt sevgisi, Tanrı'ya ulaşmak yolunda birleştirici ve aslî unsuru oluşturmaktadır. Tasavvufta da, manevî yücelme yolu olarak, insan rûhunun ve gönlünün arıtılıp olgunlaştırılması yöntemi izlenir. Zorlayıcı ve katı bir taassup içinde, şekilci ve yüzeysel bir ibâdet biçimine ve dinî dünya çıkarlarına araç yapma eğilimine karşı olan bu iki inanç ve felsefe sistemi, bir duygu ve düşünce bütünleşmesi içinde aynı amaca yönelmişlerdir.

Alevî - Bektaşî yolunda, evren'in yaratılışından önce Muhammed - Ali'nin doğu ve batıyı kaplayan bir nûr görüntüsünde oldukları inancı, «onların kudret kandilinde buldukları» yolundaki âyet'in tasavvuf felsefesi içinde ortaya çıkışını biçimlendirmektedir :

«Nice yüz bin yıllar kandilde durdun
Ata'nın belinden mâder'e geldin
Anın için halkı gûman'a saldın
Bin bir dondan başgösterdin Ya Ali

— Kul Himmet —»

«Kudret kandilinde parlayub duran
Muhammed - Ali'nin nûrudur Vallah
Zuhûra gelübbe küffârı kıran
Elinde Zülfikar Ali'dir Billah

Elinde Zülfikar altında Düldül
Önünce Kanber'i dilleri bülbül
Hazret-i Fatıma cennette bir gül
Amı Ali'ye verdi Hak Habibullah

Zuhûra geldiler Hasen'le Huseyn
Anların Nûrundan ziyalandı din
Kırklarla buluştu Zeyne'l-Âbidîn
Tutarız yasını hasbetenlillâh

Muhammed Bâkır'dan Ca'fer-i Sâdık
Şâhım Mûsa Kâzım Rızâ'ya dedik
Tarikat eliyle cismimiz yuduk
Hak dedi mü'min'in kalbi Beytullah

Takî Nakî On İki İmâmın canı
Hasen-el Askerî cem'in sultanı
Elinde hüccet-i sâhib zamânı
Sıdk ile dileriz gönderir Allah

*Hatâyi'm teslim et özün üstâza
Elinde Zülfikar hem Ehl-i kaza
Bindir dondan başgösterdi Murtaza
Bir mürşid belinden geldik eyvallah*

— Hatâyi —»

Böylece, tasavvuf felsefesi açısından bakılınca, Alevî - Bektaşî inancında Muhammed - Ali, Tanrı'nın İslâm'da tecellisini yansıtmaktadır. Allah'ın Küntü-Kenz halinden çıkışı böylesine simgelenince, özel bir anlam kazanıyor. Levh-i Mahfûz (Tanrısal sırların yazıldığı levha, İlm-i İlâhî) açıklanmış oluyor.

*«Yerde insan gökde Melek yok iken
Kudretinden bir nûr indi süzülde
Cümle mahlûk kandildeki nûr iken
Ayın Ali Mim Muhammed yazıldı*

— Kul Himmet —»

İslâmî esaslara felsefî yönden bir yaklaşım olan tasavvuf düşünce sisteminin Hümanist ve gerçekçi bir doktrine dönüşmesi sayılabilecek Alevî - Bektaşî yolu, şeriatçıların dar görüş alanları üstünde kalmış, onlarca din-sizlik olarak tanımlanmıştır. Gereksiz bir husûmet, çağımıza kadar sürdü-rülmüştür. Akılsız ve acımasız taassub bu yüzden, Hallâc Mansûr ve Nesimî gibi ünlülerle beraber nice isimsiz masûm insanı ölüm girdabına sürüklemiştir. Ocaklar söndürülmüş köyler harab edilmiştir.

«Ve men yaktul mü'minen müteammiden fe cazâuhu cehennemü haliden fiha ve gadıballahü alcyhi ve leanehu ve e'addelehu azûben azimâ(271)». (Kim bir imân edeni kasden öldürürse cezası, içinde temelli kalacağı cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, lânetlemiş ve büyük azâb hazırlamıştır.)

Âyet böyle apaçık söylendiği halde «Allah birdir. Muhammed onun Rasûlüdür. Buna inanır ve tanıklık ederim» diyen milyonlarca insan, rafizilik it-hamı altında kalmışlar, maddî ve manevî işkence görmüşler, katledilmişlerdir.

(Tasavvuf, mutasavvıf) sözcükleri ile bağlantılı olarak sofî veya sûfî sözcüğü çok kullanılmaktadır. Anlamı mutasavvıf olan «sûfî'ye», bazı ozanlar softa anlamı vermişler, ham ervah olarak taşlamışlardır. Bazıları ise sü-reli olarak zühd-ü takva içerisinde bulunan kişileri sûfî olarak tanımlamışlardır. Anlayış ve çevre etkisi sonucu olarak sûfî sözcüğünün anlamları arasında dikkat çekici ayrılıklar bulunmakla beraber, «sûfî», kendisini Allah'a adayan, ruh yücelmesi yoluyla Tanrı varlığına ulaşip orada erime'yi amaçlayan insandır.

(271) Kur'ân Nisâ sûresi âyet 93

Dervîş sözcüğü de, sūfiye paralel olarak çok çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Diğer tarikatlarda da dervîşlik varsa da, bu konuda ilk akla gelen Bektaşiliktir.

Dervîşliğin temel niteliği tevekkül, teslimiyet, özveri ve hoşgörüdür. İnsanları iyi, kötü, kafir, müslüman, mecûsi veya müsevî gibi bölümler içerisinde değerlendirmek veya ayırım yapmak eğilimlerini kınayan tasavvuf akidesine yatkın bir çabayı, bir hayat tarzını simgelemektedir.

«Döğene elsiz gerek, söğene dilsiz gerek
Dervîş gönülsüz gerek, sen dervîş olamazsın

Dervîş bağı boş olur, gözü dolu yaş olur
Koyundan yavşa olur, sen dervîş olamazsın

Muhammed darılmazdı sen neye darılırsın
Bu darılmak sende var, sen dervîş olamazsın

Dervîş Yûnus sen dahi her gördüğün kakırsın
Bu kakırmak sende var, sen dervîş olamazsın

— Yûnus Emre —»

Anadolu'ya gelen, dervîşler Horasân'dan böyle bir anlayışla geldiler. Sultan, Abdal, Baba Torlak olarak geldiler. Yerine göre ordulara karıştılar. Yerine göre orduların önünde gittiler.

«Âşık senin kıya kıya bakışın
Kardaş mevâliye benzer gözlerin
Âşıkları aşk oduna yakışın
Kardaş mevâliye benzer gözlerin

Bildim Şâh'ım bildim sâhib nazarsın
İstekli âşık-ı dilde yazarısın
Ali Şâh'ım deyu deyu gezersin
Kardaş mevâliye benzer gözlerin

Üsdâd'dan mı aldın sen bu kemâli
Bakışın değer dünyanın mâli
Ya imâm soyusun ya nesl-i Ali
Kardaş mevâliye benzer gözlerin

Dervîş olan hırka alır destine
Seher vakti uğrar yolun üstüne
Kıymayın kardaşlar Ali dostuna
Kardaş mevâliye benzer gözlerin

Dervîş oldum ben okudum heceden
Diz çöküp dersimi aldım hocadan
Ya Hâşimî ya gürûh-ı Nâciden
Kardaş mevâliye benzer gözlerin

*Erenlerin yolu incedir ince
Karıncı çalısır hali halince
Pir Sultanım gezer Hakk'ı bulunca
Kardaş mevâliye benzer gözlerin*

—Pir Sultan Abdal—

Dervîş, sazda, sözde ve gönülde yerine göre Âşık'dır. Bu Aşk Tanrı aşkı'dır. Ehl-i beyt aşkı'dır.

Fuzûlî'nin :

*«İlm kesbiyle paye-i rif'at
Arzu'yu mâhal imiş ancak
Aşk imiş her ne var âlemde
İlm bir kil-u kal imiş ancak»*

dediği, insanı yüceliğe, kemâle, marifete, hakikate ve Tanrı'ya götüren aşk. Aşk-ı fazl-ü Hakk (fazilet, doğruluk aşkı) dir. Aşk-ı Hakiki budur.

Mecazî aşk, giderek Tanrı aşkına dönüşmek lâzımdır. Bu uzun yolda o aşamaya varan kurtulur. Tanrı'nın sonsuz güzelliğini görür. Ozan, Tanrı'ya, Muhammed'e, Ali'ye, Ehl-i beyt'e, Hacı Bektaş Veli'ye olan aşkını, bir sevgiliye söylüyormuş gibi içtenlikli söyler :

*«Benem ol aşk bahrısı denizler hayran bana
Deryâ benim katremdir zerreler umman bana
Kaf dağı bir toz gibi ay-u güneş bana kul
Hak'dır aslım şek değil mürşiddir Kur'an bana
Çün dosta gider yolum mülk-i ezeldir ilim
Aşkdan söyler bu dilim aşk oldu seyran bana
Yoğiken ol bârigâh varidi ol Padişâh
Ah bu aşk elinden ah derd oldu derman bana
Adem yaradılmadan can kalıba girmeden
Şeytan Lâ'net olmağan arş idi seyran bana
Yaratıldı Mustafa yüzü gül gönlü safâ
Ol kıldı Hakk'a vefa andandır İhsan bana
Aşık halden bilmeyen ya delidir ya diri
Ben kuş dili bilirem söyler Süleyman bana
Şeriat ehli irak iremez bu menzile
Aslım Hakk'dır şek değil mürşidim Kur'an bana
Yûnus bu halk içinde eksiklidir hal bilür.
Divâne olmuş çağırur dervîşlik bühtan bana*

—Yûnus Emre—

«Aşnam dan ayrıldım yamandır halim
Âdettir âşıkın hali böyl'olur
Yâr akı mı aldı çevirdi yolum
Mecnun dedikleri deli böyl'olur

Şu aşkın ateşi bağrımı yaktı
Ah ile feryadım göklere çıktı
Gözlerimden yaş yerine kan aktı
Yaz bahar eyyâmı seli böyl'olur

Teslim Abdal ben bu yoldan dönmenem
Pîrimi dünyada elden salmanam
Devlet sofrasına elim sunmanam
Saadetlâ Hünkâr kulu böyl'olur

— Teslim Abdal —>

BAŞKA İNANÇ SİSTEMLERİ

Karşısında

ALEVİ - BEKTAŞI YOLU

Her toplum veya her düşünce sistemi, doğal olarak dışardan etkilenir. Dil, din ve geleneklerde de aynı şekilde, çeşitli düşünce akımlarından etkilennemeler her çağda görülmüştür. İnsanlığın yücelmesine katkıda bulunan her düşünce akımı, nereden gelirse gelsin, insan toplulukları tarafından benimsenmiş ve her zaman hayırlı sonuçlar doğurmuştur. İnsanları sevgi ve mutluluğa götüren, insan oğluna saygınlık kazandırmayı amaçlayan her ilericî ve yüceltici düşünce sistemini hoş görü ile karşılamak hümanist telifenin temelidir. İnsanı Tanrı'nın kemâline ve yüceliğine doğru götüren, beraberinde insana has düşünce ve davranışlar getiren yücelme aşamalarını, insan topluluklarının bir bölümü önceleri hoş karşılamamış; onu kötülemiş, onunla savaşmış; fakat, sonuçta, geriye doğru olan bu direnme, ileriye yönelik bir ırmak çağılması gibi geriye dönmesi olanaksız o güçlü fikir akımını durduramamıştır. İnsanlık tarihi bunun örnekleri ile doludur. Kara ve kısır görüş, taassup, Hz. İsa'ya da, Hz. Muhammed'e de, Hacı Bektaş Velî'ye de engel olmaya çalışmıştır. Sonuçta başarı, insanları yüceltenlere nasib olmuştur. İnsanlığın yücelmesi ve mutluluğu uğrunda savaşanlar zaman zaman güçlüklerle pençeleşmişler, zulümlere katlanmışlar, ölmüşler; fakat, sonunda amaçlarını gerçekleştirmişlerdir. Dünya tarihindeki her Kerbelâ, insanlık savaşının manevî zafer anıtları olmuş, geleceğin insanına umut vermiş, güç vermiş, ibret dersi olmuştur.

Yer yüzündeki inanç sistemleri içinde insan sevgi ve saygısında pürüzler oluşturan dış etkenlerden en az müteessir olan ve ilk kuruluşundaki safliğini koruyan, Alevî - Bektaşî yoludur denebilir.

Elbetteki her çağda ve her ülkede görülegelmiş olan kültürel ilişkilerin sonucu olarak, düşünce sistemleri ve geleneklerde benzerlikler oluşmuştur. Her bina gibi düşünce sistemleri de önceden hazırlanmış malzemelerden yararlanmak durumundadır.

Genellikle batılı yazarlardan bazıları, Alevî - Bektaşî yolunda ki kültürel ve geleneksel oluşumların Hz. İsa'nın ilkelerinden ve Müsevî'liğin umdelerinden etkilendiğini ileri sürerler : (Allah - Muhammed - Ali üçlemesi) «Allah - İsa - Meryem» üçlemesine benzetilmiştir. İsa'nın On İki Havarîsi ile On İki İmâm arasında ayniyet olduğu, rahiplerin evlenmemeleri ile dervişlerin evlenmemesi arasında bir bağ bulunduğu, «Düşkünlük»ün «Afaroz» müessesesi ile benzerlik gösterdiği iddia edilmiştir(272).

Yahudî'lerde kölelik timsali olarak küpe takma geleneğinin Bektaşî dervişlerinin küpe (Mengüş) takması suretinde görüldüğü yazılmıştır(273).

Fars kültürünün etkisiyle İslâm inancına bid'at (yenilik) sokulduğu, Şamanizm örf ve âdetinin sürdürüldüğü söylenmiştir.

Geçmişteki inançların, kültürlerin ve düşünce sistemlerinin Alevî - Bektaşî yoluna az veya çok etkisi olabilir. Bu doğal bir oluşumdur. Meselâ : Kur'ân'da geçmiş Peygamberler ve kavimler hikâye edilmekte, bir çok bakımdan İslâm'a paralel olan olaylar ve inançlar anlatılmakta yerine göre örnekler gösterilmektedir. Bunda garip görülecek bir taraf yoktur. Bir kaç benzerlik bulunması her zaman bir inancın diğerinden kaynaklandığını göstermez. Belli bir inanç veya gelenek, aynı çağda veya ayrı çağlarda başka başka toplumlarda oluşabilir ve oluşmuştur da. Böyle bir kaç örnek alınarak şu veya bu inancın, başka bir düşünce sisteminden kaynaklandığı sonucunu çıkarmak gerçekçi bir davranış olamaz.

Allah - Muhammed - Ali'nin, Hıristiyan üçlemesine, İsa'nın Havarî'lerinin de On İki İmâm'a benzerliği sadece sayı bakımındandır. İnancın niteliği ve isimleri geçenlerin kişiliği bakımından böyle bir benzerlik asla söz konusu olamaz. Hıristiyanlık'ta Allah - İsa - Meryem, üçlemesinde üçler arasında bir hısımlık bağı olduğu havası ve itikadı vardır. Allah - Muhammed - Ali ise sınırsız bir sevginin bir arada saydığı üç varlıktır. Bunları birbirinden ayırmaya coşkulu gönüller razı olmamıştır.

İsa'nın On İki Havarîsi onun yardımcılarıdır, arkadaşlarıdır. On İki İmâm, Muhammed soyunun ve Velâyet'in devamını sağlayan kişilerdir. Hz. Muhammed'in «Benim soyum edebiyete kadar devam eder» dediği ve mü'minlerin altın zincir diye tanımladıkları soy On İki İmâm'dan süren soydur.

«Düşkünlük»ün afaroz ile benzer bir niteliği gerçekden vardır. Fakat, sosyal hastalıklardan insan topluluklarının korunması için birer tedavi yöntemi olan bu iki müessese birbirinden etkilenmeden de oluşmuş olabilir. Her iki müessese ayrıntıda ve uygulamada oldukça belirli farklılıklar gös-

(272) F. V. Hiasluck, (Ragıp Huiûsi) Bektaşîlik Tetkikleri, s. 59

(273) J. K. Birge, The Bektashi Order of Derviches s. 165

terir. Ancak, etkinlik yönünden, aralarında benzerlikler bulunması da mümkündür. İnanç ve düşünce akımları birtakım sun'î engellemelerle durdurulamıyacağına göre, zaman ve mekân içinde, elbette, geniş bir çevrede etkileşim imkânı bulacaktır.

Rahiplerle dervişlerin evlenmemesi ve dervişlerin eski musevî geleneklerine benzer biçimde kulaklarına küpe takmaları bir şekil benzemesidir. Ayrıca bu küpe takma âdeti, Alevî - Bektaşî toplumunu doğrudan ilgilendiren bir konu da değildir. Alevî - Bektaşî yolunda Dede, Baba, Abdal, Derviş adları ile anılan, soy ve inanç itibariyle Hacı Bektaş Velî'ye bağlı olan kişilerde evlenmemek ve kulağa küpe takmak şeklinde köklü ve kadim bir gelenek yoktur. Bazı yazarlar bu usûlün Balım Sultan tarafından konulduğunu kabul ederler. Hacı Bektaş Velî Dergâhında kulakları küpeli, mücerred dervişler ilk defa 1552 yılında ortaya çıkmıştır. Bu tarihten otuz altı yıl önce Balım Sultan ölmüş bulunduğuna göre, kulakları küpeli bu mücerred dervişlik usûlünün Balım Sultan'a bağlanmasının belgesel ve inandırıcı bir dayanağı yoktur. Bununla beraber Feyzullah Çelebi bir şiirinde dervişlerin küpe takmak adetinin Balım Sultan'dan kalma olduğunu söylemektedir.

Böyle de olsa, Alevî - Bektaşî yolunda köklü olmayan ve yolun esprisine ters düşen mücerredlik (evlenmemek) ve kulağa küpe takmak şeklinde bir kaç derviş'in yaptığı bir işlem nedeniyle, Alevî - Bektaşî yolunu Yahûdi geleneklerinden esinlenmiş göstermek gerçeklere uygun düşmemektedir.

Alevî - Bektaşî yolunda eski Türk töreleri oldukça yaygındır. İnançta asıl kaynak İslâmî esaslar olmakla beraber, özellikle Hünkâr Hacı Bektaş Velî'den sonra İslâm inancı Türk töreleri ile kaynaşmıştır. Hacı Bektaş Velî'den önce Türkçe konuşmak ve Türkçe yazmak müslüman Türkler'in yaşadığı ülkelerde bile geniş ölçüde ihmale uğramıştı. Arapça'nın Kur'ân dili olması, arap emperyalizminin bu imkânı ustaca kullanması ve İslâm bayrağı altında Arap İmparatorluğunun Asya'ya yayılması Türkçe'yi kendi vatanında bile çökertmişti. Kur'ân'ın Arapça'dan başka bir dile çevrilemeyeceği teması zihinlere iyice yerleştirilmişti. Hz. Muhammed elbette doğduğu yerin ve çevre'nin dili ile konuşacaktı. Fakat Hz. Muhammed sadece araba değil tüm insanlık dünyasına sesleniyordu. Hz. Muhammed Arapça bilmeyen insanların Kur'ân'ı bir müzik gibi dinlemelerini değil, âyetlerin anlamlarını bilmelerini ve işleklerini ona göre düzenlemelerini istiyordu. Bunun da Kur'ân'ın çeşitli dillere bu arada Türkçe'ye çevrilmesi ile mümkün olacağı açık bir gerçekdi. Yabancı bilginlerin bile «benzeri olmayan bir güzellik» ve «insan zekâsının en güzel eseri» olarak vasıflandırdıkları, gerçekten de tatlı, zengin ve nüanslı bir dil olan Türkçe'nin, Kur'ân'ın anlamını yansıtamıyacak bir

dil olarak tanıtılması ve bu yüzden Türkçe konuşan insan topluluklarının Kur'an'ı anlamak imkânından yoksun edilmek istenmesi, Türkçe'ye olduğu kadar İslâm dinine ve İslâm felsefesine karşı irtikâb edilmiş bir ihânet olmuştur. Özellikle Türkçe konuşan ve Arapça bilmediği halde Kur'an'ın Türkçe'ye çevrilmesine karşı çıkan din adamlarının, derme çatma bilgilerle müslüman topluluklara dinin kutsal ve insancıl yönlerini anlatamamaları çok yönlü bir talihsizlik olmuştur. Gerçek olmayan ve gerçek olup olmadıkları toplumu oluşturan kişilerce denetlenemiyen dini eğitim, giderek politikacıların ve hükümdar çevrelerinin isteklerine göre esneklenen bir nitelik almıştır. Alabildiğine körüklenen taassup, Kur'an'ı Türkçe'ye çevirmek isteyenleri kâfirlikle damgalamıştır.

Yüz yıllar boyu sürdürülen bu sakat anlayış sonucunda, inançta bölünmeler olduğu gibi, uluslar ve bölgeler arasında da düşmanlığa kadar uzanan farklılıklar doğdu. Kişi kendini insanlık ve Allah yolunda yüceltmek durumunda iken, sevgi ve hoşgöründen uzak bir anlayışla başka insanları veya başka toplumlara kötülemek eğilimi içine girdi. Bilgi boşluğu, inanç boşluğu doğuruyordu. Taassup ise, örülmüş bir kapı gibi ne açılıp ne de kapanıyordu. Kur'an :

«*Ve ma erselnâke illâ rahmeten lil âlemîn(276)*». (Ey Muhammed biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik).

«*İnnemel mü'mînune ihvetün fe aslihu beyne âhâ veyküm vet tekullâhe leallekum türhamun(277)*». (Şüphesiz, mü'minler birbiri ile kardeşlerdir. Öyle ise dargın olan kardeşlerinizin arasını düzeltin, Allah'dan sakının ki size acısın.) diyerek, insanlar arasında fark gözetmeyen bir inanç ve felsefeyi yerleştirmeye çalışırken, şeriatçı geçinen din adamları arap kavmini ve arap dilini hiç bir gerek ve dinî dayanağı olmadığı halde kendilerinden ve kendi dillerinden üstün görmek yanılığısından kurtulamadılar.

Hız. Muhammed :

«Hepiniz Âdem soyundan geldiniz. Âdemse topraktan yaratılmıştır. Artık soyla, boyla, babayla, atayla övünen toplumlar devri bitsin. Yoksa Allah katında pislikle geçinen böceklerden aşağı olursunuz(278).» diyordu. Allah'ın Rasûlü veda haccında da şöyle demiştir : «Gerçekten de yüceler yücesi Allah, sizi bir erkekle bir kadından yarattı. Ve sizleri tanışsınız ve birbirinizi seversiniz, birbirinize yardım edersiniz diye topluluklar haline getirdi. Gerçekten de Allah katında en yüceniz, en fazla kötülükten çekineni-

(276) Kur'an Enbiyâ sûresi âyet 107

(277) Kur'an Hucûrat sûresi âyet 10

(278) Câmî s. 116

nizdir. Artık Arap olanın Arap olmayana bir üstünlüğü yoktur. Bembeyazın da simsiyaha üstünlüğü yok(279).»

Hız. Muhammed'in bu yüce düşünceleri ve gösterdiği mucizevi gayret İbni Haldûnun deyimi ile «Her gittiği yeri harabeye çeviren, başkalarının malını çalmak eğiliminde olan, devlet düzenine saygısız, hasis çıkarından başka şey düşünmeyen» arab'ı islâh etmeye yetmedi. Daha Hız. Muhammed toprağa verilmeden eşitlik, kardeşlik, âyetler, hâdisler çıkarlara araç olarak değerlendirildi. Araptan gayri unsurlar mevâli (köle) sayıldı. İnsanlar arasındaki ırk ve din ayırımının Hız. Peygamber'in buyruğuna uymadığını söyleyen araplar da kılıçtan geçirildi. Sadece komutan Yusuf bîn Haccac tarafından şehid edilen müslümanların sayısının yüz bin kişiyi aştığını söylemek zûlmün hangi boyutlara ulaştığını göstermeye yeter.

İşte böylesine bir ortamda Ali'nin ve Ehl-i beyt'in eşitlik, sevgi ve hoşgörü ilkelerinden ilham alan Alevî - Bektaşî yolunun eski Türk kültür ve geleneklerini koruması ve onları yaşatması yolun sosyal yönünü oluşturdu. Bu niteliği ile Alevî - Bektaşî toplumu, arap emperyalizmine ve onu izleyen diğer totaliter yönetimlere karşı bir reaksiyon ve bir direnme hareketini, dinin temelindeki sevgi ve eşitlik ilkeleri ile kaynaştırdı.

Alevî - Bektaşî yolunda, Arapça'nın Kur'an dili de olsa, diğer diller arasında bir üstünlüğü olduğu ve ibadette Arapça'nın kullanılması zorunluluğu kesinlikle kabul edilmez. İbadet, Alevî - Bektaşî toplumunda tam anlamı ile Türkçeleştirilmiştir. Kapalı ve çeşitli anlamlara yorumlanabilen Arapça'ya Alevî - Bektaşî toplumu itibar etmemiştir. Temel inançlar ve Kur'an âyetleri nefeslerde canlı ve bilinçli olarak anlatılmıştır.

*«Ervah ezelde evvelki safta
Elest hitabında ben beli dedim
Koyma beni anasırda hilaf'da
Canım cemaline müptela dedim*

*Ruhlar aşk meyinden oldu mestâne
Kimi küfre daldı kimi imâne
Saf be saf olarak durduk divâne
Müinkirler lâ dedi ben İllâ dedim*

*Ne çare küin emri zuhûra geldi
Eşya vü mahlûkat hep zâhir oldu
Her ervah kendini bir yolda buldu
İmanü ikrarı ben sana dedim*

(279) Muhammed Medenî, Et İthafatü's-Seniyye li'l-ahâdis-il Kudsiyye s. 86

Dertli çok hikmetten irşâd olmadı
Sensiz mahşer yeri küşâd olmadı
Çok nebiye vardım imdâd olmadı
Şefaât kâni'sin Mustafâ dedim

— Dertli —»

«Gayra nazar kılma gel âdeme bak
Ahsen-i sûret'de halk etti yezdân
Buyurmuş hakkında feyyaz-ı mutlak
Sûre-i Yâ-sîn'dir hakkında burhân

Bir nefh-i Cibril'le batn-ı Meryem'e
Çün Mesîh bî peder geldi âleme
Ve Lekâd Keremna beni âdeme
Buyurmuş Kur'ân'da Hallâk-ı Cihân

Er odur kim dâim Hakk'a yalvara
Vâsıl-ı Hak olur kul vara vara
Her ne ki ararsan âdemde ara
Allemel-esmâ'dır vücûd-u insân

Bu esrar-ı bilen gayrıyı nider
Salâh üzre olur Hak rah'a gider
Şu miskin Dertli'den kim me'mûl eder
Hakikat bahsinde haylice irfân

— Dertli —»

«Allah deyip bağırma
Irak sanıp çağırma
Hakk'ı dilden ayırma
Şeytan güler bu hâle

Hayalî bir yerdesin
Sen arada perdesin
Hak sende sen nerdesin
Nedir cevap suâle

Levh-i Mahfuzdur yüzün
Ânı şerheyler sözün
Ârif bilir içyüzün
Câhil düşer zevâle

Kur'ânî'dir sözümüz
Rahmânî'dir yüzümüz
Hakk'ı görür gözümüz
Aldanmayız hayâle

Aba deyib âdeme
Secdegâh ol âleme
Hateme er hateme
Döndür yüzün cemâle

*Mihrabî cümle âyat
Müteşabih muhkemat
İşte destimde berat
Sun ey sâki piyâle*

— Mihrabî —»

Türkçenin, ayinlerde ve özel yaşantıda korunmuş olması, eski Türk kültür ve geleneğinin yaşamasını sağlamıştır. Hacı Bektaş Velî çağında, Horasân ve çevresinde eski Türk uygarlığının izleri yer yer kendini göstermekte olduğundan. Ali'nin ve Ehl-i beyt'in insanlığı en yüce noktasına götüren fazileti ve olgunluğu Hacı Bektaş Velî'nin kişiliğinde toplanarak Türkleşmiş; böylece de Kur'an'ın anlamı Türkçeleşmiş olarak gelişmiş ve Türk uygarlığı ile kolayca kaynaşmıştır.

Bir taraftan dinî kaynakdan etkilenen gelenekler, töreler diğer taraftan da eski Türk törenlerinden ve uygarlığından etkilenmiştir. Örnek olarak eski Altay Türklerindeki Şaman'ları dede ve babalara Şaman esasını erkân değneğine, cüppe ve külahlarını Bektaşî babalarının kıyafetlerine benzetenler vardır.

Kurban kemiğinin kırılmaması, Kurban kanının çukura gömülmesi, törenlerde içki içilmesi, samah yapılması, ocağa saygı gösterilmesi, ölenler için yedinci ve kırkıncı günlerde yemek yedirilmesi, mezar ve yatırlarda kurban kesilmesi eski Türk geleneklerinin bir devamı olarak kabul ediliyor(280).

ALEVİ — BEKTAŞİ

Yolunda

SÜREK FARKLILIĞI

Alevî - Bektaşî inancının özüne inememiş veya yeteri kadar inceleme yapamamış araştırmacılar, bu toplumu Alevîler, Kızılbaşlar, Bektaşîler ve hatta Şehir Bektaşîleri, Köy Bektaşîleri, Sıraçlar, Tahtacılar, Abdallar, Çepniler, Avşarlar, Nalcılar gibi bir çok bölümlere ayırıyorlar.

Bütün bu saydıklarımız, temel inançlarında birbirinden farksız olup tümü ile Alevî - Bektaşî toplumunu oluşturmaktadırlar. Meselâ, Kızılbaşlık diye Alevî - Bektaşî'likden ayrı bir inanç olmadığı gibi, ayrı bir Kızılbaş toplumu'da yoktur. Bu Alevî - Bektaşîleri kötülemek isteyenler tarafından uydurulmuş bir sözcüktür. Diğer deyimler de çeşitli bölgelerde o çevre halkının Alevî - Bektaşî toplulukları için kullandıkları isimlerdir veya eski boy isimlerinin kalıntılarıdır.

Hacı Bektaş Velî'den önce ki Şîî'lik anlayışı ve kuralları ile ondan sonrası arasında oldukça önemli farklılıklar vardır. Hacı Bektaş Velî'den sonra onun güçlü ve saygın kişiliğinde Alevî - Bektaşî topluluklarının, aslında bir kaynaktan çıkan inançları bütünleşmişse de zamanla bölge, kültür düzeyi ve benzeri nedenlerle ayrıntılarda farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Tekkelere kapatılmasına kadar Alevî - Bektaşî toplumu başlıca üç gruba toplanıyordu :

— Birinci grup : Hacı Bektaş Velî soyundan gelen Mürşîd'e bağlı olan Alevî - Bektaşîler. Hacı Bektaş Velî'nin yaşadığı çağda ona yardımcı olan Horasân pîrlerinin ve Rûm erenlerinin soyundan gelenler ve «Ocak-zâde» olarak tanınanlar, kendilerini Hacı Bektaş Velî soyundan gelen mürşîd'e manen bağlı sayıyorlar ve onun icazetiyle ocaklarına bağlı olan taliblerin görgülerini yapıyorlardı. Bunlardan başka, bir ocağa bağlı olmayıp da doğrudan doğruya Hacı Bektaş Velî'ye ve onun soyundan gelenlere bağlı olduklarını kabul eden Alevî - Bektaşîler de vardı. Mürşîd, gene bir Ocak-zâde

olmakla beraber, her sene değiştirebileceği bir dede'ye icazet vererek bunların dinî hizmetlerini (Görgülerini) yaptırılıyordu.

Doğrudan doğruya veya Ocak-zâdeler vasıtasıyla Hacı Bektaş Velî'ye bağlı olan bu grup, Anadolu'daki Alevî - Bektaşî toplumunun yüzde doksanını belki de daha fazlasını oluşturuyordu.

Bu gruba dahil olanlar kendilerini hem Alevî hemde Bektaşî sayıyorlardı. Onlara göre Alevî ile Bektaşî arasında fark yoktur. İkiyi müşterek isimdir. «Alevî misin? Veya Bektaşî misin? diye ayrı ayrı yönetilen sorunun ikisini de «Eyvallah» diyerek müsbet olarak cevaplar. İçten inancı da böyledir. Süreğinde de farklılık yoktur. Onlar için Hacı Bektaş Velî çağ ve ad değiştirmiş Ali'dir. Serçeşme'dir. Bütün ocakların uyandırdığı ana ocaktır. Hacı Bektaş Velî yolu Ali yoludur, Ehl-i beyt yoludur.

Bu grupta olan Alevî - Bektaşîlerin görgü sırasında, yani ayin sırasında sırtları «dede» tarafından elle sıvazlanır. Buna «Pençe-i âl-i abâ» denir. Aslında, Âl-i Abâ beşlisi anlamına «Penc-i âl-i abâ» olması muhtemel olan bu deyim, ayinlerde, beş parmağı olan insan eliyle temsil edildiği için, «pençe» şekline dönüştürülmüş, Muhammed - Ali - Fatıma - Hasan - Hüseyin'i temsil eden anlamlı yol istilâh'ı olmuştur.

Bu grupta görgü'yü «erkân» (değnek) le yapan, talib'i onunla sıvazlayanlar oldukça azdır. Birbirlerine pençeci, değnekci gibi şaka hududunu aşmayan sözler atarlarsa da temel inançta ve diğer yol hizmetlerinde hiç bir farklılık yoktur.

Dede ister kendi tâliplerinin görgüsünü yapsın, isterse doğrudan Hacı Bektaş Velî'ye bağlı olan tâliplerin görgüsünü yapsın müşşidin vekilidir. Onun icâzetiyle görev yapmaktadır. Karakazan hakkı ve sair bağışlar müşşid adına alınmaktadır. Müşşid'den icâzeti olmayan dedenin, Hacı Bektaş Velî'ye atfedilen bir buyruğa göre, «yediği haram, yuduğu murdar, tacı delik, kendi murtâd» sayılır.

— İkinci grup : On İki İmâmın soyundan geldiğine inandıkları ocaklara bağlı Alevî - Bektaşî'lerdir. Bu grupta olanlar da Hacı Bektaş Velî'yi serçeşme yani yolun menbaı ve tüm evliyaların önderi, başı kabul ederler. Deyişlerde, düvazlarda, dualarda Hacı Bektaş Velî'nin adı Muhammed, Ali, On İki İmâm adları ile beraber saygı ile anılır, kendilerinin bağlı buldukları ocağın, ondan ilham aldığı, onun tarafından uyarıldığını kabul etmekle beraber, dedelerin ve Ocak-zâdelerin Hacı Bektaş Velî'den veya onun soyundan gelenlerden icazet almalarını gerekli saymazlar. Soylarının On İki İmâm'a çıkışı nedeniyle, doğuştan görgü yapmaya yetkili olduklarına inandıkları ocaklardan gelen Dede'lere görürler.

Birinci gruptakiler görgüde yapılan dualarda Muhammed, Ali, Hacı Bektaş Velî'den yardım ve himmet isterlerken ikinci gruptakiler, bunların yanında kendi ocaklarının büyüklerinin veya kurucularının da adlarını zikrederler.

Görgü sırasında, bu grupta bulunanların sırtları, «Tarîk, Erkân, Serdes-te veya Alaca değnek» gibi çeşitli adlarla anılan ve melheb, veya kayın ağacından yapılmış bir değnek'le sıvazlanır. Bu töre'nin Şaman'lıktan geldiğini söyleyen yazarlar vardır. Cuveynî «Cihân-Güşa» adlı kitabında, Uygurlar'ın yaratılış menkabesine uyarak evlerinde bir değnek bulundurduklarından bahsediyor. Bu suretle, «Tarîk» kullanmak totemicilik törelerine bağlanıyor.

Genel inanç, «Tarîk» kullanma geleneğinin, İslâm'ın ilk yıllarında Hz. Muhammed'in bir ağaç altında ümmetinin bey'atını almasına bağlı olduğudur. Değnek, Hz. Muhammed'in altında oturduğu ağacı temsil etmektedir.

«*Lekâd radiallâhu anilmü'minine iz yübbayıneke tahteş şecereti fe'alime mâ fi kulubuhim fe'enzelessekinete aleyhim fe'esabehüm fethan kariba(283).*» (Ey Muhammed, Allah inananlardan, ağaç altında sana baş eğerek el verirlerken, and olsun ki hoşnud olmuştur. Gönünlerde olanı da bilmiş, onlara güvenlik vermiş, onlara yakın bir zafer bahşetmiştir.)

— Üçüncü grup : Babagân kolu diye anılan daha çok İstanbul ve Arnavutlukta bulunan Alevî - Bektaşilerdir. Sayıları çok az olan bu gruba dahil Alevî - Bektaşilerin inancına göre Hacı Bektaş Velî evlenmemiştir. Bu yolda bulunanlara göre, Hacı Bektaş Velî'nin yolunu izleyenler evlenmemiş küpeli dervişlerdir. Alevî - Bektaşî olmak doğumla olmaz ancak bir derviş veya babadan nasib almakla mümkün olur.

Babagân kolunun ünlülerinden Yusuf Fâhir Baba'nın Bektaşîlik konusunda düşüncelerini şu şekilde açıkladığına tanık oluyoruz :

«Bektaşî olduklarını söyleyen, «Ben Bektaşîyim.» diyenlerin de kanaatları ve itikatları ayrı ayırdır. Bunları da dört kısma ayırabiliriz : 1) Tıpkı bu günün müslümanları gibi ana ve babasından kalma Bektaşîliktir. Bunlar baba ecdatlarının yoluna girmiş olmaktan başka bir gaye gütmezler. Bektaşîliği yalnız tevellâ ve teberra'dan yani Hz. Muhammed ve Hz. Ali'yi sevmek ve onların düşmanlarını sevmeyip buğz etmek; bir de onlarca malûm olan erkân ve aynı cem meydanına girerek meydan görmek, nasib almaktan ibaret bilirler. 2) Bu ikinci kısım Bektaşîliği serbest bir kanaat ve meslek olarak görenlerdir. Orada içki, saz, kadın âlemleri bulunduğu için, hayvanî hislerini ve hevesât - nefislerini tatmin edeceklerini düşünürler. Bunun için

Bektaşilik yalnız sarhoşluk ve zevktir. 3) Bu yoldan menfaat teminini düşünenlerdir ki, o zamanki tekkelerde karın doyurmak için oturanların ve sonunda baba olmak suretiyle kendilerine mürşid süsü verenlerin ekserisi bu nevidendir. Bunlar, babalığa mezuniyet demek olan bir «İcâzetnâme» alarak baba olduktan sonra evini tekke yapmak veyahut mevcut olan tekkelerden birinin babalığını kaparak geçinmesini temin etmeğe çalışmaktan başka bir şey bilmezler. 4) Ya ecdadından veya babasından intikal eden bir meslek ve itikat olması ve bu itikatlara bağlı bulunması sebebiyle, Bektaşiliği sevip, bu tarikata girenler ve tarih hakkında lazım geldiği kadar derin ve hakiki bilgilere sahip olanlar veyahut bir tasavvuf yolu olarak kabul ettikleri bu tarikde tarikin ananelerine ve imkânlarına uyarak feyz almağa çalışanlardır ki bizce hakiki bektaşî bunlardır(284).»

Bir Derviş Bektaşî'si olan Yusuf Fâhir Baba'nın yazısından aynen aldığımız bu satırlarda anlatılan nitelikde bazı kişilerin Alevî - Bektaşî toplu- munda olacağını sanmıyoruz. Alevî - Bektaşî toplumunun tamamına yakın büyük çoğunluğu, yüz yıllardan beri bu yol içinde bulunan ailelerden gelmektedir. Soyu yüzyıllardanberi Alevî - Bektaşî olduğu için inancı, yaşantısı, kişiliği o yolun kuralı ile bütünleşmiştir. Babagân kolu, başka deyimle derviş Bektaşîliğinde, soyu Alevî - Bektaşî olmayan kişilerin yola alınması ve bunların giderek baba ve dede - baba olmaları nedeniyle, Yusuf Fâhir Baba'nın anlattığı şekilde düşünen kişiler olabilir. Çok az sayıda olan bu kişilerin tutum ve davranışlarını genelleştirerek, Yusuf Fâhir Baba'nın yaptığı gibi bunları Alevî - Bektaşîlerin bölümleri gibi göstermek, gerçeklere tamamen ters bir anlatım olur. Hacı Bektaş Velî'nin mücerred (evlenmemiş) bir derviş olduğu, Balım Sultan'ın, bir Sırp prensesi ile evlenen Sersem Ali Baba'nın oğlu olduğu, Bektaşî ayînlerinin Hıristiyan akidelerine benzer bir yöne çevrildiği gibi uydurma ve gülünç söylentiler de, rastgele yola alınmış, Alevî - Bektaşî inancını hazmedememiş bu bilgisiz çevrelerden kaynaklanmıştır.

Derviş Bektaşîliği veya babagân kolu, çok sınırlı bir çevrede kalmış, özellikle Anadolu'daki büyük Alevî - Bektaşî toplumunca ciddi'ye alınmamış olmasına rağmen, İstanbul'da aydın çevre ile temas kurmuş Bosnalı Vahdetî, Türabî, Mir'atî, Vehbî, Mehmet Ali Hilmî ve İbrahim Mihrabî gibi güçlü şairler yetiştirmiştir. Bu nedenle, Alevî - Bektaşî yolu ile ilgili bilgiler bu kanaldan dışarıya yansımış, kitaplarda ve ansiklopedilerde bu konudaki bilgiler babalardan onların çevrelerinden işitilen sözlerden oluşmuştur. Ansik-

lopedilerde ve bu konuda yapılan bazı bilimsel araştırmalarda, Alevi - Bektaşı yolunun kurallarına uymayan hayali bilgilerin verilmiş olmasını bu nedene bağlamak gerekiyor.

Bektaşılığın bu b6l6m6n6n yaygınlaşmamış olmasının başlıca sebebi, bu kolun temelinde soydan gelen bir Alevi-Bektaşı topluluğunun bulunmamasıdır. Bu kolda m6cerredlik (evlenmemek) Hacı Bektaş Veli'nin yaşantısından 6rnek g6sterilerek, 6nemli bir yol kuralı olarak kabul edilmiştir. Aile'nin teşekk6l6ne olanak vermeyen bu «m6cerred derviflik» m6essesesi, toplum yaşantısını zafa g6t6ren bir y6ntem olarak, k66k insan gruplarını bir tekkenin i6ine veya bir babanın 6evresine sıkıştırmıştır. Anadolu Alevi-Bektaşılığında «Musahiblikle» de ayrıca g66lendirilen aile sisteminden yoksun kaldığı, doğuştan ailenin bilin6li ve geleneksel inancından faydalanmadığı i6in «Dervif Bektaşılığı», Hacı Bektaş Veli'nin felsefesinin hayata uygulanmasında 6ok sığ ve y6zeyssel kalmıştır. Başka bir deyimle, Hacı Bektaş Veli'yi bir «M6cerred Dervif» gibi y6nliş tanımladığı i6in, onun yoluna paralel bir tutum i6ine, tabii, i6inden yetişen m6stesna kabiliyet ve anlayıştaki kişiiler dışında, pek girememiştir.

*«Derviflik dedikleri bir acaip tuzaktır
Dervif olan kişiye evvel dirlik gerektir*

*66n erde dirlik ola Hak ile birlik ola
Varlığı elden koyup ere kulluk gerektir*

*Kulluk ile erene bakıp Hakk'ı g6rene
Senden haber sorana hey miskinlik gerektir*

*Hak ere benim didl varlığın erde kodu
Erenlerin himmeti yerden g6ęe direktir*

*Bu derviflik berâtin okumadı m6iftiler
Anlar ne bils6n anı bu bir gizli varaktır*

*Y6nus sen ârif isen anladım bildim deme
Tut miskinlik eteğin âhur sana gerektir*

—Y6nus Emre—

ALEVİ — BEKTAŞİ

Yolunda

CEM ÂYİNİ ve KURBAN TÖRENİ

Alevî - Bektaşî yolunda genellikle her cem âyinin de Kurban kesilir. Bu itibarla, aslında cem olan âyin, kurban olarak adlandırılır. Meselâ : Abdal Mûsa kurbanı, musâhib kurbanı gibi. Tabîi bu arada cem sayılmayacak kurban törenleri de, vardır. Ziyaretgâhlarda kesilen kurbanlar, veya Kurban Bayramların da kesilen kurbanlar vesilesiyle yapılan toplantılar gibi.

Cem âyinlerini :

- İkrar verme (Yola alınma) ayîni,
- Görgü ayîni,
- Musâhip ayîni,
- Apdal Mûsa ayîni,

olarak başlıca dört bölüme ayırabiliriz. Bunların dışında bazı bölgelerde, «Koldan kopma» ve «Dardan indirme» adı altında kurbanlı toplantılar yapılırsa da bunlar pek cem âyini sayılmadığı gibi, yaygın da değildir.

Çeşitli vesilelerle kesilen kurbanlarda da toplantılar olur. Âyetler, nefesler dualar okunur. Kurban Bayramında, Muharrem ayının on ikinci günü, Mayıs ayının altıncı günü (Hızır) kurban kesilir. Köy halkı ve çevre komşular çağrılır. Bir kişi sevinçli bir olayda, veya önceden bir dileğinin yerine gelmiş olması halinde, adadığı kurbanı keserek çevresini Kurbanı çağırır. Fakat bunlar, Kur'ân, nefes, düvaz okunsada cem âyini, başka deyimle cem niteliği olan kurbanlardan değildir.

Cem âyinlerinde kurban en esaslı unsur olduğu için, «Cem yapacağız, cem'e buyurun» gibi deyimler kullanılmakla beraber, cem'ler, daha çok «kurban» diye adlandırılır : Görgü kurbanı, yıl kurbanı, musâhip kurbanı, Abdal Mûsa kurbanı gibi.

İkrar verme âyini, adından da anlaşılacağı üzere, bir kişinin Alevî - Bektaşî yoluna alınması amacı ile yapılan âyindir. Genellikle çocuklukdan beri, yol içinde olan ve âyinlere katılan Alevî - Bektaşîler için yola alınma söz konusu olmadığı için bu âyin nadiren yapılmaktadır. Bazı bölgelerde gençler ve musâhip'li olmayanlar yola yani Cem'e alınmadıkları için, ilk defa musçhip kavline girip, musahibi ile birlikte hem yola alınma, hem de musâhip âyini birlikde yapılmaktadır. Bir de Alevî - Bektaşî yoluna dışardan girmek isteyenler uygun görüldüğü takdirde, «İkrâr verme, Âyini» ile yola alınırlar. Bu tür âyine daha çok «Derviş Bektaşîleri'nde» (Babagân kolu) rastlanılır.

«Görgü âyini», «Görgü Kurbanı», «Terceman Kurbanı» diye adlandırılan âyin, en önemli âyindir. Kural olarak her yıl kış aylarında yapılan bu âyinde «On iki hizmet» yapıldığı gibi, köyde veya mahallede bulunan herkes görgüden geçirilir. Bu âyinde görülen canlar, ikrarlarını tazelerler. Ayrıca kendilerinden şikayetçi olanları Cem erenleri şikâyetlerinde haklı gördükleri takdirde, şikâyet edilenler, onları razı etmek zorundadırlar. Kimse ile küsülü ve kavgalı kalamazlar. Barışmadıkca görgüleri yapılamaz. Borçları varsa görgüden önce ödeyeceklerdir. Bu, yıllık görgüden geçenler aynı zamanda daha önce yaptığı hatayı, bir daha tekrarlamamak üzere, tövbe ederler. Görgüden geçtikten sonra manen temizlenmiş olurlar. Ancak bundan sonra, cem âyinine katılanlar, görgüden geçenlerin kurbanını yiyebilirler.

Musâhip âyini veya Musâhip kurbanı, iki ailenin başka deyimle iki çiftin ahiret kardeşi, yol kardeşi olmak dileğiyle kurban kesmeleri ve bu nedenle cem yapılmasıdır.

Abdal Mûsa kurbanında, kural olarak bir yola alınma veya görgü amacı yoktur. Bazı bölgeler de perşembeyi cumaya bağlayan gecelerde olmak üzere her hafta Abdal Mûsa kurbanı yapmak gelenek halindedir. Genellikle, daha çok kış aylarında belli bir gün olmadan komşuların istekleri, bazı kişilerin kurban kesmek istemeleri, «Dede» veya başka bir konuk geldiğinde köy halkını bir araya toplamak, köyde herhangi bir dargınlık veya başka bir sorun çıktığında onu çözümlmek için de Abdal Mûsa kurbanı yapılır.

Abdal Mûsa kurbanlarında, kurban ve diğer masraflara, âyinde bulunacak olanların tümü katılır. Ayrıca kurban kesmek isteyen olursa, o da müştereken alınan kurbanı katılır. Abdal Mûsa ceminde kural olarak on iki hizmet yapılır. Özellikle bazı bölgelerde görgü âyinleri, Abdal Mûsa kurbanı gibi herkesin masrafa katılması biçiminde yapıldığı için, o tür âyinlerde on iki hizmetin yapılması zorunludur. Belli bir amaçla yapılmayan

Abdal Mûsa kurbanlarında, dua, düvaz ve kurban tekbirlemekle iktifa edilebilmektedir.

Bu âyinlerde, bölgelere göre veya talîplerin bağılı buldukları ocaklara göre, temel inançta birlik olmakla beraber, ayrıntılarda önemli farklılıklara rastlanmaktadır.

Doğu Anadolu'nun bazı kesimlerinde «Dede» geldiği zaman, komşular toplanıp beraber kurban keserler. Buna iştirak kurbanı denmektedir. Burada düşkün olanlar sorulub ayrılır. Bunu takiben günde bir veya bir kaç ev görgüye girer. Görülen ev görüldüğü gün kendi adına terceman kurbanı keser. Buralarda mîraçlama tevhid'den önce yapılmaktadır. Abdal Mûsa kurbanına buralarda pek rastlanmamaktadır.

Bazı kesimlerde on iki hizmet yapılmadan düvaz ve dua ile yetiniliyor. Bu yörede Abdal Mûsa kurbanı yaygın.

Erzurum çevresinde kurban bir boy veya ailece toplu olarak kesiliyor. On iki hizmet her zaman yapılmıyor. Abdal Mûsa kurbanına pek rastlanmıyor.

Orta Anadolu çevresinde cem âyininde tevhid çekilmemektedir. Abdal Mûsa kurbanının yapılması köyün görülmesine bağlıdır. Yıl kurbanı, Musâhip kurbanı keserler. Genellikle görgü kurbanları bitince müştereken bir Abdal Mûsa kurbanı yaparak o devredeki hizmetleri mühürlemiş olurlar. Hızır orucu tutmak geleneği de yoktur.

Bu kısa örneklerden de anlaşılacağı üzere, tüm Alevî - Bektaşî toplumunu kapsayan bir âyin örneği vermek olanaksızdır. Zira, iki komşu köy arasında veya aynı köyde bulunan başka başka ocaklara bağlı dede'lerin uygulamaları arasında, temel inançta birlik olmakla beraber, ayrıntılarda önemli sayılabilecek farklılıklar bulunabilmektedir.

Burada örnek vereceğimiz görgü âyini, başka deyimle terceman kurbanı, bazı yerlerde yapılan bu tür âyinlere kelimesi kelimesine uymayabilir. Ayrıntılardaki bu farklılıkları tek tek saymayı faydalı ve gerekli görmemekteyiz.

*«Seyran edüp bu âlemi gezerken
Nazar kulûb gördüm bir bölük canlar
Cümlesinin erkânı bir yolu bir
Muhammed - Ali'ye çıkar yolları*

— Kul Himmet —

GÖRGÜ CEMİ

«Terceman kurbanı», «cem», «Ali cemi», «İçeri kurbanı» da denilen «Görgü cemi» köy halkının, hatta çevreden de gelebileceklerin rahatça oturabilmesine uygun bir evde, veya —varsa— «cem - evi» denilen özel olarak yapılmış odada yapılır. Bazı yerlerde bu koşul aranmamakla beraber, genellikle, görgü cemine ancak musâhipliler daha önce görülmüş olanlar ve görülmeye talip olanlar girebilirler. Ceme girecek olanlar sabahın erken saatlerinde «Pîr'in destûru ile» Hakk'a çağrılırlar. Akşam ortalık karardıkdan sonra davet edilenler eşleriyle beraber «Hak meydanı» olarak kabul edilen cem evine gelmeye başlarlar. Cem evine gelen erkekler ve bacılar, getirdikleri çörek, kuru yemiş veya meyva gibi yiyecekleri lokma işiyle görevli hizmet sahibine verdikten sonra yan yana iki el göğüste veya sağ el göğüste, sol el aşağıya salınmış, sağ ayak başparmağı sol ayak üzerine konmuş ve vücûd hafifce öne eğilmiş olarak duaya dururlar. Buna «Dâra durmak» veya «Peymançeye durmak» da denilir. Dede :

«Allah... Allah... Lokmalar kabul ola. Muradlar hâsıl ola. Hak - Muhammed - Ali kabul eyleye. İmâm Hasan, Şâh Hüseyin, Hünkâr Hacı Bektaş Velî defterine kayıd ola. Nûr-ı Nebî, Kerem-i Ali Pîrimiz Hünkârımız Hacı Bektaş Velî, gerçek erenler demine hû...» diye dua verir.

Getirdikleri yiyecekler ve dem şişesi ellerinde olmak üzere de dâra durulabilir. Dua'yı aldıktan sonra yiyecekleri bu işle görevli hizmet sahibine verirler. Bir çok yerlerde genellikle böyle yapılmaktadır. Dua'yi alan eşler diz üzeri gelerek meydana niyaz ederler. Böylece hem «Âdeme» secde edenlere karışmış olurlar, hem de tüm ceme katılmış olanlarla niyazlaşmış, görüşmüş olurlar. Ayrıca dede ile veya cemde bulunanlarla görüşülmez. Bazı bölgelerde dua'dan sonra meydana değil dede'nin oturduğu posta veya dede'ye niyaz edilir. Bundan sonra eşlerden erkekler, yönü dede'den tarafa gelmek üzere, orta yerde büyükce bir boşluk bırakarak halaka (daire) teşkil edecek biçimde otururlar. Cemaatın kalabalık oluşuna göre bu halaka üç ve daha fazla sıra olabilir. Burada herkes birbirine dönüktür. Böylece, «Tarikat namazı duvara bakarak hoca'nın arkasında değil; cemâl'e, dîdar'a bakarak kılınır», sözünde olduğu gibi herkes yüzyüze oturur. Dua ve niyazdan sonra

eşlerden kadınlar (bacılar) erkeklerin teşkil ettiği halaka'nın geri tarafında münasip bir yerde topluca otururlar.

Cem evine gelmeden önce kadın erkek, herkes abdest alır. Görgüsü yapılacak olanların tüm yıkanmaları, başka deyimle, boy abdetti almaları gereklidir.

Evlü olanlar, genel kural olarak görülmek ve görgü cemine katılabilmek için musâhibli olmak zorunluğundadırlar. Fakat bu kaide her bölgede uygulanmamaktadır. Özellikle derviş Bektaşîlerinde hiç yok gibidir.

Cem'de on iki hizmetin sahipleri :

1. Dede (Sercem'de denilir. Cemî yönetir.)
2. Rehber (Görgüsü yapılanlara ve ceme katılanlara yardımcı olur.)
3. Gözcü (Cemde düzeni ve sükûneti sağlar.)
4. Çerağcı (Çerağ'ın yakılması, meydanın aydınlatılması ile görevlidir.)
5. Zâkir (Deyiş, düvaz, miraçlama söyler. Genellikle üç kişidir. Saz çalarlar.)
6. Ferraş (Câr —süpürge— çalar. Gerekirse rehberine yardım eder.)
7. Sakka —İbrikdar— (Sakka suyu dağıtır.)
8. Sofracı —Kurbancı— (Kurban ve yemek işlerine bakar.)
9. Pervane —Semahcı— (Samah yapanlar.)
10. Peyik (Cem'i, komşulara haber verir.)
11. İznikci (Cem evinin temizliğine bakar.)
12. Bekçi (Cem'in ve cem'e gelenlerin evlerinin güvenliğini sağlarlar, beklerler.)

Dede'den başka diğer hizmet sahipleri, sağ başta rehber (Baba) olmak üzere, iki elleri göğüste veya sağ elleri parmakları açık olarak göğüste, sol elleri serbest bırakılmış, sağ ayak başparmağı sol ayak üzerinde, vücûd hafifçe ileri eğik olarak meydanın ortasında birlikde dâr'a dururlar. Her hizmet sahibi, hizmet sırası geldikçe ayrı olarak dâr'a durup duasını alabilirse de genel olarak kural tüm hizmet sahiplerinin birlikde dua almasıdır.

Dede'nin hizmet sahiplerine verdiği dua şudur :

«Allah... Allah... Akşamlar hayrola, hayırlar fethola, şerler defola Hizmetleriniz kabul ola. Muratlarınız hasıl ola. Hazır, gaib, zâhîr, bâtın âyini cem erenlerinin nûr cemâllerine aşkola. On sekiz bin alemle birlikde mü-

mîn - müslîm cümle kardaşlarımızı Muhammed - Ali gülbanginden mahrum eylemeye. Allah cümlemizi dîdar'ı Ehl-i beyt'e, meşreb-i Hüseyine nail eyleye. Muhammed-el-Mustafa, Aliyye'l-Murtaza, Cebrail-ül-Musaffâ Gözcü Er Mustafa, Gûlam Kanber, çerağcı Cabir Ensârî, Selman Farîsi, Bilâl Habeşî, Kurbançı Mahmud'el Ensârî, Gûlam Kîsanî, Semahcı Ebû-Zer-Gıfârî, Fatıma bacı, Amr-ı Eyyar ve İznikçi Hüzeyme'nin hüsn'ü himmetleri üzerinizde ola, saklaya, bekleye... Dil bizden nefes Kutb-ül Arifin, Gavs-el-Vasilin Hünkâr Hacı Bektaş Velî'den ola. Nûr-ı Nebî, Kerem-i Ali, Gûlbang-i Muhammedî Dem-i Pîr, Hünkâr Hacı Bektaş Velî gerçek erenler demine hû...»

Duadan sonra, hizmet sahipleri meydana niyaz edip tekrar topluca dâr'a geçerler. Dede :

«Tecellâ, tevellâ Hakk'a yazıla. Tecellânız temiz yüzünüz ak ola. Tecellâ gören cehennem nârı görmeye. Erenlerden himmet, şey'an-Lillâh Allah eyvallâh...» der.

Hizmet sahipleri hizmetleri başına giderler.

Ferraş (Carcı) meydana üç defa süpürge çaldıktan sonra süpürgeyi sol koltuğuna alarak dâr'a durur ve :

«Allah Allah... Gürûh-u Nâci'yim. Kırklar meydanında süpürgeciyim. Pîr divânında durucuyum. Hamd-ü-Lillâh Pîrimiz Hazret'i Bektaşî'dir. Âl i Muhammed'den üstadımız Seydî Ferraşîdir. Allah eyvallah. Nefes Pîr nefesidir.»

Tercümanını okur.

Dedenin :

«Allah Allah... Hizmetin kabul ola. Muradın Hasıl ola. Seyyid Ferraş Efendimizin himmeti üzerinde ola. Gerçek erenler demine hû...»

diye yaptığı duadan sonra bulunduğu yere niyaz edip geri geri çekilerek meydanı terkeder.

Görgüye çıkacak olanlar, iki musâhib aile olarak genellikle dört kişidir. İçlerinde yaşı büyük erkek sağ başta, solunda eşi, onun solunda diğer erkek ve onun solunda eşi olmak üzere yalın ayak, bellerinde «Kemberbest» kuşağı Dâr'a dururlar.

Rehber, Görgü Dâr'ında bulunan dört kişinin sağına geçip, meydana niyaz ettikten sonra :

«Kalâ rabbenâ zalemnâ enfüsenâ ve in lem tag'fir lenâ ve terhamnâ lenekunenne minelhasirîn(287).» âyetini okur. Rehber şöyle devam eder :

«Allah... Allah... Eli erde, yüzü yerde, özü dâr-ı Mansur da, Hak - Muhammed - Ali yolunda, Erenler meydanı, Pir divanında, canı kurban, teni terceman On İki İmâm ve on dört Masûm Pâk Efendilerimizin dostlarına dost, düşmanlarına düşman olmak kavliyle; Hak erenlerin nasihatını kabul, müktezasiyle amel etmek üzere yalın ayak yüzü üzre sürünerek gelmiş —(... görgüye girenlerin baba ve kendi adları)— âyini cem erenlerinin izni icazetiyle Muhammed - Ali yoluna, Seyyid Muhammed Hünkâr Hacı Bektaş Velî Tarik'i Nâzeninine dahil olmak üzere koç kuzulu kurbanlarıyla gelmişler, Hakk'ı görmüş, râh'ı Hak bilmiş, Nesîmi gibi yüzölüp, Mânsur gibi asılıp, Fazlı gibi borçdan halas olmak dilerler. Himmet-i Pir niyaz ederler. Allah Eyvallâh.»

Dede, Cemde bulunanlara hitaben :

«Âyini cem erenleri. Siz bu canlardan razı mısınız?» der. Dede bu soruyu yüksek sesle üç defa tekrarlar. Görgüye çıkanlar genellikle, daha önceden şikâyete konu olacak bir anlaşmazlık bırakmadıkları için, istekli çıkan pek olmaz. İstekli çıkarsa, isteği kabul edilir ve cemaatin aracılığıyla sorun halledilir. İstekli yoksa, cemde bulunanlar ayağa kalkmadan oldukları yere niyaz ederler. Bu suretle razı olduklarını bildirmiş olurlar.

Dede :

Yâ eyyühellezine âmenüt tekullâhe ve kuru maas sadıkîn(288).» âyetini okuyarak :

«Tevbe günâhlarımıza estağfurullah, elimizle, dilimizle, belimizle işlediğimiz günâhlarımıza tevbe - estağfurullah, kalbimizle cem-i âzâmızla işlediğimiz günâhlarımıza tevbe - estağfurullah, isyânımıza tevbe - estağfurullah.

*Can-u dilden el bağladım evliyâ erkânına
Hamd-ü Lillâh gene durdum Pirimin divânına
El'aman sığındım erenler lûtf-u ihsânına
Bu yolda canım kurban Pirimin Fermânına*

Ber Cemâl-ı Muhammed, kemâl-i Hasan, Huseyn. Ali Ra Bülend'e salâvat...» der ve tüm âyin-i cem erenlerini salâvat vermeye çağırır.

Hep birlikte :

«Allahümme salli alâ Seyyidina Muhammed-in ve Alâ âl-i Muhammed» diyerek salâvat verilir.

(287) Kur'ân A'raf sûresi âyet 23 (Her ikisi «Rabbimiz kendimize yazık ettik. Bizli başışlamaz ve bize merhamet etmezsen, biz kaybedenlerden oluruz» dediler.)

(288) Kur'ân Tevbe sûresi âyet 119. (Ey inananlar. Allah'dan sakının. Doğrularla beraber olun.)

Dârda bulunanlar, yani görülenler yüz üzeri kapanıp secdede dururlar.
Dede :

«Geldiğin Ali yolu, durduğun Mânsûr dâr'ı, Gördüğün Hak dîdârı. Hak cesedine can verdi. Kalbine îmân verdi. Ağız talib, dil mürşid : Erenler meydanında ne gördün ne işittin?» diye sorar. Dârdakiler, başlarını secdeden kaldırmadan :

«Hak gördük, Hak işittik.» derler.

Dede, başları secdede olan taliplere şunları telkîn eder :

«Allah eyvallâh kapısında, döktüğün varsa doldur. Ağlattığın varsa güldür. Yıktığın varsa kaldır. Doğru gez. Dost gönlünü incitme. Mürşide teslim-i rızâ ol. Yalan söyleme, haram yeme, zîna etme. Elinle komadığın şeyi alma, gözünle görmediğin şeyi söyleme. Gelme gelme dönme dönme. Gelenin malı dönenin canı. Riyâ ile ibadet, şirk ile taât olmaz. Söylediğin meydanın, sakladığın senin. Allah Eyvallâh...»

Bunun üzerine Görgüsü yapılanlar dâr'a kalkarlar.

Dede sorar :

«Erenler meydanın da Pîr huzurunda mürşidine teslim-i rıza oldun mu? Allah - Muhammed - Ali, On İki İmâm ve Ehl-i beyt soyuna îmân-ü ikrar ettin mi? Kazaya razı olup kadere bağlandın mı? Nâcilerin pişüvâsı İmâm Ca'fer Sâdık'ın içtihadı üzere Hak dediğimizi Hak bilip, bâtil dediğimizi bâtil bildin mi? Muhammed - Ali'nin ve Ehl-i beyt'inin sevdiğini sevip tevellâ, sevmediğini sevmeyip teberra ettin mi? Dört kapı kırk makam Hak mı? On iki yas-ı mâtem Hak mı? Sûret-i Hak'dan görünüp, dünya menfaatıyla gözünü kamaştırarak münâfıkların sözlerine aldanıp erenler yolundan uzaklaşırsan mahşer günü yüzün kara olsun mu?»

Dârdakiler her soruya «Allah eyvallah» derler.

Dede :

«Allah - Muhammed - Ali, Hünkâr Hacı Bektaş Velî ikrarınızda sabitkadem eyleye, gerçek erenler demine Hû.» diye dua eder.

Bunun üzerine görülenler aynı sırada olmak üzere Dede'nin önünde diz üzeri otururlar. Dede en sağ tarafda oturan talib'in sağ elinden tutar, baş parmağını kendi başparmağına rapteder. Talib sol eliyle Dede'nin dâmeninden (eteğinden) tutar. Onun solunda oturan eşi ve diğerleri kendi-

nin sağında bulunanın eteğinden tutar. Dede, görülenlerin kulaklarına yakın bir mesafeden, onların işitebileceği hafif bir sesle «Yedullâh» âyetini okur :

«Bismillahir rahmanir rahîm.

Innellezine yûbayiuneke innemâ yûbayiunallah, yedullâhi fevka Eydihim, femen nekese feinnemâ yenküsi alâ nefsih, ve men Evfâ bimâ ahede aleyhullâhee feseyü'tili ecren azimâ(289.)»

Bu âyetin okunmasından sonra, Dede, cem evinde bulunanların tümünün işitebileceği yüksek sesle :

«Lâ fetâ illâ Ali lâ Seyfe illâ Zülfikâr(290.)»

«Nasrûn-min Allahi ve fethûn karîb ve beşş'ül mü'minîn(291.)»

«Yâ Allah - yâ Muhammed - yâ Ali

Pirimiz üstadımız Kûtb-ı âlem Hünkâr Hacı Bektaş Velî.

Şâh'ı Horasân ... Destur-ı Pir.»

Diyerek görülen tâliblerin ayrı ayrı sırtına, sağ elinin parmakları açılmış vaziyette, üç defa vurur. Bu Âl-i abâ (Muhammed, Ali Fatıma, Hasan, Hüseyin) pençesidir. Dede ister kendi tâlibini görsün, ister vekil sıfatıyla başka ocak tâliblerini görsün aynı duayı okuyup, aynı işlemi yapar. Yapılan görgü Hünkâr Hacı Bektaş Velî'ye nisbet edilmektedir.

Erkân'la görgü yapan Dede'ler de aynı duaları ve aynı işlemi yaparlar. Yalnız tâlibin sırtını «erkân» adı verilen melheb ağacı ile sıvazlarlar.

Görgüsü yapılmakta olan canlar meydan niyaz edip, geri geri çekilerek yerlerine giderler.

Bundan sonra, meydana kurban getirilir. Kurbanı su ve tuz verildikten sonra Kurban sahibi, yönü dedeye dönük olmak üzere sağ eliyle kurbanın sağ ayağını hafifce havaya kaldıracak biçimde tutar. Sağ ayağının ucu ile sol ayağını kapatır. Gerektiği takdirde, özellikle kurban birden fazla ise kurbanlıklar veya cem evinde bulunan canlar yardımcı olurlar.

Dede evvelâ şu âyetleri okur :

«Felemmâ eslemâ ve tellehü lilcebîn»

«Ve nâdeynâhü enyâ İbrahimü»

«Kad saddockterrü'ya inna kezâlike neczilmuhsinîn»

«İnne hâzâ lehüvel belâülmübîn»

«Ve Fedeynâhü bizibhun azim(292.)»

(289) Kur'ân Fetih sûresi âyet 10. (Ey Muhammed. Şüphesiz sana baş eğerek ellerini verenler, Allah'a baş eğip el vermiş sayılırlar. Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir. Verdiği bu sözden dönen ancak kendî aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük ecir verecektir.)

(290) Hadis. (Ali'den başka fâtih, Zülfikardan başka kılıç yoktur.)

(291) Kur'ân —âyet— (Yardım Allah'dandır. Kazanç (fetih) yakındır. İnananlara müjde olsun.)

(292) Kur'ân Sâffât sûresi âyet 103 - 107. (İkisi de Allah'a teslim oldular. Babası oğlunu alını üzerine yatırdı. Biz, «Ey İbrahim, rüyayı gerçek yaptın» dedik. Bu denemede onu ödüllendirdik. Ona bir kurban fidye verdik.)

Ondan sonra Dede :

«Kurban-ı Halî, Ferman-ı Celîl, Tığ-ı Cebraîl, İtaatı İsmâil» diyerek, kurbanlarıyla birlikde tekbîr getirirler :

- «— Allâh-ü Ekber... Allâh-ü Ekber... Allâh-ü Ekber... Eşhedü en Lâ ilâhe illâllâh Vallâh-ü Ekber... Allâh-ü Ekber Ve Lillâh'il hamd.
— Allâh-ü Ekber... Allâh-ü Ekber... Allâh-ü Ekber... Eşhedü en Lâ ilâhe illâllâh Vallâh-ü Ekber... Allâh-ü Ekber Ve Lillâh'il hamd.
— Allâh-ü Ekber... Allâh-ü Ekber... Allâh-ü Ekber... Eşhedü en Lâ ilâhe illâllâh Vallâh-ü Ekber... Allâh-ü Ekber Ve Lillâh'il hamd.

Lâ fetâ illâ Ali lâ seyfe illâ Zülfikâr.

Nasrûn-min Allahi ve fethiün karîb ve beşsr'il mü'mînîn

Yâ Allah. Yâ Muhammed. Yâ Ali.

Pirimiz üstadımız Hünkâr Hacı Bektaş Velî.

Diyelim gönül birliğiyle Allah... Allah...»

Dede, bunları söyledikten sonra aşağıdaki gülbank'ı söyleyecektir. Tüm cem evinde bulunanlar, secde'ye varırlar, gülbank'ı alınları yerde dinlerler, her cümle sonunda bir ağızdan «Allah... Allah...» uerler.

«Allah... Allah... Akşamlar hayır ola. Hayırlar reth ola. Şerler def ola. Münkirler mat münafıklar berbad ola. Mü'minler şâd ola. Meydanlar âbâd ola. Sîrlar mestur, gönüller mesrûr ola. Hak, Muhammed Ali yardımcımız ola. On İki İmâm, On dört mâsum pâk, on yedi kemerbest katarlarından didârlarından ayırmaya Pirimiz Üstadımız Hünkâr Hacı Bektaş Velî muin ve dest'girimiz ola. Cenab-ı Hak münkir münafık şerrinden, adû mekrinden hîfz-ı emande eyleye. Dertlerimize derman, hastalarımıza şifâ, borçlarımızı edâ nasîb ve müyesser eyleye. Allah, devlet ve milletimizin kılıcını keskin sözünü üstün eyleye. Gökden hayırlı rahmetler, yerden hayırlı bereketler ih-san eyleye. Nâmerde muhtaç eylemeye. Kurbanlarımızı, Dergâh-ı İzzetinde kabûl eyleye. Lokmaya sevâb yazıla. Kazaları, âfetle-i, belâları defetmiş ola. Dil bizden netes Hazret-i Hünkâr'dan ola. Nûr-ı Neb-i Kerem-i Ali Gülbank-ı Evliyâ Hünkâr Hacı Bektaş Velî. Gerçek erenler Demine hû.»

Duayı müteakip, Zâkirler kurbanla ilgili üç nefes bir düvaz söylerler.

*«U·ur idik uyardılar
Diriye saydılar bizi
Koyun olduk ses anladık
Sürülye saydılar bizi*

*Sürüküp kasaba gittik
Kanarayı mekân ettik
Didar defterine yettik
Sıraya saydılar bizi*

Hâlimizi hâl eyledik
Yolumuzu yol eyledik
Her çiçekden bal eyledik
Arıya saydılar bizi

Hak divanına dizildik
Pir defterine yazıldık
Bai olduk şerbet ezildik
Doluya saydılar bizi

Pir Sultan'ım Haydar şunda
Çok keramet var insanda
O cihanda bu cihanda
Ali'ye saydılar bizi

— Pir Sultan Abdal —

«Bu gün erenlere kurban
Scrim meydanda meydanda
Kalbim ikrar canım feda
Camm meydanda meydanda

Kellemi koltu'ma aldım
Kan ettim kapına geldim
Ettiğime nâdim oldum
Elim meydanda meydanda

Yoktur mülküüm tîmarım
Aslâ kalbimde gûmanım
Ai malım varlığım canım
Başım meydanda meydanda

Mü minlere hülle biçin
Şer işleklerden kaçın
Bülbül oldum bir gül için
Zârım meydanda meydanda

Mürîd olan olur velî
Velî olan olur ganî
Nesimî'yem üzün beni
Derim meydanda meydanda

— Seyyid Nesimî —

«Yüz bin matah gelir satılmak için
Dükkânlar kurulmuş şâr'ı vardın mı
Müşteri var anda mal almak için
Mürşîd huzûruna dâr'a vardın mı

Mürşîdin emrine olursan teslim
Hak senden ayrılmaz sendedir kadîm
Nefsin Nemrûd senin, rûhun İbrahim
Halil ile bile nâr'a vardın mı

Frenler yoluna doğru gelirsen
Pir'den hayır nimmet alabilirsen
Cerçekler dâr'ına durabilirsen
Medet, müriüvvet diyip Pir'e vardın mı

Pir'in söylediği Hakk'ın sözüdür
İnsanı kurtaran kendi özüdür
Kimi sâf mü'mîn olur kimi azıtır
Scfi bin can ile Yâr'e vardın mı

Virdî Dervîş kurban edegör seri
Ayrılma yolundan olma serseri
Ali'nin evlâdı Rasûl'ün yârı
E.acı Bektaş gibi er'e vardın mı

— Virdî Dervîş —»

«Akıl ermez yaradanın sırrına
N. uhammed Ali'ye indi bu kurban
Kurban olam kudretinin nûruna
E.asan Hüseyin'e indi bu kurban

(1 İmâm Zeynel'in destinde idim
Muhammed Bâkır'ın dostunda idim
Ca'fer-i Sâdık'ın postunda idim
Mûsa Kâzım, Rızâ'ya indi bu kurban

Muhammed Takî'nin nârunda idim
Aliyyün - Naki'nin sırrında idim
Hasani'l-Askeri'n dârın da idim
Muhammed Mehdi'ye indi bu kurban

Aslı Şâh-ı Merdan, gürûh'u Nâci
Gerçeğe bağlıdır bu yolun ucu
Senede bir kurban tâlibir. borcu
Pir-i Tarikat'a indi bu kurban

Tarikattan hakikate ereler
Cennet-i Âlâ'ya hülle sereler
Muhammed - Ali'nin yüzür: göreler
Erenler aşkına indi bu kurban

Şâh Hatâyim eder bilir mi her can
Kurbanın üstüne yürüdü erkân
Tırnağında tesbih kanında mercan
Mü'mîn müslüman'a indi bu kurban

— Hatâyi —»

Düvaz bitince, Zâkirler sazlarının üstüne hafif eğilerek, «Allah... Al'ah...»
diyip dua isterler.

Dede, onlara dua verir :

«Allah. Allah. Hizmetleriniz kabul, muradlarınız hasıl ola. Ağzınız ağrı derd görmeye. Zikrettiğiniz erenlerin evliyâların himmetleri üzerinizde hazır ve nâzır ola. Dem-i Hünkâr, kerem-i Evliyâ, gerçek erenler demine hû...»

Duayı takiben, Ferraş (Süpürgeci) meydana üç defa car (süpürge) çalar. Ve süpürgeyi sol kolunun altına alarak Dâr'a durur. Dede :

«Allah. Allah. Hizmetin kabul ola. Murad'ın hasıl ola. Seyyid Ferraş efendimizin himmeti üzerinde ola. Erenler demine hû.»

Diye dua verir.

Burada söylenen nefesler ve düvaz, doğal olarak bölgelere veya zâkir (âşık, ozan) in bilgisine göre değişir. Belli bir nefesin veya düvaz'ın söylenmesi zorunluğuyoktur.

Kurban işlerinin de böylece bitmesiyle Dede, O zamana kadar diz üzeri oturmakta olan cemaata :

«Dar çeken didar göre... Erenler sefasına vara... Gerçeğe hû...»

Diyerek bir mo'la verir. «Eşik yoklayana da destur» verir. İhtiyacı olanlar dışarı çıkarlar. İçenler, siğara yakabilirler. Bir süre sonra hizmet'e, «Çerağ Uyarılması» ile başlanır.

Cerağcı önceden temiz bir bez içine tuz kor. Kurbanın eritilmiş yağı bir kaba konulur. Yanacak biçim de fitil yapılır. Gelenek bu olmakla beraber, hazır mum'da çerağ olarak yakılmaktadır. Cerağcı çerağ malzemesini Dede'nin bulunduğu yere yakın olmak üzere meydana koyup dâr'a durur. Cemaatin da duyacağı yüksek sesle şu âyeti okur :

«Bismillahir Raivranir Rahim»

«Allâhü Nûrus sem'vati vel ard meselü nûrihi kemüşkâtin fihâ nısbah, elmısbahu fi zucace, ezzucacetü ke enneha kevkebün düriyün yukadü min şeceretin mübâreketin zeytunetin lâ şarkıyyetin ve lâ gartıyyetin yekadü zeytuha yudıy ü ve lev lem temseshü nâr, nûrun alâ nâr, yehdillâhü linurihi men veşüü, ve yadribullâhül emsale lin nâs vallahü bi külli şey in alim(293).»

Eğilip Çerağı uyandırır (Yakar) Çerağ yanarken diz üzeri şu tercemanı okuyarak cem erenlerini selâvat vermeye çağırır :

(293) Kur'ân Nûr sûresi âyet 35. (Allah göklerin ve yerin Nûru'dur. O'nun nûru içinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer. O ışık bir cam içindedir. Cam ise sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Bu, ne yalnız doğuda ne de yalnız batıda bulunan bereketli zeytin ağacından yakılır. Ateş düşerse bile, neredeyse yağın kendisi aydınlatacak. Nûr üstüne nûrdur. Allah dilediğini Nûruna kavuşturur. Allah insanlara tâsîliler verir. O her şeyi bilir.)

«Çerağ-ı rüşan, fahr-i dervişan, zuhûr-ı imân, Himmet-i Pîran, Pîr-i Ho-
rasân, Küşâd-ı Meydan, Kuvve-i Abdalân, Kanun-u evliyâ gerçek erenler de-
mine hû...

Çerağ-ı evliyâ nurü's-semavat, ki bu menzildir ol turu münacât
Kaçan kim ruşen ola kıl niyaz, Muhammed Ali'ye candan salâvat.»
Tüm cemaat salâvat verir.

«Allahümme Salli alâ Seyyidina Muhammed Mustafa
Allahümme Salli alâ Seyyidina Aliyye'l Murtaza
Allahümme Salli alâ Seyyidina Hasanü'l Müctebâ
Allahümme Salli alâ Seyyidina Huseyn-i Kerbelâ
Allahümme Salli alâ Seyyidina Zeyne'l Abâ
Allahümme Salli alâ Seyyidina Bakır Bahâ
Allahümme Salli alâ Seyyidina Ca'fer Rehnüma
Allahümme Salli alâ Seyyidina Kâzım Mûsa
Allahümme Salli alâ Seyyidina Ali Sultan Rıza
Allahümme Salli alâ Seyyidina Muhammed Takî
Allahümme Salli alâ Seyyidina Ali Nakî
Allahümme Salli alâ Seyyidina Hasan Askerî
Allahümme Salli alâ Seyyidina Muhammed Mehdî»

Çerağcı, Salâvattan sonra, Çerağın sağına soluna ve önüne niyaz ettik-
den sonra ayağa kalkar, geri geri çekilir, meydanın orta yerinde dâr a gelip
şu düvaz'ı okur :

«Çün Çerağ-ı Fahr uyandırdık Hûda'nın aşkına
Seyyid-el-Kevneyn Muhammed Mustafa'nın aşkına

Saki-i kevser Aliyye'l Murtaza'nın aşkına
Hem Hatice Fatıma Hayriün'nisânın aşkına

Şâh Hasan Hulkî Rızâ hem Şâh Huseyn-i Kerbelâ
Ol İmâm-ı etkiya Zeyne'l Abâ'nın aşkına

Hem Muhammed Bâkır ol kim Nesl-i pâk'i Murtaza
Ca'fer-üs-Sâdık İmâm-ı Rehmümâ'nın aşkına

Mûsa-i Kâzım İmâm-ı serfirâz-ı ehl-i Hak
Hem Ali Musa Rıza'yı Sabira'nın aşkına

Şâh Takî ve Ba Nakî hem Hasenü'l Askerî
Ol Muhammed Mehdî-i Sahib Livâ'nın aşkına

Pirimiz Üstadımız Bektaş Veli'nin aşkına
Haşredek yanan yakılan aşikan'ın aşkına»

Düvaz bitince,

«Ber Cemali Muhammed, Kemâl-i İmâm Hasen Şâh Huseyn. Ali ra Bülende salâvat»

diyerek cemde bulunanları salavât vermeye çağırır. Cem evinde bulunanların hepsi :

«Allahümme Sallî alâ Seyyidina Muhammed ve alâ âl-i Muhammed» diye salâvat verirler.

Bundan sonra Dede, Dür'a durmakda olan Çerağcıya şu duayı verir :

«Allah. Allah. Hizmetin kabul Muradın Hası! ola. Câbir Ansari'nin himmeti üzerinde ola. Gerçek erenler demine hû.»

Çerağcının meydanı terketmesinden sonra zâkirler üç düvaz okurlar.

Çerağ ile ilgili düvazlar tercih edilir. Aşık çerağ ile ilgili çeşitli düvaz bilmiyorsa başka düvazlar da söyleyebilir. Hatâyî'rin ünlü bir düvazı, nakarat değiştirilmek suretiyle üç defa okunur. Üç düvazın söylenmiş olduğu bölgeler de vardır.

«Hata ettim Hûda yaktı delili(294)

Muhammed Mustafa yaktı delili

Ol Âli abâ'dan Hayder-i Kerrar

Aliyyü'l Murtaza yaktı delili

Hatice'tü. Kübra Fatıma Zehra

Ol Hayrî'n nisâ yaktı delili

İmâm Hasen aşkına girdim meydana

Huseyn'i Kerbelâ yaktı delili

İmâm Zeynel, İmâm Bakır-ü Ca'fer

Kâzım Mâsa Rızâ yaktı delili

Muhammed Takî'den hem Ali Nakî

Hasanü'l Askerî yaktı delili

Muhammed Mehdî ol sahib zaman

Eşiğinde âyet yaktı delili

Bilirim günâhum hadden aşubdur

Hünkâr-ı Evliya yaktı delil.

On İki İmâ'ndandır bu nûr Hatâyî

Şir-i Yezdân Alı yaktı delili

— Hatâyî —>

«Yaktı Delili» nakaratı ikinci söyleyişde «Kurdu bu yolu» ve üçüncü söyleyişde «Kabul eylesin» denilerek düvaz üç defa söylenmektedir.

(294) Burada «delil» Çerağ anlamındadır.

Düvaz bitince sazlarının üzerine eğilip dua bekleyen Zâkirlere dede şu duayı verir :

«Allah... Allah... Hizmetleriniz kabul ola. Muradlarınız hasıl ola. Muhammed, Ali, Ehl-i beyt katarlarından, dîdarlarından ayırmaya. Adlarını zikrettiğiniz On İki İmâm'ın himmeti üzerinizde ola. Diliniz derd görmeye. Dil bizden nefes Hazret-i Hünkârdan ola. Gerçeğe hû...»

Bundan sonra Carcı (Ferraş) meydana üç defa car çalıp Dâr'a durur. Dede :

«Allah... Allah... Hizmetin kabul muradın hasıl olsun. Seydi Ferraş'ın yoldaşı olasın. Ellerin derd gönlün keder görmesin. Gerçekler demine hû...» diye dualar.

Duayı takiben, sakka (İbrikar) bir elinde leğen diğer elinde İbrik olduğu halde, Dede'den başlamak üzere orada bulunanların hepsinin eline su döker. Bu daha çok sembolik bir yıkama, bir nevi abdesttir. Zira, Ceme katılan her can, cem evine gelmeden kendi evinde abdest almıştır. Abdestsiz ceme katılmaz. Cemaatın eline su döken İbrikar ve yanında elinde havlu bulunan bir bacı birlikde dâr'a dururlar. Dede :

«Allah... Allah... Hizmetleriniz kabul ola. Dileğinizi Hak Muhammed Ali vere. Elleriniz derd görmeye. Gönlünüz incinmeye. Yoluna hizmet ettiğiniz Pîr'in himmeti üzerinizde ola. Dil bizden nefes Hünkârdan ola. Gerçeğe hû...» diye dua eder.

Bundan sonra sıra «Tevhîd»e gelmiştir. Adından da anlaşılacağı üzere Allah'ın birliği zikredilen tevhdde, taclama düvaz'ı ile kutsal isimler de anılır. Taclama düvazının her kıt'a arasında, cemaat tümüyle tempo tutarak :

«Lâ İlâhe İllâllah» derler ve tempoya uyararak iki tarafa vecid ve hüsu içinde dalgalanırlar.

Tevhîd her bölgede çekilmemektedir. Fakat Alevî - Bektaşî ayininin temel kurallarındandır.

Zâkirler Dede'den destûr isteyerek düvaz'a başlarlar :

*«Bu gün Pîr bize geldi
Gülleri taze geldi
Önü sıra Kanber'i
Ali Murtaza geldi
(Lâ İlâhe İllâllah)
Ali Murtaza Şâhım
Yüçüdüür kiblegâhım
Miracda ki Muhammed
Âlemde padişâhım
(Lâ İlâhe İllâllah)*

Padişâhım Yarağan
Okur akdan karağan
Ben Pirden ayrılalı
Yüz yıl geçti araaan
(Lâ İlâhe İllâllah)

Aramı uzattılar
Yâreme tuz atular
Bir kul geldi Fazlı'ya
Bedestende satılar
(Lâ İlâhe İllâllah)

Sattılar bedestenâe
Ses verir gülistanâa
Muhammed'in hâtem'i
Bergüzâr bir arslanda
(Lâ İlâhe İllâllah)

Arslanda bergüzârım
Pir hayâlin gözlerim
Hep hasretler kavuştu
Ben hâlâ intizarım
(Lâ İlâhe İllâllah)

İntizarım çekerim
Lebleri bal şekerim
Ben Pir'den ayrı üşdüim
Göz yaşları dökerim
(Lâ İlâhe İllâllah)

Dökerim göz yaşını
Bak Mevlâ'nın işini
Kurban eyledi keşiş
Yedi Oğlunun başını
(Lâ İlâhe İllâllah)

Keşiş kurban eyledi
Kâfirler kan eyledü.
Gökden indi melekler
Yerde figan eyledü:
(Lâ İlâhe İllâllah)

Figan eyler melekler
Kabul olsun dilekler
Yezid bir derd eyledi
O derd beni helâkler
(Lâ İlâhe İllâllah)

Yezid bir derd eyledi
Erenler vird eyledi
Pir'im bir şehir yaptı
Kapısın dört eyledi
(Lâ İlâhe İllâllah)

Dört eylemiş kapısın
Lâl-ü gevher yapısın
Yezidler şehid etti
İmâmların hepsin
(Lâ İlâhe İllâllah)

Hasana ağı virdiler
Huseyne kıydılar
Zeynel ile Bâkırı
Bir zindana koydular
(Lâ İlâhe İllâllah)

Zindanda bir ezadır
Ca'fer yolu gözedir
Ca'fer'in de bir oğlu
Mûsa Kâzım Rızâ'dır
(Lâ İlâhe İllâllah)

Takî Nakî ağlarım
Sinem yara dağlarım
Askerî'yi Mehdî'yi
On ikiye bağlarım
(Lâ İlâhe İllâllah)

Müşteriye satarım
Dürlü matah tutarım
Yüküm lâl-ü gevherdir
On ikidir katarım
(Lâ İlâhe İllâllah)

Satarım müşteriye
Kervan kalsın geriye
Cebrail hûş eyledi
Cennetteki Hûri'ye
(Lâ İlâhe İllâllah)

Cebraîl hûş eyledi
Hatırım boş eyledi
Kanat verdi kuluna
Havada kuş eyledi
(Lâ İlâhe İllâllah)

Kuş eyledi havada
Gezer dağda ovada
El kaldırmış melekler
Saf saf durmuş duada
(Lâ İlâhe İllâllah)

El kaldırmış hakkına
İsm'i âzâm okuna
İsm'i âzâm duası
Tatlı cana dokuna
(Lâ İlâhe İllâllah)

Dokunur tatlı cana
Ağlarım yana yana
İmâmlar'ın davası
Kaldı ulu Divâna
(Lâ İlâhe İllâllah)

Ulu Divân kuruldu
Cümle mahlûk âerildi
Yezdân işaret etti
Sûr'u Mahşer vuruldu
(Lâ İlâhe İllâllah)

Pir dediler Ali'ye
Hacı Bektaş Veli'ye
Hacı Bektaş tâci'nı
Vurdu Kızıl Deli'ye
(Lâ İlâhe İllâllah)

Kızıl Deli Tâcımız
Şeyh Ahmet Mirâcımız
Karaca Ahmed gözcümüz
Yalıncağ duacımız
(Lâ İlâhe İllâllah)

Kul Himmet Üstadımız
Bunda yoktur Yâdımız
Şâh-ı Merdân aşkına
Hak vere muradımız
(Lâ İlâhe İllâllah)

— Kul Himmet —

Burada cem evinde bulunan bütün canlar bir ağızdan :

«Lâ İlâhe İllâllah
Ali Mürşid Ali Şâh
Ali Hayder Ali Şâh
Ali Esed Ali Şâh
Ali Şîr'dir Ali Şâh
Eyvallah Şâhim Eyvallah
Lâ İlâhe İllâllah»

şeklindeki yedi mısralık tevhid'i üç defa tempo ile koro halinde okuyup, alın-
larını yere koyarak secde'ye varırlar. O zaman Dede, şu gülbankı okur :

«Allah... Allah...
Meded Allahım meded
Gel derdime derman eyle
Yetiş Muhammed Ali
Gel derdime derman eyle
Hasan Huseyn aşkına
Yardım eyle düşküne
İmâm Zeynel'in aşkına
Gel derdime derman eyle
İmâm Bâkır'ın katına
Ca'fer'in ilm-ü zâtına
Mûsa Rızâ hürmetine
Gel derdime derman eyle
Şâh Takî ve ba Nakî
İmâm Hasanül Askerî
Yarlığa men kemeri
Gel derdime derman eyle
Gel Hak'dan dilek dile
Mehdî Sahib zaman gele
Dedemoğlu Secde kıla
Gel derdime derman eyle»

«Allah... Allah... Vakıtlar hayrola. Hayırlar fethola. Şerler defola. Secdeye inen başlarınız ağrı derd görmeye. Adlarını çağırdığımız On İki İmamların hüsn'ü himmetleri üzerimizde sâyeban ola. Dil bizden nutuk Hazret-i Hünkâr'dan ola. Dem-i Balım kerem-i evliyâ, gerçek erenler demine hû.»

Bu gülbank'ı takiben Dede, veya rehber :

«Allah... Allah... Dâr çeken dîdar göre. Dîdar gören cehennem nârı görmeye. Erenler sefâsına vara. Gerçeğe hû.»

Diyerek hizmete fasıla verirler. Cemde bulunanlar sigara, su, meşrutat içerler. İhtiyacı olanlar dışarı giderler.

Bir süre geçtikden sonra Dede : «Edeb, erkân!» der. Tüm cem erenleri diz üzeri gelir.

Meydanın ortasında Dâr'a gelen Ferraş (Carcı) :

«Hamdü'lillâh Pîr'imiz Hazret-i Bektaş'dır.

Üstadımız Âl-i Muhammed'den Seydî Ferraş'dır

Bercemâl-i Muhammed, Kemâl-i Hasan, Huseyn, Ali Ra Bülend'e Salâvat» der.

Tüm cemaat :

«Allahümme Salli alâ Seyyidina Muhammed ve alâ Âl-i Muhammed» diye Selâvat getirir.

Dede Car duası verir :

Allah... Allah... Hayırlar fethola. Şerler defola. Münkir, münafık mat ola. Süpürgeci Selman... Kör olsun Yezîd-ü Mervan. Carımıza yetişsin Ali Şâh-ı Merdân. Hizmetin Hakk'a geçe. Seydî Ferraş'ın himmeti üzerinde ola. Yüzün ak ola. Nûr-u Nebi Kerem-i Ali Pîrimiz Hünkârımız Hacı Bektaş Velî demine hû...»

Sıra Mirâclama okunmasına gelmiştir. Zâkirler şu mirâclama'yı okurlar :

«Mirâc okudu Cebrail
Muhammed Mustafa mâh'i
Hak emrine oldu kail
Eyledi hem azm-i râh'i
Gayib'dan yandı bir çırak
Çünkü yakın oldu irak
Cebrail getirdi Burak
Bindi ol Habib-ullâh'i
Burak kadem basdı arş'e
Erişti fevk-al Fers'e
Hak kâdirdir cümle iş'e
Eyledi bu gez-nigâh'i

Bir nidâ erişti Hâk'dan
Yâ Muhammed in Burak'dar.
Göz kamaşır şerer-nâk'dan
Mü'minlerin kible gâh'î

Yolda rast geldi bir şir
Yâ ne dir bu işe tedbir
Hâtemi'ni ağzına vir
Sundu iki cihân Şâh'î

Çıktı sitr-el Müntehayâ
Erişti il-a nihayâ
Kavuştı sırr'ı-Hûdayâ
Seyretti Cemâlullah'î

Onda gördü bir nev-civân
Yüzü Şems-i mâh-tâbân
Cemâline oldu hayrân
Nazar kıldı âl-Allah'î

Sordu doksan bin kelâm'ı
Hak ile nîk-nâm'ı
Bir dem eyledi arâm'ı
Bu ne sırdır yâ İlâh'î

Gayibden geldi yeşil el
Verdi si-pâre engür asel
O demde gördü bir mahfel
Selman'ın Şey'en Lillâh'î

Ayak üste kalkdı server
Oldu gönlü gözil enver
Sır ile oldu münevver
Dedi bu Hikmet İlâh'î

Oldu Mirâc'ın mübârek
Hak kıldı Kur'ân tebârek
Şanına Levlâk-e Levlâk
Padişâhlar Padişâh'î

Vardı kırkların cemine
Oturdu Hak makamına
Hû ... dedi gerçek demine
Dem-be dem Rasûlullâh'î

Buyurdu ol nûr-u vâhid
Size armağan bu tevhid
Cümlesi de oldu sâcîd
Zikretti Kelâmullâh'î

Kırklar bir şerbet içtiler
Can ile baştan geçtiler
Cezbe-i aşk'a düştüler
Ettiler kırklar Samah'î

*Gözler-i Kurret'ül ayn
Ali bin Hasan Huseyn
İmâm Zeyne'l-Âbidîn
Gürûh-u nâcî güvâh'î
İmâm Bâkır İmâm Ca'fer
Kâzım Mûsa Rızâ server
Takî ba Nakî Askerî
Muhammed Mehdi penâh'î
Atâ-bahş eyle Lûtfunden
Dâr eyleme rahmetinden
Mahrûm koyma şefkatinden
Gedâ Feyzi pür-günâh'î*

— Feyzullah Çelebi —

Mirâclama'nın onuncu kıta'sında ki :

«Ayak Üstü kalkdı server» mısraı okunurken bütün cem erenleri ayağa kalkarlar. On ikinci kıta'da ki :

«Oturdu Hak makâmına» mısraı okunurken herkes yerine oturur. Zâkir ondan sonra gelen mısra'da :

«Hû... dedi gerçek demine» Derken hep cemaat zâkire katılıp «Hû...» derler.

On üçüncü kıtada ki :

«Cümlesi de oldu sâcid» mısraı okunurken tüm cem erenleri oidukları yere secde ederler.

Mirâclama okunurken genellikle bir erkek ve bir bacı samah yaparlar. Daha fazla samahçı ile kalabalık olmamasına özen gösterilir.

Mirâclama bittikten sonra, samah eden erkek ve bacı yan yana dâr'a dururlar. Dede samahçılarla beraber dua beklemekte olan zâkirlere de dua verir :

«Allah... Allah... Cümle âlemi yeradan nûr-ı Mutlak Yâ Allah, Yâ Allah, Yâ Allah... Nûr-ı Nübüvvet Yâ Muhammed, Yâ Muhammed, Yâ Muhammed... Nûr-ı Velâyet Yâ Ali, Yâ Ali, Yâ Ali... Ekber-i Ümmehât Hatice ve Fatıma analarımız, Hasan, Huseyn, Zeynel, Bâkır, Ca'fer, Mûsa, Rızâ, Takî, Nakî, Askerî ve Mehdi cümle imâmeyn, Kutbü'l-Ârifin gavs-el vasılın Seyyid Muhammed Hünkâr Hacı Bektaş Velî hürmetine yaptığımız ibadetler, okuduğumuz gülbanklar, samahlar ve cümle hizmetler hûzur-u Bârî'de kabul ola... Allah cümle kusur ve günâhlarımızı bağışlaya... Doğru yoldan ayırmaya... Şeytân şerrinden, münâfık mekrinden koruya... Kötülere eş etmeye... Eşimize, dostumuza, komşumuza, çocuklarımıza yeryüzündeki cümle mü'minlerle beraber hayırlı işler hayırlı ameller hayırlı düşünceler nasîb ve mü-

yesser eyleye. Dîdar'ı Ali'den ve meşreb-i Huseyn'den mahrum etmeye. Bilerek bilmeyerek yaptığımız günahlara geri döndürmeye... Samah yapan bacı ve kardaş, mirâclama söyleyen zâkirler hizmetlerinin pîrinden şefaât bulalar. Dil bizden nefes Hünkâr Hacı Bektaş Velî'den ola... Nûr-ı Nebî Kerem-i Ali, gülbank-ı Muhammed Hünkâr Hacı Bektaş Velî, demî Pîr, Kerem-i evliyâ gerçek erenler demine hû...»

Dede duasını bitirdikten sonra zâkirler ayrıca bir müsaade beklemeden, «Kırklar Samahı»nın ağırlanmasını çalmaya başlarlar.

Mirâclama sırasında «Samah» yapanlar saf'daki yerlerine geçip otururlar. Meydanın müsaadesi, genişliği cranında samahcı, «Kırklar samahı» yapmak üzere meydana gelir. Genellikle altı erkek, altı bacı olmak üzere on iki sayısını tamamlarlar. Bulunmadığı takdirde daha az sayıda da olabilir.

Ağırlama :

*«Sabahdan yönümü Hakk'a döndürdüm
Muhammed - Ali'yi göreyim deyu
Dünyanın gâmından çektim elimi
Mürşîd-i Kâmil'e ereyim deyu*

*Varub bir kâmil'e yoldaş olmağa
Ahd eyleyüb ikrarında durmağa
Dört duvarın binasını kurmağa
Ararım üstadım bulayım deyu*

*Âşıkım serimi sevdaya saldım
Aşkın ateşine tutuldum yandım
İmâm eşîğünde peymance durdum
Ali'nin yoluna öleyim deyu*

Yürüme :

*Ol İmâm Hasen'i canımla sevdim
Mazlûm Hüseyin'in gülâmı oldum
İmâm Zeynel ile zindanda durdum
Kendimi kırk pare böleyim deyu*

*Her zaman anarım kesmem zikirim
Adına kurbanım İmâm Bâkır'ın
Dünü gün vird'eyleyip okurum
Ca'fer'den bir nasîb alayım deyu*

Hızlanma :

*Mûsa Kâzım dâmenine niyazım
İmâm Rızâ'ya bağlıdır özüm
Takî Nakî Askerî'yedir sözüm
Mehdî ile kılıç çalayım deyu*

*Kul Veli'm Hakk'a secde caerim
Hakk'ın buyurduğu yola giderim
Dinim Hakk'dır Hak kelâmı ederim
On İki İmâm'a ereyim deyu*

— Kul Veli —

Samah'cılar duaya durur. Dedâ dua verir :

«Allah... Allah... Hayır hizmetleriniz kabul ola. Muradlarınız hâsıl ola. İsteğinizi, dileğinizi Hak, Muhammed, Ali vere. Döndüğünüz samahlardan hayır hasenet göresiniz. Ebû Zerr-Gıfari'nin Hazret-i Fatıma'nın hüsn-ü himmeti üzerinizde ola. Aliyye'l Murtaza Kırklar samahına kaydede gerçeğe hû...»

Samahcılar saftaki yerlerine gidip otururlar. Sıra «Sakka suyuna» gelmiştir. Rehber :

«Edeb, erkân!» der. Herkes diz üzeri gelir. Sakka, su dolu bir kabla «Dâr'a» durur ve şu tercemanı yüksek sesle okur :

«Bismillâhir Rahmânir Rahîm

Ve cealnâ minel maî. Külli şey'ir hayy. Allahümme

Ecelhu şifaün min külli dai.

Selâmullah alâ İmâm Huseyn .. Ve âl-i İmâm Huseyn... Evlâd-ı İmâm Huseyn... Lânetullâh kâtil-i İmâm Huseyn...» (Allah'ın lâneti İmâm Hüseyin'in kâtili üzerine olsun.)

*«Lûlfuna muhtacız eyle ihsan yâ Huseyn
Derdimize senden derman eyle derman yâ Huseyn*

*Gayrî'ye muhtaç kılma âşıkân'ı el'amân
Sen medet kıl bizlere her vakıt yâ Huseyn*

*Sad hezaren Lânet olsun ol gürûh'u dalâl'e
Nakz-ı ahd ile şehîd kıldılar anlar seni Yâ Huseyn*

*İsm-i Pâkin aşkı için zikredeni koyma zulmette hergiz
Bermurad et dide-i giryan ile ağlayanı Yâ Huseyn*

*İznin ile su tabşırdım akşına vermek için
Aşkmla içenlere kıl âb-ı hayat Yâ Huseyn*

Bercemâli Muhammed Kemâl-ı Hâsan Huseyn Ali ra Bülende Salâvat...»

Cemde bulunanlar :

«Allahümme Salli alâ Seyyidina Muhammed ve alâ Âl-i Muhammed» diye Salâvat verirler.

Sakka, elindeki sürahiden küçük bir bardağa birer yudumluk su koyarak Dede ile beraber üç kişiye su verir. Su verirken yüksek sesle :

«Geçmişiz biz can-ü baş'dan erenler aşkına
Can gözü dem be dem Hakk'ı görenler aşkına
Kerbelâ deşt-i gâminde can verenler aşkına
Gözüm yaşı sebil ettim Şâh-ı Şehîdan aşkına»

Der.

Bundan sonra Sakka, meydanın çevresinde dolanarak elinde ki sudan az miktarda olmak üzere tüm cemde oturanlara serper. Bir taraftan su serperken bu iş süresince yüksek sesle :

«Selâmullah Yâ Huseyn... Selâmullah Yâ Huseyn... Selâmullah Yâ Huseyn... Ahmed-i Muhtar aşkına... Hayder'i Kerrar aşkına... Sadık-ı Sakka Selmân Pâk aşkına... Sakkahüm Yâ İmâm Hasan... Sakkahüm Şâh Huseyn... Kıl Şefaât katresi düşene Yâ Huseyn... Yardım eyle ALLAH ALLAH çağrışana Yâ Huseyn... Selâmullah Yâ Huseyn... Selâmullah Yâ Huseyn... Selâmullah Yâ Huseyn...»

Sakka bundan sonra meydanın ortasında dâr'a durur; Dede dua verir :

«Allah... Allah... Hizmetini şeh'dler Şâh-ı kabul etsin. Selmân-ı Pâk'ın himmeti üzerinde olsun. Gerçeğe hû...»

Bundan sonra zâkirler mersiye okurlar :

«İtmeyüp Şâh-ı Peygamber'den hayâ Hak'dan hazer
Kûfiyan-ı bî vefalar nakz-ı ahd etmiş meğer
Kurretül-ayn-ı Rasûl-ü eylemişler derbeder
Var ise gel Hâtır-ı Şâh-ı Rasûlullâh eğer
Ey sabâ var Kerbelâ deştinden eyle bir güzer
Ver bize lûtfet Huseyn İbn-i Ali'den bir haber
Teşnegâne kıl nazar bir katre su bulmuş mudur
Gülistân-ı Ahmed-i Muhtar'ı gör solmuş mudur
Kerbelâ toprağı hep al kan ile dolmuş mudur
Ol Huseyn-i Kerbelâ'ya bak şehid olmuş mudur
Ey sabâ var Kerbelâ deştinden eyle bir güzer
Ver bize lûtfet Huseyn İbn-i Ali'den bir haber
Kırdılar mı gülbün-ü Şâh-ı Nebi'nin dâlini
Kesâiler mi Ol Aliyyel-Murtazá'nın bâlini
Hiç soran var mı yetimân'ın acep ahvâlini
Eyle Tahkik hânedân-ı Ehl-i beyt'in hâlini
Ey sabâ var Kerbelâ deştinden eyle bir güzer
Ver bize lûtfet Huseyn İbn-i Ali'den bir haber
Gel yetimler hâline rahmet Hudâ'nın aşkına
Sadık-ul va'd-ül emîn ol Mustafa'nın aşkına
Fâtih-i Hayber Aliyyel-Murtazá'nın aşkına
Kâffe-i ervâh-ı Pâk-i enbiyânın aşkına
Ey sabâ var Kerbelâ deştinden eyle bir güzer
Ver bize lûtfet Huseyn İbn-i Ali'den bir haber

*Hazret-i Abbas şehîd olmuş mu eyle cüst ü cü
Kavm-i Süfyân orduğâhı Şâh'a etmiş mi gulû
Zaptına almış mıdır nehr-i Fırat'ı ol adâ
Verdiler mi bak yetimâna aceb bir katre su
Ey sabâ var Kerbelâ destinden eyle bir güzer
Ver bize lûtfet Huseyn İbn-i Ali'den bir haber*

*Zulm ile seddoldu mu Râh-ı Şehîd-i Kerbelâ
Çıktı mı eflâke dek âh-ı Şehîd-i Kerbelâ
Bak Zevâle erdi mi mâh-ı Şehîd-i Kerbelâ
Hûn ile âlûde mi Şâh-ı Şehîd-i Kerbelâ
Ey sabâ var Kerbelâ destinden eyle bir güzer
Ver bize lûtfet Huseyn İbn-i Ali'den bir haber*

*Ma'sumân u mazlûmân hep anda kurban oldu mu
Dâmen-i Pâk-i Sekine, Zeyneb al kan oldu mu
Kasım u Leylâ Züleyhâ hep perişan oldu mu
Ehl-i beyt'e bak esîr-i âl-i Mervân oldu mu
Ey sabâ var Kerbelâ destinden eyle bir güzer
Ver bize lûtfet Huseyn İbn-i Ali'den bir haber*

*Bir haber yok mu Harâbi Şâh'dan hayretteyiz
Ağlayub şâm ü seher ah dūzah-ı firkatteyiz
Hâtır-ı nâ şâd pür hüzn ü keder uzletteyiz
Biz mühibb-i Ehl-i beyt mâtem-i sūz mihnetteyiz
Ey sabâ var Kerbelâ destinden eyle bir güzer
Ver bize lûtfet Huseyn İbn-i Ali'den bir haber»*

Mersiye okunmasından sonra, Sofracı elinde ekme ve kurban lokması olduğu halde meydanın orta yerinde dâr'a durur ve şu terceman'ı okur :

«Evvel Allah diyelim... Kadîm Allah diyelim... Geldi Ali sofrası Hak versin biz yiyelim. Allah eyvallah gerçeğe hû.»

Dede dua verir :

«Allah... Allah... Hayır hizmetin kabul, müradın hasıl olsun. Sofran, Kanber'in serdiği sofraya olsun, gerçek erenler demine hû.»

Cemde bulunanların sayısına ve meydanın genişliğine göre bir kaç yere sofraya serilir. Lokmalar konur. Herkes sofrada yerini alır.

Dede :

*«Bismillahir Rahmanir Rahîm
Ve yut'imunettaame alâ hubbihi miskin ve yetimen ve esira.
İnnemâ nu't'imuküm li vechillâhi lâ nüridü minküm cezâen ve lâ
şükura(295).»*

(295) Kur'an İnsan Suresi âyet 8, 9. (Onlar içleri çektiği halde, yiyeceği yoksula, öksüze ve esire yedirirler. Biz sizi ancak Allah rızası için doyuruyoruz. Bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz, derler.)

Allah... Allah... Lokma hakkına, evliyâ keremine, gerçekler demine... Destur-u Pîr, iznî mürşid yürüyenin lokması yürüye gerçeğe hû.» diye destur verir. Sofralarda oturanlar yemeklerini yerler. Bütün sofralar yemeğini bitirince dede, sofranın duasını yapar. Yemek yiyenler ve hizmet edenler, iki ellerinin parmak uçlarını sofraya koyarak o vaziyette dedenin duasını, cümle sonlarında «Allah... Allah...» diyerek dinlerler. Dua şöyledir :

«Allah... Allah... El-hamdüli-llâh, El-hamdüli-llâh, Sümme El-hamdüli-llâh... Ni'meti Celîl, Berekât-ı Halil, Şefaati Rasûl İnalet-i Ali, Himmet-i Velî... Bu gide, ganisi gele... Hak, Muhammed, Ali kabul ede. Yiyene halâl, yedirene delîl ola... Yiyeni, yedireni, pişirip getireni Hak saklaya, Hızır bekleye Şey'en lillâh Allah eyvallah hû...»

Duadan sonra, sofrada yer alamayanlar veya arzu edenler yemeğe devam ederler. Ayrıca dua okunmaz.

Dem içenler, on iki hizmetin cevâmı sırasında verilen aralarda ve lokma sırasında dem içebilirler. Ancak hiç bir zaman sofraya dem konmaz. Dem'i içenlere «Sakî» verir. Dem bardağını alanlar dedenin önünde iki diz üzerine gelip duasını aldıktan sonra demini içer veya dede önceden müsaade etmişse olduğu yerde diz üzeri gelip, iki eli arasına aldığı bardakdaki demi, öne hafifce eğilip dede'yi ve cemaatı selamladıktan sonra sır eder (içer). Dem dağıtan sadece sakî'dir. Başkaları ve özellikle bacılar, kesin olarak dem dağıtamazlar.

Yemekten sonra, «Carcı» meydana üç defa süpürge çalarak dâr'a durur. Dede :

«Allah... Allah... Hayır hizmetinden şefaati bulasın. Seydi Ferraşın himmeti üzerinde olsun gerçeğe hû.» diye dua verir.

Zâkirler, üç nefes bir düvaz söylerler :

*«Muhabbet kapısı açıldı bize
Bu gün Pîrler ile ülfetimiz var
Gelmesin kallâş'lar meclisimize
Bizim erenlerle sohbetimiz var*

*Ayin-i cemde herkes muradın buldu
Donandı meclisler, nûr ile doldu
Hep erenler evliyâlar cem oldu
Bu dem bayramımız, seyranımız var*

*Pîrler ocağında bizim yerimiz
Rız'd'ayız taşra çıkmaz birimiz
Dolu kadeh sunar, gani Pîrimiz
Kevser şarabından iştretimiz var*

Pirler huzurunda demler içildi
Kudret hazinesi anda açıldı
O meydanda lâl ü gevher saçıldı
Erenler hâlidir hikmetimiz var
Genc Abdal tekbîr getirdim ALLAH
Gürûh gülbank ile Allah Eyvallah
Pir elinden giydik El-hamdüli-llâh
Başımızda tâc-ı devletimiz var

— Genc Abdal —>

«Fatma ana öziñ dâra çekince,
Gözünden akan yaş sel olmadı mı
Ah edip göz yaşın yere dökünce
Üzüm gögerip de dal olmadı mı

Üzümün dalında bir üzüm oldu
Muhammed koparıp eline aldı
Üzümün içinden çihiller çıktı
Ol zaman bâbında kul olmadı mı

Selman geldi şeydullahın istedi
El-Hak herkes bir ikrara dayandı
Her biri bir türlü renge boyandı
Erler üstazından el almadı mı

Mansur olan ayrılmadı dârından
Er olanlar meylin kesmez yârından
Muhammed nûrundan Ali sırrından
Uyanub da hâl'i hal olmadı mı

Kul Himmet karındaş gör bana n'oldu
Âşıkım gül benzim sarardı soldu
Muhammed'e Rehber Cebraîl oldu
Mü'minlere müstakim yol olmadı mı

— Kul Himmet —>

«Bu yolun yolcusu olayım çersen
Elde iki karpuz tutmalı değil
Derviş olup şalvar giyeyim dersen
Gâhî giyip gâhî atmalı değil

Nâdân bahçesinde gonca gül olmaz
Kâmil ile yoldaş olan yorulmaz
İki mahluk vardır Hakk'a kul olmaz
Mağrurluk düşmanlık etmeli değil

Mağrurlar orada olurlar yalan
Kibr imiş yorulup yollarda kalan
Eğer yolcu isen köprüyü dolan
Gözüne çamura batmalı değil

Koyun kuzusuna nasıl meledi
Malının kulağın kimler enedi
Bülbül öttüğü dalda tünedi
Her çalı başında ötmeli değil

Şâh Hatâyi İmâm Ca'fer muhbiri
Yârândır Hakk'ın Veysel Karânî
Hakk'ın haznesinden gelen güheri
Müşteri olmayana satmalı değil

— Hatâyi —»

«Hûda kul mağfiret cümle günâhım
Muhammed Mustafa hakkı bağışla
Velâyet mülkinin hem Padişâhı
Aliyyü'l Murtaza Hakkı bağışla

Rasûl Kibriya'ya hem-ser olan
Şefaati Ünâs'a rehber olan
Muhakkak ümmühat-ı ekber olan
Haticetü'l-Kübra hakkı bağışla

Budur envâr-ı bahrin esası
Getirir lü'lü-i mercân'ı hâsı
Sürüb yüzüm Fatıma'dan recası
Bu dem hayrül'n-nisa hakkı bağışla

Bunların kapısı dârü'l emândır
Şefi-i rû-siyâh âsiyandır
Kerem-Kârî İmâm dü cihândır
Hasan Hulki Rızâ hakkı bağışla

Allâme'l-esmâ burcu el'amân
Ziyâsından ayırma eyle ihsân
Kusurum çok aman Şâh-ı Şehîdan
Huseyn-i Kerbelâ hakkı bağışla

Yüzüm yerde özüm bidâr içinde
Mukîmim mü'mînim ikrâr içinde
Yandırma faktiri hergiz nâr içinde
İmâm Zeyne'l Ebâ hakkı bağışla

Mühîbbi Ehl-i beyt'e eyle rahmet
Dîvan'ı dergâhında bula şefkat
Niyâzım dü cihânda verme zahmet
Hidâd Bâkır Bahâ hakkı bağışla

Gürâh'u Nâci'nin Pişvası
Tarîk-i Müstakîmin mukteda'sı
Kul beşerdir olur gerçe hatâsı
Ki Ca'fer Rehnümâ hakkı bağışla

Dedi Mürsel bular size emânet
Biri Kur'ân biri Evlâd temâmet
Seveni yarlığa yevmi'l kıyâmet
Şâh Mûsa Kâzım hakkı bağışla

Horasân Mülki'nin Şâh-ı Emiri
İmâm Heşt'crinin Sâhib seriri
Cümle mücrimîn'in dest-giri
Ali Sultan Rızâ hakkı bağışla

Bunlardan isteriz her car'ı himmet
Ne kadar kul günâh işlerse elbet
Yine bir zerredir Ol Şems'e nisbet
Takî Cevad Kaan-ı Hakkı bağışla

Açık Rahmet kapısı bî-nevâye
Durup didare gelir ilticâye
Bu demde afv kıl koyma cezâyê
Nakî-yi Muktedâ bağışla

Buyurmuş mü'mîn-i rihletlerine
Bu dem cem olmuşuz Hâk-i derine
Seza kıl rahmetin kemterlerine
Hasanü'l Askerî hakkı bağışla

Muhammed Mehdi her dü cihânın
Savni'nda haşr kıl sâhib livâ'nın
Muhîbbi Mûhlisi Âli abâ'mn
Ba İsmi Kibriyâ hakkı bağışla

Cihanda mahsûn'u bildim Ekrem
Sığındı Feyzî'ya afvına her dem
Huzûr-u hazretinde durdum ebsem
Meded Âli Abâ hakkı bağışla

— Feyzullah Çelebi —

Düvazı takiben dede dua verir. Bu gül-bâng aynı zamanda cem birleme gül-bângidir. Bununla beraber bu düvazdan sonra cemin sona ermesi gerekmez. Cem'e katılanlar arzu ederler ve Dede de uygun görürse muhabbet, deyiş düvaz ve samahlarla istenildiği kadar sürdürülebilir. Kural, görgü ceminin bu düvazdan sonra Dedenin verdiği dua ile sona ermesidir. Dua :

«Allah... Allah... Akşamlar hayrola. Hayırlar fethola şerler defola. Mü'mînler şâdola. Meydan ar Âbâd ola... Sırlar mestur ola. Hak, Muhammed, Ali erenler ceminde hizmet bezledenleri, cemde bulunan bacıları kardaşları cümle Muhîbb-i Eîl-i beyt'le beraber didarlarından, katarlarından ayırma... On İki İmâm, On Dört Masûm Pâk, On Yedi Kemberbest'in himmetleri üzerimizde ola. Kutb'ül Arifin Gavs'el Vasilin Seyyid Muhammed Hünkâr Hacı Bektaş Velî muîn ve destgirimiz ola... Üçler, beşler, yediler, kırklar ve ricâl-ei gayb erenleri safâ-nazarlarını esirgemeye. Cenâb-ı Hak cümlemizi münkir-münâfık şerrinden adû mekrinden hıfzı emande eyleye. Dertlerimize çerman, gönüllerimize imân, hastalarımıza şifa, borçlarımızı eda nasib eyleye. Gürûhu Nâciye ve zümre-i Salihîn'e katılmak müyesser

eyleye. Namerde muhtaç eylemeye... Vaktimiz hayır gele. Dil bizden nefes Hazret-i Pîr Hünkârımız Hacı Bektaş Velî'den ola...

Oturan duran koğsuz gaybetsiz evine varıp yastığına baş koyan sağ yata selamet kalka... Ali yoldaşı Hızır kılavûzu ola. Gerçek erenler demine hû...»

Cemde bulunanlar, meydana niyaz ettikten sonra çekilip evlerine giderler. Dede ile hizmet sahipleri kalınca dışardaki bekçiler de çağrılır. Rehber sağ başta olmak üzere duaya dururlar. Dede :

«Allah... Allah... Hizmetleriniz Hünkâr Hacı Bektaş Velî Dergâhı'na yazıla. Hizmetiniz kabul, mûradınız hasıl ola. Allah korktuğunuzdan emîn, istediğimize nail eyleye... Hizmetinde bulunduğunuz erenlerin evliyâların himmetleri sizinle beraber ola. Nûr-u nebî Kerem-i Ali gerçekler demine hû...»

Duayı müteakip Dede ayağa kalkar. Çerağı meydanın ortasına getirir. Yönü Peygamber postu denilen kendisinin vekâleten oturduğu posta dönük olmak üzere diz üzeri oturur. Hizmet sahipleri Dedenin geri tarafında duadaki sırayı bozmadan ayakda beklerler. Dede :

«Allah... Allah...

Bâtın oldu. Çerağı Nûr-u Ahmed

Zâhir oldu Şems-i Mâh-ı Muhammed

Allah Eyvallah Hû dost...»

Der ve Çerağ'ı sır eder, başka deyimle delîl'i dinlendirir (Çerağı söndürür).

Hep birlikte (meydan-ı erenlere) niyaz ederek, cem evini terkederler.

Verdiğimiz örnek, Görgü kurbanı (terceman kurbanı), ikrar verme (yola alınma kurbanı) Musâhib kurbanında aynen uygulanır.

Yıl kurbanı ve Abdal Mûsa kurbanında da genellikle aynı kurallar geçerlidir. Bazı bölgelerde, deyiş, düvaz ve samahla yetinilmekte ise de genel ve temel kural, örnek verdiğimiz biçimdedir.

Kurban Bayramı'nda, adak kurban kesilmesinde, Muharrem kurbanında, Nevrûz ve Hızır İlyas ve ziyaret kurbanlarında sadece deyiş ve düvazlar ve dualar okunur.

Cem kurbanını, ceme katılmayanlar yiyemedikleri için herkese dağıtılan bu tür kurbanlarda cem yapılmaz.

S Ö Z L Ü K

A

âb	: Su.
âbâ-pûş	: Aba giyen, derviş,fakir.
âdem	: Yokluk.
âdem	: İlk peygamberin adı, insan.
adet	: Sayı, tane.
âdet	: Gelenek.
ahîr	: En son, en sondaki.
âhir	: Son.
âhiret	: Öbür dünyâ, öldükten sonra gidilen yer.
ahir-i emr	: En nihayet, sonunda.
ahsen	: Pek güzel.
ahsen-i takvim	: En güzel, insan (mecazi).
ahval	: Durum.
akdem	: İlk önce, daha önceki.
akîde	: İmâm, dinî inanış, dinî gelenek.
alem	: Nişan, alâmet, bayrak, sancak.
âlem	: Dünya, cihan, evren.
aleyh	: Karşı, karşıt.
aleyhisselâm	: Peygamberlere, meleklerle verilen ünvan.
âl-i osman	: Osman oğulları, Osmanlılar.
alûde	: Bulaşmış, karışmış.
âmâ	: Kör.
amâl	: İşler (amel'in çoğulu).
anâsır	: Elamanlar, unsurlar, öğeler.
anâsır-ı erbaa	: Dört unsur (ateş, hava, su, toprak).
anîd	: Çok inatçı.
ankebût	: Örümcek.
ârif	: Bilge, irfan sahibi, sezgi sahibi.
arş	: Dokuzuncu gök.
arş-ü fers	: Gökyüzü ve yeryüzü.
arş-ü zemîn	: Gökyüzü ve yeryüzü.

arz	: Dünya, toprak.
asel	: Bal (Cennetteki dört sudan biri).
ashab-ı kehf	: Mağara ehli ((Kutsal kitaplarda, bir mağarada yüzlerce yıl uyuduktan sonra, tekrar uyandıklarından söz edilen kişiler).
asîthane	: Ev, ikametgâhı.
asîthane-i saadet	: İstanbul, padişahın bulunduğu yer.
asuman	: Gökyüzü.
aşıkâre	: Açık, belirli.
aşıyan	: Kuş yuvası, ev, mesken.
aşına	: Bildik, tanıdık.
ayıtmak	: Söylemek.
ayn	: Aslı, kendisi, göz.
azher	: Pek belirli, açık.
azîmet	: Gitme, gidiş.

B

bêhr	: Deniz.
bahşâyîş	: Bağışlama, ihsan, merhamet, şefkat.
bâis	: Sebebe olan, icab ettiren.
bâr - gâh	: Girilmesi izne bağlı olan toplantı yeri, divan, çadır.
bâtın	: Görünmeyen, gizli, iç.
bâtinî	: Kur'ân âyetlerinin göze görünen anlamlarından çok, iç ve gerçek anlamlarına önem verenler ve bu yönde yorum yapanlar.
batın	: Nesil, soy.
bed - hûy	: Kötü huylu.
bedîd	: Meşhur, görünür, açık.
belde	: Yöre, şehir.
berât	: Rütbe, nişan ve imtiyaz verildiğini bildiren فرمان, görev belgesi.
berât-ı âlişan	: Padişah fermanı.
ber - dar	: Asılmış, idâm edilmiş.
bergüzâr	: Hediye, hatıra, andaç.
bey'at	: Uyma, tanıma.
beyt-ullah	: Allah'ın evi, Kâbe.
bezm	: Meclis, toplantı, eğlence yeri.
bezm-i elest	: Tanrı'nın Evreni yarattığı andaki meclis, toplantı.
bi-aynihî	: Aynıyle, tıpkı.
bîdâr	: Uyanık, uyumayan.
bigâne	: İlgisiz, âlakasız.

bî - gümân	: Şüphesiz, kuşkusuz.
bin	: Oğul (Hüseyin Bin Ali = Ali'nin oğlu Hüseyin).
bimâr-hâne	: Hastane, bakım evi.
bil takrib	: Yakınlık peyda etme, samimileşme, senli benli olma.
buğz	: Kin, nefret.
bünyad	: Temel, asıl, esas.

C

cânib	: Taraf, cihet, yan.
cehl	: Bilgisizlik, cehalet.
celî	: Aşîkâr, meydanda, sülûs türünde bir çeşit Arap yazısı.
cevr	: Eziyet, ıstırap.
cibril	: Cebrâil Aleyhisselâm.
cür'a	: Yudum, içim.
cür'a-nûs	: İçen, içki içen.
cüst ü cû	: Arayıp sorma, araştırma.

Ç

çâker	: Kul, köle, cariye.
çec	: Tahıl yığını, buğday yığını.
çelebi	: Bektaşî ve Mevlevîlerde Pîr soyundan gelenlere verilen sıfat.
çeşm	: Göz.

D

dalâlet	: Doğru yoldan sapma.
dâme	: «Daim olsun» anlamında kullanılan iyi dilek sözü.
dâmen	: Etek.
dâme suleha	: Temizliği, iyiliği devamlı olsun.
dâme takvahû	: İbadeti daim olsun.
dâme ulüvv	: Yüceliği daim olsun.
dânâ	: Bilen, bilgiç, âlim.
dâniş-mend	: Bilgi alınan, haber alınan kişi.
dâr	: Ev, yurt.
dâra durma	: Dede dua ederken, görgüsü yapılan taliblerin aldığı vaziyet.
dâr-ül beka	: Âhîret, öte dünyâ.
dâr-ül eman	: Muhammed kapısı, kurtuluş yeri, bağışlanış yeri.
dede	: Ocak-zâdelere, tarikat yöneten, din adamları, mürşîdin icazet verdiği tarikat yöneticileri.

derc	: Belirtme, toplama, arasına sıkıştırma.
derd-mend	: Dert sahibi, tasalı, kaygılı.
dergâh	: Tekke.
dergâh-ı muallâ	: Büyük kapı, saray.
der-saadet	: İstanbul (Mutluluk kapısı).
dest	: El.
dest-gîr	: Elinden tutan, koruyucu, kurtarıcı.
deş	: Çöl.
devriye	: Gemiş geçmiş büyüklerin adlarının anıldığı nefesler.
dîdâr	: İnsan yüzü, çehre.
dilâver	: Yiğit, yürekli.
dîvân	: Büyük meclis.
dinamizm	: Canlı ve etkin güç.
dûd	: Duman.
dûd-u siyah	: Kara duman.
duhâ	: Kuşluk vakti.
düvâz	: On İki İmâm'ın adlarının anıldığı nefesler (Düvâz-deh İmâm'dan).
düvâzdeh	: On İki.
düvâzdeh imâm	: On İki İmâm.

E

ebced	: Eski Sâmi alfabe sırasına göre tertiblenmiş, Arapçaya özgü sesleri gösterir harfler ilave edilmiş ve bu sıraya göre harflere bir'den on'a sıra ile, on'dan yüz'e, onar onar, yüz'den bin'e, yüzer yüzer olmak üzere, birer sayı değeri verilmiş olan Arap harflerinin diziliş sırası ve bütünü. Şair bu yöntemle bir olayın tarihini şiir içinde belirtebilmektedir.
ebsem	: Sükût etme, sessiz olma.
ebter	: Soyu türememiş, zürriyetsiz, hayırsız.
ebû	: Baba, ata.
ehl-i beyt	: Hane halkı, Hz. Muhammed'in yakınları (Ali, Fatıma, Hasan, Hüseyin ve onların soyundan gelenler).
ehl ü lyâl	: Karı, çoluk, çocuk.
ehl-i müşur	: Kıyâmet ehli.
ekber	: Büyük, en büyük.
ekrem	: Kerem sahibi, şeref sahibi, cömert.

elest	: Tanrı'nın ruhları yarattıktan sonra «Elestü bi-Rab-biküm = Ben sizin Rabbiniz değil miyim?» dediği an. İnsan'ın yaratılışı.
el-hac	: Hacı.
el-haletü hâzihi	: Şimdi, bugün hâlâ.
elifi tâc	: Hacı Bektaş Velî'nin tâcî.
elsine-i nâs	: Halk katında, halk nazarında.
enbiyâ	: Peygamberler, Yalvaçlar.
enderûn	: Saray çevresi, saraya mensup.
engûr	: Üzüm (âb-ı engûr = şarap).
ensâb	: Soyular, baba tarafından hısımlar.
envâr	: Işıklar, parlaklıklar.
erbain	: Kırk, erenlerin çile çıkarmak için hücreye kapandıkları kırk günlük süre.
erkân	: Usûller, esaslar, tarikat kuralları.
erşed	: Daha ergin olan, doğru yola daha yakın olan.
ervâh	: Canlar, ruhlar.
esâmî	: Adlar.
esâtir	: Mitoloji, menkabe.
eshâb	: Peygamberin sohbetinde bulunmuş olan yakınları, arkadaşları.
eslaf	: Daha öncekiler, geçmişler.
esmâ	: Adlar, isimler.
eslah	: Daha iyi, daha temiz.
esrâr	: Gizli bilinmeyen şeyler.
evlâd-ı rasûl	: Peygamber soyundan gelenler.
eyitmek	: Söylemek.
eza etmek	: Eziyet etmek, işkence etmek.
ezel	: Geçmişdeki sonsuzluk.

F

fâhr	: Büyüklük, ululuk.
fahr-i âlem	: Hz. Muhammed.
fâığ	: Vazgeçmiş, çekilmiş.
fâsid	: Kötü, yanlış, bozuk.
fâş	: Açığa vurma, dile verme.
fâş etmek	: Gizli tutulan bir şeyi söylemek.
fehmi	: Anlama, anlayış.
fenâ	: Geçici, yokluk.
fenâ-fi-llah	: Allah'ın varlığı içinde yok olmak.
fenâ mülket	: Dünya malı, geçici varlık.

ferace	: Eskidensokağa çıkarken giyilen mantoya benzer elbise.
fermân	: Buyruk, emir, padişah buyruğu.
fesâd	: Bozukluk, karışıklık, isyan.
fesâd çıkarmak	: Birbirine düşürmek, kundakçılık, ayaklanmaya teşvik.
fevt	: Kaybetme, elden çıkarma, ölüm.
feyyâz	: Bereket, bolluk veren. Allah.
fezâ	: Uzay, ucu sonu olmayan boşluk.
fıtrat	: Yaradılış, huy, mizaç.
firkat	: Ayrılış. Bir dosttan ayrılmak.
fi-mâbe'd	: Bundan sonra, bundan böyle, bir daha

G

gadr	: Haksızlık, zulüm.
gammâz	: Birine iftira ederek zarar veren, fitneci, koğucu.
gavs-ül-vâsılîn	: Hakikate, mârifete ermiş olan kamillerin başı.
gazâ	: Din uğruna savaş.
gedâ	: Yoksul, dilenci.
genc	: Hazine, define.
genç-i hakikat	: Gerçek hazine, gerçeklerin varlığı.
gevher	: Elmas, bir şeyin esası.
gıybet	: Aleyhde bulunma, çekiştirme.
giryân	: Ağlayıcı, ağlayan.
gufrân	: Bağışlama, merhamet etme.
gulâm	: Köle, esir.
gulüvv	: Hücum, saldırı, yağma.
gûş eylemek	: Dinlemek.
güftâr	: Söz.
gülbang	: Ayinlerde ve dinî törenlerde okunan dua.
gümân	: Zan, şüphe, sezme.
güruh	: Cemaat, topluluk.
gürûh-u nâci	: Günahlardan kurtulmuş, selâmete çıkmış topluluk. Hz. Muhammed'in gerçek ümmeti olan insanlar.
güzîde	: Seçkin, seçilmiş.

H

habbe	: Damla, tane.
hâce	: Hoca.
hâdî	: Doğru yolu gösteren.
hadîd	: Öfkeli, hiddetli, titiz.

hâdim	: Hizmet eden, yarayan.
halife	: Birinin yerine geçen kimse. Hz. Muhammed'den sonra İslâm Devletinin başına geçenler.
halife-i müslimin	: Müslümanların Halifesi. Yavuz'dan sonra Osmanlı padişahlarının kullandığı unvan.
havlet	: Yalnız kalma, tenhaya çekilme.
handân	: Gülen, sevinçli.
hanende	: Şarkıcı, şarkı söyleyen.
hangâh	: Tekke.
hanüman	: Ev bark, ocak.
harâbât	: Virâneler, meyhaneler.
hâtem	: Mühür, üstü mühürlü yüzük.
hatm	: Bitirme.
hatt-ı şecerî	: Ağaç ve çiçek şekilleri ile yazılmış yazı.
hayrül' beşer	: Hz. Muhammed.
hazine-i amire	: Maliye dairesi.
heşterî	: Sekizinci.
hidâyet	: Hak yoluna, doğru yola kılavuzlama.
hidâyet-nüvîd	: Doğru yolu müjdeleyen.
hikmet	: Hakîmlik, sebep.
Hicrî	: Hz. Muhammed'in Medine'ye hicretini başlangıç alan takvim.
hûb	: Güzel, hoş, iyi.
hudâ	: Tanrı.
hulk	: Huy, tabiat.
huffâş	: Yarasa, gece kuşu.
hûn	: Kan.
hurûc	: Çıkış, çıkma, ayaklanma.
hünkâr	: Batın Padişahı, sultan, hükümdar.
hümanist	: Sistemlerini, düşüncelerini, insanla ilgili temel niteliklerin gelişmesi üzerine kuran, kişiler, düşünürler.

I

ibâd	: İnsanlar, kullar, ibâdet edenler.
ibn	: Oğul (ör. Hüseyin ibn-i Ali = Ali oğlu Hüseyin).
icâzet	: İzin, ruhsat.
ictinâb	: Sakınma, çekinme.
iğfal	: Kandırma, gaflete düşürüp, yanıltıp, yanlış iş yaptırma.
ihlâs	: Halis, temiz, doğru sevgi, gönülden gelen dostluk.

İhtiram	: Saygı, hürmet.
ihvân	: Sadık ve candan dostlar, tarikat arkadaşları.
ikdâm	: Gayret, sebat, çalışma.
İkrâr	: Tasdik, kabul, dil ile söyleme, saklamayıp söyleme.
İkrâr-bend	: İkrâr veren, söz veren.
ilm-i ledûn	: Tanrı sırlarına ait manevî bilgi, gayb ilmi.
iltica-gâh	: Sığınılan yer.
imâm	: İmâm Ali ile beraber onun soyundan gelen on iki kişiye verilen ünvan.
imâmet	: İmâmlık.
imtinâ	: Vazgeçme.
inâyet	: Lutûf, ihsan, iyilik.
inha	: Bir göreve atama teklifi, terfi ve atama için yazılan yazı.
intizâr	: Bekleme.
İrfan	: Bilgi, kültür, kâinatın sırrını bilme gücü.
irsal	: Ulaştırma.
İrtihâl	: Ölme, göçetme.
isâl	: Ulaştırma, buldurma.
istifsâr	: Sorma, sorulma.
istikrâr	: Karar bulma, yerleşme, iyice belli olma.
İş'ar	: Bildirme.
İtâ	: Verme.
it'âm-ı taam	: Yemek yedirme, besleme.
İtaat-makrûn	: İtaat edilmesi gereken.
İyâl	: Kadın, eş, bir kimsenin geçindirmek zorunda olduğu kişiler.
İyan	: Belli, görünen.

K

kadîm	: Eski, çok eskiden beri.
kâdir	: Kudret sahibi, güçlü, Allah.
kadîr	: Tükenmeyen kudret sahibi Allah.
kâffe	: Hep, bütün, cümle.
kâffe-i islâmiyan	: Tüm müslümanlar.
kâlû belâ	: Bezm-i elest'te ruhların Tanrı'ya verdiği cevap : «Kâlû belâ (evet)» dediler.
karye	: Köy.
kâşif	: Keşfeden, bulan.
kavânîn	: Kanunlar.
kavîm	: Boy, millet.

kaydeyn-i muhtelifeyn	: Çeşitli kayıtlar, birbirine benzemeyen yazılar.
kebîr	: Büyük.
kefere	: Kâfirler, inanmayanlar.
kem	: Fena, kötü, bozuk.
kem-ter	: Hakir, itibarsız, aşağıda
kerem	: Cömertlik, bağış, lûtufluk.
kerîme	: Kız evlad, âyet.
kesret	: Çokluk, bolluk.
ketm-i adem	: Hiç bir varlığın olmadığı çağ.
kevkeb	: Yıldız.
kevn	: Olma, varlık, vücud.
kîl ü kal	: Dedikodu.
kıssa	: Fıkra, hikâye, macera.
kibriyâ	: Büyüklük, ululuk.
kirâm	: Soyu temizler, ulular, şerefiiler.
kisve-i melâmî	: Pejmurde kılık.
kisvet	: Elbise, kılık.
kişver	: İklim, vilayet, ülke.
kurret-ül-ayn	: Göz nuru, parlak, nuru.
kutb	: Tarikatın en ulusu, bir konuda geniş bilgisi ve yetkisi olan kişi.
kutbü'l aktab	: Din ve tarikat alanında en ulu kişi.
kutbü'l arifin	: Ariflerin kutbu, büyüğü, başı.
kuyûdât	: Kayıtlar, defterler, belgeler.
kuzzât	: Kadılar.
kün fe-yekûn	: «Olan oldu» Tanrı bu emirle bütün varlıkları yaratmıştır.
kühü'l ahbar	: Haberlerin aslı.
künt ü kenz	: Gizli hazine.

L

lâ-cerem	: Besbelli, elbette, kuşkusuz.
lâ-fetâ	: «Fatih yoktur» anlamına gelir. Hz. Muhammed'in «Lâ fetâ illâ Ali lâ Seyfe illâ Zülfikar» sözünden alınmıştır.
lâkab	: Bir kişiye kendi asıl adından başka takılan ad, mahlâs.
lâ'l	: Kırmızı değerli taş.
lâl ü gevher	: Lâl ve elmas.
lâ-yezâl	: Bitimsiz, zeval bulmaz.
lazimetü'l imtisal	: Uyulması gerekli olan.
levh-i mahfûz	: Tanrısal sırların yazıldığı levha, ilm-i ilâhî.

levlâk	: Bir kudsî Hadîs'ten alınmıştır. Allah'ın Hz. Muhammed'e bir hitabıdır : «Levlâk'e Levlâk. Lemm'a helâktü'l eflâk.»
leyl	: Gece.
lika	: Yüz, çehre, kavuşma.
livâ	: Sancak.

M

maârif	: Bilimler, bilgi, kültür.
mader	: Ana.
mağfûrûn-leh	: Yargılanmış, Allah tarafından bağışlanmış.
mah	: Ay.
mah-ı dirâhşân	: Parlak ay.
mah-ı tâbân	: Çok parlak, çok parıak ay.
mahdûm	: Oğul, erkek evlâd.
mahlas	: Şairlerin şiirlerinde kullandıkları takma ad, lakab.
mahlûlat	: Evkaf veya mîri'ye kalan miras.
maşer	: Kıyamet toplantısı, tüm ruhların kıyamet günü toplanacakları yer.
mahzûn	: Hüzünlü, tasalı, kaygılı.
makalât	: Sözler, gazete ve dergide çıkan yazılar.
maksûm	: Bölünmüş, ayrılmış.
manzûm	: Vezinli, kafiyeli söz veya yazı (şiirde).
ma'rûf	: Herkesce bilinen, tanınmış.
ma'sivâ	: Dünyaile ilgili olan şeyler.
matlub	: İstenen, aranılan şey.
mazhar	: Ulaşma, kavuşma, şereflenme.
mazmûn	: Anlam, nükte, ince söz.
me'cûr	: Ahirete ait mükâfat ve sevab verilmiş olan, kiraya verilmiş.
mehenk	: Âyar taşı, kıymet ve değer ölçüsü.
melâin	: Lânete sebep olanlar, lânet edilen kişiler, lânet edilen işler.
memâlik-i mahrûsa	: Osmanlı ülkesi.
men aref	: Kendini bilme.
menâkıb -(Manâkıb)-	: Menkabeler, mitolojik anlatımlar.
mengûş	: Küpe.
menkabe	: Tanınmış ve tarihe geçmiş kişilere ait fıkra ve hikayeler, esatir (mitolojik) hikayeler ve destanlar.

menkûlat	: Ağızdanağıza nekledilen bilgiler, Hadîs ve tefsir bilgileri.
merdân	: Mertler, yiğitler, kahramanlar.
merhûm	: Allah'ın rahmetine kavuşmuş, ölmüş, ölü.
merkad	: Mezar, kabir.
merkûm	: Yazılmış, adı geçmiş.
mersiye	: Ağıt, ölüm üzerine duyulan üzüntüyü anlatmak için yazılan şiir.
mesâlih	: İşler.
mesh	: Silme, sığama.
mesih	: İsa Peygamber (Elini sürdüğü hastaların iyileşmesinde kinaye olarak).
meşihat	: Şeyhlik postnişinlik
meşreb	: Huy, tabiat, yol, amaç.
meşrût	: Şart koşulmuş, koşula bağlı.
meşrûtiyet (meşrûta)	: Taşınmaz malların, satılmamak ve geliri amaçlanan yönde harcanmak şartı ile vakfa veya evlada bırakılması. Meşrûti parlamento idaresi.
mevâlî	: Köle.
mezbûr	: Adı geçen, yukarda söylenmiş olan.
mezheb	: Bir dinin kollarından biri, mezheb kurucusunun düşüncesine göre tutulan yol.
mihmân	: Misâfir, konuk.
mihnet	: Zahmet, keder, sıkıntı, belâ, musibet.
mihr	: Güneş.
mine's-ş-sems	: Güneş gibi (açık).
minvâl	: Tarz, yol, şekil.
mîrac	: Hz. Muhammed'in gökyüzüne çıkışı.
muayyen	: Belli, belirli, kararlaştırılan.
mucîz	: İcâzet veren, açıklayan, öten.
muhabbet-nâme	: Sevgi mektubu, dostca mektup.
muharrem	: Kamerî takvimin birinci ayı. Bu ayın ilk on gününde Hz. Muhammed'in torunu Hüseyin'in şehid olması nedeni ile mâtem tutulur.
muharrer	: Yazılmış, yazılı.
muhib	: Seven, dost, Ehl-i beyt'i seven.
muhkemât	: Anlamı açık hükümler bulunan Kur'an âyetleri.
muhtasar	: Kısaltılmış, özet.
muhterem	: Sayın, saygı değer.
muîn	: Yardımcı, kurtarıcı.
mukaddem	: Önceki, önce, daha önce, sunulan.
murâfaa	: Duruşma yapmak, açık tartışma yapmak.

murg-ı şeb	: Gece kuşu.
musâhib	: Yol kardeşi, biriyle sohbette bulunan, konuşan, arkadaş.
mutasavvıf	: Sofî (Sufî) olan, tasavvuf ehli.
mübtelâ	: Alışmış, tutulmuş, düşkün.
müceddeten	: Yeniden.
mücerred	: Ayrılmış, soyutlanmış, dünya işlerinden ayrılmış, evlenmemiş, bekâr.
müdâfaa	: Savunma, bir saldırıya karşı durma.
müdâm	: Süreli, arkası kesilmeyen.
müeyyide	: Yaptırım.
müftî	: Fetva veren, müftü.
müfsid	: Fesâd çıkararan, bozan.
münâfık	: Nifak çıkararan, iki yüzlü, ara bozucu.
müncelî	: Parlayan, parlak, meydanda, açık.
münhasır	: Bir kimseye veya bir şeye has olan, tek elde olan.
münkir	: İnkâr eden, inanmayan.
mürîd	: Mürşide veya şeyhe bağlı olan kişi.
mürşid	: İrşad eden, doğru yol gösteren, tarikât pîri.
mürtefi	: Yükselen, yükselmiş, yüce.
mürüvvet	: İnsaniyet, cömertlik, iyilik sevme.
mürüvvet kân	: İyilik seven, yardımcı, bağışlayıcı.
müsemmâ	: Adlanmış, adlı, belirli.
müstakîm	: Doğru, düz.
müşârün-ileyh	: Adı geçen, anılan (saygı ile kendisine işaret olunan -erkek-).
müşârün-ileyhâ	: Adı geçen, anılan (saygı ile kendisine işaret olunan -kadın, kız-).
müşerref	: Şerefli, onur verilmiş.
müteferrik	: Ayrı ayrı, ayrılmış, dağınık.
müteşâbih	: Benzetilen, benzetilebilecek olan, birbirine benzeyen.
mütevâtıran	: Herkesce bilinen, ağızdan ağıza dolaşan, halkın bildiği.
müteveffa	: Ölmüş olan.
mütevellî	: Bir vakfın idaresi kendisine verilmiş olan kimse.
müverrah	: Tarihli, tarihi atılmış.
müzâhim	: Zahmet, sıkıntı veren, aykırı gelen.

N

nâdân	: Sözen anlamayan, cahil, aksi.
-------	---------------------------------

nagâh	: Ansızın, birdenbire.
nakib	: Bir tekkede şeyhin yardımcısı olan ve kıdemli dede veya derviş, bir kabile reisi veya yetkili.
nâkısât-ül-aki	: Kısa akıllı (mecâzi : kadın).
nakz	: Bozma, sözleşmeyi yok sayma.
nâ-merd	: Merd olmayan, alçak, korkak.
nân-hâne	: Ekmek evi, yemek verilen yer.
nâşî	: İleri gelen, üstün olan, sebebiyle.
nâ-tüvan	: Zayıf, kuvvetsiz.
nazargâh	: Bir din büyüğünün, bir pîr'in işareti veya himmeti sonucu meydana gelen ziyaretgâh veya tekke.
nebi	: Peygamber, habercî.
nefh	: Üfleme, rüzgâr esmesi, bir müzik aleti üfleme.
nehâr	: Gündüz.
nesh (nesih)	: Fesih, ortadan kaldırma, bir yazı usûlü (hatt-ı nesh).
nesl	: Soy, kuşak.
nesl-i Ali	: Ali'nin soyundan gelenler.
nevâhî	: Yanlar, taraflar, yasak şeyler.
nevvâb	: Naiblik edenler, vekillik edenler.
nezr	: Adak, adama, nezredilen şey.
nısf	: Yarı.
nihân	: Gizli, görünmeyen.
nikab	: Peçe, yüz örtüsü.
nisbet	: Bağlılık, ilgi, kıyaslama.
nisbet-i tarikat	: Bir tarikatın meydana geliş bağlantısı, dizisi.
nişan-ı hümayun	: Padişah tuğrası, padişah fermanı.
niza	: Kavga, döğüş, çekişme.
nur-u nübüvvet	: Peygamberlik nuru.
nusret	: Yardım, Tanrı'nın yardımı, başarı.
nûş etmek	: İçmek.
nutfe	: Sperma, döl damlası, saf su.
nutk	: Pîr sözü, nasikat, konuşma.
nümâyân	: Görünen, meydanda.
nüzûl	: Aşağı inme, âyetlerin gelmesi, inme.

O

ocak	: Bir tarikatın kollarından biri, bir tarikata bağlı olan yöneticilerin geldikleri soy.
ocak-zâde	: Ocaktan gelenler, yol ulularının soyundan gelenler.

P

- palheng : Kement, dizgin.
 pâyê : Rütbe, derece, önem.
 penâh : Sığınma, sığınacak yer.
 pençe-i âl-i abâ : «Muhammed, Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin beşlisi» sözcüğünden gelen ve giderek bu beş ulu kişiyi temsil eden, bir elin beş parmağına verilen anlam.
 pertâb : Atılma, sıçrama, uzağa atılan.
 pesend : Beğenme, seçme.
 peydâ : Ortaya çıkma, meydana, açıkta.
 peymân : Yemin, and.
 peymânçe : Sağ ayak parmakları sol ayak üzerinde, eller ön-
 de kavuşturulmuş veya sağ el göğüsde, sol el serbest bırakılmış olarak ve öne doğru hafifçe eğilerek saygı ile duaya durma.
 pinhân : Gizli.
 pîr : Tarikat kurucusu, dinde veya ibadette bir yön-
 tem meydana getiren kişi, din ulusu.
 pîşe : San'at, meslek.
 pîş-rev : Haberci, kılavuz, önden giden.
 pôst-nişîn : Postta oturan, mürşid, birtarikatın yöneticisi.

R

- râh : Yol.
 râhib : Evlenmeyen papaz, mücerred papaz.
 râhiblik : Evlenmeme koşulu ile yapılan papazlık.
 rahmet-ullah : Tanrı'nın rahmet ettiği kişi, yargılanmış kişi, ölü.
 rahmet-ullahi aleyh : Allah'ın rahmeti onun üzerinde olsun.
 râfi : Yücelten, yükselten, (Tanrı'nın sıfatlarından).
 râfîzî : Hz. Muhammed'den sonra Ebû-Bekir ve diğerle-
 rinin halifelliğini kabul etmeyen ve haklı sayma-
 yanlara verilen sıfat.
 râm : İtaat eden, boyun eğen.
 rasûl-ullah : Hz. Muhammed, Tanrı'nın temsilcisi.
 ravi : Rivayet eden, nakleden, anlatan.
 râz : Sır, gizlenen şey.
 reform : Yeniden şekil vermek, düzeltmek, daha iyi du-
 ruma getirmek amacı ile yapılan değişiklik.
 reh-nümâ : Yol gösteren, kılavuz.
 remz : İşaret, işaretle anlatma, kapalı bir anlam.

re's	: Baş, kafa.
reşâdet	: Doğru yol bulan, doğru yola gerçeğe götüren, irşâd eden.
revân olmak	: Yola düşmek, hareket etmek.
rihlet	: Göç, göçmen, ölüm.
rıfk	: Yumuşaklık, tatlılık.
rıka	: Kısa mektuplar, dilekçeler.
rızk	: Azık, yiyecek içerek şey, Tanrı'nın verdiği nimet.
rikkat	: Yufkalık, incelik, merhamet.
rindân	: Kalenderler, her şeyi hoş görenler.
risâile	: Mektup, kısa yazılmış, küçük kitap, dergi.
rişte	: İplik, tire.
rivayet	: Söylenti, bir haber, söz veya hadîsenin hikayesi.
rû	: Yüz, çehre.
ruhsâr	: Yanak, yüz, çehre.
rûm	: Orta çağda ve daha sonraları Anadolu'ya verilen ad. Osmanlı ülkesi.
rü'yet	: Görme, bakma.

S

sâbir	: Sabreden, dayanan.
sâcid	: Secde eden, alnını yere koyan.
sad hezar	: Yüz bin.
sadr	: Sadrazam, sadrazamlık makamı.
sâhib	: Mâlik, koruyan.
sâhib-i serîr	: Taht sahibi.
sahîh	: Noksanı olmayan yazılı eser, doğru, gerçek, gerçeklerin anlatımı.
sâib	: Bir şeyle ilişkisi olmayan.
sâibane	: Hata yapmayan, doğruyu gören.
sâkin	: Bir yerde oturan, mükim, hareketsiz.
sâlâh	: Düzeltme, iyilik, dine olan bağlılık.
sâlâr	: En büyük, baş kumandan.
sâlâr-ı velâyet	: Velîlerin en büyüğü.
sâîlât	: İbadet, namaz.
salavât	: Hz. Muhammed'in adı anılarak yapılan dua.
sâliha	: Dinin emrettiği şeylere uygun harekette bulunan, iyi, uygun.
sânî	: İkinci.
sarih	: Açık, belirgin.
sâzende	: Saz çalan, çalgıcı.
sebû'l mesâm	: Yedi kat gökyüzü.

seccade	: Tarikat yöneticisinin oturduğu makam, post.
sefid	: Ak, beyaz.
sekahüm hamri	: Kur'an'da Dehr (insan) sûresinin 21. âyetinde «Sekahüm Rabbihüm şeraben tahûra» denilmektedir, sözcük buradan kaynaklanıyor.
selâtin	: Sultanlar.
sem	: İşitme, işitiş, kulak.
ser	: Baş, büyük, başkan.
ser-efrâz	: Başkalarından üstün olan, baş üstünde olan.
ser-tâc	: Baş tacı olan, çok sevilen ve sayılan.
serkeş	: Dikbaşı, inatçı, itaatsız.
setretü'l-müntehâ	: En son aşama, son perde, daha sonu olmayan durak, (Mirac'da Hz. Muhammed'in vardığı son merhale).
settâr	: Örtün, Allah.
seyyid	: Hz. Muhammed ve Ehl-i beyt soyundan gelenler.
sıbt	: Torun.
sipâhî	: Tımar sahibi, süvârî askeri.
sipâs	: Şükretme, dua etme.
sîret	: İç yüzü, özbenliği.
sitr (setr)	: Perde.
subh-u şâd	: Sevinçli sabah, sevinçli vakit.
sulehâ	: Salih, günah işlemeyen kimseler, temiz insanlar.
sûret	: Biçim, tarz, yol.
sübhân	: Allah.
sübhâne	: Her türlü kusur ve eksiklikten münezzehe olan, Allah.
sülâle	: Soy.
sülüs	: Bir yazı çeşidi (Hatt-ı sülüs), üçte bir.
sünnî	: Müslümanların bir bölümü.
sûrur	: Sevinç.

Ş

şâd	: Sevinçli.
şâkird	: Talebe, çırak.
şakî	: Haydut, eşkiya.
şâr	: Şehir.
şaraben tahur	: Kur'an'ın Dehr (insan) sûresinin 21. âyetinde Tanrı'nın cennette olanlara içireceğinden bahsettiği şarap.
şecâat	: Yiğitlik, yüreklilik, kahramanlık.
şekavet	: Haydutluk.

şems	: Güneş.
şeref-i siyadetihi	: Seyyidliği şerefli olan.
şerh	: Açıklama, yorum.
şeriat	: Kur'ân'a bağlı hukuk sistemi, ibadet ve toplumsal ilişki yöntemleri.
şer'i şerif	: Şeriat hükümleri, kuralları.
şeydullah	: Bağış, yardımlaşma.
şiar	: Amaç.
şûm	: Uğursuz.

T

taaccüb	: Şaşma, şaşakalma.
taarruz	: Saldırı.
taassub	: Düşünce saplantısı, bağnazlık.
tâat	: Tanrı'nın buyruklarını yerine getirme, ibadet.
tâhir	: Temiz, pâk.
taife	: Kavim, cemaat, fırka, aşiret.
tâlib	: Tarikat şeyhlerine, dedelere bağlı olan kişi, mürid.
ta'lik	: Bir tür yazı cinsi, askıda bırakılma, asma.
tapşirmek	: Tenbih etmek, teslim etmek.
tarikât	: Allah'a ulaşmak arzusu ile tutulan yol, dinî tasavvuf mesleği.
tasarruf	: Kullanma, sahibolma.
tasavvuf	: Bir tür dinî felsefe ve inanç sistemi.
tasavvur	: Zihinde şekillendirme, kurma, göz önüne getirme.
tasdîr	: Başa koyma, başa geçirme, satır dizme.
ta'yinat	: Maaştan başka verilenler, giyecek erzak.
teâl-Allah	: Tanrı yüceltsin.
teâlî-i vatan	: Vatanın yükselmesi.
teâruz	: Zıtlaşma, maraza çıkarma, ters gitme.
tebârek	: Mübarek etsin.
tebeddülât	: Değişiklikler, çeşitlemeler.
teberra	: Ehl-i beyt'i sevmeyenleri sevmemek, Yezid'e ve soyuna lânet etmek.
teberrük	: Kutsal tanıma.
tedâvül	: Elden ele geçme, dolaşma.
teessûf	: Esef etme, tasalama, kederlenme.
teessür	: Acı duyma, kederlenme, hislenme.
tefsir	: Yorumlama, Kur'ân âyetlerinin yorumlanması.
tekbîr	: Tanrı'nın büyüklüğünü ifade eden deyim : «Allah-ü ekber».

temaşa	: Seyretme, bakma.
temessük	: Senet, borçluluk belgesi.
teselsül	: Silsile halinde, zincirleme.
teşbîh	: Benzetme.
tevâbi	: Bir kimsenin hizmetinde bulunanlar, birinin adamları.
tevârih	: Tarihler.
teveccüh	: Yönelme, nasib olma, çevrilme.
teveccühat	: Tevcihler, atamalar, vermeler.
tevellâ	: Ehl-i beyt'i sevmek.
tev'em	: Eş, benzer, ikiz.
tevhîd	: Birlik.
tevil	: Bilerek yanlış yorumlama, saptırma.
tevliyet	: Mütevellilik, vakıf idareciliği.
teyid	: Doğrulama.
tîmâr	: Osmanlılarda, beslediği sipâhîlerle harbe giden beylere, ayrılan arazi.
tolerans	: Hoş görü.

U

ulemâ	: Âlimler, bilginler.
uryân	: Açık, gönlü açık, çıplak.
uşşak	: Âşıklar. Yalnızlık köşesine çekilme, bir yana çekilip yal-
uzlet	: nız yaşama.

Ü

ülfet	: Alışma, kaynaşma, dostluk.
ümmeihât	: Analar, esaslar, asıllar.
ümm-ül-kitâb	: Arş'ın üstündeki kaza, kader levhası, Kur'ân'da «Fâtiha» sûresi.
ümmi	: Okuma yazma bilmeyen.
üslûb	: Yazma ve söyleme özelliği, ifade yolu ve yöntemi.

V

vâcib	: Yapılması gerekli, şer'an lüzumlu olan.
vâcib-ül ittîba	: Uyulması zorunlu olan.
vâfir	: Çok, bol.
vahdet	: Yalnızlık, birlik, Tanrı'ya ulaşma.
vakıf	: Belli amaç için para veya mal tahsis edilerek meydana getirilen tüzel kişilik.

vâris	: Kendisine miras düşen, Tanrı adlarından biri.
vech	: Yüz, çehre.
vechullah	: Tanrı'nın yüzü, güzelliği.
vecîze	: Özdeyiş, kısa anlamlı söz.
vedia	: Emanet.
vedîat-ullah	: Ruh, can.
velâdet	: Doğma, doğurma.
velâyet-nâme (vilâyetnâme)	: Velîlerden, Velîlikden bahseden eser, menkabe- ler.
velî	: Evliya, Tanrı yolunda olan kişi, Ali ve Hacı Bek- taş Velî'ye verilen sıfat.
veliaht	: Padişahların, hükümdarların, halîfelerin, öldük- lerinde yerlerine geçmek üzere seçtikleri kişi.
vildân	: Yeni doğmuş çocuklar, kullar.
vird	: Dualar, belli zamanlarda okunan âyetler.
vusûl	: Ulaşma, gelme, erişme.

Y

yeğrek	: Daha iyi.
yezdân	: Tanrı.
yezîd	: Muaviye'nin oğlu Yezîd'e taraftar olanlara ve yakınlarına verilen sıfat.
yevm	: Gün.
yed	: El, sebep, güç, vasıta.

Z

zâhid	: Softa, aşırı sofu, kaba sofu.
zât-ı rasûl	: Hz. Muhammed.
zâtullah	: Tanrı'nın varlığı.
zavîye	: Tekke, tekkelere bağlı şube, küçük tekke.
zebân	: Dil, lisan, lehçe.
zevâl	: Sona erme, yerinden ayrılıp gitme.
zibâ	: Süslü, güzel, yakışıklı.
zîde	: «Artsın, çoğalsın, çok olsun» anlamında dua ve temennide bulunma sözcüğü.
zinhar	: Sakın, aslâ.
zirâ	: Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan uzunluk ölçüsü, endaze, çünkü.
zi-şân	: Canlı, şerefli.
zuhûr	: Görünme, meydana çıkma.
zühd ü riya	: Gösteriş amacı ile ibadet, yalan.
zühd ü takva	: Dinin emirlerine sınımsız bağlı, süreli ibadet hali.

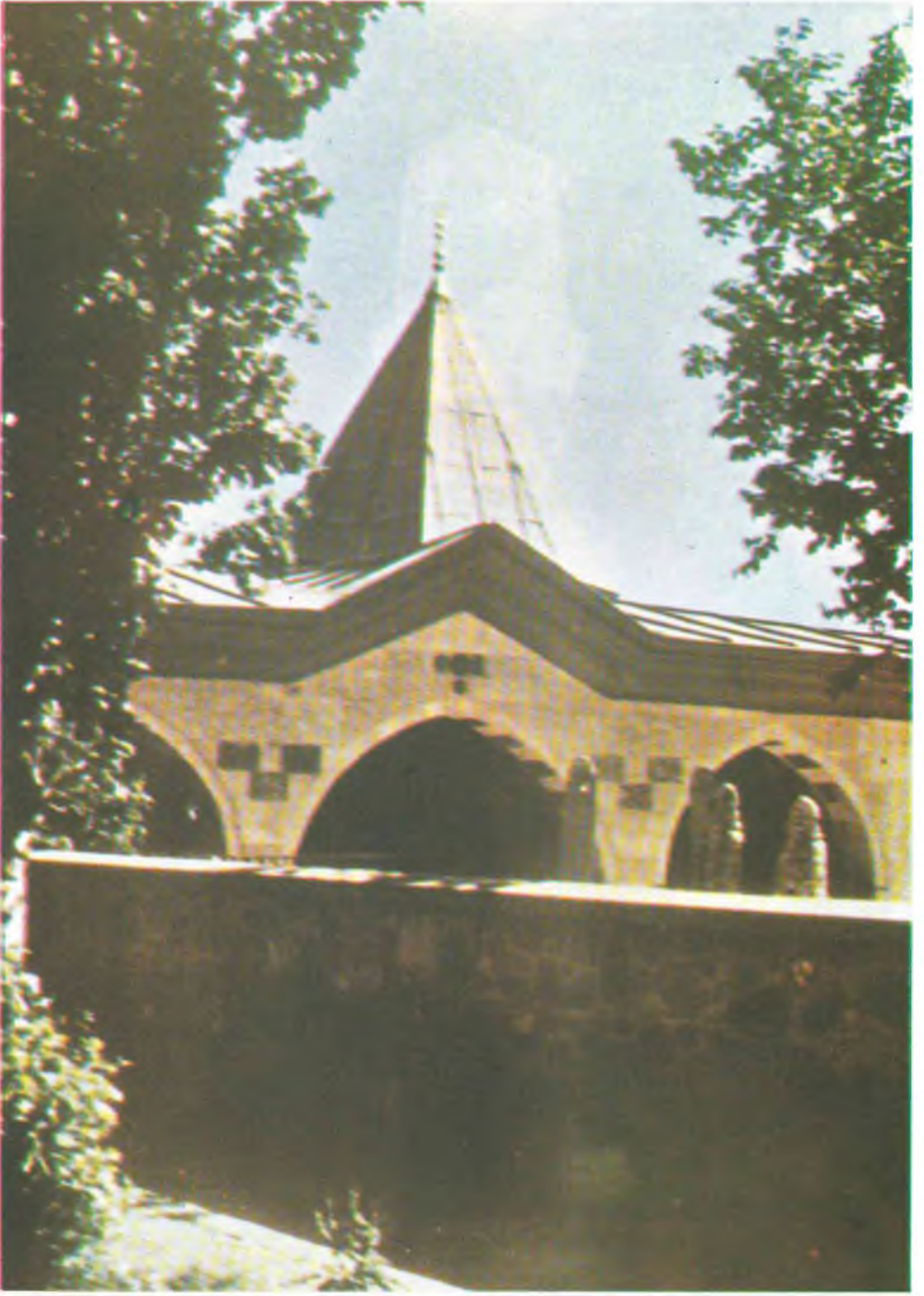
BÖLÜM

III

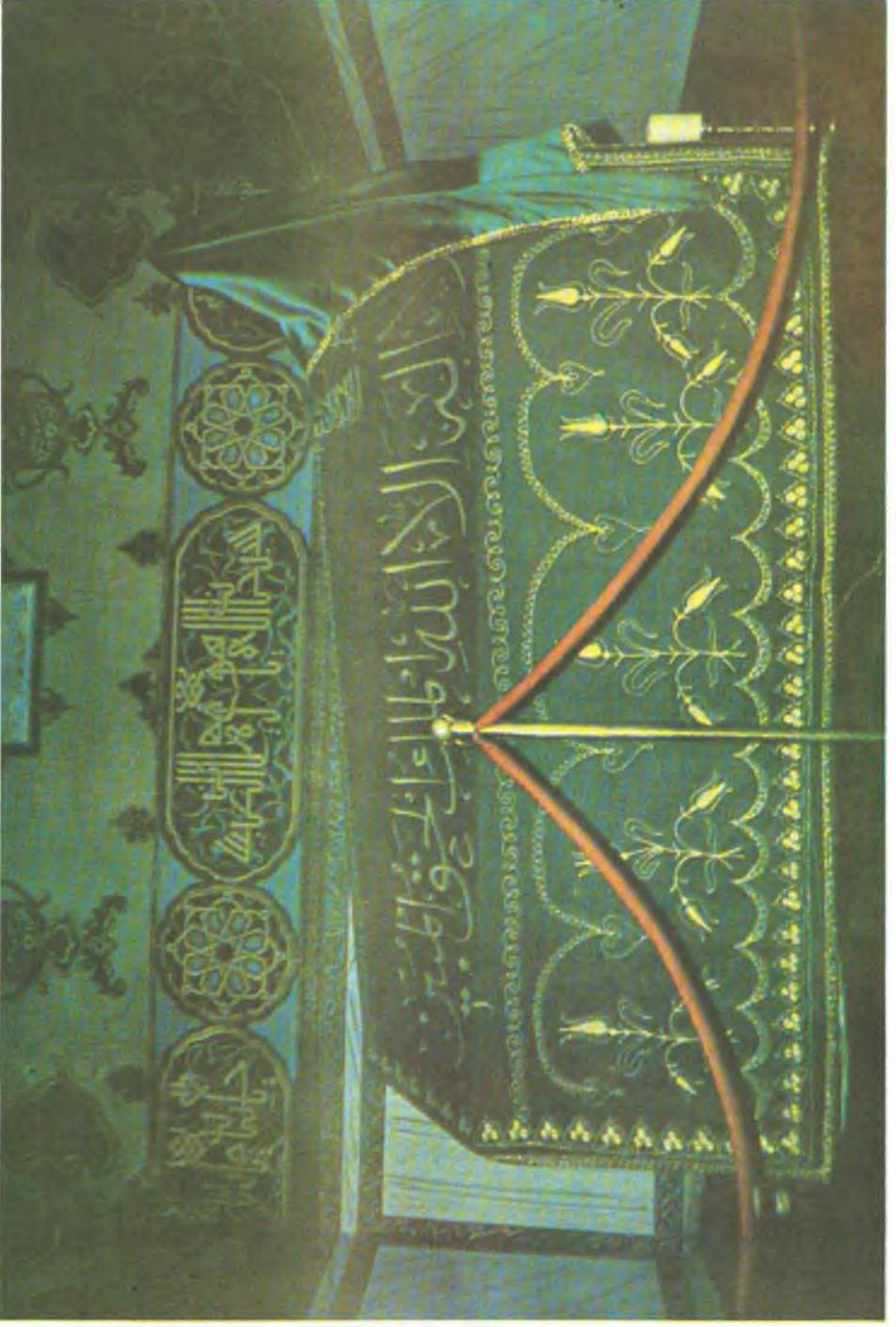
RESİMLER, BELGELER, METİNLER

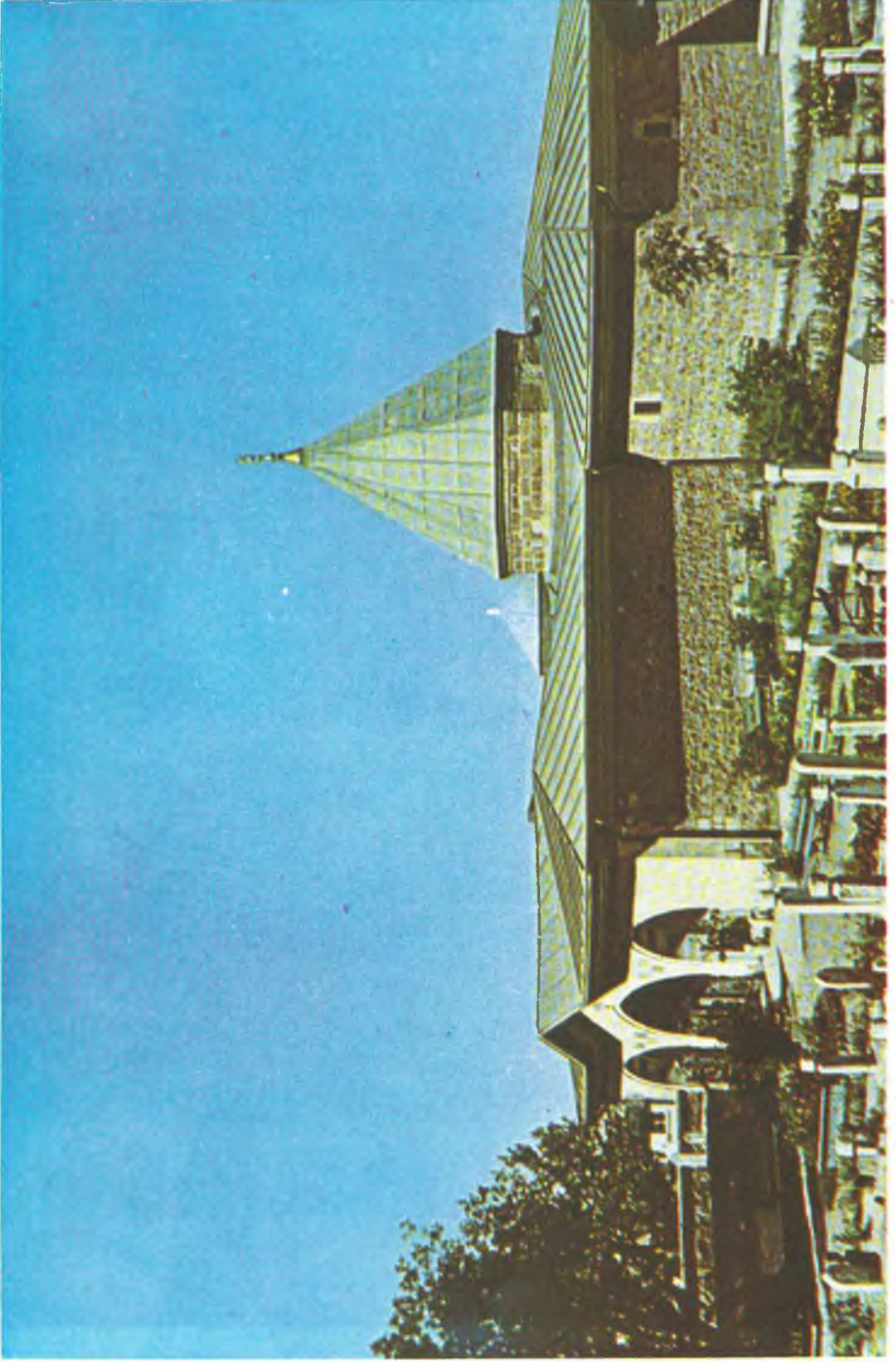
HACI BEKTAŞ VELİ

Hacı Bektaş Veli Türbesi

Hacı Bektaş Veli'nin Merkâdi

Hacı Bektaş Veli Türbesi ve Kırklar Meydanı

Kırklar Meydanı girişi

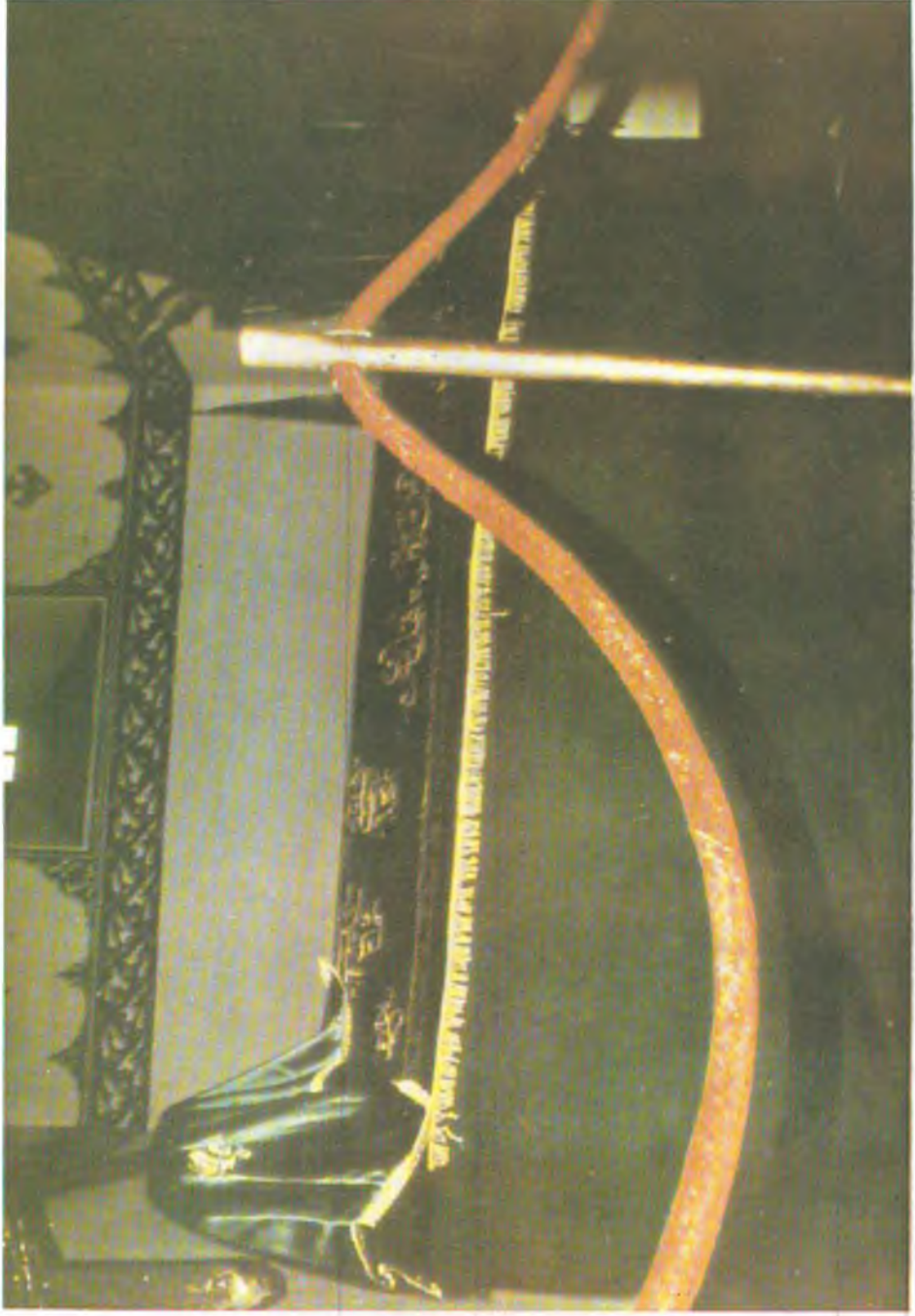
Hacı Bektaş Veli Türbesinin Kapısı (Gök Eşik)

İmâm Ali'nin elyazısı (Kur'an sayfası). — Kırklar Meydanı'nda —

Kırkbadak — Kırklar Meydanı'nda —

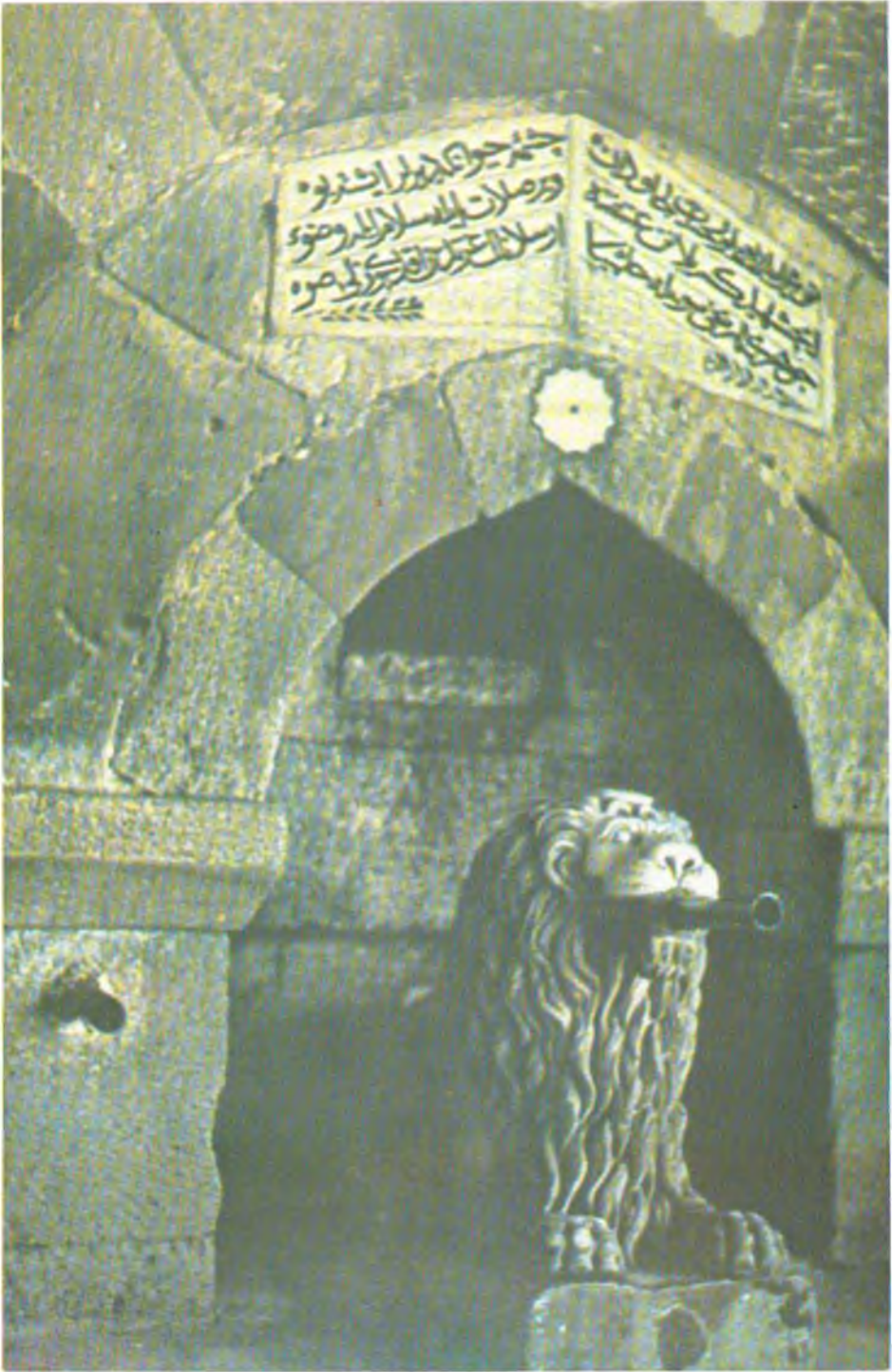
— Ahmet Cemâlettin Çelebi'nin Merkadi — Kırklar Meydanı'nda —

Bahm Sultan Türbesi

Karakazan — Aş Evi'nde —

Dergâh İkinci Avlu'da Arslanlı Çeşme

Dergâh Birinci Avlu'da Üçler Çeşmesi

Bektaş Çelebi (Şiri) Türbesi

Atkaya

Zemmeh Çeşmesi (Çilehâne)

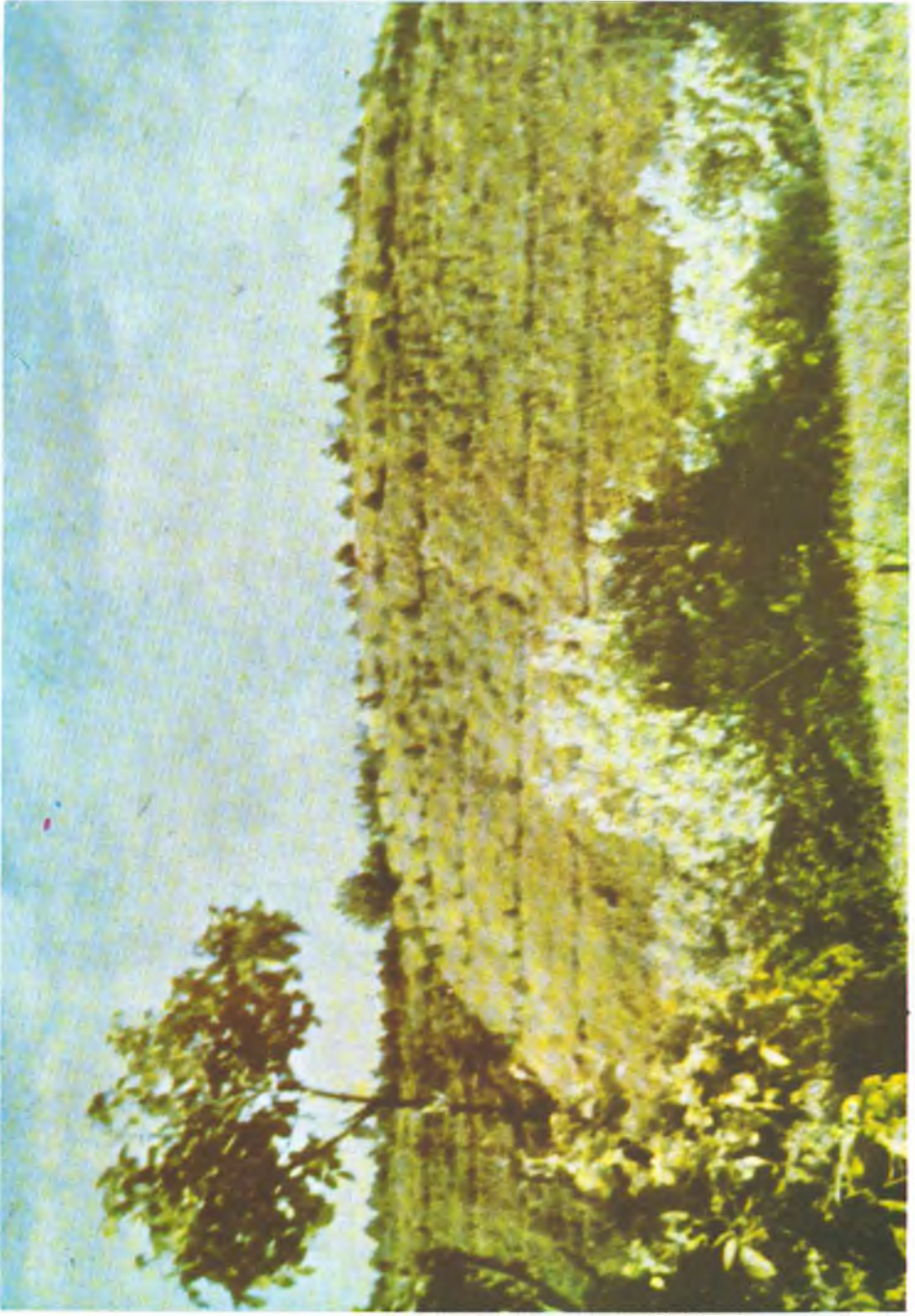
Veliyettin Çelebi, Türbesi (Çilehâne)

Delikli Taş (Çilehâne)

Kutsal Aliç Ağacı

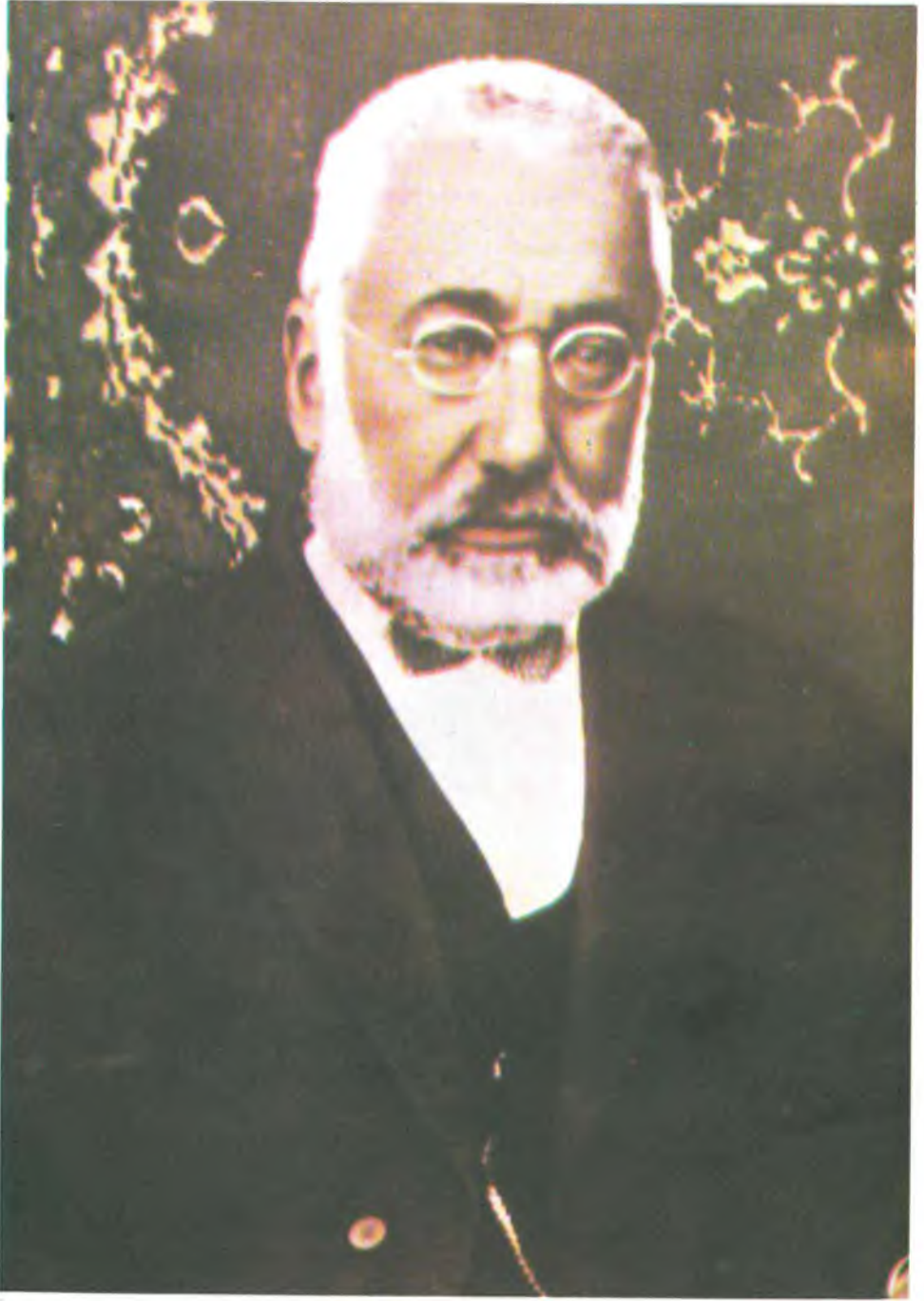
Karaca Höyük

Beştaşlar

Cemâlettin Çelebi

Veliyettin Hürrem Çelebi

B E L G E L E R
ve
M E T İ N L E R

METİN NO : 1

FERMÂN : Mahmut I. 2 Zilhicce 1143

«Kutbü'l Ârifin ve Zahre'l Vasilin vâsil sedde-i Rahmetü'l Bâri Hacı Bektaş Veli âliyye Rahmetü'l Celî'nin evlâdlarından olub bilfiil seccâdenişin evlâdı râfi tevki-i rafîü'l-şân hâkânî'î Şeyh Feyzullah zed-i sulâha dersaadetime mektup gönderüb memâlik-i mahrusê-i Şâhânemde vakî baba ve abdâl ve dervîş ve sultanî namîyle, elsine-i nâs'da mezkûr nazargâh ve tekye ve hangâh ve zâviyelerde fi ma baade mahlûlat ve tebeddûlat ve meşrutiyet iddiası ve birbirlerine feraş ve kasr-ı yed ve sair teveccühata müteallik keyfiyet vuku buldukda Kûzzat ve nevvab ve mütevellî ve sair eshâb-i arz'ın arz ve arzuhalleriyle tevcih olunmayub ancak cedd-i âlâmız Kutbü'l ârifin ve gavse'l vasilin Saâdât-ı Kirâm'dan Pir'i tarikat-ı Âliye-i Bektaşîye Hacı Bektaş Veli kaddes sırrahü'l aziz'in Hangâh-ı Âliyesinde Aziz Müşarünileyhin evlâdından olmak üzere bilfiil seccâdenişin olanların arz ve inhaliyle meşrutâ olduğu birle bu def'a seccâdenişinlik mezkûr ba berat-ı âlişân kendüye tevcih ve ihsan buyurulmakla mukaddem verilen bu emri şerifim mucibi emri şerifim sudürünü inha ve istid'a eylediği ecelden hazîne-i âmirem kuyudâtına müracaat olundukda memâlik-i mah-rûsem'de vakî Aziz Müşarünileyhin tarikatına mensup nazargâh ve tekye ve hangâh ve zaviyelerinin fi ma baade mahlûlat ve tebeddûlat ve meşrutiyet iddiası ve birbirlerine kasr-ı yed ve ferağ ve sair teveccühata müteallik keyfiyet vukubuldukda Kûzzat ve Nevvab ve sair eshâb-ı arzın müdahale etmeyip cümle memâlik-i mah-rûse-i Şâhânemde bulunan nazargâh ve hangâh ve zaviyenin şeyh ve ehli vezaifince tebeddûlat vukuunda Aziz Müşarünileyhin tekyesinde seccâdenişin bulunan evlâdı şeyhler arzları ile verilmek üzere ecdad-ı âzâ-mım zamanlarında ba'de merhûm ve mağfurün leyhim Sultan Mehmet Han ve Sultan Süleyman Han ve Sultan Ahmet Han ve babam Sultan Mustafa Han tab ve terahüm ve emmim Sultan Ahmet Han zamanlarında eslafine verilen nişan hümayunlarda derc ve tasdir ve alhaletü'l hazîhi sülêfail şeyh Ali fevt olup meşihat ve tevliyet ve tasarruf kendüye intikal ötmekle eslafına verilen berat mucibince kendüye nişan-ı hümayunum ita ve mazmun-ı üzere tasarruf olunmak ricasına ve Emir-ül ümera-el kirâm Rümeli Beylerbeyliği payesini haiz olup bilfiil dergâh-ı Mülâm ağası olan Şahin-ül Hac Mehmet Paşa dam-ül ve ilâm arzetteğin ve berat-ı Hümayun saadet makrûn-ı verdim. Ve buyurdum ki işbu emr-i şerif Şâhâne-i vâcibü'l itiba ve lâzîmül imtisâlimin mazmun-ı itaat makrûnu üzere amel olunub hilâfına bir dürlü rıza ve cevaz göstermeyeler. Şöyle bileler alâmet-i Şerîfeme itimâd kılar. Tahrîren fi yevmü's-saniye min Zilhiccet-ül Şerife sene sülâse erbain ma-t-il elf.»

METİN NO : 2

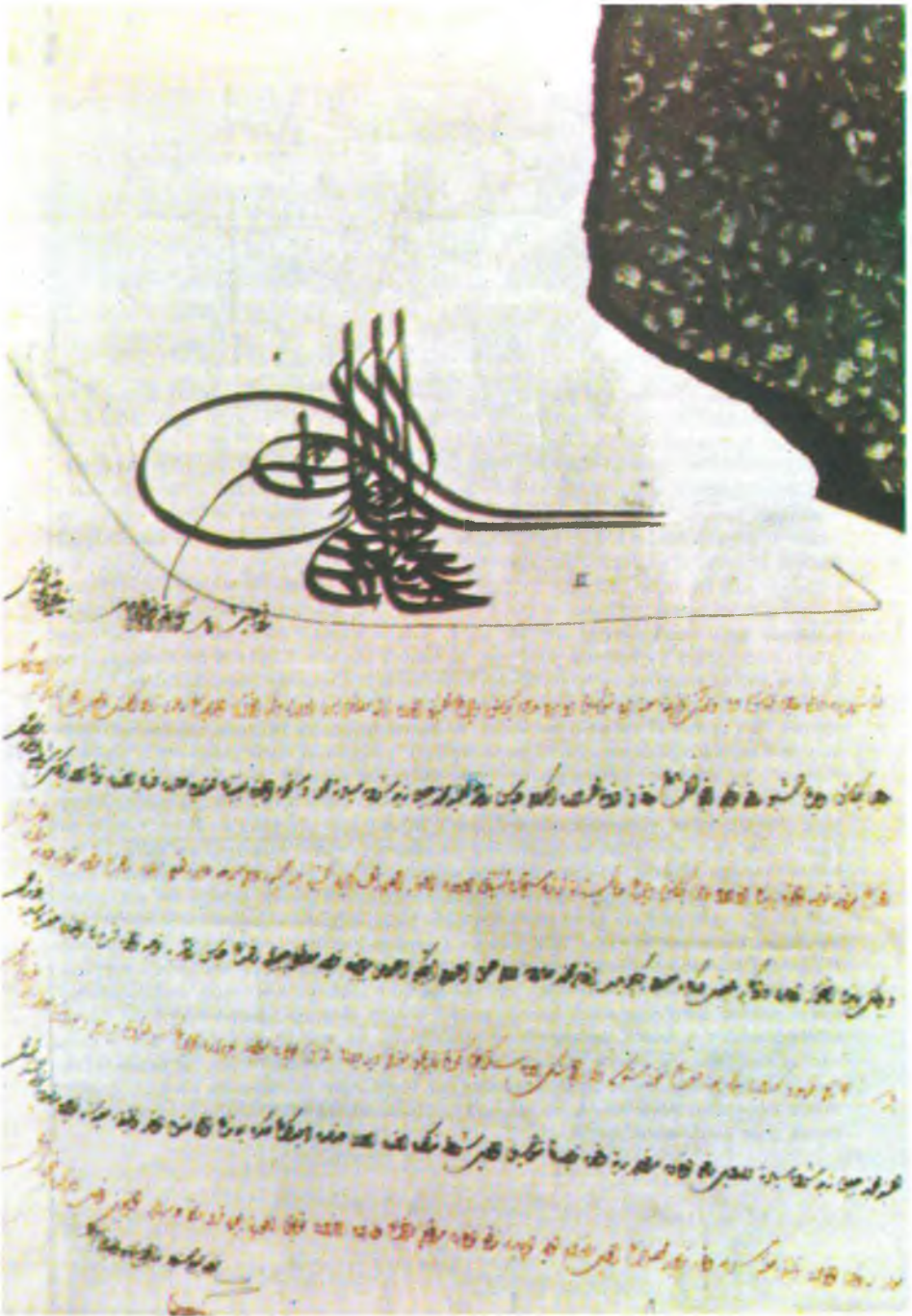
FERMÂN : Mustafa III. 17 rebü'l evvel 1173

«Vilâyet-i Anadolu'da vâki Hacı Bektaş Veli zaviyesi vakfının Seccâdenişin evlâdından El-hac Feyzullah Çelebi bağzı mesâlih için Asıtane-i saadetime azimet ve Üsküdar civarında Nerdübanlı kariyesine vusûl ve misaferet üzere iken bi Emr-i Allah Taâlâ Dar-ü Baka'ya irtihal edüp seccadenişinlik mahlûl olmağla aziz Müşarünleyhin sulbî oğlu erbab-ı istihkak'dan işbu rafî şevki refiü'l şân Hakâni Kudve't-el sulaha El salikin es Seyyid Bektaş dam sulahaya tevcih ve şürûtiyle yedine berat şerif âlişânım ihsan olunmak ricası sebki dergâh-ı Âli ağası olan El-Hac Şahin Mehmet Paşa arz etmekle mucibince mezbûr El-Hac Feyzullah mahlûlünden meşihat-ı mezbûre Es-seyyid Bektaş dam sulâhaya tevcih ve berat olunmak üzere fermân-ı âlişânım sâdir olmağın hakkında müzeyyid inâyet padişâhânem zuhûra getirüb bin yüz yetmiş üç senesi rebü'l evvel'in birinci günü tarihiyle müverreh verilen re'si hümayunum mucibince bu berat-ı hümayun saadetmakrûn'u verdim. Ve buyurdum ki erşed ve eslah ve Aziz Müşarünleyhin Mürsel evlâdı sınıf ve kolundan mumaileyh Es-seyyid Bektaş dam sulaha varup müteveffayı mumaileyhin mahlûlünden zaviye ve hangâh mezbûre vakfının meşihat ve tevliyetine mutasarrıf olub edayı hizmet eyledikten sonra bundan evvel bervechi meşrûtu meşihat ve tevliyet-i mezbûreye ne vechile mutasarrıf olmuşlar ise ol minvâl üzere vazife-i muayyenesini vakfı mezbûr mahsulünden alub mutasarrıf olub olbabda hiç ferd tarafından mani ve müzahim olmayıb dahil ve teâruz kılmayalar. Şöyle bileler. Alâmeti şerifeme itimad kılalar. Tahriren fi yevm seb'i aşr min rebü'l evvel sene selâse ve seb'in ma elf.»

METİN NO : 3

FERMÂN : Mustafa III. 28 Reccb 1177

«Evlâd-ı Hacı Bektaş Veli'den işbu raf'i tevkî refiü'l şân Hakânî İftiharü'l sulahâü'l sâ-likin Abdü'l-Lâtîf Dame sulahâyı Divânı Hümayûnuna arzuhal sunub Vilâyet-i Anadoluda vaki Hacı Bektaş zaviyesi vakfının Müşarünileyhin evlâdı iki sınıf olup sınıfı evveli Mürselli demekle marûf ve sınıfı ahiri evlâd-ı Hüdâdâd demekle meşhur olup, lâkin maatekaddemdenberü seccâdenişinlik mezbûr evlâd-ı Mürsel'e mahsus iken bundan akdem ba vazife muayyine-i meşihat mezbûreye bervechi meşrûte mutasarrıf olan eslah erşed evlâd-ı Vakıfdan es Seyyid Bektaş efendi fevt oldukça hilâfı inha-i meşihat mezbûreye Evlâd-ı Hüdâdâd'dan Hüseyin ibn-i Bektaş bil takrîble Konya Kadısı arzı üzerine berat ettirüb mugayir şürût ve hattı Hümayun olmağla meşihat-ı Mezbûre müteveffa'yı mezbû.un mahlûlünden ve merkûm Hüseyinin ref'inden kendüye tevcih olunmak bâbında istid'âyı inâyet ve maatekaddemdenberü İrşâd meşihat seccâde ancak evlâd-ı Mürsele münhasır ve bu âna değin evlâd-ı Hüdâdâddan şeyh olmuş değil iken bu helâlda merkûm Seyyid el Şeyh Bektaş fevt oldukça Evlâd-ı Hüdâdâddan Hüseyin nâm kimesne hilâf-ı inha meşihat-ı mezbûreyi üzerine berat ettirüb mezbûr Hüseyin nâehil ve hidmet-i meşihat'ı idareye bî iktidar ve Rumeli câ-nibinde hâlâ mültezim çukadarı ve vücûh ile ademi-liyâkatı ve istihkakı sahihan ve mütevatran ihbar ve inha olunmağla bil takrîb ettirdiği berat kaydı mahallinden ref ve terkin ve müteveffa'yı merkûmun mahlûlünden hatt-ı Hümayun şevket-i makûn şürûtiyle evlâd-ı Mürselden erşed ve eslah Abdü'l-Lâtîf dame sulahaya tevcih ve şürûtiyle yedine berat-ı şerif âlişânım ihsan olunmak ricasına iftiharül âli ve'l azim Dergâh-ı muallâm Yeniçerileri ağası Ömer dam ulve i'lâm etmeğle i'lâm mucibince mezbûr Hüseyinin ref'inden ve meşihat-ı mezbûre Abdü'l-Lâtîf dame sulahaya tevcih ve berat olunmak üzere Fermân-ı âlişânım sâdir olmağın hakkında müzeyyid inâyet Padişâhânem zuhûra getirüb bin yüz yetmiş yedi senesi receb şerifinin yirmi sekizince günü tarihiyle müverrah verilen re'si hümayunum mucibince bu berat-ı hümayun izzet makrûn'u verdim. Ve buyurdum ki erşed ve eslah olan Mürselden mumaileyh Abdü'l-Lâtîf dame sulaha varub müteveffa'yı merkûmun mahlûlünden ve Merkûm Hüseyinin ref'inden zaviye-i mezbûre vakfının meşihatına mutasarrıf olup, eda'yı hidmet edildikten sonra bundan evvel bervechi meşrûta vazife-i muayyene ile meşihat-ı mezbûreye tevcih ile mutasarrıf olagelmişler ise mumaileyh dahî ol minvâl üzere vazife-i muayyenesini evkaf-ı mezbûre mahsulünden alub mutasarrıf ola, ol babda ref'olunan Hüseyin tarafından ve tarafı âherden hiç ferd-i mâni ve müzahim olmayub dahil ve teârüz kılmayalar. Şöyle bileler ve âlâmet-i şerifeme itimad kılalar. Tahriren fî yevmissâni Receb sene seb'i sebîin mat'el elf.»

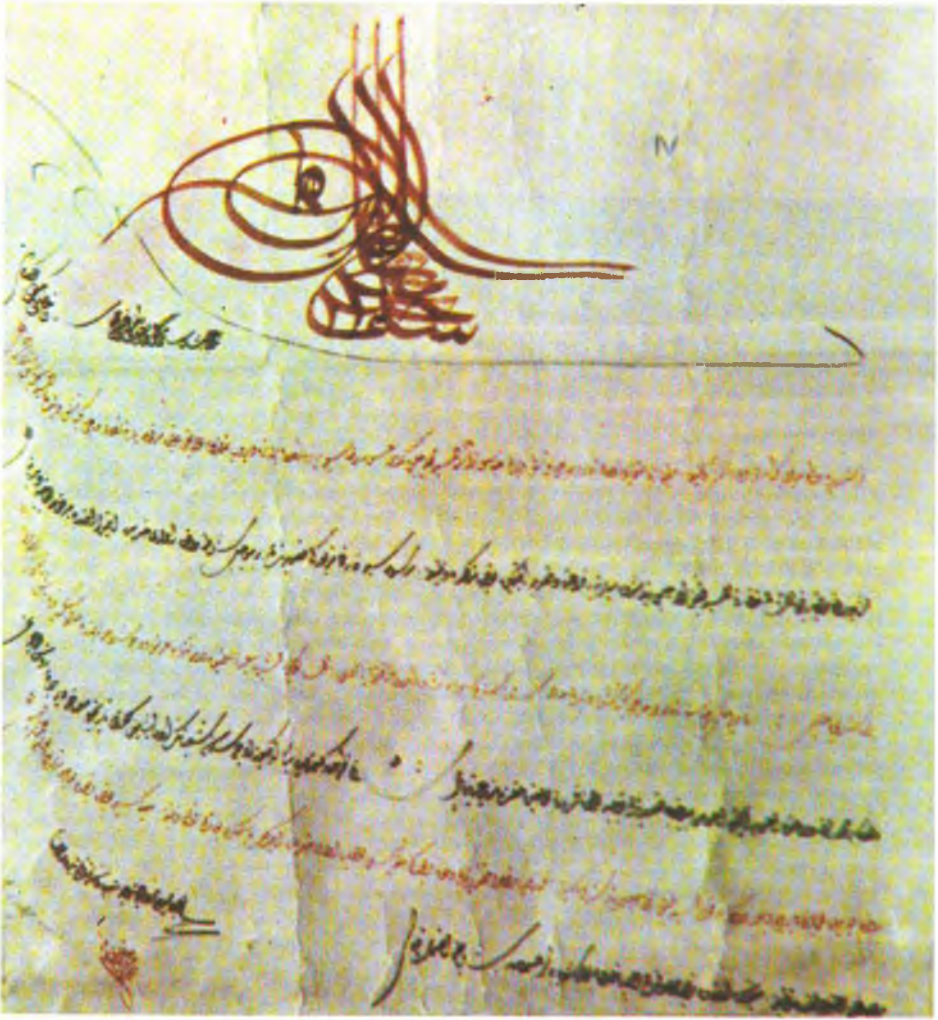
Belge No : 2

Abdülhamit I. 18 Zilhicce 1199 tarihli Fermân

BELGE NO : 4

FERMÂN : Abdülhamit I. 18 zilhicce 1199

Kırşehir'i'nde Vâki Hacı Bektaş Veli vakfının vazife-i muayyenesi ile mütevellisi Evlâd-ı Hacı Bektaş Veli'den el-Şeyh Elvan-zâde Mustafa Çelebi İdare-i vakfa iktidarı olmadığından mâadâ nizâ eksik olmayıb ref'i lâzım gelmekle evlâd-ı Hacı Bektaş Veli'den işbu râfi-i Tevki-i Refi-el şân-ı hakâni, kudvetu's-sâdâti'il-Kirâm Abbas-zâde el-Seyyid Mehmet Çelebi zide şerefu siyâdetihî muhil ve müstehik olmağın ta'yinat-ı fukarayı âdet-i kadim üzere temâmen edâ etmek şartıyla tevliyet-i mezbûre ref'inden merkûma tevcih olunmak babında evlâd-ı Hacı Bektaş Veli'den halen âsitanelerinde seccâdenişin olan iftiharü's-sulaha el-Sâlikin el-Şeyh Abdü'l-Lâtif dâme salahuhi arz etmekle mucibince ref'inden merkûma tevcih ve yedine berat-ı âlişân'ım verilmek babında İftiharü'l-ümera ve'l ekâbir bi'l fiil dergâh-ı mu'allâm Yeniçerileri Ağası Mehmed sâdik dâme uluvvühü i'lâm etmekle i'lâm mucibince mezkûr Mustafa Çelebinin ref'inden Abbas-zâdeye tevcih olunmak fermân'ım olmağın hakkında mezid inâyet-i padişâhânem zuhûra getürüb bin yüz doksan dokuz senesi zilhiccesinin on sekizinci günü tarihiyle müverrah verilen rü'üs-u Hümayunum mucibince bu berat-ı hümayunu şeref-Makrûn-u verdim ve buyurdum ki Mumaileyh Abbas-zâde El-Seyyid Mehmet Çelebi zide şerefu siyâdetihî varub râfi-i Hümayun merkûm yerine vakf-ı mezbûrun mütevellisi olup şürûtu mezkûre üzere edâ-yı hizmet ettikten sonra bundan evvel mütevellî olanlar vazife-i muayyenesine teveccühle mutasarrıf olagelmışler ise mumaileyh dahî ol vechile vazife-i muayyenesi vakf-ı mezbûr mahsûlünden alub mutasarrıf ola. Ol babda ref'olunan merkûm tarafından ve taraf-ı âhardan tevliyet umûruna hiç ferd mâni ve müzahim olmayub dahl-ü teâruz kılmayalar. Şöyle bileler ve alâmet-i şerife itimad kılalalar. Tahrîren fi yevm'il-İşrin min zilhicce sene tis'a ve tis'in ve mi'e ve elf.

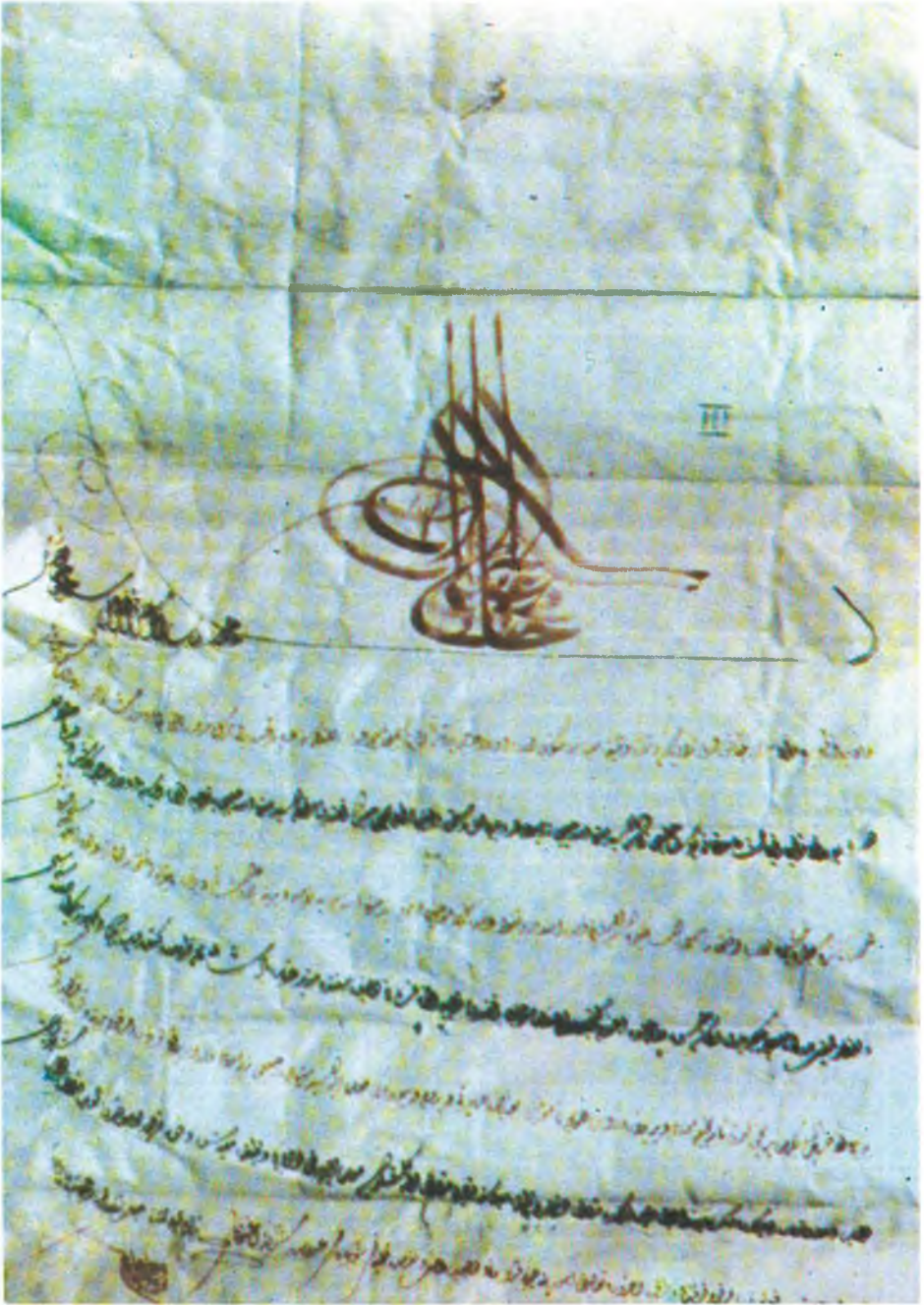

Belge No : 3
Selim III. 15 Şaban 1203 tarihli Fermân

METİN NO : 5

FERMÂN : Selim III. 15 Şaban 1203

Kırşehir'inde vâki Hacı Bektaş Veli vakfının vazife-i muayyene ile mütevellisi olan Evlâd-ı Hacı Bektaş Veli'den Abbas-zâde El-Seyyid Mehmet Çelebi, kendi hüsn-ü rızasıyla yedinde olan berâtın verüb mutasarrıf olduğu tevliyet-i merkûme'yi yine Evlâd-ı Hacı Bektaş Veli'den El-Seyyid Bektaş-zâde iş bu râfi-i tevki-i ref'i el-şan-ı hakâni El-Seyyid Feyzullah Çelebi zide şerefü siyadetihî ye feragat ve kasr-ı yed etmeğin tevliyet-i mezkûre vazife-i mersûm.esiyle fâriğ-i mezbûrun kasr-ı yed'inden ber mucib-i şart-ı vakıf edâ'yı hizmet etmek üzere merkûma tevcih ve yedine berât-ı şerif-i âlişânım verilmeğe recasına Evlâd-ı Hacı Bektaş Veli'den hâlen âsitânesinde seccâdenişin olan iftihâr-i sulâha-yı sâlixinden El-Şeyh Abdül-Lâtif dâme takvâhu arz ve vech-i meşrûh üzere hâlen sekbanbaşı iftiharu'l-ümerâ ve'l-ekâbir Mehmet Ağa dâme uluvvühü i'lâm etmekle i'lâmı mucibince kasr-ı yedinden tevcih olunmak fermânım olmağın, hakkında mezid inâyet-i pâdişâhânem zuhûra getürüb bin iki yüz üç senesi Şabanının on beşinci günü tarihiyle müverrah verilen rû'usu hümayunum mucibince hu berât-ı hümayunu verdim ve buyurdum ki merkûm El-Seyyid Feyzullah Çelebi zide şerefu siyadetihî varub merkûmun kasr-ı yedinden vakf-ı mezbûrun mütevellisi olup edâ-yı hizmet ettikten sonra bundan evvel vazife-i muayyenesiyle tevliyet-i mezbûra teveccühle mutasarrıf olagelmışler ise merkûm dahi ol minval üzere vazife-i muayyenesin evkaf-ı mezbûr vakfından alub mutasarrıf ola. Şöyle bileler ve âlâmet-i şerife itimad kılarlar. Tahriren li yevmir-râbi ve'l işriyn şehri Şaban sene selâs ve mi'e-teyn ve elf.

Belge No : 4
Mahmut II. 2 Cemaziyü'l evvel 1224 tarihli Ferman

METİN NO : 6

FERMAN : Mahmud II. 2 Cemaziyü'l evvel 1224

Vilayet-i Anadolu'da vâki Hacı Bektaş Veli zaviyesi vakfının vazife-i muayyene ile mütevellüsü olan Evlâd-ı Hacı Bektaş Veli'den Yahya Çelebi hizmet-i lâzimesine adem-i râğbet ile târik-i hizmet olmağla yine Evlâd-ı Müşarünileyh'den ve erbâb-ı istihkakdan işbu râfi-i tevki-i refi-el şân-ı hakâni Yusuf Çelebi-zâde El-Seyyid Sun'ullah Çelebi zide salâhuhü muhil ve müstahik olmağın merkûm Yahya Çelebi ref'inden merkûm El-Seyyid Sun'ullah Çelebiye tevcih olunmak recasiyle Evlâd-ı Hacı Bektaş Veli'den hâlen âsitânesinde seccade-nişin olan İftiharü's-sulâha'is-sâlikin El-Seyyid el-Şeyh Fezullah dâme takvâhu arz etmekle mucibince merkûm El-Seyyid Sun'ullah Çelebi'ye tevcih ve yedine berât-ı âlişânım verilmeğe bâbında İftiharü'l-ümerâ ve'l ekâbir, müstecmi'u cemi'il-me'âli ve'l-mefahir dergâh-ı muallâm Yeniçerileri Ağası Hasan dâme uluvvühü i'lâm etmeğın, i'lâmı mucibince ref'inden tevcih olunmak fermânım olmağın hakkında mezid inâyet-i padişahânem zuhûra getürüb bin iki yüz yirmi dört senesi Rebiü'lâhiri'nin yirmi yedinci günü tarihiyle müverrah verilen rü'ûs-u hümayunum mucibince bu berât-ı Hümayunu verdim ve buyurdum ki mumailleyh El-Seyyid Sun'ullah Çelebi zide sulahühü varub ref'olunan merkûm yerine vakf-ı mezbûrun mütevellisi olub edâ'yı hizmet ettikten sonra bundan evvel tevliyet-i mezkûra mutasarrıf olalar vazife-i muayyenesine teveccühle mutasarrıf olagelmışler ise mumailleyh dahi ol vech ile vazife-i muayyenesin vakf-ı mezbûr mahsulünden alub mutasarrıf ola işbu berât-ı âlişânıma mugayir ref'olunan merkûm tarafından ve taraf-ı âhardan tevliyeti umuruna hiç ferd mani olmayub dahl-ü teâruz kılmayalar. Şöyle bileler alâmet-i şerife itimad kılarlar. Tahriren: li-yevmi's-sâni Cemaziyü'l evvel sene erbâ ve işrin ve mi'eteyn ve elf.

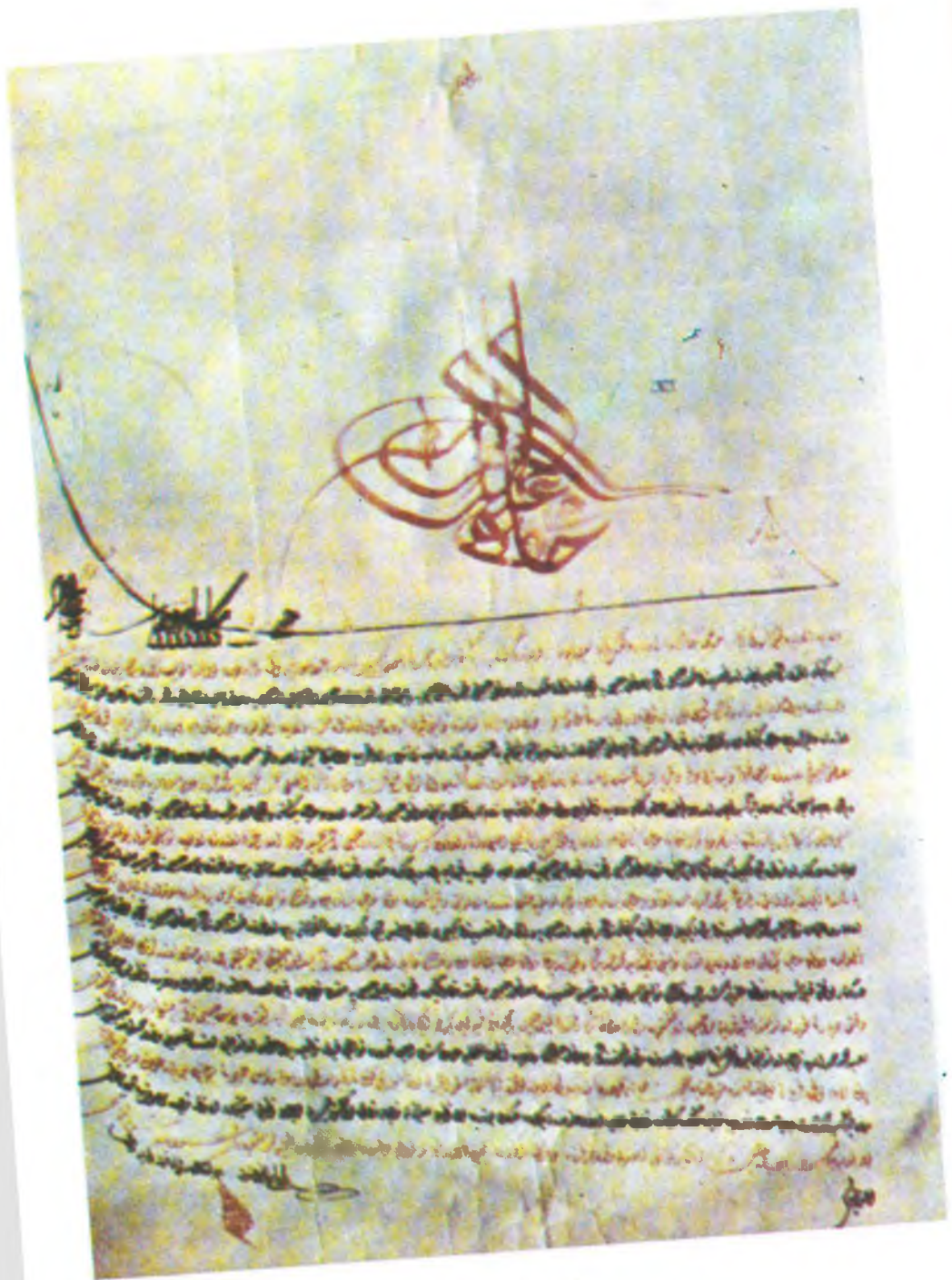

Belge No : 5
Mahmut II. 27 Receb 1226 tarihli Fermân

METİN NO : 7

FERMÂN : Mahmut II. 27 Receb 1226

Vilayet-i Anadolu'da vâki Hacı Bektaş Veli zaviyesi vakfının vazife-i muayyene ve mütevellisi olan Evlâd-ı Hacı Bektaş Veli'den Yusuf Çelebi-zâde El-Seyyid Sun'ullah Çelebi hizmet-i lâzimesine nikâs ve imtina etmeğın Evlâd-ı Müşarünileyh'den işbu râfi-i tevkî-i ri-i el şân-ı hakâni kudvetu sâdâti'l-ekrem El-Seyyid Mehmet Hamdi zide şerefu siyâdetihi fukara ve dervişânın merzî ve muhtarları olup her vechile muhil ve müstchak olmağın atide ve rüyendeye it'âm-ı taam ve hizmetinde ihtimam eylemek üzere tevcih olunmak üzere Evlâd-ı Hacı Bektaş Veli'den halen âsîtanesinde seccâdenisin olan iftiharü's-sulaha-el-salâkin El-Seyyid el-Şeyh Feyzullah zide salahuhû ve Dâme takvahû arz etmeğın tevliyet-i mezkûr merkûm Yusuf Çelebi-zâde El-Seyyid Sun'ul'ah Çelebi ref'inden mumaileyh Seyyid Hamdi zide şerefu siyâdetihi'ye tevcih ve yedine berat-ı şerifim verilmek babında dergâh-ı muallâm Yeniçerileri Ocağı sekbân-başısı iftiharü'l-emâcid ve'l-ekârim El-Seyyid Mehmed dâme mecdûhu i'lâm etmekle ber mucib-i arz ve i'lâm ref'inden mumaileyh Seyyid Mehmed Hamdi zide şerefu siyâdetihi'ye tevcih ve berat-ı ita olunmak fermân'im olmağın hakkında me-zid inâyet-i padişâhânem zuhûra getirüb bin iki yüz yirmi altı senesi Recebü'l-ferdi'nin yirmi yedinci günü tarihiyle müverrah verilen rü'ûs-u hümayunum mucibince bu berat-ı hümayunu verdim ve buyurdum ki Evlâd-ı şerif'den mumaileyh El-Seyyid Mehmed Hamdi zide şerefu siyâdetihi varub merkûmun ref'inden atide ve ruyendeye it'âm-ı taam eylemek üzere evkaf-ı müşarünileyhin tevliyetine mutasarrıf olup hizmet-i lâzimesin bi kusur mer'a ve mü'edda kıldıkdañ sonra bundan evvel mütevellî-i tevliyetler vazife-i muayyenesine teveccühle mutasarrıf olagelmışler ise mumaileyh dahî ol vech ile vazife-i muayyenesin evkaf-ı mezbûre mahsulünden alub mutasarrıf ola, ol babda işbu berat-ı âlişânıma mugayir tevliyet umuruna taraf-ı ahardan ve ref'olunan merkûm tarafından hiç ferd dahl-ü teâruz kılmayalar şöyle bileler alâmet-i şerife itimad kılalar. Tahriren li-yevmi's-sâdis ve'l işrin min Receb sene sidde ve işrin ve mi'eteyn ve elf.

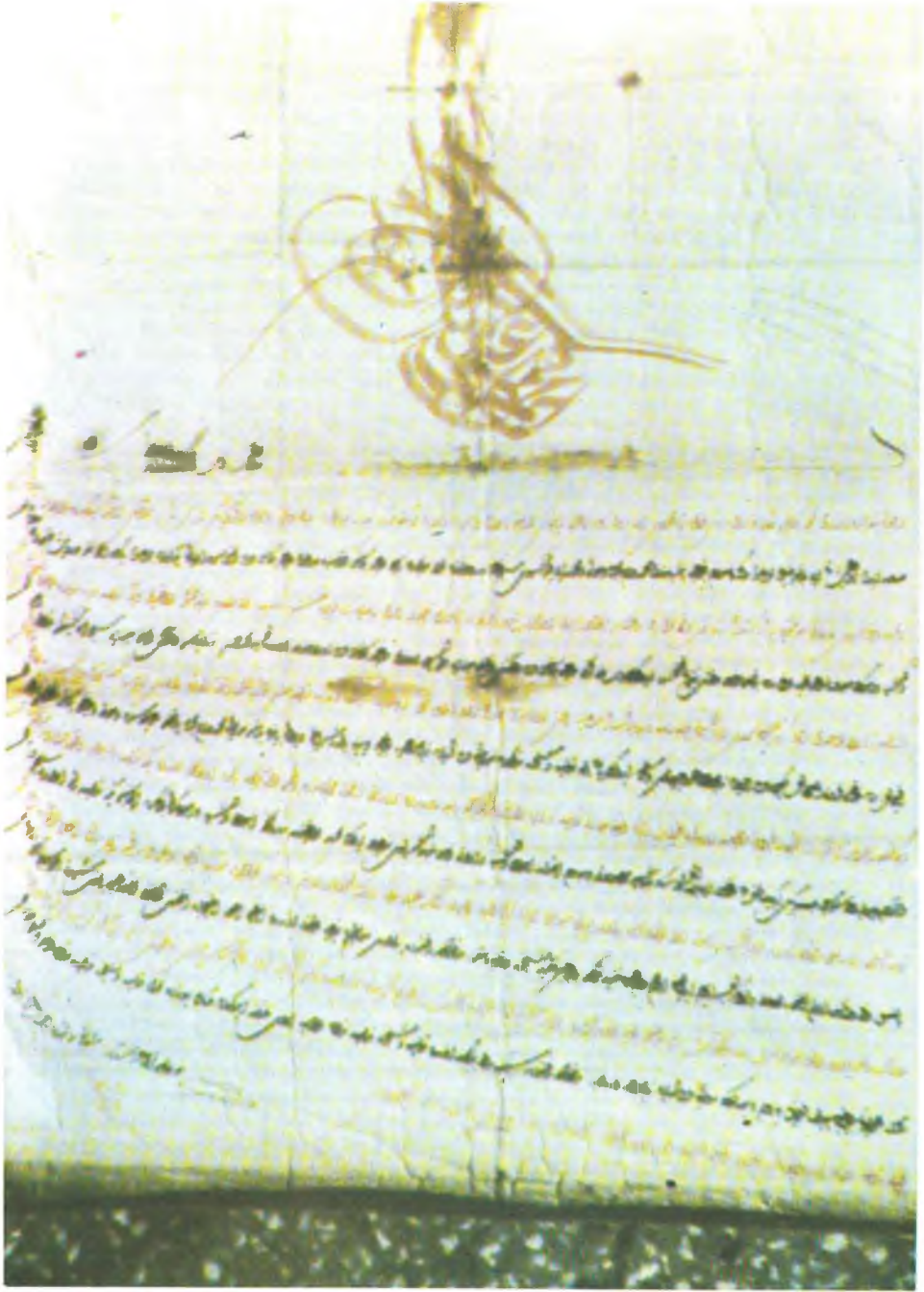
Belge No : 6
Mahmut II. 19 Sefer 1232 tarihli Fermân

METİN NO : 8

FERMÂN : Mahmut II. 19 Sefer 1232

Vilayet-i Anadolu'da Kırşehir Sancağı'nda Hacı Bektaş Velî zaviyesi vakfının vazife-i muayyene ile tevliyeti kadimden beru âsitânedeki seccade-nişinin arzı ve dergâh-ı muallâm Yeniçerileri ağası i'lâmiyle tevcih olunmak kaideden olduğundan tevliyet-i mezkûre bin iki yüz on sekiz tarihinde Seyyid Bektaş Efendi-zâde Seyyid Feyzullah kasr-ı yedinden Kalender Çelebi-zâde Mustafa Çelebi'ye tevcih olunduktan sonra, merkûm Mustafa Çelebi'nin ref'inden Yahya Çelebi'ye ve Yahya Çelebi'nin ref'inden Yusuf Çelebi-zâde Sun'ullah Çelebi'ye, ve merkûm Sun'ullah Çelebi'nin dahî ref'inden kaideten bi'aynihi Seyyid Mehmed Hamdi'ye tevcih olunub al'an ba berat-ı Aziz Müşarünileyh vakfının mütevellisi olmakla vakf-ı şerife dair bazı mesalihi hususi için Dersaadetime arzuhal takdiminde tevliyet kaydı kuyuda havale olunduktan kalemünde Vilayet-i Anadolu'da Hacı Bektaş Velî zaviyesi vakfının tevliyet kaydı Seyyid Mehmed Hamdi üzerinde ve Kırşehir'nde Hacı Bektaş Velî vakfının tevliyet kaydı Kalender Çelebi-zâde Mustafa Çelebi'nin üzerlerinde deyu başka başka kaydeyn-i muhtelifeyn der-kenar olunup zâtında bir emri garib bulunduğundan başka umûru vakfa halel verecek mevaddan olmakla ihtilâf-ı mezkûru ref ve merkûm Mustafa Çelebi'nin üzerinde açık kılub tevliyet kaydı def ve fi ma'baad kaydeyn-i muhtelifeyn i'tibar olunmamak şartıyla halen mütevellisi olan işbu râfi-i refi el-şâh-ı Hakânî iftiharû's-sulaha-el-salikin Seyyid Mehmed Hamdi dâme salâhuhüya tevcih ve yedine bir kıta berat-ı şerifim verilerek recasına seccâde-nişin-i mumaileyh El-Seyyid Feyzullah dâme takvahû arz etmekle Vilayet-i Anadolu'da vaki Hacı Bektaş Velî zaviyesi vakfının tevliyeti Mustafa Çelebi Bin Kalender Çelebi an Evlâd-ı Hacı Bektaş Velî'nin adem-i râğbet ve ref'inden Yahya Çelebi'ye tevcihi babında mukaddem Hacı Bektaş Şeyhi arz ve Sekbanbaş'a tahrir inha eylediklerinden zikr olunan Hacı Bektaş Velî zaviyesi vakfının Seccâde-nişinliği eslah ve erşed Evlâd-ı Mürsel'den Şeyh Bektaş Çelebi-zâde El-Seyyid Feyzullah Efendi üzerinde olub tevliyeti kaydı bulunmadığı Anadolu muhasebesinden derkenâr olunduktan bin iki yüz yirmi iki senesi Receb'inde mezbûr Mustafa Çelebi ref'inden merkûm Yahya Çelebi'ye müceddeten muhasebe-i mezbûre'ye kayd ile berat verildikten sonra ref'inden iki yüz yirmi dört senesi Rebiül-aherinde Yusuf Çelebi-zâde Sun'ullah Çelebi'ye ba'det tevcih, yine ref'inden iki yüz yirmi altı tarihinde El-Seyyid Mehmed Hamdi an Evlâd-ı Hacı Bektaş Velî'ye tevcih olunup halen üzerinde olduğu ve Kırşehir'nde vaki Hacı Bektaş Velî vakfının tevliyeti iki yüz yirmi bir tarihinde ve tedavül eyledi ile tevcih olunarak Abbas-zâde Seyyid Mehmed Çelebi kasr-ı yedinden bin iki yüz üç tarihinde Bektaş-zâde Feyzullah Çelebi'ye ve andan dahî kasr-ı yedinden Yeniçeri ağası arzıyla bin iki yüz on sekiz senesi Rebiül-aherinde

Kalender Çelebi-zâde Mustafa Çelebi'ye tevcih olunub elyevm Anadolu'da vaki Hacı Bektaş Velî zaviyesi vakfının tevliyeti mezbûr El-Seyyid Mehmed Hamdi'nin ve Kırşehir'nde vaki Hacı Bektaş Velî vakfının tevliyeti merkûm Kalender Çelebi-zâde Mustafa Çelebi'nin başka başka berat ile halen üzerlerinde bulunduğu muhasebe-i merkûmeden der-kenar olunmağla Kırşehir'nde vaki Aziz Müşarünileyh vakfının tevliyeti Seyyid Feyzullah halife kasr-ı yedinden Mustafa bin Kalender mutasarrıfı iken ref'inden Yahya Çelebi mukaddemen tevcihi babında olan arz ve i'lâmdan Anadolu'da Hacı Bektaş Vakfı diyerek tahrir olduğundan kayd-ı kadimine müracaat olunmaksızın merkûm Mustafa ref'inden Yahya Çelebi'ye müceddeten kayd ve yirmi iki tarihinde berat verilüb ba'dehû Yahya'nın ref'inden Yusuf Çelebi-zâde Sun'ullah'a ve merkûmun ref'inden El-Seyyid Mehmed Hamdullah'a tevcih olduğu kuyüddan müste'ban olub bu suret de merkûm Kalender-zâde Mustafa Çelebi'nin Vilayet-i Anadolu lafziyle uhdesinde açık kalan tevliyetin kaydı terkin bera'yı arz olduğu üzere tashihan merkûm Hamdullah Çelebi'nin yedine berat ita olunmak fermânım olmağın hakkında mezid inâyet-i padişâhânem zuhûra getürüb bin iki yüz otuz iki senesi Seferul hayr-ının on dokuzuncu günü tarihiyle müvverrah verilen rû'û-u hümayunum mucibince bu berat-ı hümayunu verdim ve buyurdum ki mumaileyh El-Seyyid Muhammed Hamdi dâme salâhuhü varub tevliyet-i mezkûre gerkan mutasarrıf olub eda'yı hidmed eyledükden sonra bundan evvel vazife-i muayyenesine teveccühle mutasarrıf ol'agelmış ise yine ol vech ile vazife-i muayyenesin evkâf-ı mezbûre mahsulünden atub mutasarrıf ola. Ol babda işbu berat-ı âlişânıma mugayir tevliyet-i umûruna merkûm tarafından ve tarafı aherden hiç ferd mani ve müzahim olmayub dahl'ü teâruz kılmayalar. Şöyle bileler. Alâmet-i şerife itimad kılalar. Tahriren li-yevmi's sâmin-aşer şehri-i Rebiül' evvel sene isneyn ve selasin ve mi'eteyn ve elf.

Belge No : 8

Mahmut II. 23 Cemâzi-yel-âhir 1243 tarihli Fernân

«İftiharü'l sulâha-el sâlikin Hacı Bektaş Veli Kaddes-Sırrahü'l-Aziz'in evlâdlarından olup zaviyelerinde seccâdenişin Evlâd-ı Seyyid Şeyh Mehmed Hamdullah dâme takva'yı tevkî ref'i hûmayın ve asıl olicak ma'lûm ola ki memalik-i mahrûse-i şâhâne Baba ve Abdâl ve Dervîş ve Sultan namıyla elsine-i nâs'da mezkûr nazargâh ve Tekye ve Hangâh ve Zaviye var ise cümlesinin fi mabaad mahlûlât ve tebeddûlât ve meşrutiyet iddiası ve birbirlerine ferâğ ve kasr-ı yed ve sair teveccühata müteallik keyfiyet vukûbuldukda küzzat ve nevvab ve mütevelliler ve sair eshab-ı arz'in arz ve arzuhalleriyle ve sair arzuhal ile tevcih olunmayıb ancak cedd-i âlâmız Kutbü'l Ârifin Gavse'l Vasilin Hacı Bektaş Veli Kaddes Sırrahü'l Aziz'in hangâh-ı âliye ve zaviyesinde seccâdenişin olanların arz ve inhalarına meşrût olduğu beyan birle bu def'a seccâdenişinlik-i mezkûr kendüye tevcih olunmuş olduğu beyan birle mukaddem verilen emr-i şerifim mucibi emr-i şerifim sûduru inha ve istid'a eylediği ecelden hazine-î âmiremde mahfûz baş muhasebe kuyudatına müracaat olundukda memâlik-i mahrusamda vakı Baba ve Dervîş ve Abdâl ve Sultan namıyla elsine-i nâs'da mezkûr nazargâh ve Tekye ve Hangâh ve Zaviyelerinin fi mabaad mahlûlât ve tebeddûlât ve meşrutiyet iddiası ve birbirlerine ferâğ ve kasr-ı yed ve sair teveccühata müteallik keyfiyet vukû buldukda küzzat ve nevvab ve mütevelliler ve sair eshab-ı arz'in arz ve arzuhalleriyle tevcih olunmayıb kendü hangâh ve zaviyesinde seccâdenişin olan taraflarına havale olunmak üzere mukaddem bahîd hûmayun kaybı mahallerine şerh verilmiş olduğu mukayyed iken bundan akdem bade eshâb-ı arz'in arz ve inhalarıyla zeâmet ve tîmar misillü alakası olmayanlara tevcih olunduğundan fikaray-ı Bektaşiyeh'nin teveccühât vuku buldukda ahîrin arz ve arzuhaline amel ve itibar olunmayıb Meşâyih-i Bektaşiyeh'nin zaviyedâr ve seccâdenişin olanlara havale olunmak üzere bu def'a dahî müceddeten mahal-line şerh verilüb ilâm-hali mutazammın emr-i şerifim sûduru mukaddema le'dil istid'a Kutbü'l Ârifin Hacı Bektaş Veli Kaddes Sırrahü'l Aziz'in memâlik-i mahrûsemde Baba ve Dede ve Abdâl ve Dervîş ve Sultan namıyla elsine-i nâs'da mezkûr nazargâh ve hangâh ve zaviyeleri şart-ı vakıf üzere âsitânesine meşrût olmağla seccâdenişin olanlardan ve meşayih ve tekkenişin olanlardan biri fevt ve tebdil olunmak lâzım geldikde Aziz Müşarûnileyh'in evlâdından olmak üzere bilfiil kendi âsitânesinde seccâdenişin olanların arz ve içazetiyle olunagile küzzat ve nevvab ve mütevelliler ve eshab-ı arz'in arz ve arzuhalleriyle ve sade arzuhal ile tevcih olunmamak üzere kırk dört ve kırk yedi senelerinde ilâm ve hazine defterlerine şerh verilmişken şart-ı mezkûr'e müracaat olunmayıb, Hacı Bektaş Veli Hazretleri ârstanesi mesafe-i baidedir deyû bir takrib tevcih olunmakla nizamı mezkûre muhtel ve tekyeleri na-ehil kimselerde kalub hususe kara ve mazarii olan zaviye avvam-ı nâsda yevmiyeleri fevt ve maliyetleri sebâbiyle gerek hükkam'ı istilam üzerlerine berat ettirip tîmar ve zeâmet misillü her sene birer kimseye ihale ve iltizam ve hakk-ı fikara olan mahsûlât-ı vakf'ı kendi umurlarına sarf ve istihlâk eylediklerinden dervişân fikara'sından sudur-nak edecek maaşları külliyeti ile maf'id ve zail ve hangâh ve tekyelerde meks ve ikâmetleri ademü'l imkân oldukda ekseri harap ve fikara-yı dervişân han köşelerinde sefil ve sergerden olub zaviye ve hangâh ve tekyelerde desd-ı zalemeden halâs olmayub teşne ve şeni ganadil yegad'iyile zikrül' hal ve mûtal kalmakla fikara-yı dervişânın hallerine merhameten fi mâbab-i mahlûlât ve tebeddûlât ve meşrutiyet iddiası ve birbirlerine ferâğ ve kasr-ı yed ve sair teveccühata müteallik keyfiyet vuku buldukda küzzat ve nevvab ve mütevelliler ve eshab-ı arz'in arz ve arzuhal ile tevcih olunmayub ve mesafe-i baidedir deyû Aziz Müşarûnileyh'in âsitânesine gitmeğe ishar-ı aciz ve bahane-i âhir ile zikrolunan eshâb-ı arz'in inhasına müsaade olunmayub kadimisi üzere bermucibi şürût ü Vakıf-ı Aziz Müşarûnileyh'in hangâh-ı âliye ve tekye ve zaviyelerinde seccâdenişin olan Şeyhler tarafına havale kılınmak üzere kayıtlarına şerh verilüb ve şerh-i mezkûr fi ma baad düstür amel tutulmak üzere şer'î ve iklam ilmuhaberleri ve balası hatt-ı hûmayunum ile maan tevarih-i muhtelifle ile verilen emr-i şerifim mucibince bin iki yüz onuncu senesi Seferü'l hayr'ın yirmi yedisi tarihinde müceddeten bâlâsi hatt-ı hûmayunu şevket makrûnum ile maan emr-i şerifim verilmiş olduğu derkenar olunmakla, derkenar mucibince emr-i şerifim verilmek babında iftiharü'l emre vel ekber bilfiil baş Defterdar El-Seyyid Mehmed Esat dam ulve tahlis etmekle mucib-i iktiza eden mahallere ilmuhaberleri verilmekle imdi vech-ü meşrûh üzere amel olunmak babında fermân-ı âlişanim sâdir olmuştur. Ve buyurdum ki sak-ı şerifim vardıkda bu babda sâdir olan emrim üzere amel edip dahî hussû mezbûr için tevarih-i muhtelifle ile ve ma hatt-ı hûmayun o emr-i şerifim verilmiş olduğu hazine-î âmirem defterlerinde mukayyet olmakla mukaddema vârid ve hâlâ vech-i meşrûh üzere şerefyafete-i sûdur olan işbu emr-i şerif şâhâne-i vâcibü'l ittiba ve lâzîmü'l imtisâlimin mazmûn itaat makrûnu üzere amel olunub hilâfına bir dürlü rıza ve cevaz göstermeyesin. Şöyle bilisin ki emr-i şerifime itimad kılâsın. Rebiûlsânî aşr şehr'i Ramazan sene erbain mut'in elf.»

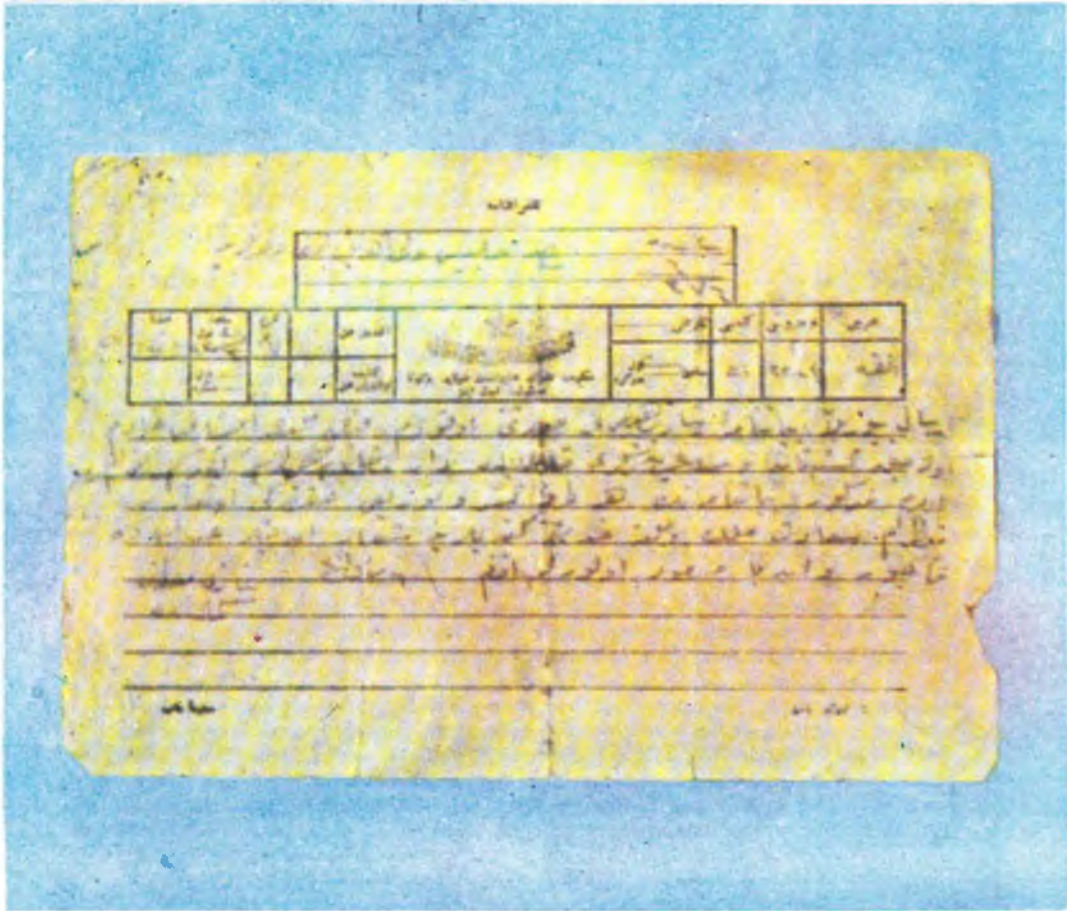

Belge No : 9
Abdülhamid II, 1 Rebiü'l evvel tarihli Fermân

METİN NO : 10

FERMÂN : Mahmud II. 23 Cemâzi-yel-âhir 1243

Anadolu canibinde olan bilcümle Bektaşî tekâya ve zevayâlarının fekad türbe mahal-leri ibka olunarak maada ebniyenin hedmiyle emvâl ve eşyâ ve emlâk ve musakkafatla-rının cânib-i mir için zabd ve tahrir ve mûmza defterlerinin irsal-i mukteza-yı irade-i se-niyyemden olduğuna binaen ol babda sudür eden emr-i âlişânım ile mübâşir ta'yin olunan dergâh-ı muallâm kapucu-başlılarından Mehmed dâme mecduhû ve müvellâ ve muharrer-leriyle Kırşehirî Sancağına vürudlarında evvelden mezbûra tabi Hacibektaş Kazasında med-fün Hacı Bektaş Veli Kuddise Sırrihu'l-âli'nin tekkelerinde bulunan yirmi altı nefer dervî-şanı Mevlevî mumaileyh ve muharrer ve Kırşehirî Hakimleri ma'rifetiyle bi'l-istintak sekiz neferi def'olunarak maadası ilhad'dan beri oldukları tebeyyün ettiğine binaen başlarında te'hir-i ihrâc ettirilerek Tarik-i Nakşibendî'ye üzere olacıklarına taahhüdlenmiş olduklarını ve Tekke-i Mezbûre ve Türbe-i Şerif'de mevcûd emvâl ve eşyâ ve emlâk ma'rifet-i şer ile tahrir olunarak bir kıt'a mûmza defteri takdim kılınmış idüğünü ve sâlifü'z-zikir Hacı Bektaş Veli vakfının vazife-i muayyeneler ile mütevellisi olan Hacı Bektaş Veli evlâdından olan El Seyyid Mehmed Hamdi ve zaviyesi vakfının vazife-i muayyeneleri ile seccâdenişin-liğinde mutasarrıf eslah ve erşed Evlâd-ı Mürsel'den El-Seyyid el-Şeyh Hamdi isn-i el-Şeyh Feyzullah Veled-i Kebir, Fesâd-ı Belde'ye bais olduğundan, bundan akdem Amasya'ya nefy olunub meşihat ve tevliyet-i mezbûr mu'attal kıldığını ve menfi-i merkûmun biraderi Er-bâb-ı istihkak'dan işbu râfi-i tevkî-i refi'iş-şân-ı Hakânî kudvetu's-sulâha'is-sâlikin Veliyü'd-din zide salâhuhû her vechile muhil müstehik idüğünü beyân birle tevliyet ve meşihat-ı mezbûre mumaileyh Veliyüddin zide salâhuhû'ya tevcih ve yedine berât-ı şerifim verilme-k babında mübâşir-i mumaileyh Mehmed dâme mecduhû bir kıt'a arızasında ve müvellâ ve Hacibektaş Kazası nâ'ibi iki kıt'a il'âmlarında tahrir ve inha etmeleriyle kuyûda müracaat olundukda Aziz Müşarünileyh'in vazife-i muayyeneleri ile tevliyet ve zaviyedarlığı merkûm Hamdullah üzerinde olduğu Anadolu muhasebesinden bir kıt'a defter-i mezbûr nâtik oldu-ğu üzere tekye-i mezbûrenin bazı vakif kurâlardan maktuat ve iltizam vechile irâd-ı se-nevisi dört bin yüz doksan gurus ile yüz altmış sekiz müd sa'ir ma'sûlâtı ve ma'lû-mu'l-mikdar emvâl ve eşyâ ve evânî-i nuhâs misillü eşyâları mevcûd idüğü muharer ol-duğundan mâruz-zikir emvâl ve eşyâ ve emlâkinin kemâkân ibkasiy'e tekye-i mezbûrenin idaresiyçün tevliyet ve meşihat-ı mezbûre menfi-i merkûmun ref'inden Tarik-i Nakşibendî usûlü edâ olunmak şartıyla birader-i Mumaileyh Seyyid Veliyüddin zide salâhuhû'ya tev-cihi irade-i âliyyeme menût idüğü mahallerinden der-kenar olduğun ol vechile mumailey-he tevcih ve uhdesine kayıd ile berât it'â olunmak babında bi'l-fiil defterdâr-ı şikk-i evvelim iftiharü'l-ümera ve'l ekâbir El Seyyid el Hac İbrahim Ethem dâme uluvvuhû takrir etme-ke ber mucib-i takrir-i meşihat ve tevliyet menfi-i merkûmun ref'inden biraderi mumaileyhe tevcih olunmak üzere a lemu'ul-ulemâ'il-mütebahhirin, efdalu fudalâ'il-müteverri'in bi'l fiil Şeyhu'l-İslâm Kadî-zâde Mevlânâ Mehmed Tahîr dâme işaret etmekle işareti muc-i-bince tevcih olunmak fermânımolmağın, hakkında mezid inâyet-i padişâhânem zuhûra ge-türüb bin iki yüz kırk üç senesi Cemâzi-yel-âhire'nin yirmi üçüncü günü tarihiyle müverrah verilen rû'u-u hûmayûnum mucibince bu berât-ı hûmayûnu verdim ve buyurdum ki Mu-maileyh Veliyüddin zide salâhuhû varub merkûmun ref'inden şart-ı mezkûr üzere tevliyet ve meşihat-ı mezbûra mutasarrıf olub edâ-yı hidmet ettikten sonra bundan evvel tevliyet ve meşihat-ı mezbûra mutasarrıf olanlar vazife-i muayyenesine teveccühle mutasarrıf ola-gelmişler ise mumaileyh dahî ol vech ile vazife-i muayyenesin vakf-ı mezbûr ma'sûlün-den alub mutasarrıf olâ. Şöyle bileler alâmet-i şerife itimad kılalar. Tahriren fi yevmi's-sâmin âşer min şehri Cemâzi-yel-âhir sene selâse ve erba'in ve mi'teyn ve elf.

Belge No : 10

Beyanname konusunda Atatürk'ün Veliyettin Çelebi'ye Gönderdiği Telgraf

METİN NO : 12

TELGRAF : Gâzi Mustafa Kemâl 6 Mayıs 1339

Çelebi Veliyettin Efendi Hazretlerine

Mahreç	No	Tarih
Ankara	2214	6 Mayıs 1339

İrsâl buyurulan beyanname-i reşâdet penâhileri suretini okudum. Feyz-i Millî'nin inkişâfına hadim olacak teşebbüsât ve mesaiden geri kalmayan Zât-ı Reşâdet penâhi'lerine takdim-i ihtiram eylerim. Mezkûr beyannamenin her tarafa neşir ve tevzii hakkında ki is'ara mutazırım. Saadet-i mülk ve millete hizmeti kendilerine şiar edinenler, İnd'i Allâh'da me'cur ve ebediyen mes'ûd olurlar efendim.

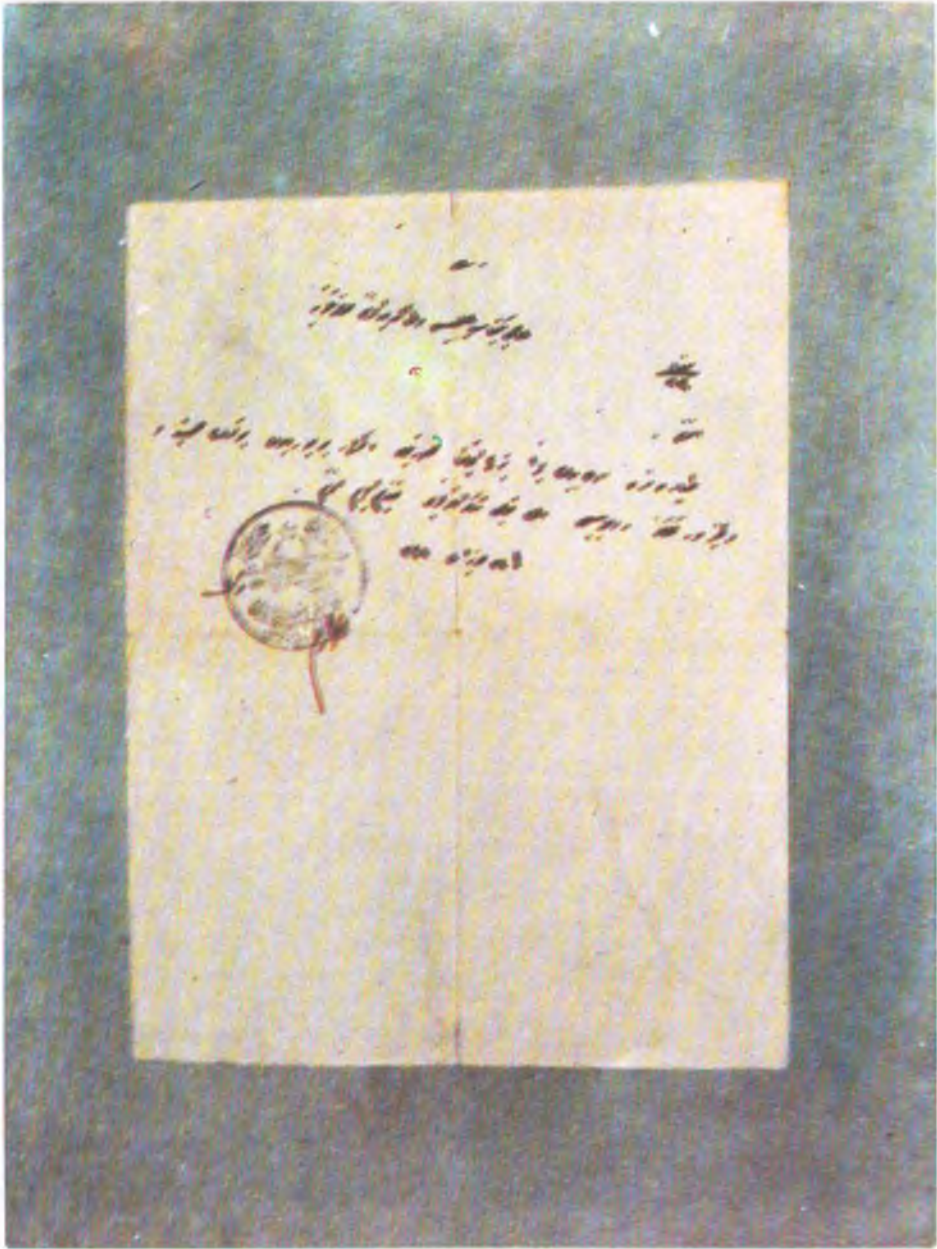
Gâzi Mustafa Kemâl

METİN NO : 11

FERMÂN : Abdülhamit II. 1 Rebiü'l evvel 1322

Müstesnâ-yı evkafdan e'izze-i kirâmdan Kırşehir Sancağında kain Hacı Bektaş Veli Kuddise Sırrahu'l-âli zaviyesi vakfı hasılatının on beş sehîm itibarıyla bir buçuk sehmine mutasarrıf olan Amasya'da mütevattın Hamdullah ve İbrahim Selâmet Efendiler'den İbrahim Selâmet Efendi'nin bila veled vefat eylesine mebnî ana ait sehmin mahlûlünden hisse-i kadimelerine ilhâkan Çelebi Ahmed Cemaleddin ve Veliyüddin Efendiler'e tahsisi vârid olan Ankara Vilâyeti İdare-i Mahallisi mazbatasıyla melfufu bulunan ilâm-ı şer'ide inha olunması ve Veliyy-i Müşarünileyh Hazretleri vakfının bin iki yüz altmış beş senesi Zilkade'sinin yedinci günü tarihiyle fermân-ı âlişânım hükmüne tevfikân bilâ harc ve a'idiyyet Mahalli Evkâf Müdürü ma'rifetiyle İdaresiyle hasılatının tamamen fermân-ı âlişânımda musarrıf nisbet dairesinde olmak, yani on beş sehîm hasılatının dört sehmi meşihat ve tevliyyete ve üç sehmi ber vech-i maaş evlâda ve dört sehmi hangâhın ta'mirine ve diğer dört sehmi fukara taamiyyetine ait bulunmak üzere sarf ve tevzi edilmesi ve fakat gerek Evkâf Müdürü'nün irade ve muamelatına ve hasılatının emr-i cibayetine nezaret ve gerek vakfın muhasebesini müdür-i mumaileyh ile birlikde tanzim ve rü'yet etmek üzere Evlâd-ı vakıfdan müstehakkının emsâl ve nizamına tevfikân mütevellî tayin olunması, mumaileyh Çelebi Ahmed Cemaleddin ve Veliyüddin Efendiler'in vekilî Hasan Rıza Bey'in vakı olan istid'ası üzerine Şûra-yı Devlet Mülkiye Dairesi'nden tanzim kılınub sureti tebliğ olunan mazbatada beyan olunmaktan nâşi, icra kılınan tetkikatda vakf-ı müşarünileyh hasılatının on beş hisse itibarıyla bir buçuk hissennin müteveffa İbrahim Selâmet Efendi uhdesinde olduğu ve tevliyyet ve meşihata muhassas sâlifetü'z-zikir on beş hissede dört hisse hazine-i evkâf'dan zabtolunarak sekiz yüz guruş ma'aşla yalnız meşihat ciheti Hacı Hamza Efendi'ye tevcih kılındığı anlaşılmış ve mumaileyh Çelebi Ahmed Cemaleddin Efendi Evlâd-ı vâkıfın ekberi olarak umûru vakf-ı hüsn-ü idare ve rü'yete ehil ve muktedir idüğü ber-vechi şer'i tebeyyün eylemiş olduğundan müteveffa İbrahim Selâmet Efendi'den mahlûl olan hissennin hisse-i kadimlerine ilhâkan mumaileyh Çelebi Ahmed Cemaleddin ve Veliyüddin Efendiler'e tahsisi ve tevliyyet-i vakf'ın fekk-i mazbutiyyetiyle mazbudiyetten dolayı hazine-i evkafdan meşihat maaşı olarak verilmekte olan mezkûr sekiz yüz guruşu Şeyh Hamza Efendi'ye kemâ kân vermek ve bâki hasılatı mutasarrıf olmak üzere tevliyyetin de Çelebi Ahmed Cemaleddin Efendi'ye tevcihi mahkeme-i teftiş'den tanzim kılınan ilâm üzerine makâm-ı Nezâret-i (Evkâf-ı Hümayun'dan) ba-takrîr ifade kılınmakla mucibince tevcih olunmak fermân'ım olmağın bin üç yüz yirmi iki senesi Saferü'l-hayr'ının on sekizinci günü tarihinde tevliyyet-i mezkûre için mumaileyh Çelebi Ahmed Cemaleddin yedine lâzimu's-sudûr olan diğer bir küt'a berat-ı şerifim bi'l-i'tâ ber-vechi muharrer, işbu Râfi-i Tevki-i Refi'ül-şân-ı Hakânî Ahmed Cemaleddin ve Veliyüddin zide salahühüma yedlerine mezkûr sehîm hissesi için dahî bu berat-ı hümayunumu verdim ve buyurdum ki Mumaileyhima kadim uhdelerinde bulunan hisselerine ilhâkan müşterekleri müteveffa mumaileyh İbrahim Selâmet'ten münhâl olan bir buçuk sehmin nisfına dahî iştirâken ve seviyyen mutasarrıf olalar, tahrîren fi gurreti şehri Rebiü'l evvel sene isneyn ve işrîn ve selâsı mi'e ve elf.

1 Rebiü'l evvel 1322

Belge No : 11
Veliyettin Çelebi'nin Tayyare Cemiyeti'ne Yaptığı Başış Makbuzu

Belge No : 12
Veliyettin Çelebi'ye Verilen Madalya Beratı

METİN NO : 13

MEKTUP

Hacıbektaş Çelebisi Veliyettin Efendi Hazretlerine

No : 23

Efendim,

Tayyaremize on bin lira teberru etmek suretiyle ishar buyurulan yüksek hamiyet vatanperverliğiniz dolayısıyla en kalbi şükranlarımızı takdim eylerim efendim.

24 Haziran 341

Tayyare Cemiyeti Kırşehir Şubesi

Riyaseti

Vali

Hazım

METİN NO : 14

BERAT : Ahmed Kudsi 3 Teşrinsani 1926

-Mülga Hacıbektaş Çelebisi Veliyettin Efendi'ye,

Aziz ve sevgili vatanımızın müdafaası ve inkişâf ve terakkisi makasıt-ı âliyesi ile teşekkül eden Tayyare Cemiyeti'ne teberrü buyurduğunuz hamiyet ve mürüvvetin bir nişâne-i İftiharî olmak üzere taraf-ı âlilerine bir kıt'a altun tayyare madalyası takdim ile kesb-i şeref eylerim.

3 Teşrinsani 1926

Türkiye Tayyare Cemiyeti

Reisi

Rize Meb'usu

Ahmed Kudsi

ALİ CELALETTİN ULUSOY

25 Şubat 1922 de Hacibektaş'da doğmuştur. Babası son Hacı Bektaş Veli dergâhı postnişini ve vakıf mütevellisi Veliyettin Çelebi (Ulusoy), anası Saide Ulusoydur.

A. Celalettin Ulusoy, Hacibektaş Kurtuluş ilk okulunu bitirdikten sonra orta tahsilini Yozgat lisesinde tamamlamıştır. 1944 yılında Ankara Hukuk Fakültesinden mezun olmuştur. Bir süre Hacibektaş'da avukatlık yaptıktan sonra Ankara Baro'suna kaydolan A. Celalettin Ulusoy Ankara'da serbest avukatlık yapmış 1966 - 1974 yılları arasında Millî Produktivite Merkezinde Hukuk Müşaviri olarak çalışmıştır.

Meslek çalışmaları dışında Ankara'da kurulan Hacibektaş Turizm ve Tanıtma derneğinin Genel Başkanlığında bulunmuş ve bu yıllarda Hacı Bektaş Veli ile ilgili çok sayıda konferans vermiş ve aynı konuda çeşitli gazete ve dergilerde makaleleri yayınlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
Önsöz	3
Bölüm I. Hacı Bektaş Velî	9
Din, Bilim ve Sosyal açıdan Hacı Bektaş Velî	11
Hacı Bektaş Velî'nin Kişiliği	17
Hacı Bektaş Velî'nin Soyu ve Yaşantısı	19
Menkabeler	45
Hacı Bektaş Velî'nin Ölümü	60
Hacı Bektaş Velî'den Sonrası	67
Balım Sultan	72
Kalender Çelebi ve Ayaklanma Olayı	78
Kalender Çelebinin Çocukları ve Dede - Babalığın Ortaya Çıkışı	83
Mehmet Hamdullah Çelebi ve Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması Olayı ...	92
Cemalettin Çelebi - Veliyettin Çelebi ve Kurtuluş Savaşı	99
Bölüm II. Alevî - Bektaşî Yolu	105
Genel Anlamda Alevî - Bektaşîlik	107
Kızılbaş Deyimi	109
Alevî İnancı ve Doğuş Nedenleri	112
Gadîr - Hum Olayı	119
Hz. Muhammed'in Ölümü	123
Halîfelik	127
Üç Halîfe Devri	134
Ali'nin Halîfeliği	140
Ali'den Sonra Gelişen Olaylar	146
Konu Üzerinde Tartışmalar	151
Gerçek Nerede?	153
On İki İmâm	156

	Sayfa
İmâm Ali	157
İmâm Hasan	160
İmâm Hüseyin	162
İmâm Zeyne'l-Âbidîn	168
İmâm Muhammed Bâkır	171
İmâm Ca'fer Sâdık	173
İmâm Musa Kâzım	176
İmâm Ali Rızâ	178
İmâm Muhammed Takî	179
İmâm Ali Nakî	180
İmâm Hasan Askerî	182
İmâm Muhammed Mehdi	183
Alevî - Bektaşî Bağlantısı	185
Alevî - Bektaşî Yolunda İnanç ve Gelenekler	187
Kutsal Sayıların	190
Hacı Bektaş Velî'ye bağlılık	194
Velîlik Nerden Gelir	199
Kur'âna Saygı	202
Alevî - Bektaşîlerde İbâdet ve Cami	204
Dinî İnançta Kurallar ve Törelere	211
Güçlü Ahlâk Sistemi İçinde Aile ve Musâhiblik	225
Mezheb Anlayışı	236
Tasavvuf	240
Başka İnanç Sistemleri Karşısında Alevî - Bektaşî Yolu	248
Alevî - Bektaşî Yolunda Sürek Farklılığı	255
Alevî - Bektaşî Yolunda Cem Âyini ve Kurban Töreni	260
Görgü Cemi	263
Sözlük	291
Bölüm III. Resimler, Belegler, Metinler, Resimler	311
Tarihî Belgeler ve Metinler	313